JOSEF AUGUSTA

AZ ŐSVILÁG ÁLLATÓRIÁSAI

Augusta professzor, az őslénytan tudományának világhírű tudósa nem mindennapi tárgyú könyvvel gazdagította az ifjúsági irodalmat. A nagy tudású nemzetközi szaktekintély a Föld őskorában élt állatok furcsa s számunkra idegen világába kalauzolja el fiatal olvasóit. Az író, a komoly tudományokkal foglalkozó szaktudós ebben a könyvében meggyőző bizonyítékát adja szépprózaíró képességeinek is. A tudományos témát a szépírás művészetének olyan könnyed és sima eleganciájával, olyan elbűvölő közvetlenséggel, olyan színesen és szórakoztató módon eleveníti meg olvasói előtt, mintha a legizgalmasabb és legfordulatosabb színes filmet pergetné le előttük, melynek főszereplői csupa ismeretlen élőlények, repülősárkányok, ijesztő külsejű, vad, gigantikus szörnyetegek. Ezek a furcsa lények évmilliókon, sőt százmillió éveken át benépesítették Földünket, emberi szem azonban sohasem látta őket, csak a kitartó és céltudatos kutatás tárta fel maradványaikat – s a tudós és művész a paleontológiai leletek alapján alkotta meg könyvét, mely tudományos hitele mellett élvezetes, érdekes és sokszor nagyon is izgalmas olvasmány.

JOSEF AUGUSTA

AZ ŐSVILÁG ÁLLATÓRIÁSAI

FORDÍTOTTA
ZÓLYOMI ANTAL

BRATISLAVA
1966

A MAGYAR IFJÚSÁGNAK
üdvözlettel s azzal az óhajtással, hogy ez a könyv is az állandóan változó, de mindig szépséges és magasztos természet szeretetére tanítsa

Jöjj velem, kedves olvasó, Földünk történetének rég letűnt korszakaiba, hogy megismerd bolygód titkainak egy részét, a bolygóét, amelyen megszülettél!

Induljunk együtt az eltűnt világok gyönyörűségesen szép s reménytelenül sivár vidékeire, az ujjongó élet s a síri csend tájaira, induljunk napsütéses, szép időkben s a felbőszült elemek zúgó, dübörgő zajában. Haladjunk együtt a széles síkságokon, festői dombvidékeken s vad sziklákkal teleszórt magas hegyeken, susogó őserdőkön s néma pusztaságokon át. Utunkat nem állhatják a zúgó folyók, a csillogó tavak, még a tenger végtelen síkja sem. Ezen az úton olyasmit ismersz meg, amit emberi szem sohasem látott. Megismered az elmúlt korok természetének zavartalan és érintetlen szépségét, meglátod az ősrégi növényzet pompázatosságát, s csúszómászó és emlős szörnyetegek ijesztő látványától borzadsz meg. Megtudod, hogy ezeknek az ősi korszakoknak mindegyike más volt, mindegyiknek más volt a szárazföldje s a tengere, más állatok és növények éltek benne, s mindegyiknek ki volt szabva a bár hihetetlenül hosszú, de mégis véges ideje, mely, ha letelt, mindörökre belehullt a visszavonhatatlan elmúlás sötét szakadékaiba.

Ezekből az eltűnt világokból, melyeket már régen betemetett a végtelen idő, mondok el neked, kedves olvasóm, néhány történetet, úgy, ahogyan azt magam is olvastam a komor sziklákon és sárgás agyagon, melyekbe a megkövesedett kagylók és csontok kitörölhetetlen betűivel vésődtek be. S míg olvasod ezt a könyvet, feledkezz el az időről s a világról, amelyben élsz!

A történetek, melyeket elbeszélek, nem kitalált dolgok, hanem tudományos alapjukat a világ valamennyi paleontológusának hosszú időn át összegyűjtött adatai képezik, melyeket én aztán egybefogva, elbeszélések formájában ismertetek. Azok az állatok, melyeknek szerencsés vagy szomorú sorsáról szó van, valóban éltek, valóban olyanok voltak, s csakugyan olyan környezetben is éltek, mint azt leírom.

Minden történet olyan eseményt ismertet, mely valamelyik geológiai korszakban, s az akkori világ valamelyik kis zugában játszódott le. Ezért az akkori szárazföldek és tengerek teremtményeinek csupán kis részével foglalkozik, egyik vagy másik geológiai korszak idejében. Az egyik vagy másik esemény óta eltelt geológiai időt sem számíthatjuk években, évszázadokban, de még évezredekben sem, csak tízezer, százezer vagy millió esztendővel mérhetjük.

Jöjj hát velem, kedves olvasó, jöjj velem a korszakok néma magányába, az ősrégi múlt feneketlen mélységeibe, hogy megismerd bolygód titkainak egy részét, a bolygóét, melyen megszülettél.

Elbeszélésünk története körülbelül 100 millió évvel ezelőtt játszódott le a mai Mongol Népköztársaságban, Sabarak-Uszu környékén. Az orosz tudósok ismerték fel először a mongóliai kutatások fontosságát. Sőt, nyugodtan mondhatjuk, hogy ennek a földnek tanulmányozásában az első hely az orosz tudósokat illeti meg, mivel az utóbbi száz évben a mongóliai kutatások során olyan orosz tudósok neve vált ismertté, mint Prevalszkij, Potanyin, Kozlov, Obrucsev, Csernov stb. S ha csupán a paleontológiai kutatást tekintjük, akkor bátran állíthatjuk, hogy az orosz tudósok már 1892-ben megkezdték ezt a munkát. Akkor bukkant rá ugyanis V. A. Obrucsev Belső- és Külső-Mongólia határán egy harmadkori orrszarvú fogára. A. A. Boriszjak, a Tudományos Akadémia tagja s a Paleontológiai Intézet megalapítója és első igazgatója már 1915-ben kijelentette, hogy Kazahsztán harmadkori rétegei, paleontológiai tartalmukat illetőleg, nagyon hasonlítanak az ugyanilyen régi mongóliai rétegekhez. Mindezek a kutatások azonban akkoriban csak alkalmi jellegűek voltak. Csak a szovjet kormány alatt állt be változás, s mint a továbbiakban még értesülünk róla, Mongólia paleontológiai vizsgálata tervszerűen megindult.

A szovjet tudósokat megelőzően az első világháború után amerikaiak jártak Mongóliában. Elbeszélésünk alapjául szolgálnak azok az adatok is, melyeket a New York-i Természettudományi Múzeum paleontológiai expedíciója gyűjtött mongóliai és kínai kutatásai során. Ezt az expedíciót az említett múzeum egykori igazgatójának, H. F. Osborne-nak, az egyik legnevezetesebb észak-amerikai őslénykutatónak ösztönzésére indították. Ő ugyanis feltételezte, hogy az ázsiai belföld olyan terület, mely bölcsője sok emlősfajtának, sőt magának az embernek is.

Feltételezésével nem állt egyedül, mert már régóta köztudomású, hogy Mongólia földünknek egyik legrégibb szárazföldje.

Mongólia nem volt mindig olyan barátságtalan pusztaság, mint ma; tudjuk, hogy voltak korok, mikor a mai puszták és sivatagok helyén végtelen őserdők és zöld berkek terültek el, melyeket számtalan folyó és patak szelt át. Ezekben a korszakokban a vidék csakugyan alkalmas központtá válhatott, ahol a legkedvezőbb feltételek mellett valósulhatott meg némelyik állatfajta kialakulása és első kifejlődése. Az ennek a feltételezésnek alátámasztására szolgáló adatok gyűjtése volt legfőbb feladata annak az expedíciónak, mely majdnem tíz évig (1922 – 1930) tartott. Az expedíciót Roy Chapman Andrews múzeumi paleontológus vezette. Az expedíció tudományos eredményei rendkívül érdekesek, s kijelenthetjük, hogy Osborne feltételezését sok tekintetben teljesen igazolták. Az expedíció némelyik lelete valóban nagy feltűnést keltett. Az újságírók s a nagyközönség számára itt voltak az óriásgyíkok tojásai, a tudományos világ számára pedig a hat kis emlőskoponya; az expedíció mindkét leletre a Sabarak-Uszu melletti felső krétakori rétegekben talált rá. Az expedíció tagjai felfedezték azt az óriásgyíkot is, mely a tojásokat lerakta; ez volt a *Protoceratops andrewsi,* melynek hetven koponyáját és csontvázát ismerjük, s ezek mind különbözőek, az éppen megszületett kicsinyétől kezdve egészen a legöregebb példányokéig. A homokos rétegek, melyek a megkövesedett óriásgyíkok tojásait őrzik, kb. 200 láb vastagok. Esztendők százezrei múltak el tehát azóta, hogy a tojásokat ennek a rétegnek legmagasabban és legalacsonyabban fekvő fészkeibe lerakták az óriásgyíkok. A tudomány számára az óriásgyíkok tojásainak feltárása azért olyan nagy jelentőségű, mert először állapították meg, hogy az óriásgyíkok tojások révén szaporodtak, s hogy nem voltak (legalábbis nem mind) elevenszülők, ahogyan azt addig sokan vélték. Az egyik Protoceratops-fészekben a tojások

mellett megtalálták egy kisebb, hátsó lábain járó ősgyík csontvázát is. Osborne helyesen úgy vélekedett, hogy ez a kis, fogatlan óriásgyík kilopta a Protoceratops-fészekből a tojásokat, s ezért el is nevezte Oviraptornak, ami lefordítva tojásrablót jelent. Az erre a vidékre vonatkozó paleontológiai, geológiai és paleobiológiai kutatás valamennyi eredményét, továbbá a Protoceratopsokat és az Oviraptorokat ismertetem ebben az elbeszélésben.

A Mongóliába vezetendő első szovjet paleontológiai expedíciót 1941-re tervezték. A második világháború azonban nem engedte meg ennek megvalósítását. De már 1946-ban, egy évvel a háború befejezése után küldtek Mongóliába egy kis expedíciót azzal a feladattal, hogy tekintse meg a már ismert lelőhelyeket, s állapítsa meg a további ásatások és kutatások lehetőségeit. Az expedíció vezetésével Ivan Antonovics Jefremovot bízták meg, aki kiváló szakembere a fosszilis kétéltűeknek és csúszómászóknak, s olyan kitűnő kutató, akinek nagy expedíciós gyakorlata is van. Az expedíció csak két hónapig dolgozott kint a terepen, mégpedig a Góbi-sivatag déli és keleti részén. Nemegetü közelében óriásgyíkok hatalmas sírját fedezte fel. De nem kezdhette meg itt az ásatásokat, mert sem elegendő segítőtársa, sem elegendő ideje nem volt hozzá. Ez a felfedezés csak egy kis részét jelenti a kis expedíció sok sikerének. A szovjet kormány hathatós segítségével és támogatásával csak 1947-ben indulhatott ezúttal már nagyobb és korszerűen felszerelt újabb expedíció. Ennek is I. A. Jefremov volt a vezetője. Ez az 1949-ben végződött expedíció igen nagy tudományos eredménnyel járt. Elsősorban a Góbi déli, keleti és nyugati területeit kutatták át, megvizsgálták s újból felásták a már ismert lelőhelyet is, ezenkívül sok új, eddig ismeretlen lelőhelyet tártak fel, s az eredmény: 460 láda összegyűjtött paleontológiai anyag, 120 tonna súlyban. Némelyik újonnan feltárt lelőhely meglepte őket a gazdagságával. Tatal-Gol környékén több mint háromezer darab, legkülönbözőbb oligocénkori emlőstől származó

csontot és koponyát találtak, Naran-Bulak és Ulan-Bulak területén a Deinoceratis őspatások sok csontja és koponyája került elő, Ergil-Obo területén tizenkét kihalt orrszarvú koponyáját, három Brontotherium (őspatás) óriási koponyáját, valamint sok egyéb harmadkori emlős csontjait ásták ki, Altan-Teeli területén pedig két tucat harmadkori orrszarvú, zsiráf és háromujjú lovacska *(Hipparion)* koponyája került a napvilágra. Nagyon figyelemreméltó és fontos volt a szárnyas óriásgyík csontjainak és csontvázának lelete is. Ez a nagy expedíció, melyet a moszkvai Tudományos Akadémia Paleontológiai Intézete indított, igen nagy sikereket ért el. Nem csupán gazdag csontanyaggal tért vissza, hanem sikerült megállapitania a másodkor derekától a negyedkorig élt állatvilág teljes fokozati vázlatát, Közép-Ázsiára s a szomszédos területekre is szóló érvényességgel. Némelyik megtalált állattípus megvilágítja vagy megerősíti a mi, sok állatcsoport kialakulására és fejlődésére vonatkozó véleményünket is. De ezzel a nagy expedícióval sem fejeződött be ezeknek a területeknek a szovjet paleontológusok által végzett paleontológiai vizsgálata, hanem folytatódott s tovább szélesedik sok neves kínai paleontológus közreműködésével.

ELTŰNT VILÁG

Az ősrégi szárazföld hatalmas homoksíkságai belevesztek a végtelen messzeségbe. A homoktengerből itt-ott kiemelkedő csupasz és komor sziklák a láthatár szélén kopár hegyhátban olvadtak össze, s évszázadok óta úgy álltak ott, mint valami borzalmas átok jelképei, mely súlyosan nyomta a tájat, elpusztított rajta minden életet, s megakadályozta annak újjászületését. A homokpuszta síri csendjét csak olykor-olykor törte meg a távoli hegyekben dúló és dübörgő viharok messziről ideszálló visszhangja.

A felső krétakori nap sugarai lángoló nyilakként szinte felgyújtották a számtalan domb formájában feltornyosuló homokot, amit mint valami homoktenger óriási hullámait forgatott s hordott magával szünet nélkül a szél. Ezeken az egyáltalán nem ritka szeles napokon úgy változott a vidék képe, mint a tenger színe. S mikor aztán elcsendesedett a szél, a homokbuckák közt húzódó hosszú völgyek útvesztőjében pokoli forrósággal remegett a mozdulatlan levegő. Élőlény sehol se mozdult, sehol se nőtt a legkisebb és legszerényebb növényke sem. A kimondhatatlan gyász és csend elátkozott vidéke volt ez, azé a csendé, melyben még a homokbuckákról legördülő egyetlen homokszemecske hangját is meghallotta volna a fül.

A homoksivatag beláthatatlan messzeségében, a hegygerinc aljában puha szőnyeghez hasonló, gyönyörű oázis zöldellt. Nagy és bő vizű forrásából szünet nélkül bugyogott a föld mélyéről feltörő hűvös és kristálytiszta víz, mely a közeli lapályon terjedelmes, de sekély tavat alkotott. A sekély vizet dús mocsári növényzet lepte el, partjait füvek és hatalmas páfrányok pompás legyezői övezték, melyeken, mint finom csipkeminta hálózatán, hatolt át a víz színére hulló napsugár. A pompás cikaszok koronáinak hatalmas,

pálmaszerű levelei s a tűlevelű fák sötétzöld csúcsai élénk körvonalakkal rajzolódtak ki az égbolt mélykék hátteréből. A hegygerinc lábánál fiatal sarjnövényzet zöldellt, smaragdszín gyöngysorként díszítve az oázis környékét.

A hegyvonulat szaggatott alját karcsú magnóliabokrok borították, de itt-ott akadt még köztük a már kihalóban lévő Nilssonia, e furcsa, nyitvatermő növény néhány elnyomorodott fácskája is. A repedezett és érdes sziklákon végigkígyózó borostyán végtelen szalagja kemény levelek zöld függönyével borította be a kőtömböket. A forrás közelében páfrányok legyezői és kötegekben növekedő keskeny levelű füvek zöldelltek, körülfonva az igénytelen zuzmó szürke foltjaival teleszórt hatalmas szürke sziklatömböket.

Ez az oázis, melyet a kristálytiszta forrás varázsolt elő a végtelen homoktenger egyhangúságából, volt a Protoceratopsnak, az óriásgyíkok családjába tartozó érdekes őscsúszómászónak az otthona. Az állat hatalmas fején éktelenkedő, elöl fogatlan száj hosszú, élesen kihegyezett, kemény szaruréteggel borított kampós csőrben folytatódott, mellyel mint a legélesebb ollóval vágta el az összeharapott kemény füveket vagy ágakat. Kicsiny, zöldes, tompa tekintetű szeme alól két hatalmas, ijesztő tüske meredt ki feje mindkét oldalán. A fej hátsó részét a furcsa módon meghosszabbodott koponyacsontból kialakult csontgallér díszítette, mely nyitott legyezőként védte ennek az ártalmatlan őscsúszómászónak a tarkóját. Négy rövid lábon álló, esetlen, hasas teste vastag és rövid farkat vonszolt magával, mely sekély barázdát hagyott hátra a laza homokban.

A Protoceratopsok kisebb csordákban éltek ezen a tájon, s egy csorda itt ütötte fel a tanyáját, a keskeny ösvényekben és jól rejtett búvóhelyekben bővelkedő alacsony araukariabokrok ligetében. Reggelenként, mikor az első napsugarak áthatoltak a sűrűségen,

a Protoceratopsok elhagyták rejteküket és legelészni indultak. Éles csőrükkel levágták és elharapták a növényeket, s rengeteg élelemmel töltötték meg a hasukat. Az öreg hímek és nőstények között néhány kölyökállat is futkározott, melyeken fiatalságukban még nem ütköztek ki a szülők testalkatának furcsaságai.

Hosszú időn át nyugalomban és békében éltek itt a Protoceratopsok. Csak az olyan időszakokban, mikor a hímekben felébredt a szerelmi vágy, s hideg vérük megforrósodott, fogta el valami izgalom a csordát, ez azonban éppen olyan gyorsan eltűnt, mint ahogyan jelentkezett. Ilyenkor a nőstények elvonultak messzire a sivatagba, ahol már csak egy-két csenevész bokor mélyesztette be gyökereit egy kis nedvességért a földbe. Ezeknek a bokroknak a tövében kaparták ki a sekély gödröket, melyekbe a tojásaikat rakták. Többször is nekifogtak a gödörásásnak, sokszor félbehagyták a munkát, ha a homokot túlságosan durvának vagy pedig a kelleténél finomabbnak találták. Mikor azonban hosszú keresgélés és válogatás után alkalmas helyre leltek, húsz-harminc vörösesbarna, vékony héjba burkolt tojást raktak a homokos bölcsőbe. Amint az utolsó tojás is bekerült a gödörbe, visszamentek a tóhoz anélkül, hogy még egyszer körülnéztek volna a színhelyen; kicsiny és tompa agyukból gyorsan kiszállt minden emléke az előbbi vándorlásnak, melynek segítségével már hosszú évezredek óta sikerült fenntartaniok ősrégi, hatalmas fajtájukat.

A tojások most ott hevertek a csendes homoksivatagban ásott gödrökben, két-három sorban egymás mellett. A napsugár ragyogása és tüze költötte ki őket.

A fiatalok, alig dolgozták át magukat éles csőröcskéjükkel a tojáshéjon, ősi ösztönüktől vezettetve nyomban elindultak a tóhoz, apró lépésekkel sietve végig az úton, melyen nemrég még otromba anyáik lépkedtek. Így történt aztán, hogy a tó kék tükre s partjának friss zöldje seregnyi kis Protoceratopsot köszöntött,

melyek tüstént csatlakoztak az első, öregekből álló csoporthoz. Velük kóboroltak aztán a sűrűben s a tóparton is, s velük együtt vállalták a vidék s az élet előnyeit és hátrányait. Mint a vízfolyás, múltak az évek, és sok-sok esztendőnek kellett elszállnia, míg a fiatalokból csúf, öreg példányok lettek, melyek aztán igen magas korban végelgyengülésben pusztultak el – mivel sehol a környéken nem akadt semmiféle ellenségük.

Mégis fenyegette őket egy láthatatlan, gonosz és alattomos veszedelem. A tájon hirtelen és váratlanul átszáguldó homokvihar befújta a fészkeket, a szegény fiatalokat s az elgyengült öregeket is, melyeknek már nem volt erejük, hogy ellenálljanak és védekezzenek a láncaitól szabadult, bősz homokpokollal szemben.

A hegység lábánál éltek az ősgyíkok családjából származó csúszómászó Oviraptorok. A szétrepedezett sziklák tömérdek hasadékában s a legördült sziklatömbök bástyái mögött biztos rejtekhelyet találtak a hűvös és sötét éjszakák idejére. Az éjszakai hidegtől megmerevedett testük tehetetlenül hevert a földön, s csak reggel tértek magukhoz, mikor a napsugarak már felmelegítették hideg vérüket, s az éhség is életre ébresztette őket. Ilyenkor aztán elhagyták rejteküket s mindnyájan elindultak a homokpuszta felé.

Egyikük, mely az éjszakát egy araukariafa árnyékában emelkedő, kinyúló sziklatömb alatt töltötte, a többi után sietett. Hosszú farokban végződő, apró fejű, karcsú és magas teste gyors futásba lendült a zöld oázison át, majd hamarosan eltűnt annak szélén, mindössze egy kis homokporfelhőcskét hagyva maga után, amit hosszú hátsó lábaival vert fel. Rövidebb és gyengébb mellső lába, mint éhező ember sóvár keze nyúlt előre. A nehézkes mozgású és kísérteties Protoceratops mellett könnyen felépített testű, könnyed és harmonikus mozgású őscsúszómászónak látszott.

Amint az Oviraptor az oázis széléhez ért, egyenesen az itt már magányosan növekedő, elnyomorodott bokrok felé tartott. Futását

lassította, s szeme gondosan figyelte az egész környéket. Fejét ide-oda forgatta, teste hirtelen megrándult, aztán néhány hosszú és sietős lépéssel az egyik bokor felé iramodott, mely alatt egy sekély mélyedésben kis halom vöröses fényű Protoceratops-tojás csillogott. A fészket megpillantó Oviraptor szemében éhes vágy tüze villant, s fogatlan szájából fekete villámként surrant ki többször egymás után hosszú, sötét nyelve. Aztán a fészek fölé hajolt, két mellső lába közé vett egy tojást, s mohón nekiesett. A széttört héjból kinyomta annak folyékony tartalmát, mely nagy cseppekben csöpögött le a homokra, ahol szabálytalan alakú, ezüstös foltokban állt össze. Az Oviraptor félrelökte az üres tojáshéjat, s a második tojás után nyúlt; ezt már óvatosabban törte fel, aztán sóvár élvezettel kiszívta. A jóízű zsákmány csak növelte a kiéhezett csúszómászó étvágyát, s egyre újabb tojásokat vett a mancsába; a szétharapott héjakat egyszerűen eldobta. Az üres héjak úgy hevertek a sárga homoktenger színén, mint vöröses virágok, melyeket letört és elsodort a vihar, s a törések fogazott szélei fájdalmas panasszal meredtek az ég felé.

Mikor az Oviraptor a tojások felével végzett, észrevette, hogy két társa közeledik. Kihúzta magát, s dühében egész teste megremegett. Szélesre tátott szájjal rohant társai felé, elszántan, hogy rájuk támad, mielőtt még azok a fészekhez érnek. Megpillantva azonban nem sok jót ígérő, tátogató, éhes szájukat, s látva vérbe borult szemükben az elhatározás villámait, melyek jelezték, hogy készek akár élethalálharcba is bocsátkozni a megmaradt tojásokért, s ebben a küzdelemben bizonyára ő lenne a vesztes, megfordult és futásnak eredt.

Mialatt társai végeztek a fészek feldúlásával s az utolsó tojást is kiszürcsölték, az állat már messze járt, s hosszú farkával ide-oda csapkodva dühöngött az ígéretes lakoma rossz vége miatt. Félig jóllakottan újabb fészket keresett, de jó ideig egyet se talált.

Csak alkonyattal, mikor a nap aranygömbje már mélyen a láthatár széléhez ért, bukkant egy sekély gödröcskére, s benne néhány tojásra, de annál több tojáshéjra. Mielőtt azonban belefoghatott volna a maradék tojásokat is megsemmisítő, pusztító munkájába, észrevette, hogy az egyik tojás héja oldalt kettéválik, s a fogazott repedésen egy kicsiny, formátlan fejecske bukkan ki, elöl éles csőrével, hátul csontos gallérjával feszítve szét a tojáshéjat. Mikor aztán a fej egészen kiszabadult, a kicsiny Protoceratops két mellső lábát teljes erővel a tojáshéj szélének feszítve azon igyekezett, hogy a tojás sötét rabságából mielőbb a napfény s a melegség világába kerülhessen, abba a világba, mely csupa szépség, csupa öröm, de ugyanakkor tele van szenvedéssel is.

De arra se jutott ideje, hogy körülnézzen ezen a világon. Kis testét égő fájdalom járta át, s puha csontocskái valósággal szétroppantak az összecsukódó állkapocs éles széle alatt; születése pillanatában már el is pusztult az Oviraptor falánk szájában.

Az Oviraptor, a Protoceratopsok fészkeinek rettegett rablója, szétmarcangolta a szegény kis állatot, s falánk szája elnyelte a szerencsétlent. Alig csúszott le torkán az utolsó falat, máris a következő tojásra vetette magát, szétmorzsolta a héját, s egy újabb Protoceratopst húzott ki belőle, amit ugyanolyan éhesen nyelt le. A tojások valamennyi Protoceratops-embriója falánkságának áldozata lett.

Az Oviraptor a lakoma ideje alatt mozdulatlanul állt egy helyben, csak állkapcsa nyílt-csukódott szünet nélkül, szétroppantva a piciny, újszülött testeket, míg az utolsó tojással is végzett, s nemrég még teljesen beesett hasa hatalmas zsákhoz hasonlóan kidomborodott.

A lenyugvó nap aranyszínűre és vörösre festette a látóhatárt. Hosszú, fekete árnyékok hullottak a gyászos vidékre. A zöld oázis, a tó tündöklő tükre s a hegyvonulat lába beleolvadt a szürke

homályba, melyben eltűnt az Oviraptor is. S mikor a mély éjszaka halkan leszállt a tájra, a sötét égbolt mérhetetlen magasságaiban felragyogtak a csillagok, hogy mint egyetlen s néma tanúk nézzenek le a Protoceratopsok feldúlt fészkeire, melyekben vörösesbarna tojáshéj-maradványok s véres embriófoszlányok jelezték a még meg sem született s máris elpusztított élet szomorú nyomait.

Évezredek szálltak a homokpuszta s a zöld oázis fölött. Ezalatt az oázison nem változott az élet. Mindig éltek itt Protoceratops-csordák, s nőstényeik időnként el-elhagyták az oázis zöld határát, hogy lapos mélyedéseket vájjanak a homokba s ott rakják le hosszúkás, vöröses tojásaikat.

A könnyű és gyors léptű Oviraptorok még mindig fosztogatták ezeket a fészkeket, s ezzel éppúgy megakadályozták a hatalmas, növényevő Protoceratopsok túlságos elszaporodását, mint a viharok, melyek időnként végigszáguldtak a sivatag fölött, s homokdombokkal borították el a fészkeiket.

Közben az idő vasfoga állandóan őrölte és porlasztotta a homoktengerből kiemelkedő csupasz és szomorú sziklákat, míg aztán lassan-lassan hatalmas tömbökre hasadoztak. A rombolás erői azonban ekkor sem nyugodtak meg. Feltartóztathatatlanul folytatták munkájukat s újabb évezredek során hatalmas acélkalapácsként durva rögökké és finom homokká zúzták-aprították valamennyit. S amint ezek a vidékre hosszú időn át ránehezedő s borzalmas átkot jelképező egykori sziklák sorra eltünedeztek, úgy tűnt el maga az átok is. A vad viharok, melyek

azelőtt csak a hegygerinc fölött ülték vad orgiáikat, most egyre gyakrabban látogattak le a homokpusztára is, mely valósággal sírt és panaszkodott a sötét fellegekből lezúduló víztömegek súlya alatt. Ezek az időszakonként megismétlődő felhőszakadások legalább rövid időre vízzel árasztották el a száraz vidéket, s kimondhatatlan jótéteményt jelentettek a növényvilág számára, mely lépésről lépésre, feltartóztathatatlanul vette birtokába a homoksivatagot.

A sivatag azonban védekezett. Olyan napokon, mikor az azúrkék égen egyetlen felhőcske se vitorlázott, a napsugarak izzó forróságúra hevítették a homokot, s minden vízcseppecskét elpárologtattak. Az elviselhetetlen hőség kiégetett a sivatagra mélyebben bemerészkedő minden növénykét. Olyan napokon viszont, mikor vad orkánok dúlták a vidéket, a levegőt elárasztotta a felkavart homok, s furcsa, fütyülő hangot adva elborította az oázis szélén álló bokrokat, sőt gyakran magának az oázisnak egy részét is befújta és elpusztította. Mikor aztán elcsitult a vihar, síri csend borult a pusztaságra, s csak itt-ott meredt az égnek a homoktömegekből kiálló bokrok és fák egy-egy meztelen ága vagy csonkja. A levegőt újból megremegtette a hőség, s az újonnan képződött homokdűnék fölött pókháló finomságú porfüggöny lebegett.

A hatalmas orkánokat követő s a homokpusztára nehezedő teljes élettelenség fojtogató és nyomasztó csendje most már sohasem tartott sokáig. Az újabb felhőszakadások szétrombolták és elhordták a homokdombokat, vízzel telítették meg a talajt, s a növényzet ismét újabb, diadalmas támadást intézett a sárga homok végtelen síkja ellen. A pusztaság makacsul védekezett, de rohamai és védelmi kísérletei egyre gyengébbeknek és hatástalanabbaknak bizonyultak, míg végül aztán már bizonyosnak látszott, hogy a síkság fölötti uralma lassan a vége

felé közeledik. Ez a vég azonban borzalmas volt, olyan borzalmas, hogy egész korszakok se tudták eltörölni félelmetes emlékét.

A természet gyönyörű reggelre ébredt; a nap első sugarai felmelegítették a tiszta levegőt, melyben megmártották magukat a karcsú cikaszok pompás koronái, s a füveken és alacsony bokrokon drágakövekként szikráztak a csillogó harmatcseppek. A reggeli köd foszladozó fehér függönye mögül kibukkantak a hegység széthasadozott sziklatömbjei, s a tó tükre ezüstösen csillogott.

A Protoceratopsok kimásztak az araukariák sűrűjéből, megtömték fűvel a hasukat, aztán jóllakottan indultak a homoksíkra, hogy megmelengessék magukat a tűző napsugarakkal. Az egyik fiatal úgy belemelegedett a reggeli legelészés élvezetébe, hogy mindenről megfeledkezett, s azt se vette észre, hogy a csorda már elvonult. Szinte megkövült a csodálkozástól. Kétségbeesetten futkározott ide-oda, s aggódó tekintettel kereste az eltűnt csordát.

Mikor aztán megpillantotta a közeli homokvölgyben sütkérező társait, gyors lépésekkel igyekezett feléjük. Átgázolt a füvön, áttört az alacsony bokrokon, de egyszerre valami homokkal félig betemetett, kifehéredett csontváz állta el az útját. Pillantásra se méltatva kikerülte, s nem is gondolt rá, hogy a széteső csontmaradványok valamelyik elődjéé lehettek, abból a nemzedékből, melynek tagjai már hosszú idő óta itt éltek előtte, míg aztán elpusztultak, s a múló idő homokkal borította el őket. Csak egy boldogtalan, fiatal őscsúszómászó volt, melynek tompa agyában a magasabb értelem legparányibb szikrája sem élt; ez jellemezte legjobban az egész ősgyíkfajtát.

Odaérve, ahol a homokos lejtőn a csorda már régóta sütkérezett, formátlan kis testét a forró homokhoz nyomta, mely kellemesen melengette a hasát, s közben mint tüzes nyilak égették a hátát a forró nap izzó sugarai. Pillanatok múlva maga is olyan

mozdulatlanul és érzéketlenül hevert ott, mint a többi, közelben sütkérező állat. Nyugalmukat az Oviraptorok se zavarták, melyek gyors ügetéssel igyekeztek az oázis szélére, hogy fészkeiket kirabolják, s nem zavartatták magukat attól az ismeretlen valamitől sem, mely a halál és pusztulás hírnökeként bujkált az üvegszerű levegőben.

Kora reggel óta könnyedén remegett a levegő a napsugár sárgás fényözönében. S mikor már olyan rekkenő lett a hőség, hogy a levegő mint valami hatalmas kohó heve reszketett a homokpuszta lejtői felett, egyszerre egy fekete felhő bukkant fel a hegygerinc mögül. Aztán hihetetlen gyorsasággal növekedett, s hamarosan sötét árnyékba vonta a tájat. A napot is utolérte, s minden fényét és izzását elnyelte. Csak a fekete felhő szélén próbálkozott lassan s nehezen kitörni néhány utolsó napsugár, hogy a vízpára s a felhők zűrzavarából valami gyöngyházfényű, fehéres szegélyt varázsoljon elő; mielőtt ez is kihunyt, hirtelen szél kerekedett, végigzúgott a homokdombok messzire nyúló bevágásain, majd magasba lendült, s szélesre tárt karjai közt milliónyi felkavart homokszemet ragadott magával.

A Protoceratopsokat nyugtalanság fogta el. Zöld szemükben félelem tüze villant, s a homokdombokról a tópart felé igyekeztek, hogy rejteket keressenek maguknak a zöld bokrok sűrűjében. Alig tűntek el mögöttük, az elszabadult szélvihar vad rikoltozással nyargalt át a pusztaság fölött. Egész homokdombokat sodort a magasba, vadul megforgatta a levegőben, aztán valahol messze ismét visszaszórta a földre. Alig hullottak le a homokszemek, a forgószél újabb lökése szétfújta valamennyit, újabb förgetegekkel korbácsolva végig a tájat, s minden egyes homokszem szinte panaszosan sivított a száraz levegőben, mely úgy elsötétedett, mint a csillagtalan éjszaka.

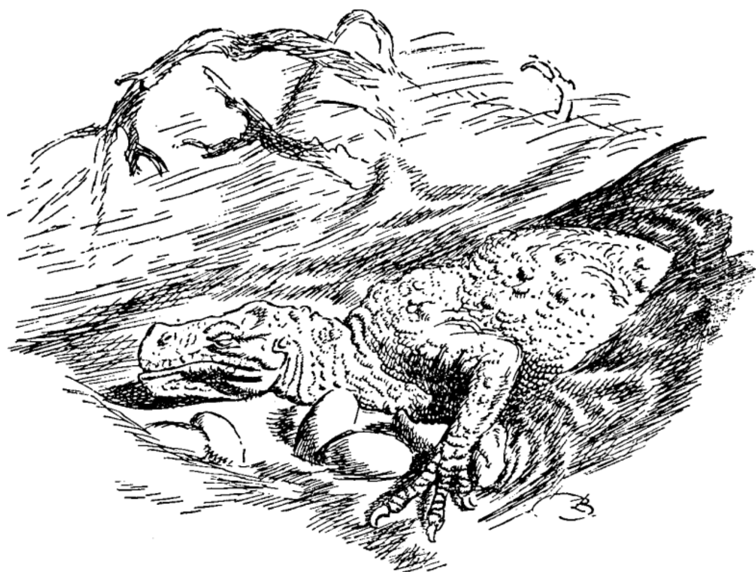
A pusztaságra rátelepedett rettentő rémület magával ragadta az Oviraptorokat is, melyek már kora reggel óta úton voltak, s az

oázis szélétől távolabb található Protoceratops-fészkeket fosztogatták. Már az első hevesebb széllökésekre megfutamodtak, a homokpor azonban elvakította őket, az orkán a földhöz vágta és valamennyiüket betemette homokkal, s csak nehezen tudtak kikecmeregni alóla. Alig szabadították ki magukat s futottak újból az oázis és a hegygerinc felé, megint ledöntötte őket a forgószél, s betemette a homok. Utolsó erejük megfeszítésével próbálták menteni az életüket, de a vad orkánnal szembeni harc túlságosan nehéznek és egyenlőtlennek bizonyult. Egyre jobban kimerültek, míg végül feladták a küzdelmet. Elpusztultak.

A homokvihar poklán igyekezett átjutni egy nagyon öreg Oviraptor hím is. A szélvész úgy sodorta magával, mint könnyű madártollat, s a testéhez vágódó homokszemecskék pikkelyes páncélzatáról lepattanva tompa dobolással kísérték veszett menekülését.

Az orkán egyszerre különös fütyülést hallató, kavargó örvénnyé változott. Rengeteg homokot markolt fel a pusztából, és sárga felhők alakjában repítette fel zsákmányát a végtelen magasságokba. Az öreg Oviraptor súlyos testét ledöntötte a földre, s mély barázdát húzva utána, magával vonszolta a háborgó homoktengeren.

Mikor aztán elült a forgószél, s a vihar is kissé csendesedett, az Oviraptor már tehetetlenül hevert a homokban. Egy kis idő múlva felemelkedett, aztán elvonszolta magát egy alacsony kis bokorhoz, melyet csodával határos módon még nem temetett el a vihar. Még oda sem ért, s már távolról megpillantotta a zöld tűlevelek védelme alatt meghúzódó, sekély gödröt, s benne a vörösesbarna, hosszúkás tojásokat. Riadt szeme felvillant, s elkínzott teste utolsó erejével oda igyekezett. Amint azonban holtfáradtan megállt a fészeknél, szemében kihunyt a rablásvágy lángja, s a tolvaj közönyösen meredt a sorban heverő tojásokra. Mozdulatlanul állt fölöttük, csendesen, mereven, mint egy megkövült őr.

Mintha csak a fáradtságát pihente volna ki egy kissé, most újból vad erővel tört ki a vihar. Újabb széllökések száguldtak és bömböltek végig a puszta fölött, újabb homoktömegek emelkedtek a magasba, s borzalmas üvöltéssel és zúgással törtek előre, mint a haragvó tenger hatalmas hullámai. Az öreg Oviraptor hímet is leterítette a vihar, elvágódott a földön, s megkínzott teste úgy takarta be a fészket, mintha a romlástól akarná védelmezni. A felkorbácsolt és elsodort homok azonban lassan betemette, s vele együtt betemette a bokrot és a fészket is. De alig halmozódott fel a friss sír fölött ez a homokdomb, egy újabb széllökés ismét elhordta, aztán megint egy másikat tornyozott fel helyette.

Mikor a vihar a legvadabbul tombolt a vidék fölött, a pusztaság háborgó tengerhez hasonlított. A messzire nyúló homokdűnék olyan gyorsan és folyamatosan változtatták a helyüket, s alkottak újabb csoportokat, hogy valósággal kígyószerű óriási szörnyekhez hasonlítottak, melyek fejvesztett gyorsasággal törtek elő a pusztából, hogy mindenfelől vadul rávessék magukat az oázisra, s homokhegyekkel teljesen betemessék. Mikor aztán az elpusztult

oázist és vele együtt a torz Protoceratopsokat is elborította már a homoktömeg, a homokvihar a tó ellen fordult. Minden széllökéssel ezer és ezer homokszem hullott a tóba, először csak sárgára festették a vizet, majd hamarosan annyira feltöltötték a medret, hogy lassan homokbuckák kezdtek kiemelkedni a tó fenekéről.

Az orkán sokáig tombolt. Mikor végre elcsitult, és a levegő kitisztult, a nap új ragyogással s új meleggel árasztotta el az elpusztított tájat. Ott, ahol előbb gyönyörű oázis zöldellt, most a homokdűnék mély bevágásaiból csak az elpusztult cikaszok és araukariák megtépázott és töredezett koronái meredtek ki a Protoceratopsok sírjai fölött. A homokhegyek betemették a gyönyörű tópartot, magát a tavat, s félig a hegyvonulat lábát is.

A puszta befejezte romboló munkáját. Mindenütt csak homoksivatag, mindenütt nyomasztó élettelenség. Csak a félig betemetett s a feltornyosuló homokot keresztültörni próbáló forrás közelében kóborolt a növényi roncsok közt néhány rémült Protoceratops, e vidék életének utolsó szomorú s borzalmas éhhalálra ítélt tanúja.

Évszázadok követték egymást. Egyre gyakrabban árasztották el esőzések a vidéket, szünet nélkül egyengetve a homokbuckákat. A nap szárította homoktalaj szomjasan itta fel a frissítő nedvességet, magába fogadta az új növények spóráit és magvait, melyeket a hegyhát szikláiról és szakadékaiból sodort magával az áradat, hogy itt az iszapban s a termőtalajban megtelepedjenek. Az élettelen pusztaság hatalmas és vigasztalan síkja lassan zöldellni kezdett; először finom mohapárnák bukkantak fel, majd gyönyörű páfránylegyezők s különböző füvek hosszú levelei, később pedig festői csoportokban álló, alacsony bokrocskák is megjelentek. Feltartóztathatatlanul és gyorsan haladt a növényzet kifejlődése. A puszta meghátrált és eltűnt. A harmadkorban a Protoceratopsok

és Oviraptorok sírjai fölött már titokzatos szépségű, gyönyörűséges, hatalmas őserdő zöldellt, mely nem csupán az őshüllők pusztulásáról, hanem a halált legyőző élet diadaláról is tanúskodott.

Ez a történet a világ másik sarkába, a Los Angeles melletti Rancho la Breába vezet bennünket. A pleisztocén idejében, körülbelül 600 000 évvel ezelőtt itató volt itt, melyhez messzi vidékről minden állat odajárt. Partjain a felszínre került aszfalt sok állatra biztos pusztulást jelentett. Hosszú idő alatt a legkülönbözőbb állatok rengeteg csontja halmozódott fel itt. Merriam és Miller szerint a kisebb emlősök .közül találtak itt egeret, mókust, nyulat, a nagyobbak közül farkast *(Canis divus).* medvét, „kardfogú tigrist" *(Smilodon californicus)*, elefántot *(Archidiscodon imperator. Elephas columbi).* lovat *(Equus pacificus),* hatalmas lajhárt *(Mylodon, Megalodon. Mepalonyx. Nothrotherium)* és egyebeket. A madarak közül elsősorban számos sascsontvázat *(Aquila chrysaëtos)*, valamint darut *(Ardea herodias)*, amerikai varjút *(Corvus corax),* kanadai ludat *(Branta canadensis)* és egyebeket. A talált ragadozómaradványok legnagyobb része fiatal állatoké; ezt azzal magyarázzák, hogy az aszfaltba esett állatok vagy azok dögei

csak a fiatal, tapasztalatlan állatokat csábították, melyek még nem tudták, hogy az ilyen könnyen megszerezhető zsákmány igen veszedelmes lehet.

A HALÁLHOZÓ MOCSÁR

A hajnali köd mint hatalmas tűzvész vastagon gomolygó füstje borította be a végtelen messzeségbe nyúló, óriási mocsarat. Minden eltűnt és elveszett az ég és föld között lebegő szürkésfehér, ezüstösen csillogó, átláthatatlan függöny mögött. Mikor azonban keleten a végtelenség mélyéből lassan fejemelkedett a nap aranygömbje, a köd is megritkult, leszállt a föld színére, s hűvös harmatcseppekkel szórta tele az egész tájat. Szétszakadozott foszlányai fehérlő fátyolokként lebegtek a frissen sarjadó káka, nád és gyékény zöldje fölött, áthatoltak a füzek sűrű ágain, eltünedeztek bennük, egyre jobban és jobban lemeztelenítve az eget. S mikor a felkelő nap vörös és arany visszfénye felragyogott a sok-sok pocsolya felszínén, a tiszta, de nedves és hűvös, mocsárszagtól átitatott levegőben hirtelen felvillant a táj érdekes, de barátságtalan szépsége.

Kopár és komor táj volt, teleszórva piszkos és bűzös vízzel telt apró tocsogók ezrével, melyek fölött mindenféle szúnyogfajták rajzottak s járták szerelmi táncukat, mélyükben pedig tömérdek béka brekegte egyhangú dalát. A pocsolyákban szünet nélkül nőtt-növekedett a buja lápnövényzet, hogy dús levélzetű, zöld száraival, mint valami smaragd öltözékkel, mindent elborítson. Az időnként lezúduló felhőszakadások és ideáradó zavaros víztömegek egyre újabb pocsolyákat alkottak a mélyedésekben; de ezeket is pusztulásra ítélte a dúsan növekedő és terjeszkedő mocsári növényzet. Gonosz hely volt ez, melyet minden állat elkerült. Ami idetévedt, azonnal besüppedt a fekete iszapba, hogy mindörökre elmerüljön benne. Csak itt-ott kúszott lassú méltósággal egy-egy fekete, narancssárga foltos szalamandra tocsogótól tocsogóig, nézegetve, hol akad valami jó harapnivaló;

mással nem nagyon törődött, óvatosságra nem is volt szüksége, mert nem fenyegette az a veszély, hogy besüllyed valamelyik zöld lápnövényzettel csalókán benőtt pocsolyába, ahonnét sohasem jut ki többé. Azokon a részeken, ahol kissé szárazabb volt a talaj, alacsony bokrok növekedtek, s a .terjedelmes zátonyokon néhány elnyomorodott, szél cibálta fa ácsorgott.

A reggel hidege felébresztett éjszakai álmából egy hatalmas őshollót, amely csendesen ült egy öreg, félig elkorhadt fa ágán. A madár széttárta s néhányszor meglebbentette szárnyát, aztán károgva elrepült valahova messze a mocsár szélére.

Az ősholló furcsa helyre repült. Nagy tó terpeszkedett ott, széles és kanyargós partjának puha és csalárd ingoványát sűrűn benőtte a nád, szittyó és sás. E zöld bástyafal mögött számtalan keskeny lagúna és kicsiny, kerek tavacska csillogott, tele fekete aszfalttal, melynek füvekkel és bokrokkal elrejtett ragadós anyaga a part szélét is elárasztotta. A magas, vén fákat, melyek magányos őrökként álldogáltak a közeli, füves lapályon, régi idők óta kedvelték az őshollók és őskeselyűk, mert innét lecsapva könnyen zsákmányul ejthették a csalóka aszfaltmocsárba ragadt állatokat.

Mikor a mocsár valamelyik távoli zugában éjszakázott őssholló ideszállt, már néhány, a Teratornisok családjába tartozó őskeselyű üldögélt a vén fák ágain. A holló választása egy korhadozó fa kiszáradt ágára esett, s csendesen leszállt rá. Aztán úgy ült ott, mint a megkövült. Csak éles szeme fürkészte a környéket, de néhány naptól kifehéredett, porladozó csontvázon kívül mit sem látott a füvek és bokrok között.

Közben a nap már a láthatár fölé emelkedett. A tó fölött lengő, finom, egyre ritkuló ködfüggöny mögül lassan kibontakoztak a távolabbi szigetek körvonalai; s valahányszor a lecsapódott köd egy-egy szemecskéje a tó felszínére hullott, a lecsapódás helyéről koncentrikus körökben apró hullámok indultak szerte, eltáncoltak

a víz felszínén egészen a parti nád, sás és káka zöld faláig, behatoltak a sűrűbe is, s mindörökre eltűntek ebben az útvesztőben.

Mikor aztán a nap magasabbra emelkedett, s meleg sugaraival bearanyozta a füveket és bokrokat, a tópart hamarosan megélénkült. Hatalmas, rezesen csillogó legyek szálltak virágról virágra, s az édes nektárból együtt lakmároztak a szorgalmas méhekkel, hatalmas darazsakkal és esetlen dongókkal. A fűszálak közt mindenféle kisebb és nagyobb bogár mászkált, s a fekete és vörösesbarna hangyák megkezdték mindennapos sürgölődésüket. A magas fűszálakon s a bokrok ágain megszólalt a különböző sáskafélék és szöcskék nyekergő muzsikája, melyet túlharsogott a megtermett kabócák éneke. A fehér pillangók mint hatalmas hópelyhek lebegtek a levegőben, s a fémszerűen csillogó óriási szitakötők smaragdnyilakként emelkedtek a magasba. A nád és szittyó kusza rengetegéből vízimadarak vidám rikoltozása hallatszott; kacsák, vízityúkok és búbosvöcskök csapatai úsztak ki a sűrű nádasból a tóra, hogy megfürödjenek a reggeli nap első sugaraiban. A napsugarakkal elárasztott tóhoz leszállt a közeli fán fészkelő gémpár is, egyenesen arra a helyre, ahol a sekélyesben már néhány pelikán halászott. Alig értek oda, egy vén gúnár ereszkedett le a tóra, utána pedig egy egész libasereg, olyan vidám gágogással, mintha örömükben ők is a napsütéses reggelt köszöntenék.

Az ébredező, napfényes reggel ragyogásában a vigasztalan táj elvesztette minden komorságát és alattomosságát. A vén fa száraz ágán üldögélő ősholló azonban semmi jót sem jósolt!

Valahol messze, a fűvel borított síkon egy repedezett szikla állt, melyből tiszta forrásvíz buzogott elő, hogy a hatalmas zöld páfrányok karéjában kicsiny tóvá szélesedjék. A tóból patakocska eredt, s ezüstszálként kanyargott a magas fű fala mentén, a világos erdőcske árnyékában. A hatalmas tömbökre hasadozott szikla

túlsó oldalán egy kicsiny, száraz barlang sötétlett. Zöld bokrokkal eltakart bejárata előtt fűvel borított, lapos tisztás húzódott. A fű benőtte az alacsony, de meredek, sziklákkal beszórt lejtőket is, melyek, mint valami óriási lépcsősor, vezettek fel a füves steppéről a barlang előtti lapos térségig. Mezei nyulak vájtak itt lyukakat maguknak, s békésen éltek kicsinyeikkel. Semmi se zavarta őket, mert az itatóhoz járó szarvasok, vadlovak és egyéb állatok ügyet se vetettek rájuk, békén hagyták őket. Csak mikor a ma már rég kipusztult, vérszomjas farkasok egy fajtája járta a környéket, kellett nyitva tartani a szemüket; vigyáztak is, mert jól tudták, hogy a figyelmetlenségért az életükkel fizetnek.

Egy napon azonban véget ért a vadnyulak nyugodt élete. Éppen alkonyodott, mikor két hatalmas ragadozó érkezett a szikla előtt csillogó tavacskához. A feltűnően erőteljes mellkasú, erős mellső lábú és rövid farkú termetes hím mozdulatlanul állt a tavacska fölött. Valamivel gyengébb, de kellemesebb külsejű nőstényét figyelte, amint az épp a vizet kortyolta. Mindkettő fakósárga volt. Pofájukból hatalmas, hosszú, kardformán hajlott s szélükön kissé rovátkolt, hegyes metszőfogak villantak elő. Ez a metszőfog volt a leghatalmasabb és legtökéletesebb gyilkolószerszám, mellyel a természet ragadozót valaha is felfegyverzett. Számtalan évezrednek kellett elmúlnia, míg a metszőfog a tökéletességnek erre a fokára jutott. Ezek a fogak a harmadkori elődöknél még csak alig észrevehetően erősödtek s hosszabbodtak meg, az utódok már nagyobb és erősebb fogakkal voltak felfegyverezve, míg végül a negyedkor ragadozóinak, a Smilodonoknak, már teljesen kifejlődött, borzalmas gyilkolószerszámaik voltak. Erőt és vérszomjat semmi sem testesíthetett volna meg tökéletesebben, mint ezek a ragadozók.

A hím néhány halk lépéssel odaóvakodott a tóhoz, s maga is szomjasan hörbölni kezdte a kristálytiszta vizet. Aztán könnyed ugrással átlendült a patakocskán, s a nősténye is követte.

Hatalmas, éles, sarlószerű körmökben végződő talpuk mélyen belenyomódott a talajba. Csendesen megkerülték a sziklát, s olyan óvatosan osontak, hogy a legkisebb ágacska se roppant, a legparányibb levélke se zizegett lépésük alatt.

A nőstény hirtelen megállt, s csodálkozó tekintettel bámult a sziklabarlang sötétje felé. Egypár gyors ugrással már ott is termett, s vizsgálódón nézegette a nyílást. Aztán besurrant s egy ideig bent is maradt.

A hím csendben, de gondosan figyelte társát. Hirtelen lágy, nyávogáshoz hasonló hívó hang ütötte meg a fülét. A nőstény egy pillanatra kibújt, majd ismét visszaosont a barlangba, s újból hívó hangot hallatott. A hím kis ideig habozva állt, aztán őt is elnyelte a sziklaodú sötétje.

Közben odakint a lassan elsötétülő égbolton felragyogtak az első csillagok. Körös-körül mindenütt nyugalom és békesség honolt – csak a mély lyukakban húzódtak félelmükben szorosan össze a vadnyulak.

A táj ezüstös holdfényben úszott, s langyos szellő borzolta játékosan a fák koronáit. A közeli sűrűből egy megtermett szarvas lépett ki. Óvatosan szimatolt bele a levegőbe és feszülten figyelt. Aztán lassú lépésekkel lesétált a szikla alatt csillogó tóhoz, innét-onnét egy maréknyi füvet, vagy valamelyik alacsony bokorról egy-egy zsenge hajtást harapva le útközben.

A barlangban pihenő Smilodonokat nyugtalanság fogta el. Felkapták a fejüket, nyakukat forgatták, s mély szippantásokkal szívták be a szarvas szagával átitatott, langyos légáramlatot. S minél közelebb ért a szarvas a tavacskához, annál élesebb, izgatóbb lett a szag. Kisvártatva, mikor a hím vérszomja már a végsőkig fokozódott, óvatosan kisurrant a sötét barlangból, a bokrok védelme alatt lehasalt a földre s így leskelődött. A nőstény is halkan utánakúszott. Mindketten mozdulatlanul lapultak, csak rövid farkukkal csapkodták olykor a földet, miközben szemükben

meleg vért kívánó, gyilkos vágy villant. Egész testük remegett a vadászszenvedélytől.

Mikor a hím észrevette, hogy a szarvas a tó felé fordul, nesztelenül előrekúszott a sziklatömbről levált egyik szikladarabig, melyet teljesen benőtt a zöld moha s a zuzmó szürke leple; félig mögéje húzódva készült a nemes agancsos megtámadására.

A szarvas ezalatt a tóhoz ért. Megállt a parton, körülnézett s beleszimatolt a levegőbe. Mivel azonban a szellő irányával szemben szaglászott, széles, fekete orra nem óvhatta meg a közelgő szörnyűséges veszedelemtől.

Begázolt a vízbe. Lehajtotta a fejét és szaporán kortyolta a kristálytiszta vizet. A víz csillogó felszínén visszatükröződött gyönyörű, dús ágú aganccsal díszített feje s életerőtől duzzadó, pompás teste.

A szarvas nagyokat kortyantva itta a hideg, kristálytiszta vizet.

Hirtelen borzalmas ordítás hasított bele a holdas éjszaka csendjébe. A szarvas megrázkódott, felkapta fejét, s kétségbeesett pillantása a közeli szikla mögül hirtelen előbukkanó hatalmas ősragadozóra esett; az állat kitátott szájában megvillantak a hatalmas, kardszerűen hajlott agyarak, szeme vadul villogott, s rövid, csonkszerű farka apró mozdulatokkal szünet nélkül ide-oda mozgott. A rettentő ordítástól s a feldühödött ősragadozó látványától megrémült szarvas egy pillanatig szinte megkövülten állt. Ez is elég volt, hogy a Smilodon hatalmas ugrással rávesse magát. A szablya formájú agyarak éles szuronyokként fúródtak a szarvas nyakszirtjébe, s a támadó ősragadozó hatalmas testsúlyának egyetlen rántásával a földre terítette áldozatát. Az éles karmok mélyen befúródtak a szarvas testébe, s valósággal leszakították a bőrt s az izomzatot a csontjairól. A Smilodon ekkor fejének erős lendületével kirántotta agyarát az elvágódott szarvas nyakszirtjéből, hogy újabb lendülettel ismét beledöfje. A szarvas

teste halálos görcsében néhányszor megrándult, aztán már vége is volt.

Pár ugrással a nőstény is ott termett a támadás színhelyén. Csak egy pillanatra állt meg az elejtett szarvas mellett, aztán lehajtott fejével felfordította az állatot, s agyarának egyetlen hatalmas lendületével felszakította a hasát.

Mindketten nekiláttak a hosszan tartó, közös lakomának.

Mikor végre befejezték a táplálkozást s tele hassal visszaosontak a sziklabarlangba, lakomájuk maradványain összeverekedtek a gyáva őscoyotok; borzalmas vonításuk messzire elhallatszott a holdas éjszakában, s behatolt a kis odúkba is, ahol rettegve bújtak össze az éjszaka borzalmaitól megrémült szegény nyulak.

A Smilodonok megtelepedtek a barlangban. Nem telt bele sok idő, már két csemetéjük botladozott ügyetlenül a sziklabarlang előtt.

A Smilodonok jelenléte hamarosan elűzte innét a vadnyulakat. Annak ellenére, hogy a hatalmas ősragadozók ittléte nem jelentett számukra közvetlen veszedelmet, mert a nyulak túl apró zsákmánynak bizonyultak volna, mégis véget vetettek a vidám és gondtalan életnek. Így a lyukak nagy többsége kiürült, s bejáratukat hamarosan benőtte a fű.

Így történt aztán, hogy a vadnyulak zöme a tópart közelében talált új otthont. A fák gyökerei közt vájtak maguknak mély járatokat, s körös-körül mindenütt elegendő jóízű élelmet találva megint folytatták vidám és gondtalan életüket, mivel a Smilodonok elkerülték ezt a helyet.

Azon a napon, melynek reggelén a fekete ősholló ideszállt a mocsárból, néhány vadnyúl ugrándozott a magas fűben. Nagyokat szökellve cikáztak ide-oda, s mikor valamelyikük elvesztette a másikat, két hátsó lábán felegyenesedve kihúzta magát, aztán ismét folytatódott a kergetőzés. Amerre átszökelltek, hosszú, zöld

kígyóként mozgott nyomukban a fű, s mikor átsurrantak a bokrokon, mintha fuvalom suhant volna át a sűrűség fölött.

Egyszerre az egyikük fájdalmasan felnyüszített. A többiek tüstént abbahagyták a játékot, s kétségbeesetten meresztették szemüket a megtermett farkasra, amint erős fogaival éppen szétroppantotta társuk testét. Villámsebesen futottak szét a szélrózsa minden irányába.

Kettő egyenesen a tó felé iramodott. Futottak, futottak – aztán hirtelen megtorpantak. Bármennyire igyekeztek is, nem tudtak kimozdulni helyükből.

Rettentő félelmükben testük valósággal megfeszült, de hátsó lábuk meg se mozdult. A nyulakat foglyul ejtette az aszfaltmocsár puha, ragadós tömege, s minél jobban igyekeztek kiszabadulni belőle, annál mélyebbre süllyedtek, annál szorosabban ölelte őket magához a halál karja, azé a gonosz halálé, mely lassan és megfontoltan öl.

Az aszfalttömegbe ragadt nyulak kétségbeesett, panaszos hangjára az éhes farkas is felfigyelt. Mikor meglátta, hogy két tehetetlen nyúl vergődik a közelében, sietve otthagyta az elkapott tapsifülest, s hosszú ugrásokkal máris a közelükben termett. A zsákmány utáni sóvár vágyakozás erősebb volt benne, mint fajtájának régi tapasztalata, mely azt tanítja, hogy a könnyen

megszerezhető zsákmány rendszerint veszedelmekkel jár, s ilyenkor helyénvaló az óvatosság. De még fiatal, tapasztalatlan farkas volt, s az éhség is űzte. Hatalmas ugrással vetette magát az első vadnyúlra. Mikor ráugrott, lábaival maga is mélyen az aszfaltba süppedt. Hiába próbálkozott vele, hogy kihúzza lábait a ragadós anyagból. Erre valósággal dühöngeni kezdett; testével jobbra-balra csapkodott, borzalmas szája esztelen dühében darabokra szaggatta a nyúl testét. De semmi erőfeszítés, semmi dühkitörés nem segített. Néhány óra leforgása alatt teljesen kimerült, s közömbös megadással várta szerencsétlen sorsa beteljesedését.

Az egyik közeli fáról hirtelen leszállt egy hatalmas őskeselyű, egy Teratornis, hogy a mozdulatlanul heverő farkasra telepedjék. Mielőtt azonban ráhuppanhatott volna, az állat utolsó erejét összeszedve felkapta fejét, s nyitott szájával dühösen vicsorítva a ragadozó madár felé kapott. A keselyű nagy ívben kikerülte a veszélyt, s magasabbra lebbenve nagy köröket írt le a levegőben a dögledező farkas fölött. Aztán újból rátámadt, és hegyes csőrével néhányszor rákoppintott a fejére. A farkas már nem mozdult. Ekkor rátelepedett, s éles, kampós csőrével nagy darabokat hasított ki a húsából, éhesen nyeldesve a falatokat. Mialatt jóízűen lakomázott, az elpusztított nyulakra őshollók szálltak, s nagy verekedés közben ők is falánkan táplálkoztak.

Mire jóllaktak, már közelgett az alkonyat. Egymás után szárnyra kaptak, míg végre valamennyien eltűntek a messzeségben. A legnagyobbikuk a komor mocsár közepe felé igyekezett, ahonnét reggel iderepült; ott nyugodtan töltheti az éjszakát, hogy reggel ismét ideszálljon, s akkor megint itt leskelődik majd társaival együtt a tóparton az álnok aszfaltpocsolyák áldozataira.

Sokszor kelt fel és nyugodott le a nap a tó s a mocsár fölött. Az őskeselyűk és őshollók nap nap után ideszálltak, s itt várták türelmesen az áldozataikat. Egyszer kis vadnyúl jutott nekik,

máskor fiatal, tapasztalatlan farkas, néha seregnyi vadkacsa vagy vadlúd, melyek tévedésből szálltak le a vékony és piszkosbarna vízréteggel borított aszfaltpocsolyákra. Körös-körül mindenütt rengeteg csontváz és csont hevert, némelyik, ha már régen itt feküdt a fűben, megfehéredett, s minden élőlényt figyelmeztető felkiáltójelként messzire világított. A közvetlenül a pocsolyákba zuhant áldozatok teste lassan besüllyedt a puha, ragadós anyagba, míg végül teljesen eltűnt benne; a feneketlen aszfaltsírból buborékok ezrei szálltak fel, s pattantak szét a piszkos víz színén.

A fiatal Smilodonok gyorsan felcseperedtek. Már nem botladoztak ügyetlenül a sziklabarlang bejárata előtt, hanem vidáman ugrándoztak a közeli környéken, s az öregek is gyakran tanítgatták őket a vadászat mesterségére. Főleg a nőstény oktatta nagy türelemmel a kicsinyeit, hogyan osonjanak észrevétlenül a fűben, hogyan lapuljanak meg mozdulatlanul, hogyan szimatoljanak, s hogyan vessék magukat hatalmas ugrással a kiszemelt áldozatra. Az első gyakorlatokat a vadnyulakon végezték, mert közülük még élt néhány a szikla túlsó oldalán. Mikor az anyaállat segítségével a két fiatalnak sikerült az első vadnyulat elejteni, felébredt bennük fajtájuk vadászszenvedélye, s ettől kezdve szünet nélkül vadásztak a szerencsétlen vadnyulakra.

Közben az öreg Smilodonoknak egyre több gondot okozott, hogy maguknak és kicsinyeiknek eleségről gondoskodjanak. Azok az állatok, melyek még nemrég nagy tömegekben éltek a szikla környékén, vagy messzi vidékről idejártak inni a tóhoz, hamarosan elhagyták a borzalmas ősragadozók új otthonának környékét. Az antilopok, a kis tevék és bölények csordái, a vadlovak seregei

elköltöztek máshova, s hamarosan követték őket a szarvascsordák is. A hímnek egyre távolabbi tájakra kellett mennie vadászni, s egyre nehezebben jutott zsákmányhoz.

Egy napon a Smilodon lement a nagy tóhoz, melyet eddig elkerült. A parthoz érve néhány nyugodtan legelésző vadlovat pillantott meg. Nagy ívben megkerülte őket, aztán halkan és óvatosan a közelükbe kúszott.

Már egészen megközelítette őket, mikor figyelmetlenségében valami száraz ágacskára lépett. A gyenge roppanás is elég volt ahhoz, hogy a pompás mén felkapja a fejét, s mikor a közelben lappangó Smilodont megpillantotta, társai kíséretében nagy sietve elvágtatott.

Csak egy megriadt fiatal csődör, melyet már űzőbe is vett a dühös ősragadozó, vágtatott halálos félelmében a tópart irányába. Átvágtatott a füvek és alacsony bokrok között. Aztán, mintha villám sújtotta volna, elvágódott s tehetetlenül vergődött a földön. A fűszálakkal és alacsony bokrokkal takart aszfaltpocsolya álnok és ragadós anyaga megakadályozta mozgásában, s valósággal a földhöz láncolta. A nyomában vágtató Smilodon megtorpant, s meglepődve nézte az ide-oda hánykolódó és kétségbeesetten nyerítő csikót, mert az öreg és tapasztalt gyilkos úgy látta, hogy itt valami nincs rendben. Kitátott szájjal óvatosan előrekúszott, és vészjósló tekintettel kereste a zsákmányára rátámadni merészkedő ellenfelet. Felkészült rá, hogy megküzd vele, keményen fog küzdeni, életre-halálra, ha kell, de nem engedi ki büntetlenül kezéből a zsákmányt, amit maga hajtott fel, s amihez most csakis neki van joga. De hiába meresztgette a szemét, hiába szaglászott, nem látott és nem szimatolt meg semmiféle ellenséget. Csak magasan fent a levegőben keringett egy sas, s éles szemmel figyelte, mi történik idelent.

A Smilodon lassan a lovacska felé kúszott, állandóan készen a harcra, legyen bár az ellenfél steppén vadászgató ősoroszlán, mellyel már többször is találkozott barangolásai közben.

Hirtelen észrevette, hogy nehezen emeli a lábát, s hogy valami puha és ragadós anyagba lép. De nem törődött vele tovább, mert felkorbácsolt vadászszenvedélye s a zsákmány közelsége minden másról elterelte a figyelmét. Elég volt azonban még egy kis lépés, s az egyik mellső lába mélyen elmerült a piszkos, sötétbarna anyagban, mely valósággal bevonta és foglyul ejtette a mancsát. A Smilodon, nem tudva könnyedén kihúzni a lábát, hirtelen meghökkent, majd egy gyors rántással sikerült kiszabadítania magát. Mikor azonban még egy lépést tett, a lábához tapadó aszfalt csaknem a földhöz láncolta s meggátolta megszokott, könnyed mozgását. A Smilodon ekkor őrjöngő haragra gerjedt. Mancsával vadul csapkodta a füvek szárát s a bokrokat, hogy mielőbb megszabadulhasson ettől a jelentéktelen, de. kellemetlen és alattomos ellenféltől, mely megakadályozza, hogy szabadon, könnyedén és gyorsan lépkedhessen. Mikor végre kiszabadult a ragadós anyagból, újból csábítani kezdte az aszfaltba ragadt csikó. Más oldalról közelített hozzá, aztán megint másfelől, de mindig visszafordult, mert körös-körül mindenütt ragadós aszfalt csillogott, mely megvédte a közben már teljesen erejét vesztett, mozdulatlanul heverő s a feneketlen sírba lassan süllyedni kezdő áldozatát.

A Smilodon is rájött, hogy ez a hely veszedelmeket rejteget, s a látszólag könnyen megszerezhető zsákmányért a maga életével fizethet. Ezért csak egyetlen haragos pillantást vetett az alattomos helyre s a lóra, aztán megfordult, és már el is tűnt a steppén, mely fölött még mindig ott körözött a magasban a pompás sas.

Amint a Smilodon eltűnt, egy magas tölgyfáról két keselyű röppent le az elpusztult lóhoz. Rátelepedtek a hátára, de mielőtt még éles, kampósan hajlott csőrükkel húsdarabokat szaggathattak

volna ki belőle, villámként csapott közéjük a hatalmas sas. A félig kiterjesztett szárnyú és borzalmasra tátott csőrű keselyűk védeni akarták a dögöt. Az éhes sas azonban nem ijedt meg tőlük, s nekitámadt az egyik keselyűnek. Teljes erővel rácsapott, karmait a testébe vájta, s éles csőrének jól irányzott csapásával széthasította a koponyáját. A keselyű megingott s a ló hátáról befordult az aszfaltpocsolyába. Zuhanása közben azonban a sarlószerű csőrét mélyen a testébe vágó sast is magával rántotta. A sas vadul csapkodott szárnyaival. Kevéske piszkos víz fröccsent a magasba, s az aszfalt máris elárasztotta a hatalmas szárnyakat, melyek már nem tudtak kiszabadulni a ragadós fogságból. Most így hevert az eleven győztes az elpusztított legyőzött mellett – a győztes, melyre hasonlóképp nem várt más, mint lassú halál.

Mialatt a sas kimúlt, a másik keselyű jóízűen lakomázott a lódögből, éhesen nyeldeste a húsdarabokat, kelletlenül osztozva zsákmányán mindenünnét odaszálló társaival.

A fiatal Smilodonok úgy növekedtek, mint eső után a fű. Már régóta nem üldözték a nyulacskákat, hanem az öregekkel jártak vadászni messzi ki a steppére. Ezeken a közös vadászkirándulásokon megtanultak az öregektől minden cselt és ravaszságot, ami a sikeres vadászathoz kell.

Minél nagyobbra nőttek, annál önállóbbak lettek. Már volt elegendő erejük és bátorságuk, csak az öregek tapasztaltsága hiányzott belőlük.

Egyszer aztán a kis hím nem tért vissza a barlangba. Elvált vadászó családjától, s néhány fiatal gazella után vetette magát. Az öregek s a velük maradt fiatal egy ideig figyelték, milyen gyorsan űzi az állatokat. Aztán óvatosan továbbosontak a pusztában, várva, hogy a futástól kimerült fiatal hamarosan visszatér, s együtt folytatja majd velük a vadászgatást. De hiába vártak.

A fiatal Smilodon hamarosan felhagyott az üldözéssel. Közte s a menekülő gazellák közt egyre nőtt a távolság. Már éppen vissza akart fordulni, mikor egy nagy bokorcsoport mögött hirtelen megpillantott néhány óriási Mylodont, amint éppen a magasra nőtt cserjék zöld lombját legelészték. A Smilodon lassította futását, s vadul elbődült. Ijesztő ordítása végigszállt a steppe fölött, s halálra rémítette a hatalmas, de tehetetlen foghíjasokat. Kifejezéstelen szemükben határtalan félelem csillogott, s a rettentő ordítás valósággal megbénította tagjaikat. A Smilodon nagy ívben vetette magát egyikükre, lerántotta a földre, s borzalmas agyarát mélyen belevájta. A haláltusában fetrengő Mylodon hörgése felrázta félelemtől és borzadálytól szinte kővé meredt társait, s azok menekülni próbáltak. A Smilodon azonban megelőzte őket, otthagyta a megölt állatot, s máris egy másikra vetette magát. Ezt is ledöntötte a földre, s hatalmas szájával belemart. Mialatt szomjasan szívta belőle a meleg vért, a többi Mylodon tehetetlenül botladozva, futáshoz nem szokott hatalmas teste ügyetlen mozgásával eltűnt a steppén.

A fiatal Smilodon úgy megtömte a hasát, hogy a lakoma végeztével leheveredett a cserjésben és sokáig pihent. Mikor az éhség újból kiűzte a bokrok közül, elkergette a dögről az ott összegyűlt néhány keselyűt és gyáva coyotot, s újból nekilátott, hogy a húsmaradványokból lakomázzon.

Ez a nagy és sűrű csalit úgy megtetszett neki, hogy végleg ott is maradt.

A cserjés, amit a fiatal Smilodon új otthonául választott, messze zöldellt a sziklabarlangtól, ahol született. Messze esett az aszfaltpocsolyás tótól is, egészen kint volt a steppe szélén, a világos őserdő közelében, mely mérhetetlen messzeségben húzódott észak felé.

A steppe és az őserdő környéke lett a Smilodon kedvenc vadászterülete. Az ősfarkason s a hatalmas ősmedvén kívül

úgyszólván minden állatra rátámadt. Határtalan dühöngéssel vetette magát a növényevő Mylodonokra, Megalonyxekre és Nothrotheriumokra, ezekre az óriási növésű, bamba, esetlen és fogatlan állatokra, melyek teljesen védtelenek voltak vad támadásával szemben. Időnként a környéken csordákba verődött fürge antilopok, vadlovak s hatalmas bölények ellen indult. így a fiatal Smilodon lassacskán veszedelmes ragadozóvá, az egész környék rettegett rémévé vált.

Megesett egyszer, hogy a Smilodon hosszú időn át semmit se zsákmányolt, még csak nem is találkozott semmiféle vaddal. A sikertelenségtől és éhségtől bőszen egy magányos, vén ősoroszlánra akadt. A két ragadozó megállt egymással szemben, és kitátott szájjal, vicsorgó fogakkal, gyűlölködve szemlélte egymást. Egyikük sem akart elkotródni ellenfele útjából, de egyikük se merte megkockáztatni a támadást.

A várakozás feszült pillanatai után a vén ősoroszlán félreugrott, hogy békességben folytassa vándorútját. Mikor a Smilodon észrevette szándékát, hangosan felbődült, aztán esztelen dühvel az oroszlánra vetette magát. Az oroszlán azonban nem ijedt meg, hanem gyorsan megfordult és védekezett. A hatalmas és kegyetlen küzdelem a steppe sűrű füvében folyt. Erős karmaikkal nagy húsdarabokat szaggattak ki egymás testéből, súlyos sebeikből valósággal fröcskölt a vér, s az egész küzdőteret vörösre festette. Vad gomolyagban hemperegtek ide-oda, hol az egyik, hol a másik került felül. Aztán magasra kinyúlva, megelevenedett piramisként ágaskodtak fel, hogy egymásnak dőlve borzalmas erővel feszítsék meg minden izmukat. S mikor ebből a véres ölelésből kiszabadították magukat, és súlyos testük elvágódott a földön, felugrottak és újból egymásnak rontottak. Homok és fűcsomók röpködtek szerteszét a küzdő ragadozók mancsa alól, rövid, szaggatott ordítások reszkettették meg a levegőt. Aztán ismét vak dühvel egymásba haraptak, tépték-marták egymás húsát és bőrét,

s ahová a hatalmas mancsok lesújtottak, az éles és erős karmok mély, vérző sebeket ejtettek az ellenfélen.

A küzdelem eleinte kiegyenlítődöttnek látszott, mert a vén oroszlán tapasztaltsága felért a fiatal Smilodon erejével és vadságával. De mikor már sokáig tartott a harc, az oroszlán lassan fáradni kezdett, támadás helyett inkább védekezett, végül számtalan sebtől borítva megkezdte a visszavonulást.

A Smilodon ekkor magasra emelte mellső mancsát, s az oroszlán hátgerincére irányzott két borzalmas csapással földre terítette ellenfelét. Az oroszlán testét rettentő fájdalom járta át, egy pillanatra az eszméletét is elveszítette. Mikor azonban a Smilodon újból rávetette magát, hogy kardszerűen hajlott metszőfogait mélyen a tarkójába vágja, az oroszlán hanyatt feküdt s hatalmas fogsorával akkora sebet ejtett támadóján, hogy teljesen lemeztelenítette ellenfele állcsontját. A Smilodon félreugrott, mély sebéből úgy ömlött a vér, hogy cseppjei valósággal esőként hullottak a letaposott fűre.

Az oroszlán hirtelen felugrott és elmenekült.

A Smilodon diadalmasan felordított, de nem indult a menekülő oroszlán üldözésére, mivel őt magát is elárasztotta és kimerítette a vad küzdelem. Mialatt vérző sebekkel borítva megindult tanyája felé, a vidéken végigzengett diadalmas ordítása, mellyel nem csupán hatalmas erejét és első nagy, diadalmas harcát ünnepelte, hanem ugyanakkor öntelt kihívást is intézett mindenkihez.

A napsugár teljes erővel ostromolta a vidéket, minden pocsolyát kiszárított. A fűcsomók elfonnyadtak, helyükön barna göröngyök borították el széltében- hosszában a steppét. A kiaszott tájat már régen nem öntözte eső, s a csendes naplementék nem kecsegtettek semmi időváltozással.

Egy napon egy Archidiscodon, egy gyönyörűen kifejlett, hosszú agyarakkal felfegyverezett, hatalmas őselefánt kóborolt az őserdő szélén. Ritka vendégnek számított ezen a tájon, s csak véletlenül tévedt ide vándorlása során. Szomjúság gyötörte, és üdítő fürdőre vágyott. Ezért aztán, megpillantva a távolban csillogó tó vizét, egyenesen arra vette útját. Minél közelebb ért hozzá, annál jobban sarkallta a víz utáni vágy. A tó veszedelmes partjához érve sem lassította lépéseit, nem is viselkedett elővigyázatosabban, mert nem ismerte a hely csalóka voltát. Így történt, hogy hirtelen az egyik aszfalttócsába süllyedt. Testének hatalmas súlya mélyen lehúzta a puha, ragadós anyagba, kétségbeesett menekülési próbálkozása azzal az eredménynyel járt, hogy oldalára dőlt s többé már nem tudott mozdulni. Rémülettel telt, apró szemét segítséget keresve forgatta ide-oda. De hiába! A szegény őselefánt felemelte fejét, fájdalmas trombitálása végigszállt az egész táj fölött.

Az éppen vadászúton járó Smilodon meghallotta. A nagy messzeségből gyengén hangzott ugyan, de azért jól kivehette. Tüstént nekiiramodott, s a fájdalmasan zengő hang hamarosan a szerencsétlenség színhelyére vezette.

Nem telt bele sok idő, s megpillantotta a földön tehetetlenül heverő, ismeretlen, hatalmas állatot. Mivel azonban fiatal volt és tapasztalatlan, mindezt nem látta intő jelnek, mint valamikor az apja. Csak egy hatalmas, tehetetlen és könnyen megkaparintható zsákmánynak. A nagy zsákmány pedig mindig elegendő meleg vért s több napra is elegendő, rengeteg húst jelentett.

A Smilodon egy hatalmas ugrással az elefántra vetette magát. Karmait az állat oldalának vastag bőrébe vájta, kardszerű metszőfogait nagy lendülettel belemélyesztette az őselefánt tarkójába. A kimerültségtől végét járó Archidiscodon testébe kínzó fájdalom hasított. Utolsó ereje megfeszítésével felkapta fejét, ormányát a Smilodon mellső lábára csavarta, aztán hirtelen rántott rajta egyet. A Smilodont meglepte a váratlan és előtte eddig ismeretlen védekezési mód, lecsúszott az elefánt oldaláról, és hátsó részével mélyen besüppedt a ragadós aszfaltba, mely nyomban foglyul ejtette. Fogoly volt és elveszett! Eddig még sohasem érzett szorongás kerítette hatalmába, kardszerű fogaival szünet nélkül ostromolta az Archidiscodon testét, éles karmaival ellenfele ormányát és fejét marcangolta. Addig tépte és szaggatta, amíg csak bírta. S amilyen hirtelen elhagyta ereje, olyan hirtelen szállt el a haragja is, míg végül teljesen hatalmába kerítette a közöny, s még az előtte, a kiéhezett ragadozó előtt heverő meleg hús szaga se tudta magához téríteni.

A nap lassan nyugat felé hajolt. Mielőtt eltűnt a láthatáron, arannyal és vörössel árasztotta el az égboltot, s néhány sugara a Smilodon megüvegesedett szemére tévedt. S mintha ezeknek az utolsó sugaraknak sikerült volna a Smilodon kihunyó élete utolsó szikrácskáit feléleszteniük, az állat hirtelen felkapta fejét, még egyszer utoljára szétnézett a tájon, röviden felbőgött, aztán lekókadt a feje, teste megrándult – és kimúlt.

A táj elcsendesedett. Csak valahol messze visszhangzott még halkan a halálordítás.

Mikor az égen felragyogtak az első csillagok, a kimúlt Smilodon s a szétmarcangolt Archidiscodon testét félkörben már sovány őscoyotok ülték körül. Éhes szemük bevilágított az éjszaka sötétjébe, s borzalmas vonításukat messze elvitte a csend. Éhesen ültek egy nagy halom hús előtt, de nem juthattak hozzá, mert jól ismerték a csalárd aszfaltpocsolyákat, melyek sohasem adták ki büntetlenül az áldozataikat.

Az őscoyotok sokáig üldögéltek a parton. S csak mikor az áldozatok teste, mint valami feneketlen sírban, eltűnt a mélységben, hagyták abba a vonítást, hogy árnyak módján eltűnjenek a steppe homályában.

Valahol messze, a mocsár közepén egy félig kiszáradt fa ágán ült a fekete ősholló, és csendesen szunyókált, ő is látta a Smilodon s az Archidiscodon pusztulását. Ez azonban nem zavarta szundikálásában, sok haláltusát látott már itt, s még sok hasonlót lát majd, míg maga is bevégzi életét.

Egyszer a brno-Česká Trebová-i vasútvonalon, Opatovnál földcsuszamlás történt, s napvilágra került egy hatalmas Deinotherium csontváza. Štěpánek pályafelvigyázó nagyon sikerült vázlatot készített a csontváz elhelyezkedéséről, majd a lelőhelyre hívták Julius Sax prágai egyetemi tanárt, valamint Antonín Fričet, a prágai múzeum akkori fiatal asszisztensét, később szintén egyetemi tanárt, a híres geológust és paleontológust. Szerintük a Deinotherium csontváza miocénkori agyagban feküdt, s a csontváz mellett állítólag valami tűlevelű fa hatalmas törzse hevert. Ebből Frič professzor arra a következtetésre jutott, hogy az opatovi Deinotherium nem természetes halállal pusztult el, hanem ez a fatörzs ütötte le s ölte meg. Ez azonban tévedés volt. Kiváló tanárom, prof. dr. Jaroslav Perner talált valamit a levéltárban, ami nemcsak megcáfolta az opatovi Deinotherium halálával kapcsolatos téves nézetet, hanem

helyesbítette az egyik írásból a másikba vándorló hibás adatokat is. Az a bizonyos eredeti vázlat volt, amit a Deinotherium csontvázáról Štěpánek pályafelvigyázó készített. A sikerült vázlat alapján idővel aztán egy hivatalos kiadványban bebizonyítottam, hogy az opatovi Deinotherium nem ért szerencsétlen véget, tehát nem zuhant rá a fa, mert ebben az esetben Štěpánek bizonyára a csontvázra keresztben rajzolta volna oda a megmaradt törzset, mivel vázlata csodálatraméltón részletes, s laikushoz képest igen helyes és pontos. Ha ma nem is mondhatjuk, hogy az opatovi Deinotherium tragikus véget ért, mégis, egy ilyen eset igen hálás elbeszéléstéma, s ha itt nem történt is meg, megtörténhetett egyebütt. Ha ez a szerencsétlenség az opatovi Deinotheriumot éri, úgy az eset körülbelül 10 millió évvel ezelőtt történhetett.

GYILKOS VIHAR

A trópusi szépségekkel teli, ragyogó napsugárban úszó természet zöld sűrűjében egy kis Deinotherium látta meg a harmadkor napvilágát. Hatalmas anyja ott állt fölötte, s hosszú ormányával gyengéden bökdöste újszülöttét. Ez volt első kicsinye.

Régebben egyedül kóborolt az ősvadonban. Egyik mocsártól a másikig vándorolt, kikereste a legzamatosabb leveleket, aztán hosszú ormányával ügyesen leszakította, s ínyenc módjára dugta be hatalmas szájába a falatokat. Félelem nélkül járta az őserdőt. Nagy elefántteste, óriási ereje, alsó állkapcsából kimeredő hatalmas agyara még a legnagyobb és legvérszomjasabb ragadozók számára is intő figyelmeztetés lehetett, hogy ne merjék megtámadni.

De egy tavaszon társra akadt.

Egy terebélyes diófa mögül egy fiatal és erős hím bukkant ki, és mozdulatlanul figyelte a nőstényt. Néhány lépést tett előre, s ormányát magasra emelve vágyakozva trombitált a holdfényben. Alig hangzott el az esti csendbe hasító trombitaszó, a hím a nőstényhez lépett, ormányával átfogta a nőstény ormányát, s csendesen megállt mellette. Aztán komoly lépésekkel megindult a sűrűség felé, s a nőstény engedelmesen követte.

Ettől kezdve mindig együtt járták az őserdőt és a sűrűségeket.

Sokáig éltek egymás mellett a legjobb egyetértésben, mígnem egy napon a nőstény a sűrűben világra hozta kicsinyét.

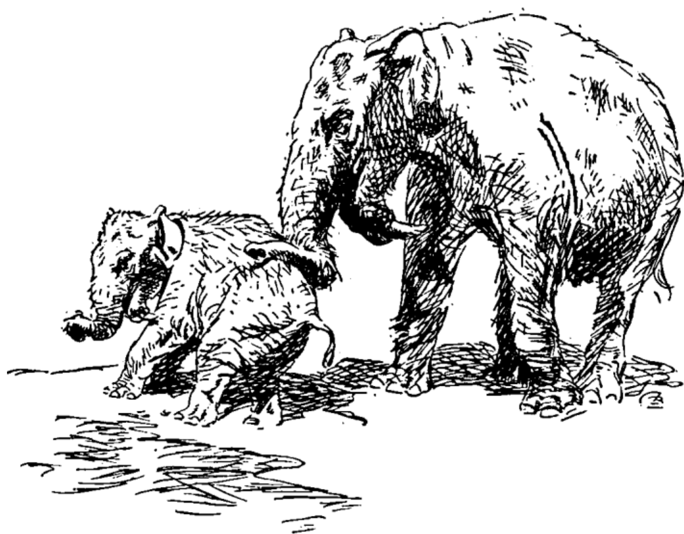
Az állatka kedves, játékos, vidám teremtés volt. Kicsiny ormányával kíváncsian nyúlt mindenhez, folyton leszakított vele valamit, hogy a következő pillanatban eldobja, mert kicsi volt még, s csak hatalmas és mindennél többet jelentő anyjának édes tejével táplálkozott. Anyja egy pillanatra se vette le róla a szemét. De a

hím is gondoskodott a biztonságáról; már többször is megtörtént, hogy figyelmeztetőn felkapta ormányát és vadul trombitált, mikor kóborlásaik közben valami ősragadozóval találkoztak. Ilyenkor a vad trombitálástól megijedt kicsiny állat anyja hasa alá bújt, de sohasem feledkezett meg róla, hogy fejecskéjét kíváncsian kidugja védelmezőjének oszlopszerű mellső lábai közül. Ebből a furcsa, de biztonságos rejtekből csak akkor bújt elő, mikor a hím tovább folytatta útját, a nőstény pedig barátságos morgással biztosította, hogy már nem fenyegeti semmiféle veszedelem.

Az őserdő mélyén hatalmas tó tükre csillogott a napsugarakban; frissen zöldellő, dús fűvel benőtt rét fogta körül, melynek fehér, sárga, piros és kék virágai fölött különös színezetű és rajzú pillangók kergetőztek. Ehhez a tóhoz jártak inni és fürödni a Deinotheriumok, rendszerint arra a partrészre, ahol a víztükör egy hosszú homokzátony mentén benyúlt a virágos rétbe.

A fürdőzésnek legjobban a kicsinyük örült, mert már régóta nem félt a víztől. Már elfelejtette, mennyire remegett félelmében, mikor először állt a zátony előtt, hogy a gyengén fodrozódó vízbe begázoljon. Hiába hívogatta a nőstény, hogy kövesse. Rettegve állt a parton, ijedten nézte a hullámok játékát. Ekkor az anyja kijött a sekély és langyos vízből, s megpróbálkozott vele, hogy nagy fejével a vízbe tuszkolja. Ő azonban védekezett. De hiába. A nőstény könyörtelenül lökdöste kicsinyét maga előtt. Mikor a fiatal állatka belépett a vízbe s az első hullámok végignyaldosták a lábát, gyorsan megfordult, s hogy megszabaduljon a kellemetlen fröcsköléstől, sebesen visszaügetett a partra. A nőstény haragosan felmordult, s utána akart sietni, de látta, hogy a kicsinye már kétségbeesetten igyekszik vissza hozzá. Először megijedt, miféle veszedelem fenyegetheti a kölykét, ám tüstént megnyugodott, mert rájött, hogy csak két ősteknős ijesztette meg menekülni akaró kicsinyét. A nőstény sietve begázolt a vízbe, és kissé eltávolodott a parttól. Az ijedt fiatal, mely mindig az anyjánál

keresett oltalmat, most már nem törődött a vízzel, és egyenesen felé sietett. A víz magasra fröcskölt, s ezer apró cseppben hullott vissza a tó tükrére. A fiatal állat egy pillanat alatt az anyja mellett termett. Ekkor az anya még távolabbra ment, a fiatal pedig most már csendesen és engedelmesen követte. Aztán a nőstény megállt, vizet szívott fel az ormányával, és óvatosan lefröcskölte a fiatalt. A kellemesen és üdítőn zuhanyozó tiszta víz hamarosan megtetszett a kicsinek; forgolódni kezdett, hogy a gyenge vízsugár kis testének minden oldalát lemossa. Félelme teljesen elszállt, s hamarosan vidám ugrándozásba kezdett. Kicsiny ormányát mélyen bedugta a vízbe, jobbra-balra csapkodott vele, hogy a víz magasra fröcskölt. Mindez azonban régen történt, olyan régen, hogy a fiatal állat tulajdonképpen már nem is emlékezett rá Ezért futott ma is vidáman a vízbe.

Már nem volt az az anyjához bújó, kicsiny és tehetetlen apróság. S az anya se csupán gondos védelmezője volt, hanem' most már lelkiismeretes oktatója is. Megtanította, hogyan szakíthatja le legjobban és legkönnyebben az ízes, nedvdús leveleket vagy a zöld

ágacskákat, s hogyan teheti őket a szájába, megtanította rá, hogy felismerje a jó és nedvdús növények leveleit és lombjait, s hogy kerülje a keserű és egészségtelen leveleket, bármilyen csábítónak találná is őket. Megtanította, hol találhat jó és ízletes élelmet, s megtanította, hogyan kerülje ki keresgélés közben az alattomos tőzeglápokat és mocsarakat.

Azon a napon történt, mikor az évszázados bükkökből és tölgyekből álló világos őserdőn áthaladva bejutottak az ősrengeteg mélyének nedves és szomorú homályába.

Óriási, az évszázadok során hihetetlenül megvastagodott törzsű fák között haladtak, melyeket keresztül-kasul fontak a liánok, felkúsztak rájuk, szívósan törekedve fel a magasba, átbújtak az ágak között, s fent a dicsőséges magasságban és fényözönben a legcsodálatosabb színű s a legbódítóbb illatú, gyönyörűséges virágokat hajtották. A mohával benőtt ágakon zöld bóbitákként lengtek a hosszú, nyelv formájú levelekkel ékes páfránykötegek, s köztük itt-ott hulló csillagokként villantak fel a gyönyörű orchideák hatalmas virágai. Lent a földön pedig, a korhadó fa és avar sötét rétegeiből, hatalmas zöld mohaszőnyegek nőttek ki, zsurlók és páfrányok foltjaival, melyek lián módjára egészen befonták a fák gyökereit és sóvár vágyakozással törekedtek fel a magasba. Helyenként valami hatalmas zöld levelű növények bokrai sötétlettek, valósággal kínálkozva, hogy leszakítsák őket.

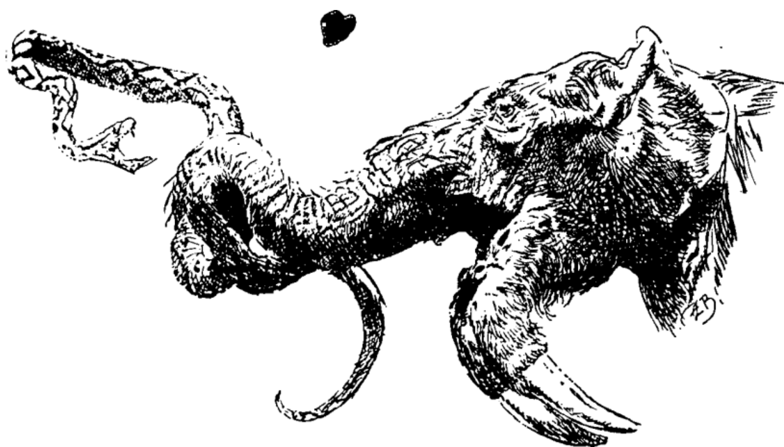
A hím és a nőstény azonban elballagtak mellettük anélkül, hogy ügyet vetettek volna rájuk. S mikor a fiatal állat, nem tudva ellenállni a zöld levelek csábításának, egy maréknyit leszakított volna belőlük, hogy megkóstolja ízüket, a nőstény figyelmeztetőn rámordult, eltolta kicsinyét, s lábával eltaposta az egész bokrot. A fiatal csodálkozva nézett anyjára, de az mit sem törődve vele, folytatta útját. A kicsi utána cammogott. Persze nem tudta, hogy valami rossz ízű vagy talán mérges növények voltak, melyektől – bárminő csábítónak látszottak is – az anyja eltiltotta. Az anya

viselkedésében tehát figyelmeztetés rejlett. Mégis, mikor a nőstény egy kicsit távolabb került tőle, nem tudott ellenállni a csábításnak. Amaz azonban éppen akkor fordult hátra, mikor a fiatal le akart szakítani egy csomó levelet. Észrevéve kicsinye szándékát, gyorsan visszaindult; de már hiába sietett, nem akadályozhatta meg, hogy a fiatal legalább egyetlen levelet gyorsan a szájába dugjon. A felharagított nőstény formátlan, zöld kásatömeggé taposta szét a növényt. A kicsit hamarosan kegyetlen görcsök kezdték kínozni. Vadul dobálta magát, fájdalmasan nyöszörgött, s minél jobban hatott a méreg, annál rosszabbul érezte magát. A nőstény tanácstalanul állt nyöszörgő kicsinye mellett, a hím pedig vad trombitálásba kezdett, tehetetlen haragjában a fák ágait tördelte és zöld bokrokat szaggatott ki a földből. A kicsi néhány óra múlva elcsendesedett; a veszedelmes növény egyetlen levelében lévő, csekély mennyiségű méreg lassan elvesztette hatását. S mikor a nap reggel a láthatár fölé emelkedett, aranysugarai már a virágos réten, a kis patak partján találták a kis elefántot, ahol szomjasan itta, itta a kristálytiszta vizet.

A hím és a nőstény ott álltak mellette, s nagy fejükkel némán bólogattak. Mikor csemetéjük teleitta magát s eloltotta égő szomjúságát, mindhárman a közeli mocsárhoz ballagtak, ahol a legzamatosabb és legízletesebb növények növekedtek a lágy talajban. A kicsi azonban ügyet se vetett rájuk, sőt még a pihenőhelyül kiválasztott sűrűben is elkerülte a zöldellő bokrok ízes leveleit. Csak estefelé szakított le magának néhány zöld hajtást, hogy elűzze éhségét s üres beleinek görcseit. A kis állat jól emlékezetébe véste ezt a fájdalmas eseményt.

De a hímtől is sok mindent tanult a kis elefánt. Már nem bújt a nőstény mögé, ha őserdei kóborlásaik során a kutyaféle ősragadozókhoz tartozó, vad Amphicyonokkal találkoztak, hanem felemelt ormánnyal állt a feldühödött hím mellett, míg a bestiák el nem tűntek a sűrűben. S amint megtanulta, hogy az

ősragadozókat gyűlölje, ugyanúgy rájött, hogy a kígyókat is gyűlölnie kell.

Nem is olyan régen történt, hogy a Deinotheriumok őserdei bolyongásuk során egy sötét babérligetből kilépve hirtelen egy világos erdei réten találták magukat. A tisztást kis patak vágta át, egyenesen arra irányozták léptüket. Hirtelen egy kidőlt diófa félig elkorhadt törzsén sütkérező, hatalmas kígyót pillantottak meg. A megrémült kígyó már nem menekülhetett, felkapta fejét, s sziszegő szájából fekete villámként vágódott ki hosszú, vékony, hasított nyelve. A kígyó látványától felingerült hím megragadta az állatot, s mielőtt még az védekezhetett volna, már repült is a magasba, majdnem a fák koronájáig, hogy aztán, mint vihar tépte ág, hulljon vissza a földre. Amint tompa puffanással földet ért, a hím rárontott s vadul taposni kezdte. Mikor az eltaposott kígyó teste halálos kínjában utolsót vonaglott, a hím magasra emelt ormányával hangosan elbődült. A kis elefánt, mely kezdettől fogva rémülten figyelte a küzdelmet, most odalépett a kígyó testének maradványaihoz, és mellső lábával dühösen rátaposott az állat még mindig tekergő, vonagló farkára. Mikor aztán ő is végzett, mulatságosan felkapta ormányát, s most tört ki első ízben a

torkából valami gyengécske rikoltás. Benne is pusztító gyűlölet ébredt a kígyókkal szemben, melyeket a Deinotheriumok mindig s mindenütt elpusztítottak, holott még a legnagyobb őspythonok sem jelentettek veszedelmet számukra. Ettől az időtől kezdve bárhol meglátott egy-egy apró kígyócskát a fiatal elefánt, tüstént eltaposta, aztán gyenge kis trombitálással közölte hőstette hírét az egész őserdővel.

A kis elefánt azonban nem volt mindig ilyen bátor. Egyszer éppen valami mocsár mentén igyekeztek az alacsony, lomblevelű erdő felé egy kis legelészésre, s a kis állat belépett az alacsony pálmák sűrűjébe, ahonnét csábítón mosolyogtak rá a mindig ízletesnek bizonyult, hatalmas bojtorjánlevelek. Alig zárult össze mögötte a legyezős pálmalombok zöld fala, máris felhangzott panaszos nyöszörgése, s kétségbeesetten rontott ki a sűrűből. Nyöszörgése s a töredező pálmalevelek ropogása arra figyelmeztette a nőstényt, hogy kicsinyével valami baj van. Sietve igyekezett hozzá, de közben észrevette, hogy a kis sűrű túlsó oldaláról egy magányos őstapír üget a mocsáron át, ahol éppen a nedvdús leveleket kóstolgatta, s most a fiatal állat hirtelen felbukkanásától éppúgy megriadt, mint maga a kis elefánt.

A kis elefánt legszívesebben az őserdőt átszelő, hatalmas folyó széles kanyarulatának sekély vizében szórakozott. Ha kóborlásaik során ide tévedtek, mindig élénken zsibongó életet találtak ezen a helyen. A folyó közepén mindig pihent néhány ősvíziló, mialatt társaik a folyópart dús növényzete közt legelésztek. A parti iszapban néhány Listriodon, azaz ősdisznó hempergett, melyeknek csúf testét durva szőr borította; ezeknek a veszedelmes és összeférhetetlen állatoknak vérben forgó szeme és erős, hatalmas agyara minden más vadat elriasztott a közelből, még a kis Choeritheriumokat is, melyek, bár ugyanabból a törzsből származtak, kifejlett állapotban sem voltak nagyobbak a szopós malacnál. Kellemetlen látogatónak számítottak az

Aceratheriumok, a tömzsi ősorrszarvúk is, melyeknek hatalmas fejét nem díszítette szarv; főleg a magányosan járó öreg hímek bizonyultak veszedelmesnek, mert hirtelen s minden ok nélkül támadtak. A homokzátonyokon különböző ősteknősök és hatalmas, csúf Diplocynodonok, éles, kúp alakú fogakkal felfegyverezett, hatalmas szájú, páncélos őskrokodilok sütkéreztek. Az apró fehér virágokkal teleszórt fahéjfák koronái közül vidám madárcsicsergés hangja szállt a mirtusz- és oleanderbokrok felé. A koronájukkal a víz színére hajló vén füzek ágain mozdulatlanul ültek a megtermett jégmadarak, testük, mint a legszínesebb és legértékesebb drágakő, csillogott a napsugarak fényében; türelmesen üldögéltek, az itt nyüzsgő halakra lesve. A nádasban rengeteg vízimadár hemzsegett, köztük varázsos szépségű, hófehér hattyúk is. Este kis Palaeomeryx-csorda érkezett a vízhez; a szarvasfélék eme első példányainak fejét még nem díszítette agancs. Dicrocerosok csapata követte őket, ezek hímjeinek már volt kis villás szarvacskájuk, amit azonban sohasem vetettek le; tetszetős külsejű, arányos testű, magas és karcsú lábú állatok voltak. Az esték azonban veszedelmeket rejtettek ezen a tájon, mert az alkonyat homályában számos ősragadozó indult rablókalandra, s nagy ugrásokkal, hirtelen támadták meg áldozataikat.

Mint mindig, ma is hangosan zajlott az élet a folyókanyarban. A kis elefánt már messziről meglátta, hogy néhány fajtájabeli fiatal állat lubickol a sekély part menti vízben, ezért gyorsan és vidáman hozzájuk igyekezett. Már vígan csintalankodott köztük, mikor a hím s a nőstény begázoltak a vízbe, hogy a többi Deinotheriumhoz csatlakozzanak.

A Deinotheriumoktól nem messze kis falka hatalmas Mastodon fürdött; ezek is ősormányosok voltak, de állukból ferdén négy agyar meredt ki. Vízzel fröcskölték egymást, hogy hatalmas testük durva bőréről minden piszkot és port lemossanak. Teljesen

átadták magukat a fürdőzés kéjes gyönyörűségének, és ügyet se vetettek a Deinotheriumokra.

A fiatal Deinotheriumok ezalatt vidáman játszadoztak egymással. Hancúrozásuk közben a Mastodonokat is megközelítették, de azok rájuk se hederítettek. Mikor azonban a kicsinyek felkavarták a vizet, fenyegetőn rájuk mordultak, s egy Mastodon hosszú agyarával könnyedén meg is bökte az egyik kis elefántot. A kicsi inkább ijedtében, mint fájdalmában feljajdult.

A nőstény, melynek csemetéjét ekkora sérelem érte, haragosan felkapta ormányát, készen rá, hogy tüstént támadásra induljon. A többi Deinotherium is csatlakozott hozzá. A Mastodonok azonban nem ijedtek meg, s felkészültek, hogy a támadást visszaverjék. Két, hatalmas testekből álló sor állt szemben egymással, hogy teljes erővel összecsapjon. Harcra azonban nem került sor, mert az izgalom, amilyen gyorsan fellángolt, olyan hamar ki is hunyt. Kis idő múlva mindkét csorda ismét átadta magát az üdítő fürdés gyönyörűségének, s a Mastodonok nemsokára ki is lábaltak a folyóból, hogy eltűnjenek az őserdőben. Utánuk lassan a Deinotheriumok is szétszéledtek.

A tüzes napsugár már régen elhagyta mindennapi vándorútja legmagasabb pontját, mikor a hím és a nőstény kilépett a vízből s hazafelé indult a kicsinyével. Behatoltak az árnyékos őserdőbe, s egy kis völgybe jutottak; a völgyet átszelő patak mindkét partját buján növekedő páfrányok legyezői és csörgő levélörvű magas zsurlók szegélyezték. A hím elöl lépkedett, utána a nőstény, s őt követte a kicsinyük, csendesen és nyugodtan, mert egy kissé kifárasztotta a vidám vízi hancúrozás.

Mialatt a Deinotheriumok a szűk ösvényen folytatták útjukat az őserdő felé, a tiszta, kék égboltot lassan kis fehér felhők borították el, melyek nem mozdultak a helyükből, s távoli szélük ezüstös csillogása szomorú, sötét szürkeségbe olvadt. A fák koronáját hirtelen felborzoló könnyű szellő megmozdította a kis fehér felhők

mezejét s eltakarta velük a napot. Aztán egyre erősödött a szél, míg végül viharrá fokozódott, ezer rongydarabra szaggatta a felhőcskéket, s a láthatár fölé hatalmas, sötét felhőgomolyagokat sodort, melyek gyorsan emelkedtek, egyre magasabbra szálltak a fokozatosan elszürkülő, majdnem megfeketedő égen. Ahogy a felhők egymásra tornyosultak, eltűnt a nappal világossága, sötétség s mély árnyak árasztották el az erdő zugait, és mintha valami nyomasztó szomorúság hullott volna az égből a földre.

A hirtelen kerekedett szél pusztító erővel dőlt neki a vad rohamai alatt felnyögő fák koronáinak. Egyre vadabbul támadt, iszonyú recsegéssel törte-zúzta az ágakat, melyek sustorogva zuhantak le a földre.

Egyszerre a szemközti láthatáron is felbukkant egy hatalmas felhő. Hamarosan rettentő méretűre növekedett, s minden része egyformán feketének, egyformán fenyegetőnek látszott. Mikor aztán a láthatár két oldaláról elinduló felhők összecsaptak, hosszú, zegzugos villám hasította át az ég sötétjét, s a szélvihar újabb erős lökésekkel támadt az őserdőre. Beletépett az évszázados fák koronáiba, törte, hasogatta őket, s a cikázó villámok fényében végigsüvöltött az egész őserdőn.

Egy meredek, sziklás lejtőn egy hatalmas lucfenyő állt. Ősi idők tanúja volt, és sok vihart átélt már. Ilyen borzalmas vihar azonban még sohasem rugaszkodott bele karcsú koronájába. Mindig gyertyaegyenesen állt, s nagyságával és tekintélyével az egész környék fölött uralkodott; most azonban mély ívben meghajolt az őrjöngve száguldó, vad szél borzalmas lökései nyomán, s valahol lent a gyökereinél már néhányszor furcsán megreccsent.

Az ég egyre jobban elfeketedett, s egymást követték a villámok.

A Deinotheriumok még mindig a völgy keskeny ösvényén haladtak. Már elérték a helyet, ahol a csapás a dzsungelszerű sűrűbe torkollt, ide igyekezett a hím, hogy nőstényével és kicsinyével itt várja be, míg a vihar kitombolja magát.

Mikor azonban a lucfenyőhöz értek, egy hatalmas szélroham olyan erővel rontott a fának, hogy gyökerei ijesztően megreccsentek; hirtelen örvénylő forgószél kerekedett, s furcsa, fütyülő hang kíséretében tövestől kifordította helyéből a hatalmas fenyőt. A ledőlő súlyos törzs elkapta a kis elefántot, és olyan erővel lökte neki egy sziklakiugrónak, hogy egyetlen pillanat alatt majdnem kioltotta az életét.

A nőstény a vihar döntötte fa hangos zuhanásától megriadva hirtelen megállt, aztán megfordult, s rémült tekintetet vetett a súlyos törzs alatt heverő kicsinyére. Gyorsan odalépett hozzá, hogy segítsen. Minden erejével nekidőlt a hatalmas fatörzsnek, hogy lehengerítse kicsinyéről. De minden hiába; még az anyai ösztöntől hihetetlenül megsokszorozódott óriási ereje is kevésnek bizonyult. A dühében tomboló hím erőfeszítése sem segített.

A fiatal állat halkan nyöszörgött. Zavaros tekintete ide-oda rebbent, mintha keresne valamit. Aztán hirtelen megállapodott s a kis állat hosszú, merev pillantást vetett jóságos anyjára. Fájdalommal és szomorúsággal teli szeme mintha kicsit kitisztult volna. Aztán hirtelen kihunyt benne a fény, teste néhányszor halálos görcsben húzódott össze – és vége volt.

A nőstény megzavarodva állt agyonsújtott kicsinye mellett. Körüljárta, hatalmas fejével néhányszor finoman megbökdöste, s olykor biztató hangon felvisított. A kicsi azonban mozdulatlanul hevert, tagjai lassan megmerevedtek. Mikor az anyja néhányszor felemelte a kis ormányt, s az mindig tehetetlenül hullott vissza a földre, az öreg mintha hirtelen átlátta volna a helyzetet, felkapta hatalmas ormányát, s fájdalmas trombitálása belezengett a szélviharba. A hím odalépett kimúlt kicsinyéhez, megszaglászta, aztán tehetetlen haragjában olyan vadul csapkodta hatalmas agyarával a kidőlt fatörzset, hogy kiszaggatott szilánkjai csak úgy röpködtek szerteszét.

Dührohama elmúltával megfordult, s hatalmas fejével bólogatva gyors iramban továbbindult az ösvényen. A nőstény követte. De mikor belépett a dzsungel sűrűjébe, ahol már eltűnt előtte a hím, nagyot trombitált s egy pillanatig feszülten hallgatózott. Mivel azonban csak a vihar süvöltése válaszolt rá, mögötte is bezárult a sűrűség zöld fala.

Már záporoztak az első vízcseppek a sötét égből. Egyre sűrűsödtek, majd hatalmas víztömegek zúdultak alá a magasból, vad erővel csapkodták a földet s lehordták egészen a hasadék aljáig.

A felhőszakadás egész éjjel tartott.

Reggel, mikor a nap aranysugarai elárasztották az egész tájat s a sziklahasadékot, a kimúlt fiatal Deinotheriumot már majdnem teljesen elborította az agyag, amit a nagy felhőszakadás a széltörésből odahordott. A letöredezett ágak kusza sűrűjébe leszáll egy madár. Először csak ide-oda ugrándozott, majd dallal köszöntötte a reggelt. Valami szomorú dalt énekelt, vidám trillák és dallam nélkül. S mikor befejezte, halkan felrebbent és eltűnt az őserdő zöld tengerében.

Az alábbiakban elmondottak körülbelül az alsó kréta idejében játszódhattak le a mai Belgiumban, Bernissart környékén, körülbelül 150 millió évvel ezelőtt. A történet alapja 23 óriásgyík közös sírja, ezek közül 21 csontváz az *Iguanodon bernissartensis* fajtához. 2 csontváz pedig a kisebb *Iguanodon mantelli* óriásgyík-fajtához tartozik. Erre az emlékezetes alsó krétakori leletre 1877-ben bukkantak az úgynevezett wealdeni agyagban. Tömeges előfordulásuk kétféleképpen magyarázható:

1. A wealdeni agyag Bernissartnál karbonkori alapkőzetek mély bevágásában foglal helyet, a bevágás fenekét éles szélű törmelék és szikladarabok borítják, melyek az eredeti karbonkori szakadék egykori elporlásának következményei. Mivel az omladék nincs lekopva, helyes a feltevés, hogy a szakadékon semmiféle vízfolyás nem haladt át. Valószínűleg száraz mellékszakadék lehetett, mely jelentéktelen lejtéssel valami karbonkori ősfolyóba torkollt. Áradások és heves, hosszan tartó záporok idején a folyó sok állati és növényi maradványt sodort magával a medret megtöltő zavaros, iszapos esővízben. Azokon a helyeken, ahol a száraz oldalvölgyek vagy szakadékok belétorkolltak, s ott, ahol állóvizek alakultak ki, a

hordalékban lévő szerves maradványok leülepedtek. Bizonyos idő múlva feljöttek a felszínre, később aztán, mikor a rothadási gázok már nem könnyítették, újból lesüllyedtek a fenekére, s betakarta őket a hordalék. Újabb áradások újabb maradványokat hoztak magukkal, melyek hasonlóképp az ilyen csendes vizekbe jutottak. A bernissarti Iguanodon-csontvázak közvetlenül az éles szélű kőtörmelék felett feküdtek az agyagalapon, mely az akkori szakadék víztelen fenekét borította, s melyet áradások idején elöntött a víz, hogy a csendes állóvíz aztán annyi egy fajtához tartozó óriásgyík közös sírjává váljék.

2. Nemrég Othenio Abel német egyetemi tanár annak a feltevésének adott kifejezést, hogy az Iguanodonok testét nem árasztotta el víz a szakadékban, hanem a bernissarti szakadék olyan hely volt, melyet az elöregedett Iguanodonok maguk kerestek ki maguknak haláluk előtt, hogy ott nyugodtan kiszenvedjenek.

E második feltevés alapján írtam meg a vén Iguanodon kimúlását, s körülvettem azokkal az élőlényekkel, melyekkel együtt élt, s melyeknek maradványait együtt találták meg fajrokonai csontvázával. Csak a vad *Megalosaurust* vettem a közeli szomszédságból, mégpedig a hannoveri alsó krétából, ahol számtalan lábnyomára bukkantak, de ilyen nyomok minden alsó krétakori rétegben akadnak.

A HÍVOGATÓ MAGÁNY

Az alsó kréta napsugarainak derűsen mosolygó fényében gyönyörű látomásként ragyogtak a pompás fenyvesekben és cikaszok ligeteiben megbújó apró tavacskák tükrei.

Pompás ginkgófák nyújtogatták a magasba kosaras koronáikat, s lombformán kiszélesedő, érdekes tűleveleik mint valami zöld függöny apró rojtjai lebegtek a könnyű fuvalomban. A gyönyörű szárnyalt legyezőkkel ékes cikaszok koronái megremegtek a napsugár tüzében, s pompás levélzetük sötét árnyéka elnyúlt a földön, a fűszálak között. A tavak partjain s az erdő árnyékos, nyirkos részeiben lengő, sokféle alacsony páfrány bodrosan duzzadó, zöld szövedékén a Hylaeobatrachusok családjába tartozó (ma már kihalt) apróősszalamandrák fúrták át magukat, kövér kukacokra, mindenféle rovarra és förtelmes pókokra vadászva. Mikor jóllaktak, eltűntek a mohával borított, hatalmas sziklák tövében, vagy a szélviharok során kidőlt vén fák mohlepte törzse alatt.

A sok apró tavacskán kívül, melyeknek ezüstösen csillogó tükre olyan feltűnően kivált a terjedelmes erdőségek smaragdzöldjéből, fával és bokorral ritkásan benőtt, száraz, füves területek is akadtak itt. Meglehetősen sok volt belőlük, és sárgálló, keskeny homokcsíkok kötötték össze őket egymással. Ezek a hatalmas fennsík erdeiben elterülő, száraz, füves részek adtak otthont az ősgyíkok családjába tartozó csúszómászónak, az Iguanodonnak.

Az Iguanodonok tíz méter hosszúra és öt méter magasságúra is megnövő, igazi kolosszusok voltak. Súlyos testük terhét hatalmas hátsó lábuk viselte, mellső lábuk gyenge volt és elkorcsosult, de nagyujjuk éles, mereven álló, elcsontosodott kúppá alakult át. Ez bizony veszedelmes fegyvernek bizonyult, mellyel a párzási

időszakban olyan mély sebet ejthettek egymáson, hogy a dúsan ömlő vér még szerelmes szenvedélyüket is elmosta.

Kisebb csordákban járták a vidéket, hasukat fűvel és zöld tűlevelekkel tömték, melyeket a gyengébb ágakkal együtt szaggattak le a fákról, úgyhogy az alacsonyabb fákból gyakran csak a csupaszra rágott törzsek maradtak meg.

Sokan voltak és békességben éltek a mellettük valósággal törpéknek látszó többi teremtménnyel. Csak néhanapján, mikor valamelyik homoknyelvre egy-egy vad Megalosaurus tévedt, szállta meg rettentő félelem az Iguanodonokat, s ilyenkor rémülten menekültek messzi tájakra húsevő rokonuk elől.

Egy kisebb csordában egy nagyon vén hím állat élt. Réges-rég volt, hogy egy alacsony araukariacserje alatt kibújt a tojásból, s csodálkozó szemmel először nézett szét a vidéken, mely aztán az otthona lett. S mint ahogyan a fiatal araukariacserjékből vén fák lettek, melyeknek koronái közt sok vihar és rengeteg esztendő száguldott át, ugyanígy a kicsiny Iguanodon is az öregség minden jelét magán viselő, hatalmas óriássá növekedett. Már nem tudott lépést tartani a csorda gyors iramával, s a veszekedést se kereste.

Egyszer, mikor a világos reggel elárasztotta a tájat ragyogásával, a csorda kijött a cikaszliget homályából, ahol az éjszakát töltötte.

Ráléptek a füves területre és megindultak az egyik kis tavacskához. Buja sequoyacserjék nőttek ott, a bokrok ágacskái sóváran nyúltak a magasba, mintha egészen a felhőkig szeretnének szállni, mintha mielőbb utol akarnák érni ezeréves elődeiket, melyeknek valahol távolabb növekvő, hatalmas törzsei végtelen magasságban hordozták a szélben finoman lengedező, terebélyes koronájukat.

Az Iguanodonok már jó néhány napja ide jártak legelni. Hosszú, keskeny nyelvükkel kapták el az ágakat, s miután leszakították, hatalmas fogazatukkal mint malomkővel őrölték meg a falatokat.

Egy tapodtat se távoztak el innét, míg hatalmas hasukat meg nem tömték.

A csorda ma is ide indult. Némelyik Iguanodon itt-ott leszakított egy-egy araukariaágat, mely, mint valami lebegő zöld szalag, benyúlt az útjába. Hátul, messze a csorda mögött lépkedett lassan és nehézkesen az öreg hím. Már nem tudott lépést tartani a csordával, de a hosszú idők megszokásának ereje arra kényszerítette, hogy legalább távolról baktasson utánuk. A magány nem zavarta menetelése közben. Sőt, úgy látszott, hogy keresi is az egyedüllétet, mert mikor a csorda meg-megállt, hogy jóllakjék, ő mindig félrehúzódott és sohasem keveredett a csorda közé, mint még nem is olyan régen tette volna.

Amint így nehézkesen a csorda nyomában lépkedett, hirtelen észrevette, hogy néhány fa formájú cikasz árnyékából egy óriási Megalosaurus ront elő, s néhány hosszú ugrással a csorda közepén terem. Erős, ellapított, kétoldalt rovátkolt fogakkal felfegyverezett, óriási nyitott szájával rávetette magát egy fiatal nőstényre, s borzalmas fogazatát áldozata széles nyakába mélyesztette. A Megalosaurus, összeszorított szájának egyetlen rándításával, nagy húsdarabot szakított ki a megtámadott nőstény testéből, s harapása nyomán a borzalmas sebből hatalmas vérsugár szökött magasra.

A kiömlő vér őrjöngő dühbe hozta a vad óriásgyíkot. Szája vadul marcangolta áldozata nyakát, s iszonyú sebekkel meztelenítette le hatalmas nyakcsigolyáit és erős fogsorral ellátott állkapcsát. A fiatal nőstényen mit sem segített, hogy megcsontosodott nagyujját a Megalosaurus testébe vájta; ütései túlságosan gyengéknek bizonyultak ahhoz, hogy az eléggé tapasztalt s az ütéseket ügyesen kikerülő vén ragadozó erős páncélján áthatoljanak. Ezek az ütések nem voltak halálosak, mégis kellemetlenül érték a támadót, s néha meg is mentették az áldozatot.

Az Iguanodon nőstény leroskadt a földre. A Megalosaurus a hatalmas test fölé hajolt, s már készült, hogy egy jókora húsdarabot szakítson ki belőle. De közelgő halála utolsó görcseiben az Iguanodon még egyszer gyorsan felhúzta a lábát, s háromujjú fegyvere leghosszabb karmának hatalmas ütésével hosszan belevájt támadója vékonyába.

A ragadozó félreugrott és óvatosan megkerülte áldozatát, mely már nem mozdult, s lassan megmerevedő teste kifeszült, mert az élet utolsó szikrája is kihunyt benne. Kisvártatva a Megalosaurus ismét elejtett zsákmánya fölé hajolt, s mialatt senkitől-semmitől nem zavarva szaggatta és nyeldeste a húsdarabokat, az Iguanodonok csordája vad meneküléssel eltűnt a távolban.

Előrehajló testtel, felkapott farokkal ugráltak vad iramban előre anélkül, hogy a sequoyasarjak vagy az éhségük egyáltalán eszükbe jutott volna. A rettegés és az ijedelem elűzte őket innét a füves homoksíkról, mert itt már egyetlen nyugodt helyet sem találhatnak, ahol ne csaphatna le rájuk a hirtelen és fájdalmas halál.

Mikor a homoklapály végére értek, átrobogtak az árnyékos erdőbe ékelődő, keskeny füves sávon, s anélkül, hogy futásuk iramát csökkentették volna, tovább száguldtak egy újabb füves síkra. Ezen is gyorsan átgázoltak, aztán még egyen, s egy következőn is, majd végre megálltak egy jó távol eső lapályon. A hosszú és kimerítő futástól fáradtan végre megpihentek az elszórtan álló, öreg ginkgófák pompás koronái alatt. Petyhüdt hasuk fújtatóként emelkedett és süllyedt a lélegzés gyors ritmusában, erős lábuk hatalmas izomzatát halálos fáradtság járta át, s zöldes szemükben még mindig lázasan csillogott a rettentő ijedelem.

Ugyanilyen rettenetes félelem fogta el a vén hímet is. Kétségbeesett tekintettel figyelte a közelében lejátszódott véres tragédiát, s ugyanazzal a riadt tekintettel követte az elszáguldó csordát is, melyet talán már sohasem láthat viszont, mellyel sohasem találkozhat többé. Mikor aztán rémülete végtelennek tetsző pillanatai elszálltak, s az öreg magához tért, törődött teste minden erejének megfeszítésével a közeli cipruserdőhöz igyekezett, hogy végre biztos helyre kerüljön. S mikor a menekülő csorda mindörökre eltűnt valahol a távoli látóhatáron is túl,

kicsiny és tompa agyából eltűnt az utolsó emlékezés is társaira, melyekkel ezen a tájon élt együtt, egész hosszú élete során.

Most már magányosan kóborolt a vidéken, míg egyszer megint ott találta magát a sequoyabokros tónál, ahonnét a vad Megalosaurus a véres lakoma után eltűnt, s valahova messzire innét, más füves homoksíkra vitte magával a rettegést és a halált.

A vén Iguanodon csendesen és észrevétlenül éldegélt itt, senki se zavarta, senki se háborgatta.

Az idő gyorsan szállt. Egy napon, mikor a nap tüzes gömbje a keleti oldal szakadékaiból felemelkedve már magasan állt az erdő zöld csúcsai fölött, az öreg Iguanodon egy tavacskához ért. A part sekély vizéből buján tenyésző fiatal zsurlónyalábok bújtak ki, s mellettük valóságos zöld falat alkottak azok a hosszú és keskeny levelek, melyek kuszán csavarodó gyökerekből sarjadva, keresztül-kasul szőtték a tófenék lágy iszapját. Mesebeli látomásként furakodtak át ezeken a növényeken a kis Mesodonok, a kicsiny és erősen ellapított testű őshalak. Hátuk zöld színét s oldaluk sötéten sávozott ezüstjét mintha a fűszálak rájuk vetődő árnyékától kapták volna. A tó közepén rengeteg őshal hemzsegett, főként hering nagyságú Coccolepisek, az őskori Palaeoniscidák utolsó mohikánjai, melyeknek fénykora már rég elmúlt, s a hosszú évezredek során lassan már feledésbe is mentek.

Az öreg Iguanodon lassan lépkedett a tópart mentén. Egy kis homokzátony felé igyekezett, ahol a Goniopholisok családjába tartozó őskrokodilok sütkéreztek az átforrósodott homokban. Mint két méter hosszúságú fatönkök hevertek mozdulatlanul a tűző napon, tüskés csontlapokból álló barnászöld páncéljukkal védve a hasukat és hátukat. A Bernissartia fajtához tartozó kisebb őskrokodilok is együtt sütkéreztek velük; ezek testét sokkal erősebb csontpáncél borította. Dühösen tátogatták rövid, csúf pofájukat, mert egy Chitracephalus, ősteknős mászott el a közelükben, hogy valahol egy homokzátonyon kiásott lyukba

néhány tojást rakjon. Mikor azonban kis idő múlva találkozott az Iguanodonnal, megijedt, rémülten menekült a tóhoz, és mint súlyos kő merült el benne. Az őskrokodilok felrezzentek szunyókálásukból, s megpillantva a közeledő Iguanodont, maguk is gyorsan eltűntek a tóban.

Gyors menekülésük megriasztotta a kicsiny Mesodonokat, s a vízinövények legdúsabb sűrűjébe űzte őket. Ugyanakkor a Coccolepisek raja is eltűnt a mélyben, s velük együtt a sok Pholidophorus, Notagogus, Oligopleurus s a többi őskori hal is.

Az öreg Iguanodon azonban figyelemre se méltatta őket, lassú ütemben tovább lépkedett. Már régen elhagyta a tavat, s még mindig nem érte el vándorlása célját. Erdőkön és ligeteken haladt keresztül, füves homoksíkokon vágott át, tavakat és sűrű bozótokat került meg, de közben határozottan, biztosan haladt előre.

Mikor végre megállt, egy kopár szakadék előtt találta magát, mely mélyen bevágódott a fennsíkba, ahol egész hosszú életét töltötte. Mint máskor, ma is végigkóborolt a környéken, s kíváncsian szemlélgette minden oldalról. Mélyét és oldalát ritkásan nőtték be a fák, s a hasadékok körül, melyekből, mikor a hosszabb szünet után meginduló sok-sok felhőszakadás rengeteg vízzel árasztotta el az egész vidéket, gyér vizű kis források törtek elő, most zöld páfránykötegek és alacsony mohok párnái növekedtek. Az elején szűk szakadék lassanként kiszélesedett, míg végül mély völgybe torkollt, melyet valamikor réges-régen egy folyó vájt ki magának.

Ez a szakadék már hosszú idő óta ellenállhatatlanul vonzotta az öreg Iguanodont. Többször is elkóborolt a környékére, de mindig visszatért a sequoya bokrokhoz s a tavacskához. Ma azonban olyan nagy erővel hívta a szakadék, hogy csábításának nem tudott ellenállni.

Lassan megindult lefelé a meredek lejtőn; lépésről lépésre haladt, mert vénségében már nehezen bírta a fárasztó leereszkedést. Nehézkesen vonszolta magát előre az úton, melyet már annyi társa taposott ki előtte. Valahányszor súlyos lépése alatt kimozdult a talajból egy kő, zuhantában felverte a szakadék csendjét. Szomorú és nyomasztó volt ez a csend.

Sokáig tartott, míg az öreg Iguanodon a szakadék aljára ért. Egy pillanatra fáradtan megállt, aztán újból megindult a cikaszfélékhez tartozó Pterophyll növényzeten át, mely itt csak ritkásan, néhány kicsiny és elkorcsosult példányban növekedett. Zizegő zsurlókkal borított, nedvdús talajra ért; ezek a zsurlók törpe utódai voltak pompás, fa nagyságú őseiknek, melyek törzse, fekete sziklává kövesedve, szomorúan bámult le a szakadék oldaláról.

Az öreg Iguanodon nehézkesen haladt előre a nedves talajon. Háromujjú lábának minden lépése erősen benyomódó rajzot hagyott maga után a völgy mélyén, s végtelenül kimerítette elernyedő testét.

Mikor áthaladt a nedves részen, fáradtan és kimerülten rogyott le néhány cikasz alatt, melyeknek pompás koronái hűvös árnyékot borítottak föléje.

Ez azonban nem számított pihenésnek, csak arra volt jó, hogy egy pillanatra összeszedje utolsó erejét, mely fáradt remegésében egyre jobban elhagyta hatalmas, öreg testét.

Az öreg Iguanodon minden ereje megfeszítésével hirtelen felkapta fejét. Nem messze egész halom nap fehérítette csontot pillantott meg, kissé távolabb egy másik halmot, egy harmadikat s tovább még néhányat. Ekkor a feje lebukott a földre, s a vén óriás a magány csendjében és nyugalmában várta a közelgő halált…

A nap lassan ereszkedett lefelé a nyugati ég színes felhői között, s az alkonyat árnyai titokzatos szomorúsággal borították be a szakadékot, melyet lassan teljesen elárasztott az esti sötétség.

Az Iguanodon már mozdulatlanul és csendesen feküdt. Magasan a levegőben fekete zászlóként lebegett egy Ornithodesmus, egy hatalmas ősrepülőgyík, mely szaggatott repüléssel sietett vissza a közeli tengerről, ahol vadászott, s most az égig érő sequoyák ligetében keresett magának éjszakai búvóhelyet.

Aztán már csak a sötétség árasztotta el finom porfelhőként az egész vidéket, s valahol a mérhetetlen magasságban kigyúlt a milliónyi csillag.

Térjünk vissza ismét Észak-Amerikába, a mai Nebraska és Dél-Dakota államok területére, ahol az oligocén idejében hatalmas, füves rónaságok terültek el, számos tóval, mocsárral, sok erdővel és száraz steppesávokkal tarkítva, s a legkülönbözőbb teremtményeknek, elsősorban őskori emlősöknek adtak otthont; ezek az állatok akkoriban viharsebesen fejlődtek, s számtalan, további fejlődésre alkalmas vagy alkalmatlan törzsre különültek. Ezen a vidéken helyenként kúp alakú tűzhányók meredtek magasan az ég felé, melyek azokban az időszakokban, mikor rövid életre ébredtek, pusztítást hoztak a közelükben élő valamennyi teremtményre, megsemmisítve őket, vagy legalábbis egy időre nagyon megnehezítve az életüket. A Brontotheriumot ért szerencsétlenség óta – amiről történetemben beszámolok – bizonyára elmúlt legalább 40 millió esztendő.

ELSZABADULT ELEMEK

Csendes, mély éjszaka borult a széles, nagy síkra, melyen az elszórt kis pocsolyák és tavacskák ezrei hatalmas ezüstpikkelyekként csillogtak a sápadt holdfényben. A nedves talajból kisarjadt füveket enyhe fuvalom lengette. Azokon a helyeken, ahol az oligocénkori nap sugarai már régen kiszárították a kis pocsolyákat és tocsogókat, alacsony maradt a fű és sűrű csomókban növekedett, hogy így őrizze meg a föld utolsó, kevéske nedvességét.

Nemrég még széltében-hosszában elegendő vize volt a vidéknek. A szélesen kanyargó, hatalmas folyó az óriási felhőszakadások után szétterült az egész síkon s teljesen elárasztotta. A zavaros vizet természetesen hamar beitta a kiszikkadt, homokos talaj; csak a horpadásos, mélyebb részeken maradt meg hosszabb ideig, rengeteg pocsolyát és tavacskát alkotva. Mikor hosszú idő múltán már úgy besűrűsödött és feltöltődött az iszap, hogy felszínük elérte a steppe szintjét, a steppenövények hamarosan benőtték az egészet, s az újabb felhőszakadások nyomán más helyeken képződtek újabb pocsolyák és tavacskák.

Keleten lassan vörösödni kezdett az ég, s a sötétséget hűvös, hajnali szürkület váltotta fel.

A távoli mélységekből lassan a láthatár fölé emelkedett az arany napgolyó. A fény és meleg elömlött a füves steppén. A borzas fűcsomókon harmatcseppek remegtek. A különféle, de még elég ritka mocsári és steppei virágos növények virágai lassan kinyitották kelyhüket, s illatuk eláradt a tiszta, reggeli levegőben. Valahol az alacsony cserjésben egy zöld szöcske köszöntötte vidám, nyekergő dalával az új napot. Hamarosan csatlakozott

hozzá egy másik, majd harmadik is, s pillanatok múlva csak úgy zengett az egész steppe a vidám cirpeléstől és cincogástól.

A tócsák fölött szúnyograjok lebegtek, s kérészek emelkedtek a levegőbe, hogy szédült mámorban kezdjenek bele rövidke életük szerelmi táncába. Rengeteg légy zümmögött vidáman a vidék fölött; köztük a mai cecelegyek ősei már akkor is a betegség és halál veszedelmes terjesztőinek számítottak.

A tavacskák szélén tenyésző növények egyikére szürkészöld poloska telepedett. Lassan mászott át a széles, zöld levélen. Mikor a szélére ért, vílami árnyék suhant át fölötte, amitől megijedt. Lábait lapos kis teste alá húzta, mozdulatlanná merevedett, aztán óvatosan lecsúszott a levél széléről. Még szerencse, hogy majdnem az egész levél a föld, nem pedig a víz fölött lebegett. Így történt aztán, hogy a poloska két fűcsomó közé pottyant, pontosan egy kis, szorgalmas hangyára, mely halálosan megijedt ettől a felülről lezuhanó valamitől; kiengedte rágószervéből az előbb talált legyecskét, s egy keskeny levelű fűféle összegubancolódott csomójában keresett menedéket. Mialatt egyre mélyebbre fúrta magát a fűcsomóba, a poloska sietve egy lapos kő alá bújt... A poloskát úgy megrémítő árnyék egy Prodryastól eredt; ezt a szépséges pillangót a gyönyörű, hófehér virágok illata csalogatta ide. Mialatt a hangya és a poloska a kő alatt s a fűcsomó szövevényében rejtőzött, a pillangó belekóstolgatott a kábítón illatozó virágok édes nektárjába.

Nem messze innét kúp alakú hegy magaslott. Alacsony dombok láncszemei csatolták a láthatár szélén feketéllő terjedelmes hegygerinchez. Méltóságteljesen nézett le a vidékre, s csúcsáról szünet nélkül hosszú füst- és gőzoszlop szállt a magasba.

Tűzhányó volt, a Föld nyitott, eddig még be nem gyógyult sebe. Őrszemként állt a steppe szélén, s füstje, mint feketésszürke felhő, élesen elvált az égbolt azúrkékjétől.

A tűzhányó lábánál s a környék egyéb részein is kis, szürkésbarna halmok látszottak. Mintha jókora sziklák bújtak volna ki a sima, füves steppéből. De nem sziklák voltak, hanem Brontotheriumok, a Titanotheriumok kihalt törzsével rokon, hatalmas, furcsa őspatások. A elefánthoz s az orrszarvúhoz egyaránt hasonlítottak. Fejükön, a pofa fölött két egyenes szarv szolgált fegyverükül. Kicsiny, előreálló szemükkel kifejezéstelenül tekingettek maguk körül; tekintetükből az értelem legparányibb szikrája is hiányzott, s csupán a reggeli jóllakás vágyát tükrözte. Kisebb csoportokba verődtek az egyes tócsáknál, melyek partjain dúsabb és zamatosabb növényzet zöldellt, mert ezt legelték.

Néhány Brontotherium most megállt az egyik tócsa mellett, ahol hatalmas teknősbékák falatoztak a fiatal bojtorjánlevelekből; az érkezőkre rá se hederítve, zavartalanul folytatták reggelijüket. A Brontotherium-csordát a valamennyiük közt legnagyobb és legerősebb vén hím vezette. A nőstények egyike mellett csendesen álldogált a kicsinye, s éppen olyan komolyan viselkedett, mint hatalmas anyja. A többi csordában is akadtak ilyen szomorú fiatalok, melyek sem az életnek, sem a fiatalságnak nem örültek. Fiatalságuknak ez a szomorú közönye, mely felnőtt korukra elképzelhetetlen tompultsággá változott át, fajtájuk ősrégi öröksége volt.

A vén hím felkapaszkodott a tocsogó magasabbra nyúló partjára, s innét nézte a csordát, mely közben már jóízűen falta a nedvdús leveleket. Hirtelen felkapta a fejét, s fürkésző tekintetet vetett a füstölgő vulkánra. Annak ellenére, hogy már hosszú idő óta látta szünet nélküli füstölését, mégis úgy vette észre, mintha az utóbbi napokban egyre több és több füstöt és gőzt köpne ki magából. Ha kis agyveleje nem lett volna olyan tompa, bizonyára eszébe jutott volna, mi történt valamikor régen.

Még kicsiny állat volt, mikor a tűzhányó egyszerre csak hatalmas füst- és gőzoszlopokat kezdett eregetni fel a magasba,

majd mindjárt utána mérgezett leheletével együtt rengeteg finom hamut köpött ki, mely hamarosan szinte az egész steppét elborította. Már elfelejtette, hogy a finom hamuval együtt nagy kődarabokat is kidobált magából; az egyik, még jó izzó állapotban, olyan erővel vágódott a fejéhez, hogy majdnem holtan terült el a földön. Már elfelejtette, hogy a tűzhányó kráteréből kiömlő s több áradatban lezúduló izzó láva sok mocsarat és tavacskát betemetett; mindent elpusztított, ami csak az útjába került.

S ha agya nem lett volna olyan kicsi és tompa, biztosan arra is emlékezett volna, hogy ez után a rövid és gyenge tűzhányókitörés után éhezés következett, nagy éhezés. A növényzetet elborította a vulkáni hamu, melynek apró, éles részecskéi úgy összevágták evés közben a száját, hogy inkább tűrte az éhséget, mint ezt az elviselhetetlen, szúró fájdalmat. Mit segített, hogy sok pocsolya és tavacska nedvdús növényzetével együtt épségben maradt, ha nem ehetett a kedvére. Csak a tűzhányó kitörése utáni harmadik nap hozott szabadulást neki s a többieknek. Nagy felhőszakadás kerekedett, lemosta a növényzetről a vulkáni hamut, s akkor aztán éppúgy ízlett az étel, mint régen. A kényszerű böjt végét úgy ünnepelte meg, hogy szakadásig teletömte magát.

Most, pár pillanat múltán érdeklődés nélkül fordította el tekintetét a füstölgő vulkántól, s felment a magasabban fekvő partra a csordához, hogy társaival együtt folytassa a legelészést. Durván ellökött egy fiatal hímet arról a helyről, ahol úgy látta, hogy a legszebb és legízletesebb levelek növekednek.

A vulkán belseje közben egyre forrongott. Valahol a kráter mélyén rettentő mennydörgések, remegések, lökések és dübörgések borzalmas zűrzavara tombolt. Egyszerre hatalmas fekete füstfelhő tört elő a vulkán tátott szájából, amint egy erős földlökéstől a gázok és gőzök hatalmas nyomására a krátert eddig elzáró régi dugó szétrepedt. Mint mesebeli kígyók tekergőztek a gomolygó füstben és gőzfelhőben az olykor tarkára színeződött, hosszú lángnyelvek. A föld dübörgött, s a tűzhányó közelében elviselhetetlen forró és fojtó lett a légkör.

A levegő egyszerre megtelt finom porral, mely szünet nélkül szitált, s betakarta és megfojtotta a növényzetet. A porszemek egyre nagyobbodtak, már borsónyi, sőt dió nagyságú darabok is estek. S ezekkel a nagy hamumorzsákkal együtt már sűrűn hullottak emberfej nagyságú kövek is, valóságos bombák, melyeket a felébredt vulkánból kitörő mérges leheletek nagy távolságra röpítettek. Még izzottak, s eléggé rugalmasak is voltak, mert mikor az ördögi erő a vulkán kráteréből kihajította őket, még formátlan, tüzes lávafoszlányokként törtek a magasba, s csak a levegőben repülve szilárdultak meg, a forgás és zuhanás közben formálódtak gömbhöz, körtéhez vagy könnycseppekhez hasonló tömbökké.

A vulkáni hamu elárasztotta azt a csordát is, melynek öreg hím vezére fiatal korában már átélte a fékevesztett tűzhányó kitörését. A félelmükben összebújó állatok tompa megadással nézték a vén hímet. Magányosan állt, kissé távolabb tőlük, s maga is tanácstalanul bámulta a kezdődő, rettenetes színjáték borzalmas nagyszerűségét. Az ősteknősök már eltűntek a tavacskákban, az öregnek azonban még mindig nem jutott eszébe, hogy a csordát

elvezesse innét, s hagyta, hogy a forró hamu csapkodja a tehetetlen állatokat. A megrémült, de mindig engedelmes csorda maga se moccant. Csendesen és mozdulatlanul álltak mindannyian; csak mikor egy-egy hatalmas s még izzó kő hullott közéjük, bőgött fel fájdalmasan az eltalált állat.

A vulkán tátongó kráteréből s az alatta nyílt repedésekből izzó lávafolyamok hömpölyögtek. A hatalmas lávaáradat fölött fehéres gőzfüggöny lengett. A lávatömegek eleinte olyan sebesen zúdultak alá, hogy csak gyors futással lehetett volna menekülni előlük, később azonban már csak mint hatalmas és jóllakott kígyók kúsztak lassan előre. Útjukban nem ismertek akadályt. Minden gátat átszakítva hömpölyögtek le a tűzhányó oldalán; bizarr vízeséseket és hatalmas lávazuhatagokat alkottak, amint átzúdultak a kiálló sziklákon; némelyik lávafolyam teljesen kitöltötte a mély oldalbevágásokat és szakadékokat, némelyik pedig sziszegve és gőzölögve ömlött bele a vulkán lábánál csillogó sekély mocsarakba és tavacskákba. A kitűzött útjukon diadalmasan előretörő, izzó lávafolyamok minden útjukba merészkedő élőt elpusztítottak.

A Brontotheriumok csordája elég messze volt ahhoz, hogy bármelyik lávafolyam is fenyegethette volna. Még a tűzhányó lábánál legelésző állatok sem szenvedtek kárt; arrafelé már olyan lassan hömpölygőit a lávaáradat, hogy nem lephette meg váratlanul őket, bár izzó és fojtogató gőzei menekülésre kényszerítették a csordákat.

Hirtelen szél kerekedett. Hatalmas lökésekkel söpörte végig a steppét, vulkáni füst- és gőzfoszlányok ezreit sodorva magával. A távoli hegyhátak fölött baljós, fekete felhők bukkantak fel s emelkedtek a magasba. Ezekre is hatalmas erővel rontott a szélvihar, s hamarosan az egész égboltozat forrongani kezdett. Fülsiketítő mennydörgésekkel kísért, egymást kergető tüzes

villámcsapások hasították keresztül-kasul az égbolt komor feketéjét.

Valami furcsa, fojtogató és nyomasztó lebegett a levegőben, s minden élő megremegett a tűzhányó s az egek dühöngő elemei előtt.

Már az első, kövér esőcseppek verték a földet, s hamarosan valóságos vízáradat dőlt a felhőkből. Nem tisza esővíz záporozott, hanem valami iszapos ár, mert a víz magával ragadta a levegőben szétszóródott vulkáni hamut, elvegyült vele, s zavarosan hullt a földre, ahol a már előzőleg leülepedett hamuval utálatos, összefüggő iszaptengerben egyesült. A növényzet, melyet már a felhőszakadás előtt megfojtott és összeégetett a vulkáni hamu, teljesen elpusztult ebben az iszapos áradatban. S vele együtt pusztult rengeteg kisebb rovar is, melyeknek a fűcsomók közt volt az otthonuk és rejtekük. A nagy katasztrófától távolabb csillogó pocsolyák nyomtalanul eltűntek, mert a vulkáni hamu folyékony iszapja teljesen elborította valamennyit.

A Brontotherium-csorda még mindig csendben és rémülten állt a tavacskánál, ahol reggel a nedvdús levelekből olyan jólesett a falatozás. A vén hím most hirtelen megmozdult, erős és éles hangot hallatott, aztán megindult. Lassan lépkedett, mert az iszappal elöntött részek nagyon akadályozták az előrehaladást. A csorda engedelmesen követte, s éppen olyan nehézkesen és fáradságosan lépkedett utána.

Az öreg állat azért hagyta el a kitört vulkán környékét, s azért kellett a steppe belseje felé tartania, mert meglátta, hogy messze maga előtt, valahol a tűzhányó lábánál a kisebb csordák egyike fejvesztett menekülésbe fogott, mikor a záporeső öntözni kezdte az izzó lávaáradatot. Minden kövér esőcsepp éles, sziszegő hang kíséretében vált gőzzé, mely aztán hatalmas, fehér gomolyokkal takarta el az egész átizzott lávafolyamot. A víz élesen sziszegő hangja, amint az újabb esőáradat gőzzé változott, felrázta bénult

ijedtségéből a csordát és gyors, fejetlen menekülésre kényszerítette. S amint az egyik csorda futásnak eredt, már követte a többi is. Életre-halálra szóló menekülés volt; némelyik csorda megmenekült, némelyik egészben vagy részben ottveszett.

A szürke felhőkből szüntelen áradatban ömlő, zavaros vizet a talaj nem tudta magába szívni. A víz megállt, s vulkáni porral és hamuval átitatott fekete, iszapos vizű tavacskákat alkotott. A folyó, mely lassú folyással nagy ívben kanyargott át a steppén, most nem tudta befogadni medrébe a rengeteg vizet, mely mindenfelől csak úgy hömpölygött felé, s mellyel most számtalan mellékfolyója is fokozott mértékben elárasztotta. Ezért aztán lassan kilépett a medréből, s nemsokára szélesen elöntötte mindkét partvidékét. Ott, ahol reggel még élettel teli, zöld steppe nyújtózkodott, most egyhangú vízfelület csillogott, melyből elpusztult bokrok vagy alacsony facsoportok álltak csak ki, szomorú felkiáltójelekként hirdetve, mennyire tehetetlenek a természet elszabadult elemeivel szemben.

Három nap és három éjszaka tartott, míg az elszabadult elemek pusztító szenvedélye lecsillapodott. A kitörés borzalma ugyan már az első éjszaka folyamán enyhült, de a tűzhányó nem akart egykönnyen megnyugodni. Pusztító kitörései azonban egyre gyengültek, s egyre kevesebb mérges gázt, gőzt lehelt ki magából. A harmadik éjszaka végén aztán teljesen megnyugodott. A felszálló gázok sárgás, kénes bevonattal festették meg a kitöréskor keletkezett hasadékokat, s az elszunnyadni készülő tűzhányó nyitott kráteréből füst és gőzoszlop emelkedett lassan a magasba.

A Brontotheriumok csordája kitartóan igyekezett előre az elárasztott vidéken. A vén hím nehézkesen és fáradtan lépkedett az élen. Csak úgy toronyiránt haladt, mert bárhová nézett is, mindenütt vizet látott, majdnem hasig érő vizet. A csorda engedelmesen követte.

Már egész nap és egész éjszaka tartott ez a fárasztó, nehéz menetelés. A fiatal állat, melynek majdnem a szájáig ért a víz, halálosan kifáradt és rettenetesen megéhezett.

Az egész csordát gyötörte az éhség. A Brontotheriumok óriási teste, mely nagyobb volt a legnagyobb mai orrszarvúénál, eleséget követelt. A nemrég élvezett lakomák emléke csak még jobban felkorbácsolta bennük a jóllakás vágyát. Nem baj, ha ma nem jut is nekik a mocsarak és tavacskák nedvdús növényzetének leveleiből, megelégednének a steppefüvek kemény száraival is. De sem olyan, sem ilyen nem akadt az útjukba.

A csorda megállás nélkül folytatta vándorútját, de haladásuk irama egyre lassult. Minél lassabban lépkedtek, annál jobban apadt azonban a víz is. Sőt, már olyan helyet is találtak, ahonnét teljesen eltűnt: az alacsony halmoknak ezeken a legkiemelkedőbb részein legalább egy kis időre megállhattak, hogy rövid pihenőt tartsanak. Itt ugyan nem találtak semmiféle ehetőt, mert mindent utálatos, iszapos folyóhordalék és vulkáni hamu borított, sőt, némelyiken meg se pihenhettek, mert már vad Hyaenodonok foglalták el a helyet, s ezek elől a kicsinyek sohasem voltak biztonságban. Kiéhezve és lesoványodva ültek a dombtetőn, s borzalmasan vicsorgatták erős, hatalmas fogaikat, amint a foghíjas Brontotheriumok csordája az elgyengült kicsinnyel együtt elhaladt mellettük.

A kis magaslatok egyikén, már távol a tűzhányótól, a foghíjasok csordája ismét megállt egy kis pihenőre; egyszer csak két fiatalabb hím észrevette, hogy oldalt valami bokor csúcsa mered ki az alacsony vízből. A bokor nem pusztult el teljesen, akadt rajta még néhány fonnyadozó levélcsomó. A szerény kis ennivaló látványa, azé az ennivalóé, melyet jó időkben egy pillantásra se méltattak volna, kínzó éhségérzetet ébresztett bennük. Meggondolatlanul egyenesen megindultak a lakoma felé. De alig tettek néhány lépést lefelé a lejtőn, hirtelen besüllyedtek a lágy iszapba. Kétségbeesett

hörgéssel igyekeztek ismét szilárd talajra jutni. De minél jobban kapálóztak, annál mélyebbre merültek az apró tavak egyikébe, melyet most teljesen megtöltött a piszkos, zavaros, az egész vidéket egyöntetűen elborító szennyes hordalék. A haláltusájuktól megrémült csorda pihenés nélkül máris továbbindult. S mialatt eltűnt a távolban, a két fiatal hím lassan még mélyebbre süllyedt a lágy iszapban, mely hideg ölelésével egyre jobban szorította és fojtogatta őket, míg végül győzedelmeskedett, s örök sírjába zárta a két szerencsétlen állatot.

Még egy nap és még egy éjszaka múlt el. A víz mindenütt szemmel láthatóan leapadt, bár némely helyen még nagy, sekély tavacskákban állt. A vulkáni hamu fekete iszapja lassan eltűnt, s helyét a kiáradt folyóból származó, barna, földes iszap foglalta el. Alóla néhol már kivillant az eltakart, de épen maradt zöld fű.

A csorda már jó nagy utat tett meg, s lassan a megáradt folyóhoz közeledett. A folyómedret színültig megtöltötte a víz, de

már az alacsony partok közt folyt, nem ömlött ki a környékre. A sínylődő csorda itt már haraphatott egy kis füvet; igaz, hogy a visszahúzódott folyó iszapja még elborította a fű nagy részét, a Brontotheriumok mégis jóízűen ették, mert az agyagos iszapban nem voltak olyan éles, szúrós részecskék, mint a vulkáni iszapban, s nem karcolta fel éhes és sóvár szájukat.

S ahogy valamikor régen, az öreg hím fiatalsága idején történt, ugyanúgy történt most is. A lassan kitisztuló ég utolsó felhőmaradványaiból csendes eső hullott, lemosta a növényzetről az iszapot, sőt a kis dombocskákról és emelkedésekről is lesöpörte az összegyűlt hordalékréteget, s ezeket a helyeket is kiszabadította az iszaptakaró alól. Itt laktak jól először a kiéhezett Brontotheriumok, hogy utána aztán úgy igazában kipihenjék magukat.

Mikor a következő reggelen újabb legelészésre indultak, úgy látszott, hogy már teljesen elfelejtették az előző napok minden borzalmát és rettegését. A két fiatal hímmel szegényebb lett csorda tompa közönnyel kóborolt a most már új otthonuknak is számító új tájon. Régi hazájuk már eszükbe se jutott, pedig alig volt pár tucat kilométerre innét.

De bizony rá sem ismertek volna. A sok szép tocsogóval és tavacskával teleszórt zöld steppe helyén élettelen pusztaság terült el, csúf, fekete iszappal borított, egyhangú síkság, ahol az iszap minden élőt maga alá temetett. Talán mikor a csorda fiatalja hatalmas példánnyá növekedik, s a vidéken kóborolva elevetődik arra a tájra, ahol született, ismét tocsogókkal és tavacskákkal tarkított friss zöld szőnyeg borítja majd a tűzhányó lábának környékét. De ez a vidék akkor is teljesen ismeretlen lesz előtte, mert nem tud majd visszaemlékezni rá, hogy fiatal korában itt élte át élete legborzalmasabb időszakainak egyikét.

Észak-Amerikában, a mai Kansas állam területén, ott, ahol ma végtelen préri terül el Coloradóig, Nebraskáig, Wyomingig és Dél-Dakotáig, a felső kréta idejében hatalmas tenger tükre csillogott; ez furcsa, fogas madaraknak, sok csúszómászónak és rengeteg halnak adott otthont. A fogas madarak közül elsősorban a repülni nem tudó *Hesperornis regalist,* továbbá az előbbihez mérten kicsiny, de jól repülő *Ichthyornis victor*t említjük meg. Sok csontvázleletük alapján nagyon valószínűnek látszik, hogy ennek az eltűnt tengernek partjain nagy seregekben éltek. Akadtak itt természetesen egyéb madarak is *(Baptornis, Gravulus),* ezeknek a maradványai azonban ritkábbak és jelentéktelenek. A tengeren kergetőző s nagy rettegést okozó gyíkszerű Mosasaurus-félék

közül megemlítjük a hatalmas, nyolcméteres *Tylosaurus dyspelor*t, a *Tylosaurus proriger*t, a kisebb, ötméteres *Platecarpus coryphaeust,* a Plesiosaurusok közül a hatalmas, 13 méteres, hosszú nyakú *Elasmosaurus platyurus*t s. a sokféle hatalmas teknőst *(Protostega copei, Toxochelys bauri),* melyek a nyílt tengerben éltek, s nagy pusztítást vittek véghez a halak seregeiben; ezek közt legnagyobb volt a közel kétméteres nagyságú vad *Portheus* fajta. A tenger fölött *Pteranodon ingens*ek, óriási gyíkmadarak, minden korok legnagyobb szárnyas állatai szelték a levegőt. Nagy seregekben kellett itt élniük, mivel igen bőven akad itt a maradványaikból; csupán a New Haven-i Peabody Museum 5460 darab maradványt őriz ezekből a szárnyas gyíkokból, melyeknek hosszú és keskeny szárnya kiterjesztve a 8 méter hosszúságot is meghaladta. A Pteranodon-csontvázon igen feltűnő a tulajdonképpeni törzs kicsinysége, mellyel összefüggenek a mellkas, keresztcsont és medence szokatlanul kis méretei. A kis medencével kapcsolatos az a helyes feltevés, hogy a Pteranodon-nőstényeknek igen nagy tojásokat kellett rakniuk, mert a Pteranodonokról nehéz feltételeznünk, hogy elevenszülők lettek volna. Azokban az időszakokban, mikor a nőstények le akarták rakni a tojásaikat, elhagyták a nyílt tengert és szárazföldet kerestek, éppúgy, ahogyan azt a mai albatroszok teszik. Az utóbbi időben a paleontológusok annak az igazolt véleményüknek adtak kifejezést, hogy a Pteranodonok ugyanúgy, mint némelyik mai tengeri madár, mindig bizonyos szigeteket vagy sziklaszirteket kerestek ki a tojások lerakására, s legalább rövid ideig gondoskodtak is kikelt és tehetetlen kicsinyeikről. Ennek az új feltevésnek alapján írtam meg a Pteranodon nőstényeknek körülbelül 100 millió évvel ezelőtti életét a kansasi felső krétakori tengeröböl szikláján.

SÁRKÁNYOK SZIKLÁJA

Hatalmas félkörhöz hasonló, sekély vizű öblöt vájt a kopár szárazföldbe a felső krétakori tenger végtelen víztükre. Ezernyi apró hullám sodródott a homokos partra, ezernyi hullám ostromolta és rombolta a kristálytisztán átlátszó, halványkék vízbe belezuhant óriási sziklákat. Az öböl fenekén, a köves és homokos parti sávon lassan mozgott előre a vastag héjakba rejtőzött, rengeteg különböző őskori pörgekarú, csiga és kagyló, főként pedig az Ostrea congesta fajtájához tartozó apró osztrigák. A mohok finom csipkepárnájával borított sziklák tövében tömérdek furcsa külsejű, őskori rák nyüzsgött. A korallágak közt ma már rég kihalt tengeri csillagok és kígyócsillagok kúsztak, óvatosan kikerülve a szúrós őstengerisünt, melyből ugyancsak bőven akadt errefelé.

A parttól távolabb, a puha, meszes iszapba tekervényes útjuk során mély barázdákat vájtak a Haploscaphák nemzetségéhez tartozó hatalmas, félméteres ősosztrigák, miközben gyakran bedöntötték a számtalan, különböző nagyságú és formájú ősférgek vájatait és lakásait. Az iszapos mélyedésekben itt-ott felvillant az ősi s már kihalófélben lévő lábasfejű, négykopoltyús Ammoniták pompás héja is.

A parttól nem messze hatalmas szikla meredt ki az öböl vizének közepéből.

A szikla meredek fala, melyet szünet nélkül csapkodtak és porlasztottak a hullámok, különböző magasságban vízszintesen meghasadozott, s olyan látványt nyújtott, mintha mesebeli óriások hatalmas kockákból valami nagy, komor várat emeltek volna ezen a helyen.

A magányos sziklát széles vízsáv választotta el a láncszemekként sorakozó kopasz, parti sziklákól, melyek sok lapos paddal és széles lépcsőzethez hasonló kiszögelléssel ereszkedtek az öböl vizébe. Számtalan lapos kis szigetet alkottak, melyeken állandóan átcsapott a hullámverés.

A holdas éjszaka csendje ráborult az öbölre. A csendet csak a hullámok halk csobogása törte meg, s olykor egy-egy hal csapkodása, amint magasan kiugrott a vízből, majd újból visszaesett a habokba.

A keleti szakadékokból felemelkedett a nap. Sugarai szétszóródtak a víz színén, rásimultak a parti sziklafokokra s a tengeröböl mély vizéből magányosan kiemelkedő csupasz sziklára is, melyre mozdulatlan csend s nyomasztó élettelenség nehezedett.

Ezzel szemben az öböl partján sorakozó sziklazátonyokon és szigeteken vidám élet ébredezett. A nap meleg sugaraiban sok Hesperornis, a hosszú csőre mindkét káváján számtalan fogacskával felszerelt, furcsa, szárnynélküli ősmadár sütkérezett. A sziklák szélén hevertek, időnként nagy, zuhanó lendülettel belevetették magukat a tiszta vízbe, és kilőtt nyílként surrantak a felszín alatt a halacskák után, lábukkal gyorsan és kitartóan evezve, mert ujjaik közt erős úszóhártya feszült. A halakat utolérve, hosszú nyakuk kígyóként előrelendült, az őscsúszómászók régi örökségének számító, fogas csőrük elkapta a szerencsétlen áldozatot, s hegyes, kúp alakú fogukat mélyen belevájták. Aztán felmerültek a vízből, s mikor a halak eltűntek éhes torkukban, újabb zsákmány után néztek, míg teljesen jól nem laktak. Ekkor nehézkesen és ügyetlenül felkapaszkodtak a sziklaszirtekre és zátonyokra, mert amilyen gyorsan és fürgén mozogtak a vízben, olyan ügyetlenek voltak a szárazon. Kint a parton heverésztek és sütkéreztek a napon, vagy fogas csőrükkel rendezgették és tisztogatták hasukon atlaszként csillogó, fehér

színű, erős és apró tollazatukat. Mikor valamelyik Hesperornis pihenőhelyet akart változtatni, felemelte heverő teste első részét, lábával ellökte magát, s ilyen kis ugrásokkal haladt előre. Addig lökte magát, míg célhoz ért. Sohase ment azonban messzire, mert még a rövid út is kifárasztotta a szárazon. Ezért aztán legtöbbnyire a sziklaszigetek és zátonyok szélén heverésztek, mert innét tudtak legkönnyebben beugrani halért a vízbe, s halászat után ez esett a legközelebb. Csak legnagyobb izgalmuk pillanataiban álltak lábra s egyenesedtek ki rövid időre; aztán megint leheveredtek a földre, mert lábuk nem volt alkalmas az álldogálásra. Túlságosan hátra került, s a kettő nem is volt elég közel egymáshoz.

A nap egyre erősebben sütött, sárga ragyogásában békésen szunyókáltak a halászattal elégedett Hesperornisok. Egyszerre éles és rekedtes kiáltás hasított a levegőbe, s mikor elhalt, egy Ichthyornis, galamb nagyságú ősmadár telepedett le a hatalmas sziklára.

A szikla közelében pihenő fiatal Hesperornisok egyike felébredt szunyókálásából, kinyújtotta nyakát és rekedten sziszegett. Az Ichthyornis odafordította fejét, s nagy zöld szemét kimeresztette. Aztán kitátotta csőrét, s éles fogsorai közül újabb zajos, rekedtes kiáltás tört elő.

A Hesperornis nehézkesen feltápászkodott, s csőrével dühösen kaszált felé. De fogas állkapcsa üresen csattogott, mert az Ichthyornis már újból a levegőbe emelkedett. S mialatt az Ichthyornis merész ívekkel és csodálatraméltó fordulatokkal hasította a levegőt, a Hesperornis már ismét nyugodtan hevert a földön és békésen szunnyadt tovább.

Az Ichthyornis állandóan a feje fölött körözött. Hol leereszkedett, hol a magasba szárnyalt, aztán behúzott fejjel hirtelen villámként csapott le a víz színére, de alig érintette, erős szárnya újból a magasba repítette. Fogas csőrében kis hal ficánkolt.

A tollas ragadozó a kifogott hallal a parti sziklákra repült. Odaszállva, ezen a helyen élő és fészkelő sok-sok társának éles kiáltozása fogadta, ő azonban rájuk se hederítve egy kiálló sziklafokra telepedett, melynek kis bemélyedésében régen kiköltött s már szépen fejlett kicsinye üldögélt. Szárnyacskájával türelmetlenül csapkodott, hosszú nyakát kinyújtotta, és sóváran tátogatta kis csőrét, mialatt az öreg Ichthyornis a sziklafok szélére ülve, fogas csőrének néhány csapásával feldarabolta a halacskát. S mikor kiengedte csőréből a zsákmányt, kicsinye sóvár éhséggel vetette rá magát. Köröskörül a közeli fészkekben éles vijjogásba kezdtek az éhes és sóvár fiatalok, készen rá, hogy az első alkalmas pillanatban szerencsés társukra támadjanak és elragadják eledelét, mert vad, gyíkfajta őseik öröksége még ott csörgedezett a vérükben. De az öreg Ichthyornis mintha megsejtette volna szándékukat, addig ült mozdulatlanul a sziklafok szélén, míg kicsinye az egész, magával hozott halat fel nem falta. Csak akkor repült el megint, s hamarosan el is tűnt valahol messze az öblön túl. Ott halászott aztán többi társával együtt, kegyetlen s halálos hadjáratot indítva a halak seregei ellen.

Az öböl partja előtt húzódó, széles, kékeszöld vízsáv volt az Ichthyornisok állandó vadászterülete. Itt halásztak nap nap után, s mindennap felhangzott éles és átható vijjogásuk, mert torkukból még nem tudott másfajta, dallamosabb hang feltörni. Ennek az volt az oka, hogy még meglehetősen közel voltak furcsa keletkezésük időszakához. Az idők folyamán ugyanis a meghosszabbodott hátsó lábukon futkározó és ugrándozó kicsiny és fürge ősgyíkokból kifejlődtek valami gyíkmadárfélék, melyeknek mellső végtagjai lebegtetésre, tehát másfajta működésre, a felszálló rovarok utáni ugrásra alkalmas tagokká alakultak át. Ezeknek a gyíkmadaraknak nagy része hamarosan mindörökre eltűnt; megkövesedett csontvázaik, a fejlődés eme sikerületlen kísérletei, máig is ott hevernek elrejtve a föld

mélyében. Csak azok, melyeknek mellső végtagjain hatalmas, kiszélesedett s szélükön kirojtosodott pikkelyek kezdtek kialakulni, maradtak fenn győztesen, s alapították meg a madaraknak már a kezdet kezdetén szélesen szétágazó családfáját. Bár az Ichthyornisok és a Hesperornisok már valódi madaraknak számítottak, mégis, fogas csőrük s a torkukból feltörő rekedt kiáltás világosan rámutatott nem is olyan régi időkből származó gyíkeredetükre, ha ez a nem is olyan régi származás emberi mértékkel mérve több százezer esztendőt tett is ki.

Mikor az Ichthyornisok megetették kicsinyeiket, maguknak kerestek zsákmányt. A kifogott halakkal a lapos szigetek és sziklameredekek kiszögelléseire telepedtek, s éhesen falatoztak a fogásból anélkül, hogy a Hesperornisok rekedtes sziszegésére ügyet vetettek volna. Néha még rövid pihenőre is ott maradtak. Mikor azonban valamelyikük ismét felröppent, a többiek is szárnyra kaptak, s folytatták a halászatot vagy elszálltak a csupasz part szikláihoz, ahol fészkeltek, s ahol az otthonuk volt.

Sohasem pihentek meg azonban az öböl vizéből magányosan kiemelkedő sziklán. Sohasem szálltak le a szikla közelében fodrozódó vízre, nem ringatták itt magukat a hullámokkal, pedig ezzel a játékkal másutt mindig szívesen elszórakoztak. Halászás közben is elkerülték a sziklát; inkább nagy ívben körülrepülték, semhogy átszálljanak fölötte. Valami elijesztette őket a sziklától.

A magányos szikla, a múlt ismeretlen és végtelen messzeségének néma tanúja, sötét körvonalaival komoran vált ki az azúrkék háttérből, s tükörképe ott remegett a kékeszöld víztükör hullámain. A teljes élettelenség nyomasztó súllyal nehezedett rá, s a körülötte lebegő néma csendet csak ritkán törte meg egy-egy legördülő kő, mely a sziklafalról leválva éles csobbanással zuhant a vízbe.

De lassan közelgett már az idő, mikor a magányos szikla rövid időszakra ismét otthont ad azoknak a hatalmas, sárkányszerű szörnyetegeknek, melyek valahonnét messziről már régóta ide-iderepültek.

Az öböl kékeszöld vize nyugaton beleolvadt a végtelen tengerbe.

A tovaringó hullámokra hirtelen néhány hatalmas árnyék vetődött: a pusztulást és halált hozó, óriási Pteranodonok árnyékai. A hullámsodrásban vidáman játszadozó halacskák raja ijedten menekült a mélybe.

Ez a tenger már ősidők óta otthont adott a Pteranodonoknak, ezeknek a sárkányszerű gyíkmadaraknak. Hosszú nyakukon ülő fejük előrenyúló, fogatlan csőrben folytatódott, mely keskeny volt és hegyes, s megnyúlt hátsó része finom, gyenge csontokból álló, magas taréjban végződött. A legérdekesebb azonban az volt rajtuk, hogy mellső végtagjaik négy ujjából három kicsi volt és karomszerű, a negyedik, a szélső viszont rendkívül meghosszabbodott. Ehhez a karom nélküli hosszú ujjhoz sötét, csupasz bőrlebeny tapadt, melynek másik vége a kicsiny és törékeny testhez nőve majdnem a gyenge hátsó végtagokig s az elkorcsosult farokig ért. A meghosszabbodott ujjak s a kinyílt repülőhártyák nyolcméteres fesztávot is elérő, hosszú és keskeny szárnyat alkottak. Így ezek a felső krétakori sárkányok a legnagyobb repülő teremtések voltak, melyeket a természet valaha is létrehozott.

Hosszú órákon át röpködtek pihenés nélkül a tenger színe fölött, fellebbentek a magasba, aztán újból leereszkedtek, jobbra-balra dőlve, előkelő mozdulatokkal vitorláztak a levegőben, nagy köröket írtak le, majd ismét egyetlen szárnymozdulat nélkül siklottak tovább. Mikor a viharzó tengeren hatalmas hullámok kergették egymást, pontosan fölébük siklottak, s velük együtt

süllyedtek és emelkedtek nagy távolságon át anélkül, hogy hosszú szárnyuknak akár a hegye is megnedvesedett volna. Kitűnő repülők voltak, gyorsak, kitartók, könnyen lebírták a széllökéseket, valósággal megnyergelték őket a viharok idején.

Siklórepülésük közben éles szemükkel szünet nélkül lesték a víz felszínéhez közel úszkáló halakat. S ha megpillantottak egyet, villámgyorsan lecsaptak, hosszú csőrüket belevágták a vízbe a menekülő zsákmány után, s egy pillanat múlva már ki is húzták a fickándozó hallal együtt, melyet aztán éhesen bekaptak. Mindenféle tintahalra és rákra is vadásztak, sőt a tenger felszínén úszó kisebb dögöket se vetették meg, mert mindig kívánták az evést. Gyors emésztésük következtében állandóan üres volt a belük, s örökösen kínozta őket az éhség.

Az éhség főként azokban az időszakokban gyötörte őket kegyetlenül, mikor a vad viharok valósággal felforgatták a tenger színét. Ilyenkor a halak és egyéb teremtmények elbújtak a mélyben, a Pteranodonok pedig éheztek és lesoványodtak. Mikor aztán elcsitultak a viharok, s a tenger lecsendesedett tükre ismét napsugárban fürdött, a Pteranodonok hamarosan kárpótolták magukat a kényszerű böjtölésért; ilyenkor kettőzött igyekezettel halásztak, s bőséges lakomával űzték el kegyetlen éhségüket.

Így élték itt hosszú időn át egyformán múló életüket.

Ezt az egyhangú életet azonban időnként hirtelen megzavarta valami. Akkor került sor erre, mikor a kérlelhetetlen szabályszerűséggel visszatérő viharok időszaka elmúlt, s az ezt követő szép időkben a kiéhezett és cingár Pteranodonok ismét jóllaktak és megerősödtek. Ilyenkor roppant messzire elrepültek, ki a végtelen óceán tükre fölé, mintha valami csillapíthatatlan vágy s a gyors repülés gyönyörűsége űzné-hajtaná őket. Elszálltak egészen a víz kékjével s a növényzet zöldjével megszaggatott, fehér gyűrűket alkotó apró korallszigetekhez. Hatalmas ívben köröztek fölöttük, s egészségük erejétől s vágyuktól feltüzelve egyre

gyorsabban és gyorsabban röpködtek. Vad körtáncban üldözték egymást, társ a társát kereste, s mikor már éppen találkoztak volna, ismét elváltak, hogy újból egymásra találjanak.

Néhány estén át tartott ez a különös játékuk, mikor végre a magasba röppentek, s aztán párosával szorosan egymáshoz simulva, mesebeli sárkányok módján folytatták nászrepülésüket fent a meleg levegőben.

Mialatt fent a magasban az alkonyat homályában véget ért a sárkányszerű Pteranodonok nászrepülése, lent a vízben is kihunyt a Protostegák neméhez tartozó seregnyi ősteknős szerelmi lángolása, elcsendesedett hatalmas páncélzatuk csattogása és csikorgása, s a hímek mély hangú morgása.

Azután már csak az ezüstszínű hold öntötte el szelíd fényével az óceán tükrét.

Ott, ahol az öböl kékeszöld vize elvegyült a szélesen elterpeszkedő tenger kék vizével, vadul széthasadozott, számtalan kőoszlopra töredezett szikla emelkedett ki a parti vizekből. Ezek az oszlopok úgy álltak itt, mint néma, mégis beszédes tanúi a vad erejű hullámverésnek, mellyel az ősidők óceánja hosszú időn át ostromolta, óriási acélpörölyként őrjöngő erővel morzsolta és tördelte a part menti kemény sziklákat. S mikor végül kitombolta magát, a sziklaroncsok tükörképe megvillant a víz elsimult színén, s komoran, mint szétrombolt tornyok őrizték a fogas ősmadarak széles öblének bejáratát.

Ennek a sziklaútvesztőnek vizeiben lakott a szörnyű Elasmosaurus, ez a tizenhárom méter hosszúságúra is megnövő, a Plesiosauridáknak, a másodkori tenger rettegett ragadozóinak kihalófélben lévő neméhez tartozó gyíkféle. Apró, gyíkszerű feje hosszú nyakon ült, hasi oldalán ellaposodó, rövid teste kurta farokban végződött. Teste két oldalából kiálló hosszú, keskeny lábai uszonyszerű evezőkké alakultak át. Zöldes színű, csupasz bőrét nem borították pikkelyek. Mint valami mesebeli szörnyeteg

úszott ki az Elasmosaurus a part menti sziklaútvesztőből, s két végtagpárjának szabályos, evező mozdulataival távolodott el a szikláktól. Magasra emelt, S betűként meghajló nyakán büszkén hordozta gonosz szemű, fogas szájú fejét. Vadászatra úszott ki a sziklák közül, s a part mentén egy közeli sekélyes részhez igyekezett, ahol a fenéket sűrű moszat borította. Itt vadászott a legszívesebben.

A köves fenéken növekedő tengeri moszatok közt s a hosszúra nőtt thallusok keskeny szalagokra szabdalt sűrűjében ezüsthalak serege kergetőzött. A barnás moszattelepek megüresedett belsejét is gondosan átkutatták. Jaj annak a féregnek vagy apró rákocskának, melyet felfedeztek. Az egyik ezüsthalacska zsákmánya hajszolása közben most éppen egy hatalmas rákba ütközött. A rák fenyegetőn emelte fel az ollóit, de a megrémült hal már villámgyorsan el is tűnt a moszatok sűrűjében, ahová a gyors meneküléstől megriadt raj fejveszetten követte. A halak raja egy ideig nyugtalanul úszkált egyik helyről a másikra, de aztán hamarosan megnyugodtak, s finom mozdulatokkal siklottak át a tengerifű szálai között.

Ekkor úszott az Elasmosaurus a sűrű tengerifű közé. Baljós tekintettel nézegetett maga körül, csúf száját néhányszor kitátotta, mintha már türelmetlenül várná a dús lakomát, s ilyenkor megvillantak erős és hegyes fogai.

Hirtelen sebesen lemerült. Eltűnése helyén vadul felkavargott a víz, mély, de egyre kisebbedő tölcsérben örvénylett, mely aztán lassan teljesen kisimult és eltűnt.

Az Elasmosaurus gyorsan, de óvatosan úszott a víz alatt a tengeri moszatokhoz, ahol már messziről meglátta az ezüstös halak csoportját. Aztán lelassított, a hosszú szálú tengeri moszatok közé rejtőzött, s megfelelő alkalomra várt, hogy valamelyik halat elkaphassa.

Hamarosan sikerült is. Egy elővigyázatlan hal egy kövér lárva üldözése közben elhagyta a tengerifű sűrűjét. Az Elasmosaurus fürgén nekirontott, evezős végtagjainak néhány hatalmas csapásával elérte, s veszedelmes száját kitátva egyetlen mozdulattal belevájta a testébe éles fogsorát. A hal halálos görcsében néhányszor megvonaglott, mire az Elasmosaurus még egyszer összeszorította a száját, s éles fogai teljesen összeroppantották a testét és csontjait. Aztán még hosszú ideig vadászott itt, és sok hal esett áldozatául. Mikor végre visszaindult otthonába, útközben még egy lábasfejűt is megtámadott, szétroppantott héjával együtt kebelezve be áldozatát.

Napok jöttek, napok múltak, éjszakák követtek éjszakákat. Senki se számolta őket, senki se sajnálkozott múlásukon.

Egy napon felkerekedtek a Protostegák, az ősteknősök, hogy hosszú vándorútra induljanak a korallszigetekről a nyílt tengeren át, egészen ki a messze partokig. Eljött az ideje, hogy a nőstények gondoskodjanak a faj fennmaradásáról, s megtermékenyített tojásaikat a távoli partvidék homokjába rakják.

A Protostegák sokáig, nagyon sokáig úsztak az óceán végtelen víztükrén. Mellső végtagjuk széles és hosszú uszonyaival szünet nélkül eveztek, nagy, gödréből kiálló szemükkel mereven előrenéztek, mintha ki sem tudnák várni, mikor látják meg végre a várva várt partot, ahová szívós kitartással úsztak el már hosszú idő óta minden esztendőben. Két csoportban eveztek a cél felé; az első csoportban a nőstények, a másikban a hímek.

Egy napon végre elérték a sekély öböl partját. A Hesperornisok sziszegve fogadták a jövevényeket, mert attól tartottak, hogy azok kiszoríthatják őket kis szigetecskéikről és sziklafokaikról, s az Ichthyornisok is ijedt rikácsolással rebbentek a magasba. A hatalmas ősteknősök azonban rájuk se hederítettek. Csak a víz felszínén úszó nőstények figyelték gondosan a partot, s kerestek

helyet, ahol tojásaikat lerakhatnák. Alkonyaikor néhány öreg nőstény kimászott a partra, és fütyülő hangokat hallatva próbálta felfedezni vagy elűzni az ott rejtőző ellenséget. Mikor elhangzott a fütty, s az esti csendet semmiféle gyanús susogás sem zavarta meg, magasra emelt fővel kimentek a homokpartra. A dagályvíz határán túl hátsó lábukkal mély gödröket ástak, s ezekbe rakták le sok tojásukat. Majd homokkal befedve a gödröket, visszasiettek, útközben széles nyomot hagyva maguk mögött a homokban: két hatalmas barázdát a lábuk után s közte széles sávot, melyet nehéz, lapos haspáncéljuk nyomott bele. Még mielőtt a vízbe csúsztak volna, már újabb nőstények tülekedtek ki a partra, hogy ők is teljesítsék feladatukat a homokos síkon.

Visszatérőben ezek is egyre újabbakkal és újabbakkal találkoztak.

Az éjszakai égbolt sötétkékjén számtalan csillag ragyogott. Ragyogtak és világítottak – míg végül a hajnalsugár sorra eloltogatta fényüket. Mikor az utolsó is kialudt, az ősteknősök már útban voltak hazafelé, a messzi tenger korallszirtjei felé, s tompa agyukon még csak át se villant, hogy talán törődniök kellene lerakott tojásaikkal, melyek most teljesen elhagyatva hevernek a parti homok betemetett gödreiben.

A Protostegák szünet nélküli, szorgalmas úszással gyorsan közeledtek céljuk felé. A sekély öböl vizét már régen maguk mögött hagyták, s régen eltűntek mögöttük a sziklák is, melyeknek vízi útvesztőjében a vad Elasmosaurus élt. S mikor átlebbentek fölöttük a sárkányszerű Pteranodonok első árnyékai, már a nyílt tengeren úsztak. Mielőtt azonban eljuthattak volna a korallszigetig, nagy szerencsétlenség érte őket, mert a rettentő Tylosaurus tengeri barangolása során valósággal beléjük ütközött.

A Mosasauridák kihalófélben lévő családjához tartozó, vad gyík volt ez, melynek őseihez, a gyíkokhoz való hasonlóságát már régen eltüntette a tengeri élethez történt alkalmazkodás. Nyolc méter

hosszú teste kígyómozgással gyorsan s igen nagy távolságra haladhatott, s kilőtt torpedóként suhant előre. Végtagjai öt ujját úszóhártya fogta össze, úgyhogy őseinek eredetileg járásra rendelt lábai már régóta valami uszonyfélékké alakultak át, melyek nem csupán mozgása gyorsítását segítették elő, hanem kormányul is szolgáltak. Kígyószerű teste elöl ijesztő és élesre kihegyezett fogakkal teli pofában végződött. A Tylosaurus volt a felső kréta tengerének legszörnyűbb ragadozója, mely még vérrokonát, az öt méter hosszú Platecarpust sem kímélte. Kegyetlen harcot vívott vele, bárhol összeakadtak; ebből a harcból pedig mindig olyan győztesként került ki, mely a legyőzöttet mindjárt fel is falta.

S az ősteknősök most ezzel a rettenetes gyíkkal találkoztak.

Villámként csapott rájuk. A megrémült Protostegák gyorsan lemerültek, a tenger végtelen mélységeiben kerestek védelmet. A tenger színén csattogni és recsegni kezdtek lapos páncéljaik, amint fejvesztett menekülésük közben egymásnak ütköztek. A víz tajtékzott, magasra fröccsent, sziszegett és úgy bugyborékolt, mintha forrna. S a forrongó hullámok közepén ijesztő, sárga fényben villogott a Tylosaurus szeme, nyitott szájában felvillantak hatalmas, fehér fogai.

A Tylosaurus hirtelen nekilendült, s borzalmas pofájával az egyik ősteknős után kapott. Éles fogait belevájta a teknős uszonyszerű mellső végtagjába, pontosan a páncélnál. A megsebesült állat vadul ficánkolt, s a Tylosaurus, attól tartva, hogy zsákmánya elillanhat, hatalmas száját kitátva olyan erővel harapott bele az uszonyba, hogy átharapta a kemény bőrt, szétroppantotta a csontokat, s egyetlen hatalmas rántással kiszakította a testéből. A súlyosan megsebesült s a fájdalomtól félig öntudatlan Protostega súlyos sziklaként merült el a tengerben, s egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedt. Nem volt számára mentség, ha ki is szabadult a Tylosaurus fogai közül. Nem is került fel többé a mélységből, soha többé nem látta társait, soha

többé nem pihenhette ki magát a korallszigetek lagúnáiban. A mély és csendes víz sötétjében találta meg sírját.

Amint a Tylosaurus felfalta a leszakított falatot, már el is tűnt valahol a víztükör végtelenjében. S ahogyan beleveszett a messzeségbe, ugyanúgy eltűnt a víz színéről is a vérvörös folt, s vele együtt szétfoszlott a borzalmas színjáték utolsó nyoma is. Csak néhány Pteranodon körözött még a levegőben, mintha azt lesnék, jut-e még nekik is valami a véres lakoma maradékából.

Megint sorra múltak a napok, egymást kergették az éjszakák. Eljött a napja, mikor a természet megváltoztathatatlan törvénye szerint a Pteranodonokat kényszerítő vágy fogta el, hogy búcsút mondjanak a szabad tenger végtelen síkjának s elrepüljenek valahova a szárazföld partjaira.

Mint a tenger felszínére mély árnyékot vető sötét felhő, szállt a Pteranodonok hatalmas serege a sekély öböl magányos sziklája felé. Csak a nőstények hagyták el a nyílt tengert; a hímek maradtak, és minden érdeklődés nélkül figyelték társaik elszárnyalását.

Egy vén nőstény vezetésével hamarosan elérték az öböl kékeszöld vizét, s kevéssel ezután már ott köröztek a lenyugvó nap fényében tündöklő, magányos szikla fölött. Az Ichthyornisok rémülten hagyták ott a tengeröblöt, s kirepültek a partra, melynek szikláiról messzire elhallatszott panaszos rikácsolásuk. A Hesperornisok is izgalomba jöttek, felágaskodtak és dühösen sziszegtek, mikor némelyik Pteranodon nőstény túlságosan közel körözött a fejük fölött.

Több napon át keringtek a Pteranodon nőstények a szikla körül, mely ellenállhatatlan erővel csábította és vonzotta őket. Alig űzték el tolakodó éhségüket néhány hallal, máris visszatértek a sziklához, mellette és fölötte köröztek, minden oldalról gondosan szemügyre vették, mintha ismerni szeretnék minden kis kiugróját

és bemélyedését. Aztán egy szép napon, mikor gyönyörűséges, rózsaszínű reggelre ébredt a világ, az egyik nőstény letelepedett a szikla lapos tetejére, s egy kis, sekély mélyedésbe lerakta egyetlen kis tojását. A többi nőstény is követte a példát, s valamennyien leraktak egy-egy tojást. Mielőtt a nap lenyugodott volna, a sziklán úgy villogott a sok-sok tojás, mint valami hófehér virágmező.

Mikor a Pteranodonok lerakták tojásaikat, már nem mentek ki a nyílt tengerre. Ott maradtak a szikláknál és gondosan őrizték. Sohasem indultak egyszerre vadászatra. Néhányan mindig ott köröztek a szikla környékén, és dühösen kergették a felriasztott Ichthyornisokat, mikor azok arra merészkedtek, hogy a parttól távolabb próbáljanak zsákmányt keresni. De még a parton is rátámadtak egy-egy Ichthyornisra, s nem volt ritkaság, ha valamelyikük az éhes torkok zsákmánya lett.

Az Ichthyornisok előtt most teljes és rémületes valóságában megmutatkozott a borzalmas szikla, s rossz emlékezetükbe olyan kitörölhetetlenül bevésődött, hogy még akkor sem feledkeztek meg róla, amikor már ismét csak ők maguk hasították a sziget fölött a levegőtenger végtelenjét. A Hesperornisok is visszahúzódtak a kis szigetekről a part lapos zátonyaira, és állandó izgalom és nyugtalanság közepette töltötték életüket. Odalett minden nyugalom és békesség, mely a sekély öbölben uralkodott, míg a szárnyas sárkányok meg nem szállták a sziklát.

Nem múlt el sok idő, s a sziklákra rakott fehér tojásokból kicsiny sárkányok bújtak ki; gyengék voltak és tehetetlenek, de nagy életkedv és hatalmas éhség rejtőzött bennük. A Pteranodon nőstények tüstént gondjukba vették őket. Az öböl partjának sekély vizében fogott apró halacskákkal etették kicsinyeiket. Kilőtt nyílként csaptak le a víz felszínére, kitátott csőrükben számtalan halacskával repültek el, melyek nagy részét a csőrük alsó feléről lecsüngő bőrzsákban vitték magukkal. A kifogott zsákmánnyal

egyenesen a sziklához repültek, hogy megetessék örökké éhes kicsinyeiket.

Folytonosan úton voltak, pihenés nélkül etették az apróságokat, oda se figyelve, melyik anyának kicsinyéről van szó, hiszen valamennyi fiatal egyforma tojásból kelt ki, s valamennyiükben ugyanaz a sárkányvér csörgedezett.

A nap lassan a látóhatár felé hajlott, s utolsó aranysugaraival behintette a lágyan hullámzó vizet. A vadul széthasogatott szikla kőoszlopai hosszú árnyékot vetettek a mélykéken sötétlő tengerre. Az este csendjében a csupasz sziklák közötti vízi útvesztőben felemelt fejjel úszott az Elasmosaurus.

Lassan és egyenesen úszott, mert már régen nem érezte magát olyan jóllakottnak, mint most. Olyan jól sikerült a mai vadászata, hogy szinte pukkadásig megtöltötte a hasát mindenféle hallal és puhánnyal. Mint máskor az üres has, úgy kínozta most a teli bendő érzése. De mindkettőre tudott orvosságot: az üres hason néhány elcsípett hallal segített, a túltömöttségen pedig úgy, hogy lenyelt néhány kerek vagy lapos kövecskét, melyek a gyomrában maradva segítették az elfogyasztott táplálék felaprózásában és megőrlésében s az emésztés folyamatának meggyorsításában.

Ezért sietve lemerült, s a fenékre érve kiválasztott egy fehér kvarcrögöt, fogas szájába kapta, s mikor felúszott a víz színére, jóízűen lenyelte. Majd újból lemerült, újabb rögöt hozott fel, s azt is gyorsan bekapta. De mikor harmadszor is felbukkant a mélyből, meglepetésében és rémületében valósággal megdermedt. A habzó vízben ott látta maga előtt a rettentő Tylosaurust, mely borzalmas szemét rászegezve olyan vadul csapkodott hatalmas farkával, hogy a víz magasra szökkent. Szélesre tátott szájában fenyegetőn villogott éles, fehér fogsora.

Az Elasmosaurus nyitott szájából kihullott a kő, s nagy csobbanással visszapottyant a vízbe. A zaj felrázta dermedt ijedtségéből az állatot. Egy pillanat alatt megfordult, s még mielőtt a Tylosaurus éles fogaival a testébe kaphatott volna, eltűnt a víz alatt. Majd távolabb ismét felmerült, s széles barázdát hasítva a habzó vízben, sietve a töredezett szikla felé evezett. A Tylosaurus, első támadása sikertelenségén feldühödve, vad szenvedéllyel vetette magát utána.

Az Elasmosaurus azonban egyre nagyobb gyorsasággal menekült.

Amint a sziklához ért, megint alábukott, s a víz alatt úszott tovább a tekervényes vízi útvesztőben. Fent a Tylosaurus bőszülten hasította a víz felszínét, hogy az eltűnt Elasmosaurus nyomát felfedezze. De a sziklatömb sok kőoszlopa eltakarta előle a

kilátást, s még mielőtt kikeveredhetett volna a víz alatti csatornák, oldalágak és boltozatok kanyargós útvesztőjéből, az Elasmosaurus már régen kiúszott az öböl vizeire, ott keresve menedéket.

Gyorsan, kitartóan és pihenés nélkül úszott, nem törődve sem az alkonyat homályával, sem pedig degeszre tömött hasával. S még mielőtt az éjszaka sötétsége az egész tájat beborította volna fekete függönyével, az Elasmosaurus már a Pteranodonok fészkelőhelyénél járt. Aztán megállt, hogy ott töltse az éjszakát.

Míg a sárkányszikla alatt megpihent, a sötét és holdvilágtalan éjszakában már közeledett felé az óvatosan kúszó halál.

A fiatal Pteranodonok a nőstények fáradhatatlan gondoskodása mellett gyorsan növekedtek. Fejlődésük meglehetősen furcsán folyt le. Fejükön szünet nélkül, gyorsan növekedett a hegyes csőr s a csupasz taréj, szokatlan mértékben megerősödtek a mellső végtagok, s velük együtt a repülőujj is rendkívül hosszúra nőtt, ugyanakkor azonban a törzsük és hátsó végtagjaik csak nagyon lassan fejlődtek. Ez az egyenlőtlen növekedés később sem egyenlítődött ki. A teljesen kifejlődött Pteranodonokon is, a szörnyű fejen s hatalmas szárnyakon kívül mintha minden elkorcsosult volna; testük kicsi maradt, mellkasuk nevetségesen jelentéktelen, s a lábuk olyan gyenge, hogy sohasem tudtak felállni.

A nőstények már nem hajszoltak apró halacskákat a part menti sekélyes részeken. Ez az eledel már régóta nem volt elegendő, hogy annyi örökké éhes torkot jóllakassanak vele. Csak nagyobb halakat fogtak, s mikor felrepültek velük a sziklára, a kicsinyek türelmetlenül csattogtatták a csőrüket, bontogatták a szárnyukat, kinyújtott nyakkal kapkodtak utána, kiragadták a nőstény csőréből, még a bőrzsákjából is kihúzták és jóízűen felfalták a finom falatot.

Aztán nemsokára eljött az idő, mikor a nőstények többé már nem hordták fel a halzsákmányt a sziklára, csak a sziklaszirt közvetlen közelében köröztek vele. A fiatalok izgatottan csapkodtak hosszúra nőtt szárnyukkal, néha olyan erősen, hogy már-már fel is emelkedtek, csattogtatták a csőrüket, s némelyikük olykor sipító füttyöt is hallatott. A nőstények azonban szünet nélkül a szikla körül keringtek, s hatalmas csőrükből nem engedték ki a kifogott halakat, melyeknek pikkelye a legpompásabb színek gyönyörű árnyalataiban csillogott a napsugarak záporozó fényében.

Az éhségtől és sóvár vágyakozástól űzött fiatalok egészen a szikla széléig vonszolták magukat, de kinyújtott nyakacskájukkal és kitátott csőrükkel hiába próbálták elérni a táplálékot. Egyszer csak az egyik fiatal olyan gyorsan kapott a csőrében hallal keringő nőstény felé, hogy a hirtelen mozdulat következtében elvesztette egyensúlyát, lecsúszott a szikla széléről, s a levegőben egyenesen a víz színe felé zuhant. Kétségbeesetten felcsipogott, de mindjárt utána hirtelen kitárta hosszú, keskeny szárnyát, mozgatni kezdte, s mielőtt még felocsúdott volna, esésének lendülete csökkent, s csapkodva repült előre. Gyengén és imbolyogva repült, szárnyait gyorsan mozgatta, majd hirtelen mintha bátorságát vesztette volna, visszafordult a szikla felé, s szétterjesztett szárnyakkal, nehézkesen lehuppant a sziklaszirtre; ekkor aztán a kifulladt és kifáradt fiatal állat csőre mellé leesett a hal, mellyel a nőstény kicsinyének első légi vállalkozását megjutalmazta.

Mialatt a repüléstől kifáradt fiatal nagy nehezen lenyelte a nagy halat, a levegőben már ott szállldosott néhány más fiatal is a legmerészebbek és legbátrabbak közül, s próbaútjuk végeztével ők is megkapták a jutalmukat.

A légi kiképzés gyorsan haladt előre, s a fiatalok megszerették ezeket a rövid kirándulásokat. Most már a legfélénkebbek is

maguk repültek a nőstények elé, kikapták csőrükből a nekik szánt halat, amit aztán a sziklán faltak fel.

Alig tanulták meg a fiatalok a repülés mesterségét, a nőstények már valami újabbra tanították őket. Már nem engedték, hogy a zsákmányolt halakat kikapdossák a csőrükből, hanem mikor a fiatalok elébük repültek, elejtették a halat, arra kényszerítve a kicsinyeket, hogy maguk kapják el a levegőben. A nőstényeknek gyakran a víz színéig is le kellett bukniuk, hogy újból elkapják a már kifogott halat. A fiatalok kezdeti ügyetlensége azonban egyre jobban eltűnt, úgyhogy hamarosan csodálatraméltó ügyességgel kapták el a zsákmányt. Később aztán enyhe ívben vetették magukat a lezuhanó hal után, s ha a halak a víz színére estek, már fel tudták kapni a csőrükkel, s ismét enyhe ívben emelkedtek a magasba.

Ettől a gyakorlattól már csak egy kis lépésre volt a tulajdonképpeni vadászat s az ezzel együtt járó önálló élet. Ezért a nőstények se törődtek már annyit a fiatalokkal, mint azelőtt, s közömbösségükkel arra kényszerítették őket, hogy maguk gondoskodjanak az élelmükről, jól begyakorolják a vadászat mesterségét, és sok tapasztalatra tegyenek szert.

Azon a napon, mikor az esti homályban az Elasmosaurus odaúszott a sziklájukhoz, a nőstények már kora reggel óta furcsa izgalomban keringtek fészkelőhelyük körül. S mikor aztán a nap mindennapi vándorútjának legmélyebb pontjára ért, az egyik öreg nőstény abbahagyta a körözést, s gyors, sima repüléssel indult a szikláról az öböl vize felé, majd onnét egyre tovább, tovább, ki a nyílt tengerre. Eltűnt ott, ahonnét nemrégiben iderepült, s vele együtt eltűnt a többi nőstény is, mert már elvégezték feladatukat.

Csak némelyik fiatalabb, túlságosan buzgó és gondos nőstény maradt még a fiatalokkal a sziklán.

Mikor másnap reggel a nap sugarai elárasztották s teljesen bearanyozták a tenger színét, a hosszú nyakú Elasmosaurus vadászatra készült. Gyötörte az éhség, mert a hosszú ideig tartó úszás, mikor a Tylosaurus elől menekült, s a hosszú éjszaka alaposan kiéheztette. Csendesen és óvatosan úszott a szikla körül, s gondosan figyelte környezetét. Néhányszor le is merült, mikor valami elsuhanó árnyat pillantott meg a víz alatt, de aztán mindig üres szájjal bukkant fel a vízből, s éppen ezért egyre jobban kívánta a falatot.

Feje fölött a levegőben a visszamaradt Pteranodon nőstények egyike keringett. Frissen fogott halat szorongatott a csőrében. Közelében két fiatal lebegett, s türelmetlenül várták, mikor ejti el a halacskát, hogy utána vethessék magukat. Mikor a nőstény csakugyan így cselekedett, s a hal, mint nehéz kő zuhant már a levegőben, a fiatalok két oldalról rácsaptak. A hal csattanva ért a felszínre, a víz magasra felszökött, s a napsugárban ezerszeresen megtört vízcseppek szikrázó záporában a két gyors röptű, fiatal Pteranodon olyan erősen vágódott egymáshoz, hogy mindkettő megingott, s szélesre tárt szárnyakkal zuhantak a víz színére az éhes Elasmosaurus közvetlen közelében.

Az nem késlekedett, uszonyos végtagjainak néhány gyors csapásával máris a fiatal Pteranodonok mellett termett, s hosszú, kígyószerű nyakával odasújtva vadul beleharapott az egyik törzsébe. S mialatt a másik fiatal a váratlan vízbe zuhanástól és a vad szörnyeteg hirtelen felbukkanásától megrémülve villámsebesen elszárnyalt, az Elasmosaurus mozdulatlanul magasra emelkedő testtel állt a habok fölött, fogai közt a Pteranodon vonagló kis testével.

A Pteranodon nőstény izgatottan keringett a levegőben, s hamarosan egyre több nőstény csatlakozott hozzá.

Eleinte magasan és nagy körökben íveltek, aztán lejjebb ereszkedtek, s a körök is összeszűkültek, míg végül hosszan

előrenyújtott nyakkal süvöltöztek az Elasmosaurus feje mellett, mintha minden pillanatban rá akarnának támadni, hogy éles csőrükkel szétaprítsák.

Az Elasmosaurus kiengedte szájából a szegény kis állat tetemét, s fogas csőrével dühösen kapott az egyik nőstény felé, mely hosszú szárnyának hegyével már majdnem a fejét súrolta. A nőstény hirtelen magasra lebbent, a többiek utána, s most megint mindnyájan ott kerengtek a vad ősgyík fölött, de nem merték megtámadni.

Hanem az Elasmosaurus mégsem kerülte el a harcot. Kegyetlenül és kíméletlenül kellett küzdenie, életre-halálra. A halál már gyorsan közeledett felé messziről, egyre növekedő fehér pont képében, mely hosszú, fehér sávot hagyott maga után; a sáv szélesedett, egyre jobban szélesedett, míg végül a habzó víz mély barázdájából hirtelen felbukkant a borzalmas Tylosaurus, mely már tegnap rátámadt. A Tylosaurus szélesre tátott szájában megvillant az éles, fehér fogak ritkás sora, sárga szeméből kicsapott a felgerjedt ragadozóösztön vérszomjas gyűlöletet szikrázó, borzalmas villáma. Ugyanilyen gyűlölettel nézett farkasszemet a Tylosaurusszal az Elasmosaurus is, melyet felizgatott az éhség s rettegése az elejtett áldozatért, mely mint sötét és ráncos palást lebegett könnyedén a hullámokon.

A Tylosaurus habozott, késlekedett a támadással, s azt várta, mikor ront rá az ellenfele, mely most nem menekülhetett előle.

Kivárta.

Az Elasmosaurus hosszú szája lecsapott, dühösen belemart a Tylosaurus tarkójába s a harapás közben kiszakított húsdarabbal megint felröppent a magasba. A Tylosaurus őrjöngve megfordult, s borzalmasra tátott szájjal hirtelen belevájta éles fogait az Elasmosaurus lapockájába. Az Elasmosaurus rángatózott, dobálta magát, magasra ágaskodott, de a Tylosaurus rettenetes erővel összeszorított állkapcsa harapófogóként tartotta és nem engedte.

A vizet vörösre festette a vér; az Elasmosaurus hosszú, kígyószerűen vékony nyakán ülő lapos feje szünet nélkül remegett, szája egyre vadabbul harapott a Tylosaurus testébe, míg végül éles fogait a fejébe mélyesztette. A Tylosaurus elengedte ellenfelét, de utána ismét vadul rátámadt. A víz magasra szökött, mikor a két ősgyík újból egymásnak esett. Őrjöngve ráncigálták, marták egymást, s lemerülve a víz alatt folytatták a küzdelmet; mikor vérző sebekkel ismét felbukkantak, megint vad lendülettel csaptak össze.

A feldühödött Tylosaurus hatalmas farkával most rettenetes erővel kezdte csapkodni az Elasmosaurus testét, először az oldalát, aztán az ütések nyomán a vízbe dőlő, majd ismét magasra lendülő nyakát, mely úgy forgott és hajladozott, mint fiatal fa gyenge törzse a szélviharban. S egy pillanat múlva, mikor az Elasmosaurus kígyószerű nyaka egy erős ütésre ismét a víz alá került, a Tylosaurus nekirontott, szélesre tátott, fogas szájával elkapta a fejét, és rettenetesen összeszorította.

A Tylosaurus tőrszerűen éles fogai belemélyedtek az Elasmosaurus nyakába, áthatoltak a húsán, és szétroppantották a csigolyáját. Hiába dobálta magát az Elasmosaurus, hiába vonaglott borzalmas fájdalmában s reménytelen helyzetében, ebből a rettentő erővel összeharapott fogas szorítóból nem tudott kiszabadulni.

A két tengeri szörny küzdelme véget ért.

Mialatt az Elasmosaurus kimúlt a Tylosaurus hatalmas fogakkal felfegyverzett szájában, s a víz hullámzó felszíne is elsimult, a Pteranodon nőstények abbahagyták körözésüket a véres ütközet színhelye fölött, és gyors szárnyalással távolodtak messze a nyílt tenger felé, mintha a lehető leggyorsabban hírül szeretnék adni társaiknak, hogy kicsinyük pusztulásáért elérte a tettest a megérdemelt bosszú.

Az Elasmosaurus teste mint zöldes mohával elborított óriási szikla hevert mozdulatlanul a véres vízen. A győztes Tylosaurus ott sürgött körülötte, de azért óvatosan figyelt, nincs-e valami a közelben, ami megzavarhatná a lakomáját. Látva, hogy nem fenyegeti semmi veszedelem, odaúszott áldozatához, s rettenetes állkapcsának fogas fűrészével felhasította a hasát, falánkan elnyelte a belsőségeit. Aztán nagy húsdarabokat szaggatott ki áldozatából, s éhes szájában ezeket is percek alatt eltüntette.

A Tylosaurus lakomázott, szünet nélkül lakomázott.

Csak jóval később nyugodott le a nap. Utolsó sugarai ott remegtek a szikla csúcsán, aztán egy ideig még rózsaszínben és arany fényben tündököltek az égbolton s a víz színén, míg végre teljesen kihunytak. A táj hirtelen szomorúvá és komorrá változott. S mikor a sötét égbolton felvillant a számtalan csillag fénye, a Tylosaurus lakomájának már csak néhány megmaradt darabja lebegett a hullámzó víz felszínén, őt magát pedig már rég elnyelte az éjszaka sötétje s a végtelen víztükör.

A közelgő reggel világossága elárasztotta az egész vidéket. Mikor a napsugarak fehér fényt záporoztak a tájra, egész sereg fiatal Pteranodon repült az öböl vize fölé.

Már nem remegett köztük a kicsinyeikről nemrég még olyan nagy szeretettel gondoskodó öreg nőstények árnyéka. A nőstények mind visszatértek a nyílt tengerre, s ott éltek, ott vadásztak, mit sem törődve elhagyott kicsinyeik sorsával.

A fiatal Pteranodonok sem nélkülözték őket. Elrepülésüket nem nagyon bánták. Egész nap vadásztak, s az állandó éhségérzet, mely egyre újabb vadászatra kényszerítette őket, úgy kifejlesztette bennük a vadászmesterséget, hogy csőrük ritkán merült fel a tengerből fickándozó zsákmány nélkül.

De jött idő, mikor a kis Pteranodonokat is elfogta a nyugtalanság. Nagy ívben, egyre gyorsabb és gyorsabb iramban

köröztek a víz fölött, míg aztán egyikük abbahagyta a keringést, leszállt a víz színére és halászni kezdett. Egy másik, harmadik, negyedik is csatlakozott hozzá, s pillanatok múlva már valamennyien űzték a halat. Rövid idő múlva aztán megint ott keringtek a levegőben, s hosszú és keskeny szárnyuk suhogó verdesésétől valósággal zúgott a szikla környéke. Ekkor egyikük kivált a csoportból, s a nyílt tenger felé vette útját. A többiek gyors és fürge szárnycsapásokkal követték, úgyhogy pillanatok alatt valamennyien eltűntek valahol a messze láthatáron is túl.

Mikor a nyílt tengerre kirepültek, befejeződött az a nagy, az elmúlt korszakokban sohasem látott s a jövőben soha meg nem ismétlődő csoda, melyet emberi szem sohasem követhetett figyelemmel: a csúszómászók odaadó és gyengéd gondoskodása kicsinyeikről.

A sárkányok sziklája, a szörnyűséges Pteranodonok fészkelőhelye elárvult. De nem örök időre. A természet rendje szerint bizonyos idő elteltével megint megjelentek fölötte a nőstények, s megint felnevelték sárkánykicsinyeiket. S ez mindaddig ismétlődött, míg a sziklára s az öböl vizére a felső krétakori nap szórta mosolygó sugarait.

A Megalorheum patak mély teknőjének vörös agyaga az alsó pliocénkori emlősök maradványainak kimeríthetetlen tárháza. Legjobban Pikerminél – történetünk színhelyén – tárták fel, néhol több méter mélységben. Az ezen a lelőhelyen talált csontok száma már a több ezret is meghaladja. Az összezúzódott csontok egyes szinteken helyesednek el, kb. 30 centiméteres vastagságban, szabálytalanul felhalmozódva; az épek együtt hevernek az összetörtekkel. A nagyjából egyforma méretű és egyforma alakú csontok külön kis csoportokat alkotnak, mintha osztályozták volna őket. Teljes csontváz a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Legtöbb maradványa a háromujjú lovacskának *(Hipparion mediterraneum* és *Hipparion minus)* található itt, de bőven akadnak különböző antilopok, gazellák, hiénák, helyenként pedig disznók, orrszarvúk és egyéb állatok csontjai is; legnevezetesebbek az ormányosok *(Mastodon tientelici* és *Deinotherium).* valamint a ragadozók maradványai. Figyelemre méltók a majomleletek *(Mesopithecus pentelicus)* is. Így például Gaudry felfedezett egy körülbelül egy köbméteres agyagtömböt, melyben nyolc majomkoponya volt. Az állatok tömeges pusztulásának okairól különböző paleontológusok különböző véleményeket alkottak.

Történetünkben ahhoz a magyarázathoz tartjuk magunkat, mely szerint villámcsapások következtében nagy tűzvészek keletkeztek itt a hosszú, száraz időszakok után, s ezek a tüzek néha az egész égei szárazföld egykori steppéire kiterjedtek; ez a szárazföld később a jégkorszakban hatalmas és mélyreható tektonikus folyamatok során egyes tömbökre esett szét, s legnagyobb részét a mai Égei-tenger felszíne borítja. A steppét elpusztító tűzvész maga előtt kergette a vad pánikban menekülő állatokat, melyek aztán gondolkozás nélkül a patak mély medrébe vetették magukat. A majmok és egyéb kisebb állatok, ha életben maradtak, vagy esés közben megkapaszkodtak az oldalsó sziklákban, a tűz elől a sziklahasadékokban és barlangokban kerestek menedéket. A vihart kísérő sűrű záporeső azután eloltotta a tüzet. A mindenfelől zúgó, hatalmas, zavaros vízáradat hamarosan már nem fért el a patak medrében. A víz színe egyre emelkedett, magával ragadta a belezuhant állatok összezúzott tetemét, s kioltotta sok majom és egyéb apróbb állatok életét is, melyek a part sziklahasadékaiba menekültek. Mikor aztán a víz leapadt, az állati maradványok a patak nyugodtabb részein felhalmozódtak, s vörös hordalék borította el őket. Hogy ezeken a helyeken többször is sor került hasonló katasztrófákra, arról a több csontszint tanúskodik.

A LÁNGOLÓ STEPPE

Mély sötétség és éjszakai csend uralkodott az alacsony hegyhát lejtőit borító, alsó pliocénkori őserdőben. A hatalmas fák koronái közt egyetlen levélke se rezzent, mert az enyhe szellő is végleg elcsitult. Csak az ezernyi csillag remegett szelíden az égbolton.

Hirtelen valahol messze kelet felől világosság derengett fel. Keskeny, fehér csík emelkedett fel a távolban, aztán aranysárgára színeződött, s nemsokára a keleti ég arany és vörös hajnalpírban ragyogott.

A felkelő nap felébresztette az egyik hatalmas platán koronáján pihenő madárkát.

A kis madár kinyújtózott, kicsiny torkából ujjongó trilla tört fel, aztán egy második, harmadik, s a sok trilla vidám dallamban egyesült, mellyel a madár az új napot köszöntötte.

Felébredt az erdő.

A hegyoldalról egy kis patak sietett a távoli hatalmas steppe felé. Ezüstszálként szelte át a zöld őserdőt, kristálytiszta vizének ezer apró hulláma vidáman szökdécselt szikláról sziklára, s halk csobogása betöltötte a környéket.

A sziklás lejtőről leérve a hegy lábához, a messze húzódó füves és bokros steppén kanyargott tovább.

A steppén mély ágyat vágott magának, melynek egyik partját nagy szakaszon magas és szakadékos sziklák szegélyezték, s mint óriási kőbástya falai tükröződtek a patak vizében. Olyan időszakokban, mikor hosszú időn át teljesen felhőtlen, azúrkék égbolt borult a vidékre, s az izzó napsugarak az utolsó csepp nedvességet is felszárították, a mély folyóágyban is csak kevés víz csörgedezett. Azokban az időszakokban viszont, mikor súlyos záporesők szakadtak a hegyekre, a csermely vad hegyi patakká

változott. Keskeny teknőjében már alig fért el a vörös agyagtól zavaros víz; ezt az agyagot hatalmas tömegben mosták le a felhőszakadások a mészkősziklák oldaláról és színéről, és sodorták a patakba. Mikor aztán elállt a komor felhőkből szakadó vízáradat, a patak is megszelídült, s széles kanyarodóinak sekély vizében lassan lerakodott a vörös iszap. Vize is egyre jobban apadt, míg végül a vad hegyi patak ismét békésen csörgedező patakká változott.

A hegyoldal lombos sarjerdejéből kilépett egy a Capreolusok családjához tartozó őzbak, s néhány suta is követte. A bak óvatosan beleszimatolt a levegőbe, aztán az egész kis társaság megindult a közeli tavacskához, hogy a szomjukat oltsák.

Alig hajtották szép fejüket a víz fölé, a közeli sűrűségből felhangzó furcsa ropogás megriasztotta őket.

Az őzbak felkapta fejét és feszülten figyelt.

Egy Deinotherium tört át a sűrűn. Hatalmas, vén hím volt, lassú és nyugodt lépésekkel haladt előre. Lépteit a hatalmas testének óriási súlya alatt töredező és szétmorzsolódó bokrok recsegése-ropogása kísérte. Itt-ott leszakított egy gallyat, ormányával a szájába dugta, s gyorsan lerágva messzire félredobta a csupasz ágacskát, ő is a tóhoz igyekezett, ahol inni és fürödni akart.

Mikor a Deinotherium kilépett a sűrűből, az őzbak a sutákkal együtt futásnak eredt. Átrobogtak a világos bükkligeten, s hamarosan egy másik tavacska partján álltak meg, mely sok hasonló kis tó társaságában ott csillogott a hegyvonulat lábánál. Mikor aztán meggyőződtek róla, hogy semmi veszedelem nem fenyeget, a víz színére hajtották fejüket, s hosszú, nagy kortyokban nyelték a tiszta vizet.

Az ivó őzbak s a suták képe nem csupán a víz színéről tükröződött vissza, hanem ott ragyogott a medve külsejű, kutyaféle ősragadozó, a Simocyon vad tekintetében is. Egy kidőlt

bükk hatalmas törzse mögé bújva sóvár szemmel nézte az ivó kis csapatot.

A Simocyon nemrég telepedett meg ebben a bükkligetben. A hegy lábánál bolyongva bukkant a hatalmas bükk kidőlt törzsére. Gyökerei közt ütötte fel a tanyáját, s innét járt rablóútjaira. Jól ment a sora. A tavacska közelsége megtakarította neki, hogy hosszú kóborutakra induljon táplálék után, mert a kínzó szomjúság mindig elegendő vadat űzött ide; csak alattomosan rájuk kellett támadnia.

A Simocyon óvatos, halk lépésekkel közeledett a mit sem sejtő kis csoporthoz. Hasonlított a sakálhoz, csak jóval nagyobbra nőtt, s végtagjai nehézkesen mozogtak. Kívánta a meleg vért, a meleg hús szagát, a zsákmány közelsége rettenetesen felkorbácsolta gyilkos szenvedélyét.

Mikor elég közel ért hozzájuk, csendesen lekushadt, szorosan a földhöz lapult az alacsony bokrok rejtekében. Vérszomjtól csillogó szemével szünet nélkül a Capreolust és sutáit figyelte.

Amint az őzek szomjukat oltották, máris indulásra készülődtek. Békésen lépkedtek valami ösvényfélén, amit a vadak az idő során

kitapostak maguknak. A Simocyon is jól ismerte ezt az utat, ezért a bokrok mögött követte őket a csapa mentén, mert nem volt elég ügyes, hogy egyetlen rugalmas ugrással hirtelen az áldozatára vesse magát; nehézkessége akadályozta benne. Ahhoz azonban jól értett, hogy az előtte elhaladó állatot, melyre türelmesen lesett, orvul megtámadja. Így történt aztán, hogy a hozzá legközelebb haladó sutát leütötte. Mancsával ledöntötte a földre, s erős állkapcsával szétroppantotta a nyakát.

Az őzsuta halálhörgése megrémítette a csoportot, s az vad meneküléssel eltűnt az erdőben.

A Simecyon sóváran szürcsölte a meleg vért, de mikor nekikészült, hogy . suta testét szétmarcangolja, vészjósló morgás hangzott fel a háta mögött.

A Simecyon hirtelen megfordult, s egy Hyaenarctos párral találta magát szemközt; ezek voltak a hegygerinc s a hegyalja környékének legnagyobb ősragadozói, melyek most maguk is rettenetesen kívánták a húst, mert már jó pár napja csak erdei növényekkel és gyümölcsökkel tudták elűzni éhségüket. A medvéknek ezek az ősei nem vetették meg ugyan a növényi táplálékot, mert nem számítottak kizárólagosan húsevőknek, most azonban a kimúlt őzsuta látványa, a vér és hús szaga felébresztette ragadozóösztönüket. Kitátott szájukban fehéren villogó, hatalmas,

kúp alakú szemfogaikkal vicsorítva közeledtek a Simocyon zsákmányához, mialatt a rabló tehetetlen dühében lassan hátrált. Szeméből a mérhetetlen, de tehetetlen düh vad villámai tüzeltek, s egész testét a támadás vágyából s a legyőzetéstől való rettegésből fakadó furcsa remegés rázkódtatta meg.

A Hyaenarctosok közben a kimúlt sutához értek, s éhesen rávetették magukat. Húsdarabokat szaggattak ki belőle, mohón nyeldesték a falatokat, éles fogaikkal morzsolva szét a csontokat, melyeknek ropogása még jobban felizgatta a betolakodók lakomáját a közeli sűrűből feszülten figyelő Simocyont.

Mikor a jóllakott Hyaenarctosok elkotródtak, a Simocyon kiugrott a bokrok sűrűjéből, és sóváran rávetette magát a lakoma maradványaira. Éhesen és sietve nyeldeste a bőr- és húsdarabokat, lerágcsálta a csontokat, végül még a kemény inakat is lenyelte. Időnként megelégedéséről, de dühéről is tanúskodó tompa morgás tört fel a torkából.

Mikor a szerencsétlen őzsutából már semmi falnivaló sem maradt, lassan eloldalgott. A patakhoz igyekezett, mely itt csörgedezett a közelben, s a hegy mocsaras alján átfolyva a steppe felé sietett. Ráhajtotta a száját és szomjasan ivott.

Szomját oltva kiment az alacsony dombra, és szétnézett a széles, szinte végtelennek látszó steppén. A sűrű bokrok, s a közülük helyenként kiálló széles koronájú fák szinte fürödtek a napsugarak tengerében, s a helyenként alacsony, másutt magas növésű fűszálak lassan sárgultak és fonnyadoztak a nyári hőségben.

Valahol messze, kint a steppén, az alacsony bokrokban növekedő s koronájukat esernyő módján kitáró mimózák árnyékában a Brevicornisok családjába tartozó, kis termetű, bíborosan barnás színezetű gazellák nyája pihent. Ide rejtőztek a déli nap perzselő sugarai elől, amely az egész pusztaságot beborította a hőség remegő fátyolával. Nyugodtan heverésztek és

megelégedetten kérődztek. Csak egyikük legelészett egy kissé távolabb; de minden pillanatban felkapta szép fejecskéjét, tiszta szemével szétnézett a környéken, s mikor meggyőződött róla, hogy semmi veszedelem nem fenyeget, békésen tovább legelészett.

Hirtelen tompa dobogás hangzott fel a steppén. Az őr felkapta fejét, s egy menekülő Tragoceros-csordát pillantott meg; kis termetű antilopok voltak, szarvuk erősen ellapult, sárgásbarna testüket fehér csíkok tarkították. A Tragocerosok gyönyörű futással menekültek; könnyedén átugrották az útjukban álló alacsony bokrokat, sőt olykor egyik a másikat is, mikor a gyors futás közben egymás útjába kerültek. Nem rémült állatok fejetlen menekülése volt ez, inkább könnyed és pompás ugrásokkal váltakozó, gyors futás; ezekkel a teremtésekkel sebességben csak a szél versenyezhetett.

A Tragocerosok futása a gazellákat is felriasztotta. Pillanatok alatt talpon voltak, s maguk is gyorsan menekültek. Nemsokára mindkét csorda eltűnt a messzeségben, a hatalmas steppe bokrai között. S csak ekkor bukkant fel a magas fűben a leopárd foltos teste, amint dühösen csapkodott farkával a sikertelen vadászat miatt.

A patak partján egyenként vagy párosával kóboroltak a Palaeoreasok, Protragelaphusok és Helicophorák családjához tartozó antilopok. Ezek a vékony fejű állatok finom és szép vonalú szájukkal puha leveleket, rügyeket és hajtásokat rágcsáltak, amit hosszú és nagyon mozgékony nyelvükkel szakítottak le. Barnásfekete szőrük végig a gerincük mentén alacsony sörényt alkotott, mely keresztben csíkozott törzsük végén széles és aránylag hosszú farokban folytatódott. Nagy és szép szemükkel időnként végignéztek a tájon, nem fenyeget-e veszedelem. S ha tekintetük nem fogta is fel a bajt, hosszú, felül lekerekített fülkagylójuk mindig idejében figyelmeztette őket a közelgő veszedelemre. Ilyenkor az erdei antilopok hatalmas szökellésekkel

repülték át a sűrűségeket, ugrották át a bokrokat és a hasadékokat, s kissé nehézkes lendületük közben farkuk egyenesen a magasba meredt.

A steppe díszének azonban a pompás Palaeoryx, a ma már kihalt, nagy termetű lóantilop számított. Ezeknek az állatoknak orrát szőr nőtte be, fejüket pedig hosszú, egyenes szarv díszítette. Nyakukat és tarkójukat dús sörény borította, s hosszú farkuk végén vastag szőrpamat lengett. Kis csordákban kóboroltak a steppén. Az öreg hímek barnásfeketék voltak, szemük fölött fehér csíkozással, a nőstények dióbarnák.

Az egyik csordában vidáman ugrándozott egy jókedvű fiatal. Testének eleven vörösesbarna színe élénken elütött a kifejlett Palaeoryxok színezetétől s a zöld bokrocskáktól is, melyeket most kíváncsian szemlélgetett. Puha kis szájával leszakította a leveleket, szépen megrágta a falatokat, vidáman ugrándozott egyik helyről a másikra, mintha csak a legízletesebb lombokat akarta volna kiválasztani. Egyszerre egy egész ágnyi friss, fiatal lombhajtást pillantott meg a feje fölött. Nem tudott ellenállni a kísértésnek, két hátsó lábacskájára állt, s mikor szájával leszakította az ágat, mellső lábaival hirtelen a földre dobbant, éppen valami nem mély lyuk szélére, úgyhogy a lyukba beleesett egy darabka leszakadt agyaggöröngy. Ebben a pillanatban különös zaj hallatszott a föld alól. A fiatal állat riadtan elugrott, de mielőtt még felocsúdhatott volna, egy ijedt sündisznó – a Hystrix primigenius – bújt ki a lyukból, ijesztő szemmel rámeredt, s fenyegetőn zörgette hosszú tüskéit. A fiatal állat megijedt a különös teremtménytől, rémülten felnyihogott, s rövid ugrásokkal igyekezett vissza közelben legelésző anyjához. A nőstény meghallotta kicsinye hangját, felkapta fejét, s az ijedelem okozóját kereste. Mikor azonban látta, hogy kicsinye csak egy ártalmatlan sündisznót riasztott fel álmából, nyugodtan folytatta tovább a legelészést. A fiatal azonban

anyjához húzódott, s szíve még sokáig szaporán dobogott az ijedtségtől.

A Palaeoryx-csorda nyugodtan legelészett tovább. Megkerülték a cserjést, leszedték a zöld leveleket és a friss hajtásokat, jóízűen falatoztak. A csordát vezető nőstény most néhány magas fa hűvös árnyéka felé indult. Mielőtt a többiekkel együtt odaért volna, néhány Palaeotragus lépett ki a sűrűből; ezek az őszsiráfok közvetlenül a szemük fölött nőtt, enyhén hátrahajló és elhegyesedő, hatalmas szarvakat viseltek. A közeli bokorcsoport felé tartottak, melynek szomszédságában Tragocerosok, ősantilopok nagy csordája legelészett; a Palaeotragusok mindig szívesen időztek a társaságukban. Csakhamar együtt legelészték a magas törzsű akácok koronáinak ízes leveleit.

A nagy és messzire nyúló cserjésben, mely lombos erdőkkel váltakozva a patakpart egyik oldalán jó messzire elhúzódott, most néhány furcsa állat törtetett át. Helladotheriumok, azóta már kihalt őszsiráfok voltak, melyek külsőre nagyon hasonlítottak a zsiráfok mai furcsa rokonára, az okapira. A Helladotheriumoknak is rövid volt a nyakuk, s fejükön nem viseltek szarvat. Leghátul egy vén hím lépkedett kényelmesen. Időnként meg-megállt, közömbösen körülnézett, aztán ismét továbbindult. Társai már

régen eltűntek a zöld bokrok és fák között, ő azonban nehézkesen és fáradtan lépegetett a sűrűség csendjében és magányában. Egyszerre leroskadt a földre. Pár pillanatig csendesen feküdt, de aztán keservesen megint talpra állt és botrogva tovább lépkedett. Néhány lépés után azonban megint elvágódott – s már fel se kelt többé. Csendesen feküdt a zöld fűben, lassan halálos önkívületbe esett. Zavaros tekintete közömbösen siklott egyik helyről a másikra, s mikor végül hirtelen behunyta a szemét, egyetlen pillanat alatt minden eltűnt kihunyó emlékezetéből.

A nap lassan nyugat felé hajlott, a tájat fokozatosan elborította az alkonyat homálya. A nyugati ég vörösen izzott, s az utolsó napsugarak megvillantak a patak vizében, mely a steppét átszelve, a magas, sziklás part kanyargós fala mentén igyekezett a távoli tenger felé.

Egy helyütt azonban eltűntek a sziklák, a steppe itt zöld lejtőbe olvadva egészen a patakig húzódott. Esténként itt mindig élénk volt az élet, mert közelről-távolról ide jártak inni a szomjas állatok. Az itató azonban veszedelmes helynek számított, mert gyakran ellátogattak ide a különféle ősragadozók is, s orvul rátámadtak a gyanútlan áldozatokra.

Ez rendszerint a nyári, mindent kiszárító forróság idején fordult elő.

Ilyenkor a bokrok levelei lehervadtak, a rengeteg fűféle elsárgult, kiszáradt, aztán a napsugár hatására gyökérig kiégett. A steppére virradó harmattalan reggelek napsütéses, egyetlen felhőcske nélküli nappalokban folytatódtak, s a hatalmas rögökre hasadozott, szikkadt talajt átforrósította a nap, elviselhetetlenül izzóvá téve a levegőt. Ebben az időben minden állat számára valóságos jótéteménynek számított az itató.

A napsugarak most is már hosszú idő óta teljes erővel ostromolták a bokros steppét. A szomjúságtól űzött vad minden

alkonyattal ellátogatott az hatóhoz, hogy felfrissítse magát a patak hideg vizének üdítő cseppjeivel.

Így történt ez ma este is.

Messze kint a steppén kis porfelleg kerekedett. Aztán egyre nőtt-növekedett, s gomolygó felhőcskéi közül lassan kiváltak a Hipparion-ménes körvonalai; ezek a háromujjú lovak is a forrás felé nyargaltak. Lengő, dús sörényű, hatalmas, pompás mén ügetett az élen, őt, az ügyes, gondos és tapasztalt vezetőt követte a többi. Csak egy fiatal kiscsikó maradozott el a csoporttól, bár szünet nélkül hajszolta a félelem.

Az itatónál már zajlott az élet. Csordányi antilop és gazella pihent már itt, néhány himbálózva lépkedő Helladotherium, őszsiráf társaságában, a sekély víz szélén pedig néhány, a Sus erymanthiusok családjához tartozó, csúf és termetes ősdisznó fürdött.

A gazellák és antilopok ugrándozó csoportját baljós szemmel figyelte a nagy nyüzsgéstől félrehúzódó, csúf fején két ijesztőn meredező szarvval felfegyverzett Atelodus, az ősorrszarvú. Mikor észrevette, hogy a lovak csoportja egyenesen az ő, ivásra kiszemelt helye felé vágtat, éktelenül feldühödött. Az óvatos mén azonban maga is megneszelte a dolgot; ezért nagy ívben oda kanyarodott, ahol a szomjukat oltott és felfrissült gazellák és antilopok ugrándoztak.

Az ősorrszarvúnak mégsem jutott ki a nyugalomból. A sűrűből néhány óriási Mastodon lépett ki, s hosszabb fontolgatás nélkül megindultak a víz felé, az Atelodus közvetlen szomszédságába. Szomjukat oltva vizet szívtak fel hosszú ormányukba, lefröcskölték egymást s egész környezetüket, főleg azonban a kis Mastodonok pajkoskodtak féktelenül.

A ősorrszarvú látta, hogy túlsúlyban vannak, nem akart hát ujjat húzni velük, inkább más, nyugalmasabb helyet keresett magának.

Az itató fölött, a patak meredek partját szegélyező sűrűben egy nagy ősragadozó kúszott. Hatalmas testével egészen a földre lapult, s csendes, óvatos lépésekkel, lassan haladt előre. Hosszú agyarai mint rövid, hajlott szablyák meredtek ki szájából.

Hirtelen megtorpant, néhányszor ide-oda csapott rövid farkával. Valami furcsa zajt hallott, s ez meglepte. Feszülten hallgatózott. Mikor újból felhangzott a nesz, sietve továbbindult, s egy kiálló szikláról észrevette, hogy a felbőszült Atelodus tölti ki dühét az útjába kerülő bokrokon.

Szeretett volna sietve visszahúzódni, mert mindig kitért a vén, dühöngő ősorrszarvú útjából. De hamarosan rájött, hogy az Atelodus nem vette észre, s a szagára se figyelt fel, mert az enyhe szellő a patak felől szállt a tágas steppe felé.

Mikor az Atelodus, széles csapást vágva a bokrok közt, lassan elvonult, a ragadozó nesztelenül leugrott a szikláról, s nemsokára megint ott lapult az itatót szegélyező sűrűben.

A parton még mindig vidáman zajlott az élet. Egyre újabb csordák érkeztek, hogy szomjukat oltsák a fülledt, meleg nap után.

Néhány fiatal Hipparion jókedvűen ugrándozott, felágaskodtak, hirtelen futásnak eredtek, aztán újból megálltak, mintha egyszeriben kővé váltak volna; ez azonban csak egy pillanatig tartott, s már ismét versenyre keltek a széllel a sűrű bozót mentén. Az utolsó most hirtelen kétségbeesetten felnyerített, felágaskodott, aztán hirtelen elvágódott a földön. A sűrűből nagy ívben kilendült a hatalmas ragadozó, s szablya formájú agyarát a lovacska nyakszirtjébe döfte. A termetes, nehéz ősragadozó nagy súlya a földre döntötte, s amint a szerencsétlen állat elvágódott, támadója egy mozdulattal felhasította a hasát.

A hirtelen és váratlan támadás a többi állatot is meglepte és felriasztotta. De meglepődésük és rémületük csak röpke pillanatokig tartott; tüstént valamennyien futásnak eredtek, s az itató környéke pillanatok alatt kiürült. Csak a Mastodonok várták

felkapott ormánnyal és előreszegezett agyarakkal, mi történik tovább. Jól ismerték ezt az ősragadozót, a Smilodon közeli rokonának számító, hamis és ravasz Machaerodust. Tudták, ha nem meri is megtámadni őket, kicsinyeik mégsem lesznek biztonságban tőle.

A Machaerodus azonban semmivel se törődött. Kiszaggatta a leütött lovacska belső részeit, és éhesen falatozott a zsákmányból. Mikor a gyáva őshiénák túlságosan közel merészkedtek lakomája színhelyéhez, dühösen felmordult.

Sokáig tartott, míg első éhségét lecsillapította. Aztán ivott rá, az ősló maradványait bevonszolta a bozótba, és ott folytatta a lakomázást. A megmaradt csontokon, húson és bőrön az itatónál összecsődült csúf őshiénák marakodtak, s kellemetlen vonításukkal megzavarták az éjszaka csendjét.

Mialatt a Machaerodus lakmározott s az őshiénák a maradékon veszekedtek, a patak partján húzódó sűrű csalitból egész sereg Hyaenictis, félig hiénára, félig cibetmacskára emlékeztető, furcsa ősragadozó sompolygott elő. Kisebb gerinceseket vagy dögöt kerestek, hogy elverjék éhségüket, mely már este kiűzte őket odúikból.

A langyos szellő váratlanul gyenge hússzagot sodort az orruk alá. Amint elkapták, már nem is vesztették el. Megindultak utána, s mert hovatovább egyre erősebben érezték, bizonyosnak látszott, hogy meg is találják, amit keresnek. S mikor kisvártatva vad sietséggel kitörtek a sűrűből, és megálltak egy kis rétecskén, a hold ezüst fényében megpillantották a végelgyengülésben kimúlt Helladotheriumot.

Vad falánksággal vetették magukat a megmerevedett testre, tépték, marcangolták, s ha valamelyikük egy-egy jó falatot el akart orozni társa szája elől, hófehér fogaikkal fenyegetőn egymásra vicsorogtak. Kisvártatva, mikor már mindegyik megtalálta helyét a

kimúlt Helladotherium mellett, az éjszaka csendjében felhangzott éhes szájuk állkapcsának csattogása.

Egymást követték a napok, s mindegyik egyre jobban kiszárította a steppét, egyre jobban kiégette a bokrokat és a füvet. Este, mikor a nap lenyugodott, s az alkonyat árnyai elárasztották a tájat, a nappali meleg csak részben enyhült.

A patak sziklás partja fölött, a fák koronái közt Mesopithecusok, zöldesbarna ősmajmok serege civakodott. A majmokat egy öreg hím vezette. Már régóta állt a csapat élén, s gondosan ügyelt mindnyájuk biztonságára. A csapat minden egyes tagjától teljes engedelmességet követelt, s ha valamelyik hím nem volt hajlandó elismerni zsarnoki uralmát, újból és újból engedelmességre kényszerítette, kemény küzdelemben bizonyítva be, hogy még mindig neki van a leghosszabb foga s a legerősebb karja.

A vén hím majom egy vastag ágon ült, s éles szemmel figyelte a környéket. A mellette üldögélő két nőstény a szőrét tetvezte. Néha be is kaptak egy-egy tetűt, főként azonban azért tetvezkedtek olyan szorgalmasan, hogy lenyalhassák és lenyelhessék az apró, sós ízű bőrpikkelyeket.

Az öreg hím hirtelen ellökte magától a nőstényeket, torkából rövid, éles hang tört elő, aztán átugrott egy alacsonyabb ágra, apró lépésekkel végigfutott rajta, s mikor a fa törzséhez ért, átölelte és lecsúszott rajta a földre.

Az egész csapat követte.

Alig ért földet valamennyi állat, máris serény munkába fogtak. Végigfutottak a sziklákkal szegélyezett patakpart mentén s a steppe szélén, s kutatták, hol akadnának valami jó ennivalóra.

Mindig találtak valamit. Leszaggatták a leveleket s a nedvdús növényi szárakat, megszemlélték, megszaglászták, s ha belekóstoltak és nem ízlett nekik, mindent jó messzire szerteszét hajigáltak. Összeszedték a szálas növények magvait, a fák és

bokrok gyümölcseit, sőt olykor még a különböző steppei növények édes és húsos torzsáiba és hagymáiba is belekóstoltak.

Egyesek sáskákat és szöcskéket fogtak a fűben, s ezzel töltötték meg a gyomrukat. Az egész horda szünet nélkül talpon volt eleség után, s minden élvezhető mindenkor megfelelt nekik.

Az egyik nőstényt kicsinye is követte. Vidáman ugrándozott, s kíváncsian szemlélt meg minden fűszálat, nem bújt-e el a tövében valami szöcske, amit oly nagyon szeretett. Széthúzta az egyik fűcsomót, s lám, egy hatalmas barna szöcske ugrott ki belőle. Nagy szökelléssel pattant tovább, egyenesen egy hosszú levelű, fonnyadozó növénycsomóra. A kismajom utánaugrott, s mikor

kicsiny kezével széttúrta a fűcsomót, apró fészekre bukkant, melyben néhány madárcsemete pihegett.

A madárkák szemében félelem és rettegés tükröződött a rájuk szegeződő, kegyetlen tekintet láttán. Kétségbeesetten felcsipogtak, mikor a kismajom egyiküket sóváran felkapta, hogy megnézze, miféle szerzettel találkozott.

A megriadt madárkák csipogása felkeltette egy éppen közelben járó fiatal majom figyelmét. S mikor észrevette, milyen finom csemegére bukkant kicsiny társa, odaugrott hozzá, kikapta kezéből a madárkát, és gyorsan a szájába dugta.

A kismajom keservesen feljajdult, és panaszosan kiáltozni kezdett.

Anyja meghallotta a jajgatását. Gyorsan odafutott, s mintha csak tudta volna, mi történt, pofozni kezdte a fiatal majmot, mely keserves jajgatással elfutott, a dühöngő anya azonban állandóan a sarkában maradt.

A fiatal majom fejére záporozó pofonok az egész hordát felvidították. A sok állat eszeveszett ugrándozásba fogott a bosszúját töltő nőstény körül, s fintorgó pofával vidáman üvöltöztek és visítoztak, hosszú, végén begörbült farkuk fenyegetőn meredt a magasba a kellemes izgalomtól.

Csak az öreg vezérmajom nem vett részt a vigasságban. Remegett dühében, mert a hirtelen támadt zsivaj miatt elmulasztott egy jó falatot. Éppen egy Acomyst, egy kicsiny ősegeret üldözött, mely egy kő alatt keresett menedéket, s ijedtében és félelmében görcsösen összehúzódva ott várta sorsa beteljesülését.

Éppen mikor a vén hím óvatosan elhúzta a követ, hangzott fel a kismajom sivalkodása, s nyomban rá a megpofozott fiatal kiáltása is.

A hordájával mindig gondosan törődő vén majom felkapta a fejét, hogy lássa, mi történik. S ez az egyetlen figyelmetlen pillanat

elegendő volt ahhoz, hogy az egérke kisurranjon a kő alól és eltűnjék a közeli bokor gyökereinek szövevényében.

A hím majom kiejtette kezéből a követ, s haragos morgással közeledett a kicsihez, mely a dühösen villogó szempártól megijedve a földhöz lapult.

Az öreg azonban hirtelen megpillantotta a fűben rejtőző madárfészket. Haragja tüstént elpárolgott. Durván ellökte a kismajmot, s rávetette magát a fészekre. Félelemmel és borzalommal teli, halk csipogás hangzott fel. S mialatt a panaszos csipogást elnyomta a vén majom fogas állkapcsának csattogása, az elpusztított fészekhez odarepült a kétségbeesett fiatal madárpár, s a fájdalmas reménytelenség és szorongás rövid kiáltásai törtek fel kicsiny torkukból.

A kismajom nem vágyott a vén hím társaságára. Gyorsan az anyjához igyekezett, mely közben már végzett a fenyítéssel és visszatért. Amint összetalálkoztak, a kismajom anyja hátára pattant, odasimult hozzá, átölelte.

A Mesopithecusok csapata hamarosan befejezte eleség utáni hajszáját. Mikor a nap magasan a látóhatár fölé emelkedett s már elviselhetetlenül tűzött, a vén majom parancsot adott a visszatérésre. Nem telt bele sok idő, s már megint fent civakodtak a patak sziklákkal szegett partjain növekedő fák árnyas koronái között.

A déli nap sugarai kegyetlenül záporoztak az egész vidékre. A levegő remegett a hőségben, s fojtogatón nehezedett a szinte kihaltnak látszó steppére. A gazellák, antilopok, háromujjú lovak, zsiráfok, a hatalmas Mastodonok és ősorrszarvúak behúzódtak a bokrok és fák árnyékába és lepihentek. A vad ősragadozók beosontak a legsűrűbb cserjésekbe, s szélesre nyitott szájjal, nyelvüket hosszan kinyújtva lihegtek.

A steppe úgy sugározta ki magából a hőséget, mint valami hatalmas kovácstűzhely, s az elnémult élet csendje súlyosan rátelepedett.

Hirtelen könnyű szellő suhant végig a steppe fölött. A fák koronái felsóhajtottak, a hervadó lombok megzizzentek, s a kiszáradt füvek halkan susogva hajladoztak lágy simogatása nyomán.

A szellő a hegyek felől fújdogált, melyek mögül fekete felhő emelkedett lassan a magasba, sötétlilára változó színével egyre ijesztőbben borítva el az égboltot. S mikor a széle már a napot is eltakarta, szomorú szürkeség vonta be a tájat, s a steppe hirtelen elsötétedett.

Már nem szellő szállt a steppe fölött, hanem erős szél kerekedett, s maga előtt hajtotta a földről felkapott, vad táncban kavargó száraz lombokat. Magasan a föld színe fölött megszaggatta a fekete felhő szegélyét is, szétdarabolta, s a megtépett foszlányokat vad iramban sodorta az ismét lemeztelenített nap villogó korongja előtt, úgyhogy lent a steppe síkján gyors villanásokkal változott a fény és árny játéka.

A hegycsúcsok mögül most újabb felhők emelkedtek a magasba. Gyorsan növekedtek, végül valamennyien egyetlen óriási, fekete felhőben egyesültek, mely ismét elsötétítette a napgolyót s homályba borította az egész vidéket.

Az égbolt elfeketedett, a steppén vad, üvöltő vihar süvített végig.

Hirtelen hosszú és szaggatott villám vakító fénye hasította át az égbolt sötétségét, s mennydörgés fülsiketítő zaja töltötte be az egész steppét. A villám szétforgácsolta egy magas fa ágát, s tüzes kígyóként veszett bele a száraz fű tengerébe, melyből ugyanabban a pillanatban hosszú, vékony láng csapott a magasba.

Vörösen lángolt fel a száraz fűben, majd eltűnt, hogy a következő pillanatban hatalmas fénnyel ismét magasra lobbanjon.

A vihar belekapott, kettéválasztotta, s nekikergette a száraz füvek szövevényének, ahonnét pillanatok alatt számtalan apró láng csapott fel, egyik helyről a másikra libbent, mindenfelé újabb és újabb tüzeket élesztve, melyek aztán egyetlen hatalmas lángtengerben egyesültek.

A hosszan tartó hőség napsugaraitól kiszáradt fűszálak összegombolyodva tekergőztek a vadul beléjük maró és valamennyiüket elnyelő lángokban. S amint a szél még jobban felerősödött, a lángok együtt lengtek és hajladoztak vele, mint hosszú, izzó szalagok szálltak a magasba, a bokrok vesszeit nyaldosták, beleakadtak az ágaikba és felgyújtották a száradó lombokat, melyek meggörbültek és összecsavarodtak a minden nedvüket kiszárító, izzó hőségben. Ez a hőség a faágak nedvességét is kiszívta, kérgük pattogott és levált, sziszegve összetekeredett, majd hirtelen apró lángok csaptak fel rajta, egyre növekedtek, egyre erősödtek, s a parázsló ágakat is fellobbantották, mint valami hatalmas fáklyákat. Az elégett ágak csonkjai lezuhantak a földre, s ahol talajt értek, szikralegyezők freccsentek szét, izzó fénnyel árasztva el a füstoszlopokat és a csípős koromfelhőket.

A steppén rettentő gyorsasággal szétáradó tűztenger elől kétségbeesetten menekültek a teknősbékák, kígyók és gyíkok; átkúsztak a sűrűségeken, megbújtak gyökereik szövevényében, hogy halálos rémületükben pillanatok múlva újból folytassák a menekülést, amint a szél forró levegővel és csípős füsttel árasztotta el rejteküket. Minden irányban, minden akadályon át folyt ez a csúszómászó-menekülés; belegabalyodtak a száraz fű hosszú szálaiba, felfordultak, majd vad sietségükben egymáson átmászva igyekeztek tovább, míg végül mégis elérte őket a fojtogató füst, melyet a lángokkal együtt számtalan gomolyagban hajszolt a föld színe fölött a szélvihar. A menekülő csúszómászók már fuldoklottak, aztán futásuk borzalmas botladozássá változott,

míg végül nyitott szájjal, iszonyattól kidülledt szemmel megálltak, hogy előbb érje el őket a halálos agónia, mint a lángok szövevényes tengere, mely aztán elpusztította valamennyiüket.

A fojtogató füsttől elkábulva hullott a lángok közé rengeteg bogár, légy, méh, darázs, dongó és cirpelő tücsök, s finom, gyakran tarkán csillogó kis testük pillanatok alatt parányi porszemmé vált a tüzes hőségben.

A tűzvész hatalmas félkörben terjedt tovább a steppén. Vörösen izzó tűznyelvekkel körülvett, hatalmas, fekete füstoszlopok emelkedtek a magasba, sűrű feketére festve az eget, amit időnként izzó szikrák gyönyörű tűzijátéka ostromolt, mikor egy-egy égő fa koronája recsegve dőlt a földre, hogy pillanatok alatt egyetlen hatalmas tűztengerré változzék.

A vörös izzásból fekete árnyékként vált ki a tüzes pokol elől vad, fejvesztett futással menekülő állatok teste. A patak sziklás partja felé rohantak, s mintha eszüket vesztették volna, vetették le magukat a sziklákról, s összetört tagokkal maradtak fekve odalent. Egymás mellett hevertek a törött lábú kecses gazellák és karcsú antilopok, nem messze tőlük háromujjú lovak nyerítettek, körülöttük szétroncsolt hátsórészű ősragadozók vonszolták magukat a földön, szűkölve ijedelmükben és fájdalmukban. Mint hatalmas, súlyos sziklatömb zuhant egyenesen a patak medrébe néhány Mastodon, mert a sziklák meredeken lejtettek ahhoz, hogy lemászhattak volna rajtuk. Nehéz hátuk belesüppedt a puha iszapba, s minél jobban igyekeztek kiszabadulni, annál mélyebbre merültek. A szerencsétlen ormányosok panaszos trombitálása messzire elhallatszott a környéken, aztán beleveszett a fojtogatón gomolygó füstfellegekbe.

A tűzvész gyorsan közelített a patak sziklás medréhez.

Először kis lángocskák bukkantak fel, bolondos körtáncban ugráltak egyik fűcsomóról a másikra, meggörbítve és összezsugorítva, majd finom porrá perzselve a szárak szövevényét.

Magasra csapó lángok támadása követte őket, melyek felgyújtották a sűrű bozótot, és mint hosszú, tüzes kígyók kúsztak fel pattogó zaj kíséretében a fák koronájáig, ahonnét kisvártatva félelmetes szépséggel csaptak az égbolt felé.

Az öreg hím majom borzadállyal teli tekintettel figyelte a tűz közeledtét. Nyugtalanította és felizgatta ez a szokatlan színjáték. Hirtelen kétségbeesetten vicsorítani kezdett, s torkából félelemmel és iszonyattal teli rikácsolás tört fel.

A majomhordát, mely eddig mozdulatlanul ült a fák ágain s rémülten bámulta a hullámzó, lobogó lángtengert, felrázta mozdulatlanságából a rikácsolás. Mikor látták, hogy az öreg hím menekül, esztelen iramban követték.

Mind a közeli sziklákhoz rohantak, átugráltak rajtuk egészen a patakig, s elbújtak a lyukakban és barlangokban bővelkedő mészkősziklák rejtekeiben. Ahol ezek a sziklaüregek tágasabbnak látszottak, kegyetlen és kíméletlen harc indult meg minden kis helyért, s ebben a küzdelemben az erősebbek győztek, a gyengébbek pedig elpusztultak.

De mindannyiuk szemében ott tükröződött a borzalmas félelem, s rettegve gondoltak a megelevenedett pokolra.

Az égboltot egyre jobban elborították a fenyegető fekete felhők. Komor sötétségüket hosszú, tüzes vonalakkal hasították át a zegzugos villámok, hogy az égő steppe tűztengerébe vesszenek. Még mindig erős szélvihar nyargalt a puszta fölött, magasra kapva a rengeteg hamut, s széthordva minden irányba a fojtogató koromáradattal és füsttengerrel együtt.

A vidék fölött átszálló rettentő, kegyetlen és pusztító borzalmat a villám- csapások vad dübörgésének gúnykacaja kísérte.

Hirtelen, abban a pillanatban, mikor a közeli sziklás patakparton magasra csaptak a lángnyelvek, s az égő fák

széltében-hosszában kísérteties, vakító fénnyel árasztották el a környéket, hatalmas zápor kerekedett.

Valóságos vízáradat zúdult a felhőkből, s sziszegve, pattogva fehér gőz borította el a vörösen és sárgásan lobogó lángokat. A tűz fénye lassan kihunyt, végül teljesen beleveszett a zuhogó víz sustorgó morajába. Már villámok se csapkodtak a felhőkből, s a mennydörgés hangja is ritkábban dübörgött végig a vidék fölött.

A víz minden oldalról zúgva áramlott a patak medre felé, s a kis patak színe hamarosan ijesztően emelkedni kezdett. A meredek sziklákról hamutól zavaros víz zúgott alá, magával ragadta a lezuhant állatok összezúzódott testét, s lassan besodorta őket a patak áradatába. A megnyomorodott állatok torkából panaszos üvöltés tört elő, s rettegéstől kidülledt szemmel próbálták elvonszolni magukat az áradat közeléből. De csak azoknak a keveseknek, melyeknek nem nagyon sérült meg a lábuk, sikerült elvánszorogniok a part menti magas sziklák tövéhez, ahol aztán kimerülten, fájdalomtól elcsigázva rogytak össze.

Azonban egyetlen állatnak sem sikerült kimenekülnie a veszedelemből. A kiáradt patak keskeny s magas sziklákkal szegett medrében gyorsan emelkedett a víz, s percek alatt valóságos vad áradattal zúgó, hömpölygő hegyi patakká változott. Minden újabb belezúduló vízár egyre vadabbá és pusztítóbbá változtatta, s hosszú hullámai elkapták és könnyű pehelyként magukkal sodorták a part közelében heverő kis gazella- és antiloptesteket.

Néhány háromujjú ló szétzúzott teste is ott hevert egymás hegyén-hátán, de most az egyik hirtelen a mellső lábára tápászkodva felemelkedett. Kinyújtotta nyakát, s szomorú szemével hosszan elnézte a megvadult patakot. Orrlyuka szélesre tágult, sörénye pedig, mint szürkésbarna szalagköteg, lebegett az erős szélben.

Hirtelen kétségbeesetten felnyerített. Szeretett volna felemelkedni, de szétzúzódott hátsó része a földhöz bilincselte.

Erőtlenül vergődött, visszaesett, majd újból feltápászkodott a mellső lábára, de hiába, nem járt eredménnyel.

Kétségbeesésében és fájdalmában összerogyott, s egy ideig szinte élettelenül hevert a földön.

Kisvártatva azonban ismét felemelkedett a mellső lábára s keservesen felnyerített. Nyerítése azonban beleveszett valami egyre erősödő zajba. A patak medrét most a közeli hegyekből érkező újabb hatalmas áradat duzzasztotta fel. Őrjöngve kavargó, magas hullámokkal hömpölygött előre, vadul csapkodta a sziklákat s a partot, és a sziklás lejtők lesodort földjétől vörösre színeződött vízzel megtöltötte a patak medrét.

Az áradat szilaj, gyors iramban tört előre. Egy óriási hullám visszasodorta a nyerítő lovat a többi, egymásba gabalyodott testhez, süketítő zúgással, lármával és sziszegéssel csapott át rajta, s nem csökkenő sebességgel hömpölygött tovább. Nyomában újabb és újabb hullámok csaptak fel, egyre jobban megtöltötték a patak ágyát, a sziklás partot is elérték, s magukkal sodortak mindent, amit csak leszakíthattak és elmoshattak. Habzó hátukon fatörzsek, kiszakított bokrok s a lezuhant állatok csonka tetemei bukdácsoltak a legteljesebb zűrzavarban és leírhatatlan összevisszaságban.

A patakot egyre jobban megduzzasztó vad áradat a parti sziklák üregeiben elrejtőzött Mesopithecusoknak is gondot okozott. Mikor a víz már az alsóbb üregeket és lyukakat is elérte, a majmok kibújtak rejtekükből, magasabbra kapaszkodtak a sziklákon, s ha nem találtak újabb üregeket, ahová behúzódhattak volna, az erősebbek erőszakkal kilökték a gyengébbeket rejtekükből, s maguk húzódtak a helyükre. A kidobott majmok szomorúan kuporogtak egy-egy sziklaeresz alatt, bőrig ázva a felhőszakadásban s reszketve a hidegtől.

Néhány majom szorosan összebújt egy sziklahasadékban. Egyikük kicsiny majmocskát tartott a karjában, s a piciny állat

riadtan simult hozzá. Mind szomorúan bámultak az eső szürke homályába, s közömbösen hallgatták a patak felkorbácsolt vizének zúgását.

Hirtelen egy erős hím majom bukkant fel a hasadék előtt, utána egy második és harmadik is. Az emelkedő víz űzte ki őket eddigi rejtekükből. Egyikük durván elkapta a legközelebbi majmot, s ki akarta húzni a hasadékból. A megtámadott azonban megkapaszkodott a sziklában, s olyan erősen tartotta magát, hogy a betolakodó hím hiába cibálta-ráncigálta. Ettől rettenetesen felbőszült. Fintorgó pofával, fogait vicsorítva ugrált a hasadék előtti kis párkányon, s még a felhőszakadás hideg zuhanya se tudta lecsillapítani dühét.

Szemében hirtelen kegyetlen és alattomos tűz villant fel. Gyors mozdulattal megragadta a nőstény kicsinyét, hatalmas erővel kirántotta az anya karjából és eldobta. A kicsike ijedten feljajdult, s gyenge kezecskéjével görcsösen markolta a keskeny sziklapárkányt. Körülötte hatalmas esőcseppek záporoztak, s finom fehér felhőként porzottak szét a kemény sziklán.

A kicsinyétől váratlanul megfosztott nőstény meglepetésében és dühében átható hangon feljajdult, s egy pillanat alatt kiugrott a hasadékból. Félrelökte a hím majmot s kölyke után igyekezett. Mielőtt azonban elérhette volna, a szikla meglazult, s a kismajommal együtt a patak vad sodrába zuhant. A nőstény valósággal eszét vesztve vetette magát szerencsétlen kicsinye után. Majdnem egyszerre zuhantak a vízbe. De a nőstény alig ölelte finoman magához, a vad áradat máris elragadta mindkettőjüket, levitte őket a mélybe, majd újból a felszínre dobta, testüket megtáncoltatta a hullámokon, aztán egyenesen a sziklák éléhez sodorta a szerencsétlen állatokat. S mialatt a majomanya szorosan magához ölelt kicsinyével együtt a vadul örvénylő és habzó hullámok közé veszett, a hím és társai a sziklahasadék előtt dulakodtak a kegyetlen módon megszerzett helyért.

A felhős alkonyat derengése elborította a tájat, s hamarosan beleolvadt a közelgő fekete és csillagtalan éjszaka sötétjébe, melynek csendjét csak a szüntelenül szakadó eső zuhogása s a kiáradt patak zúgása verte fel.

Reggelre elállt az eső, s a szél messzire szétkergette a szürke fellegeket.

A sápadt hajnali világosságban lassan kibontakozott a hatalmas, üszkös pusztasággá változott táj vigasztalan képe. Mindent szürke hamu borított, mindenütt elégett bokorroncsok éktelenkedtek; a fák megszenesedett törzsei megrongált oszlopokként meredtek a magasba, korona nélkül, ágak nélkül, s csonkjaikkal az egeknek panaszolták pusztulásukat. Körös-körül csend borult a tájra, nyomasztó, fojtogató csend, még a rovarok leghalkabb cirpelése se törte meg a némaságot.

A patak vize már nem emelkedett, sőt lassan apadni kezdett. De még mindig fadarabokat és állati tetemeket sodort magával, melyek aztán a kanyarok kiszélesedő sekély vizében torlódtak össze. Egymás hegyén-hátán hevertek a gyors áradatban szétszaggatott és idesodródott állati testrészek, s lassan elborította őket a sekély részeken gyorsan leülepedő, finom, vörös agyag.

Így lett a patakból az elpusztult állatok temetője.

A hatalmas tűzvész után a kiszikkadt föld mohón szívta be a reggelek üde harmatát. S mikor aztán később esők is áztatták, annyira teleitatódott vízzel, hogy a napsütéses nappalok fojtogató hőségében finom párát lehelt ki magából, mely egyes helyeken növekedésre serkentette az új füvek alacsony szálait s a szél sodorta magokból kisarjadt új bokrocskákat. Ezek az új, friss zöld szigetek gyorsan terjedtek széltében, hosszában és magasságban is, hogy aztán a füvek, bokrok és fák egyetlen zöld tengerében olvadjanak össze, melyben minden egyes fácska fiatal törzse

vágyakozva nyúlt fel a magasba, hogy koronájával közelebb kerülhessen a naphoz.

S mikor a szellő végigsuhant az új, zöld tenger fölött, susogását rovarok cirpelése és zümmögése, madarak ujjongó trillázása, gazellák és antilopok mekegése, háromujjú lovak nyerítése, Mastodonok trombitálása s az ősragadozóknak valahonnét a sűrűből idehallatszó mély ordítása kísérte.

A rettentő katasztrófának már sehol semmi nyoma sem látszott.

Még ma is ott folyik Pikermi vidékén a Megalorheum patak, a Pentelikon hegységből sietve az Égei-tenger felé.

Természetesen kicsit másként fest, mint valamikor régen. Nem is csoda, hiszen a borzalmas steppetűztől máig elmúlt sok százezer esztendő folyamán a vidék, melyen átfolydogál, maga is megváltozott. Ott, ahol akkoriban gyönyörű ligetekkel és erdőcskékkel tarkázott, hatalmas füves és bokros síkságok húzódtak, ma tengert s egy kis szigetsort találunk. Ahol egykor melegebb éghajlat uralkodott, ma jóval hűvösebb az időjárás. S ez a hűvösség, melyet a pliocén elején kezdtek dél felé kilehelni magukból az északon kialakult hatalmas gleccserek, a meleget kedvelő állatokat Afrikába vagy Ázsia belső vidékeire szorította. Sok fajtájukat el is pusztította a hideg, mégpedig azokat, melyek nem akartak újabb tájakra költözni, a megváltozott életviszonyokba pedig nem tudtak beilleszkedni. De nem csupán a hideg avatkozott bele zavaró módon a pliocénkori pikermi steppe állatvilágának életébe, hanem később a szárazság is, mely elsősorban a növényzetre volt nagy hatással.

Az idő mindent megváltoztatott egy kissé, mert kezdet és vég nélküli állandó múlása közben a fejlődés örök folyamatát senki és semmi még egyetlen pillanatra sem állíthatja meg.

A Megalorheum patak a mai napig is ott folydogál Pikermi vidékén, a Pentelikon hegységből sietve az Égei-tenger felé.

Platánokkal, oleanderekkel, fenyőkkel s a mirtusz, borostyán és magyal áthatolhatatlan sűrűjével benőtt partján 1838-ban megállt egy bajor katona, és csodálkozva nézegette a félig kiszáradt patak partjának vöröses agyagrétegéből kiálló rengeteg csontot. Leereszkedett a patakocska medréig, és érdeklődéssel szemlélte a csontokat.

Egyszerre örömsugár villant a szemében. Olyan csontdarabra bukkant, melynek üregében néhány parányi kristály csillogott. Szentül hitte, hogy gyémántot talált.

A gyémántos csontot gondosan eltette, s hazatérve megmutatta Andreas Wagner professzornak, a müncheni egyetem akkori híres őslénytan-tanárának. Ő azonban keserves csalódást okozott a katonának, mert közölte vele, hogy a csontban csillogó sok apró kristály nem gyémánt, hanem közönséges és értéktelen mészpátkristály.

A katona csalódottan és kedvetlenül távozott, a professzor szigorú és komor arca viszont egyre jobban megvidámult, egyre mosolygóbbá változott. A tudós professzor ugyanis rájött, hogy őskori majom állkapcsának darabját tartja a kezében, olyan teremtményét, melyet a paleontológia, az őslénytannal foglalkozó tudomány eddig még egyáltalán nem ismert. S ez volt a jeladás, hogy a híressé vált pikermi lelőhelyet alaposan és szakszerűen átkutassák és tanulmányozzák. A kutatás sokáig tartott, de sok mindent el is mondott a világnak arról, milyen volt a föld eme kis csücskében a táj s az élet úgy vagy másfél millió évvel ezelőtt.

Elbeszélésünk színhelye Észak-Amerika, ezúttal a felső jura napsugarában ragyogó mai Montana és New Mexico között elterülő vidék. Ez a trópusi szépségű táj a leghatalmasabb óriásgyíkok *(Brontosaurus, Diplodocus, Branchiosaurus, Stegosaurus, Ceratosaurus, Allosaurus* stb.). a förtelmes krokodilok *(Goniobholis. Diplosaurus* és *Coelosurhus),* valamint egyéb csúszómászók birodalma volt. Az ősi növényzetben, elsőnek a világon, a későbbi növénytípusok derék úttörőiként, megjelentek már a zárvatermők első képviselői. S miként az első zárvatermők, melyek már a tökéletesebb növénytípusok bátortalan kezdeteit jelezték, s melyek a felső krétakorban már a mai világ valamennyi szárazföldjét birtokba vették, ugyanúgy a szörnyeteg

csúszómászók között is megjelent már a sok kis emlős *(Priacodon. Tinodon, Menacodon, Laodon, Dicrocynodon* stb.). Igazi törpék voltak ezek a csúszómászók túlméretezett hús- és csonthegyei mellett, agyuk azonban sokkal tökéletesebben kifejlődött, s ereikben már meleg vér csörgedezett; ezek voltak az emlősök családjának kezdetei. Mindez körülbelül 150 millió évvel ezelőtt lehetett.

KETTŐS HALÁL

Mint számtalan hurokban összehajtogatott, széles, ezüstös szalag hömpölygött a hatalmas ívekben kanyargó nagy folyó a trópusi szépségű tájon. Langyos, kristálytiszta vize végigsimogatta a buja növényzettel benőtt, sima partokat, s elárasztotta a lapos homokzátonyokat, melyeken az Amphicotylusok, Diplosaurusok és Goniopholisok családjába tartozó csúf őskrokodilok sütkéreztek.

A felső jurai nap ragyogó fényében megvillantak a víz színén a pompás, szárnyas levelekkel ékes cikasz gyönyörű ligetei, a világos fenyőerdők az ágaikon csüngő tobozokkal együtt, s az óriási sequoyafák tiszteletreméltó törzsei, melyek mint zöld obeliszkek nyúltak zöld koronájukkal a végtelen magasságokba, majdnem fel egészen a fellegekig. A sokféle fa festői zöld csoportokat alkotott a száraz, homokos parton, itt kisebbeket, ott nagyobbakat, sőt néhol terjedelmes őserdővé is szaporodott. Azokon a részeken, ahol egy-egy kis patak vizétől bőségesen átnedvesedett, laza talajú, árnyékos völgyecskék húzódtak, rengeteg páfrány nőtt, némelyikük lián módjára kúszott magasra, pompás leveleivel gyönyörűen feldíszítve a sequoyák törzseit.

A hatalmas folyó medrét kétoldalt beláthatatlan messzeségig kísérő számtalan holtág, mocsár és tavacska körül hüvelyes Hymenaea fák ligetei és erdőcskéi zöldelltek; a fák bőrszerű szárnyas leveleket hajtottak, s kemény, fel nem nyíló hüvelyeik megéréskor belehullottak a sűrű aljnövényzetbe. A Hymenaea-félék közül csak a legerősebb egyedek növekedtek kopáladó fákká, melyek az elmúlt világnak ebben a sarkában jelentek meg először. S nemcsak a kifolyó gyanta csillogó szalagjaival tarkított kopálfák, hanem a borostyánszerű Sassafrasok s a furcsa szappanfák, a Sapindusok erdőcskéi is itt

növekedtek legelőször, szerényen és igénytelenül, nem is sejtve, hogy a többi zárvatermővel együtt hamarosan minden jövendő idők kontinenseit birtokukba veszik.

Ahol a folyópart a nedves és mocsaras talajba veszett, áthatolhatatlan sűrűt alkotott a moha, a kúszó korpafű, az alacsony zsurló s a sok hosszú és keskeny levelű fű, melyek között csak nehezen bújtak át a különböző ősteknősök, mikor időnként a közeli homoksíkokra igyekeztek, hogy tojásaikat lerakják.

A barna és rostos törzsű, pompás cikaszok ligetéből két borzalmas külsejű, hatalmas Stegosaurus bukkant elő. Magasan felpúposodó hátukon élükkel felfelé meredő vastag csontpajzsok kettős sora húzódott végig. A pajzsok elöl voltak a legkisebbek s a medencénél a legnagyobbak. Rövid, erőteljes, két csonttüskével felfegyverzett farkukat kényelmesen húzták a homokban, s mély barázdát vontak vele maguk után.

Kicsiny, lapos fejük majdnem földközelig lógott, kifejezéstelen, csúszómászókra jellemző korlátolt szemük ide-oda tekingetett, hol találhatnának valami gyenge és fiatal növényt, mellyel az éhségüket elűzhetnék.

Már régen elfelejtették, hogy tegnap az egyik partközeli mocsárban megpukkadásig teletöltötték a bendőjüket. Elfelejtették, mert agyuk olyan apró volt, hogy még hatalmas testüknek s végtagjaiknak sem volt ura, s ezért ezeket egy másik idegközpont mozgatta és irányította, mégpedig a gerincvelőből, mely a keresztcsont tájékán úgy megvastagodott, hogy ezen a részen tízszer annyi volt az ideganyag, mint a kis fejben meghúzódó tulajdonképpeni agyvelő.

Mint eleven s legyőzhetetlen erődök, mint ősvilági módon megszerkesztett óriási páncélos harckocsik mozogtak a Stegosaurusok, lassú lépésekkel vonulva az elnyúlt völgyben, melynek homokos talajából csak elvétve nőtt egy-egy ritkás fűcsomó vagy alacsony cikasz. Oda se hederítve haladtak el

mellettük, mintha megvetnék ezt a maréknyi zöldet, amivel úgyse laknának jól.

A két Stegosaurus, mint valami hatalmas kőkapun, áthaladt egy meghasadozott sziklából alakult keskeny szoroson. Aztán kiértek a széles, zöld síkságra egy nagy tóhoz, melynek partján ezüst harmatcseppekkel telehintett s a reggeli nap fényében a szivárvány színeinek leírhatatlan játékában villogó, magas fűszálakból szőtt szőnyeg zöldellt.

A nedvdús zöld fű olyan ellenállhatatlanul vonzotta a formátlan Stegosaurusokat, hogy lusta lépkedésből szinte hihetetlen gyors haladásba csaptak át, s éhségtől sóváran kitátott szájjal siettek a tóhoz.

Hirtelen megtorpantak, s szemükben baljós düh lángja villant, amint észrevették, hogy az elszórtan álló cikaszok árnyékából váratlanul egy vad Ceratosaurus törtet elő.

Rettenetes ragadozó volt. Erős hátsó lábának segítségével gyorsan utolérte kiszemelt áldozatát, aztán kíméletlen kegyetlenséggel vetette rá magát, s félelmetes állkapcsával elkapva addig marcangolta, míg testéből nem maradt más, csak formátlan hústömeggel borított csonthalom, s ebből aztán addig falatozott, míg repedésig meg nem töltötte a bendőjét.

A napsugárban fémesen csillogott zöld páncélzata, hátán elmosódó barna és sárga foltok vonultak végig hosszanti csíkokban, egészen a hosszú, vöröses farkáig. Szájának alsó, kékeslila része a nyakán ugyanilyen színű, de egyre keskenyebb és halványabb csíkokban folytatódott, míg végül teljesen beleolvadt a has piszkoszöld színébe. A szörnyeteg ijesztő külső megjelenését csak fokozta vad tekintete s a szeme előtt meredező hatalmas szarva.

Az ősgyíkok családjából származó formátlan szörnyetegek mozdulatlanul álltak egymással szemben. A Stegosaurusok azért, mert arra vártak, megtámadja-e őket a Ceratosaurus, a

Ceratosaurus pedig azért, mert nem merte megkockáztatni a támadást. Már éppen elég szomorú tapasztalatot szerzett a Stegosaurusokkal kapcsolatosan. Valamikor régen, fiatal és tapasztalatlan korában nekirontott egy Stegosaurusnak. Hatalmas ugrással vetette rá magát, de fogai lesiklottak a kemény páncélzatról, s mielőtt még felocsúdhatott volna, a Stegosaurus erős farkának egyetlen hatalmas ütésével a hasába döfte félméteres csontos tüskéit, s azok éles szuronyként fúródtak bele. Erre tüstént feladta a kilátástalan küzdelmet, s véres sebektől borítva visszavonult. Attól az időtől kezdve aztán sohasem támadta meg a Stegosaurust, inkább kitért az útjából. Ma azonban, hogy úgyszólván váratlanul köztük találta magát, másként állt a dolog. A közvetlen közelében álló hatalmas hústömegek látványától felingerelve talán mégis rájuk támadt volna, ha az egyik Stegosaurus nem kezd csapkodni hatalmas farkával, előbb csak lassan, majd egyre gyorsabban s egyre nagyobb lendülettel. Úgy látszott, mintha lendületben akarná tartani ezt a rettenetes fegyvert, hogy abban a pillanatban, mikor szükségesnek mutatkozik, borzalmas csapásra emelje. Talán éppen a farkán csillogó tüskék hűtötték le a Ceratosaurus vadászszenvedélyét és bátorságát, tompa agyában felidézve a régi küzdelem tapasztalatát, amikor vereséget szenvedett és súlyosan megsebesült. Ezért ma is inkább kikerülte, hogy küzdelembe bocsátkozzék ezzel a két eleven és nehezen legyőzhető páncélos erőddel.

Mikor eltűnt a helyszínről, a Stegosaurusok folytatták útjukat a tópart felé, ahol hamarosan jóízűen falatoztak a gyenge, finom növényzetből.

Közben a Ceratosaurus átvágott a zöld síkon, s a ginkgóliget szélén felkaptatott egy kis emelkedésre. Alig ért fel, megállt és szétnézett a tájon. Amerre nézett, mindenütt csupa csillogó víztükör, s körülötte, a nedves részeken a napsugár fényében és melegében féktelen bujasággal növekedő növényzet. Mindenütt

lüktető, de néma élet, melynek csendjét időnként csak egy-egy hörgő hang vagy a furcsa gyíkok összecsapódó állkapcsának csattogása törte meg. Ezek a gyíkok az akkori világ urainak számítottak.

A gyík egy ideig még nézelődött, aztán hirtelen a legnagyobb tavak egyikéhez irányította lépéseit. Egyre gyorsabban és gyorsabban futott, mintha attól tartott volna, hogy elkésik. Mert nagyon felvidította, amit a dombocskáról látott.

A nagy tó szélén, ahová a Ceratosaurus sietve igyekezett, néhány Brontosaurus legelészett a sekély vízben. A tó homokos talajában növekedő vízinövények húsos szárait s nedvdús leveleit legelték. Már reggel óta ott lakomáztak, de még mindig nem csillapították le éhségüket.

Csak egyikük hagyta már régebben abba a legelést. Apró feje hosszú nyakával együtt magasan kinyúlt a víz fölé, szemét szünet nélkül a tóparttól távol, a széles, sárgás homoksík mögött zöldellő araukariaerdőre szegezte.

Az óriásgyík himbálózó lépésekkel indult a part felé, s kisvártatva kilépett a vízből; lassan és nehézkesen mozgott, mert már nagyon öreg volt.

A zöld fűből s a zörgő zsurlók közül lassan kiemelkedett a végtelen nagy test, elöl a hosszú nyak, hátul pedig a hosszú s vékony korbácsban végződő farok. Négy vastag, oszlopszerű lába húsz méter hosszúságú, kétszáz tonna súlyú testet cipelt. Valóságos csont- és húshegy volt, a természet leghatalmasabb és legormótlanabb csodája.

Mikor az alacsony parton nagy nehezen felkapaszkodott, néhány lépés után megállt. Aztán sokáig álldogált csendesen és mozdulatlanul, s megint egyre csak az araukariaerdőt bámulta.

Nem zavarták társai sem, mikor kis idő múlva kijöttek a partra. Lépéseik alatt tompán dongott a föld, amint végigjárták a partot, s

a nedvdús fű zöld szőnyegén alkalmas helyet kerestek, hogy mindegyikük egyedül s nyugodtan megtömhesse magát.

Békésen legelésztek, s mindegyikük mellett egyre nagyobbra nőtt a lerágott és letaposott füvek köre. De azért valamennyien a part közelében maradtak, csak egyikük kóborolt el a világoszöld leveleivel csábítgató távoli cserjésig. Alig tépett le azonban csúf szájával néhány levélkét, s alig kezdte morzsolgatni tompa, pálcikaszerű fogaival, máris undorral kiköpte, mert bőrszerűnek és keménynek találta a falatot. Így inkább a cserjés körül buján növekedő puha füvekhez pártolt. A Brontosaurusok szünet nélkül ettek, rengeteg fűvel tömték meg a hasukat, de mégsem laktak jól teljesen. Mindig újabb és újabb fűcsomókat kebeleztek be, s csak egyikük-másikuk emelte fel időnként hosszú nyakára, mint valami magas rúdra tűzött fejét, hogy körülnézzen. De mindenütt békesség honolt, semmi se zavarta a mesebeli szörnyek nyugalmát s a varázslatos szépségű vidék csendjét.

Csak a vén Brontosaurus állt még mindig mozdulatlanul s magasba nyújtott nyakkal.

Messze innét, a folyó egyik holtága partján két vad Allosaurus, öt méter magasra megnövő ősgyík szimatolt zsákmány után. Hatalmas pofájuk éles és erős fogakkal volt felfegyverezve, s erős hátsó lábukon álló testük rézvörös színét feketés-fehéres foltok mozaikja tarkázta.

Vadászaton voltak, s szemük állandóan ide-oda járt valami zsákmány után. Sokáig kutattak eredmény nélkül. Végül aztán a holtág végéhez érve hirtelen a Brontosaurusszal rokon, ahhoz hasonló, csak még hosszabb farkú és vékonyabb, S betűként meghajló nyakú, hatalmas Diplodocusokat pillantottak meg. Az Allosaurusok megálltak, s hosszú farkuk hatalmas csapásokkal kezdte korbácsolni a földet.

Zöld szemükből csak úgy szikrázott a bosszúság és mérhetetlen düh, hogy nem támadhatnak, mert a Diplodocusok távol voltak a parttól, s testük mint egy-egy dombocska sötétlett a kristálytiszta vízben; csúf kígyóhoz hasonló, hosszú, vékony nyakuk a rajta ülő

kicsiny fejjel csak időnként bukkant fel a vízből, mikor kilélegeztek, hogy tüdejüket újból friss levegővel szívják tele.

Az Allosaurusok tehetetlen indulatukban sokáig futkároztak a parton, messzire elnyargaltak, aztán ismét visszatértek, a Diplodocusok azonban még mindig bent pihentek a vízben, mely nekik, fegyverteleneknek, kitűnő védelmet nyújtott.

Csak hosszú idő után, mikor már többször is meggyőződtek a támadás kilátástalanságáról, távoztak innét az Allosaurusok, s nem is jöttek többé vissza. Zöld szemük rettenetesen villogott a dühtől s az éhségtől, amint átügettek a homokos talajon az erdők és ligetek mentén, átvágtak az alacsony dombocskákon és enyhe hajlású völgyeken, vagy a mocsarak és tavak zöldellő partján futottak. Gyorsan szedték a lábukat, egyenest előre, csak időnként álltak meg, hogy jól körülnézzenek a vidéken; s minthogy kihalt, élettelen volt a táj, egyre dühösebben s egyre éhesebben iramodtak tovább.

Hirtelen mindketten megálltak, s feszülten figyeltek a nagy tó partja felé, melynek csillogó felszíne ott tükrözött előttük. Zöld keretében néhány legelésző Brontosaurust pillantottak meg, melyeknek magasan ívelő háta mint megannyi szürkésbarna dombocska meredt ki a zöld háttérből.

Az Allosaurusok sebes futással indultak egyenesen feléjük.

Elsőnek a vén Brontosaurus pillantotta meg őket. Karószerű nyakán ülő, magasba nyúló kis fejét ferdén elfordította, s fél szemével gondosan figyelte a távolban gyorsan mozgó, egyre nagyobbodó két pontot. Mikor szemének recehártyáján a két nehezen kivehető pont lassan a vad Allosaurusok képét vette fel, torkából hirtelen sziszegő fütty tört fel. Fejét meghajló nyakával együtt sietve lekapta, aztán megfordult, s vízszintesen előrenyújtott nyakkal visszaindult a tóhoz. Sietett, mert a borzalmas szörnyetegektől való félelme győzött öregségének lassúsága és tehetetlensége fölött.

Hamarosan elérte a partot. Csak néhány lépést kellett tennie odáig, mivel ő maradt a legközelebb a tóhoz. Nagy lendülettel, nehézkesen zuhant a vízbe, mely magasra szökkent, majd zajosan fröcskölt szerteszét, amint az állat sietve igyekezett a parttól távolabb, mélyebb vizek felé. Egyenesen haladt, a fodrozódó víz széles barázdáját hagyva maga után, súlyos lépései nyomán a finom agyag és iszap sötét gomolyagokban kavargott fel a fenékről. Addig meg sem állt, míg csupán a feje s majdnem függőlegesen álló nyakának kis része meredt ki a vízből.

A vén Brontosaurus figyelmeztető füttye felriasztotta legelésző társait is. Óvatosan felkapták hosszú nyakukat s apró fejüket, néhányszor jobbra-balra bólogattak, aztán, mintha hirtelen szélroham döntötte volna fel őket, mélyen lekushadtak a földre. Egy pillanat múlva valamennyi Brontosaurus kétségbeesett futással indult a tó vizéhez, mert csak ez az egy menthette meg őket. A part szilárd talaja most veszedelmesnek mutatkozott; ott minden pillanatban utolérhette őket a borzalmas és fájdalmas halál.

Mind megmenekültek, csak egyiküket érte utol a vég. Azt, amelyik messzire, egészen a távoli zöld bozótig elkóborolt a parttól.

Az már nem érte el a tó menedéket adó vizét.

A két Allosaurus hatalmas ugrásokkal vetette rá magát, s borzalmas szájukkal őrjöngve haraptak a nyakszirtjébe. Hatalmas, éles fogaikat mélyen belevájták a Brontosaurus testébe, melyet nem védett semmiféle szilárd és kemény páncél. A megtámadott óriás vadul hánykolódott, de a rablók fogai közül nem szabadulhatott. Ha sikerült is leráznia magáról a támadókat, azok még sebesebben s még nagyobb dühvel vetették rá magukat. Tépték, marták, felbőszülve a csorgó vér s a húscafatok látványától, megállás nélkül vagdosták éles, kúpszerű fogaikat az állat testébe, s egyre rettenetesebb sebeket hasítottak belé.

A véres színjáték első felvonását a Ceratosaurus egy közeli dombról nézte végig, éhesen s még egyre dühöngve a reggeli Stegosaurus-kaland sikertelensége miatt.

Szemében zöldes fény villogott, s még mielőtt kihunyt volna, a Ceratosaurus már vad iramban vágtatott a tragédia színhelye felé.

Odaérve hatalmas ugrással vetette magát a Brontosaurusra, s mert lecsúszott a hátáról, rettenetes erővel kezdte marcangolni a combját s a vékonyát.

A szerencsétlen Brontosaurus még mindig a lábán állt, s egyre azon igyekezett, hogy valahogyan elérje a tavat. De már nem sikerült, már csak tehetetlenül tántorgott, elgyengülve a hatalmas vérveszteségtől s a három vad ragadozó szünet nélküli támadásaitól.

A borzalmas s kegyetlenségében is néma harc végéhez közeledett. Bár a hatalmas test még jó ideig vergődött és megfeszült a vad küzdelemben, végül is a Brontosaurus hirtelen elvágódott a földön. Fölötte ott álltak a legyőzői, elöl a felhasított nyakszirtnél a két Allosaurus, hátul, a szétmarcangolt lába és oldala mellett pedig a Ceratosaurus. Vadul csapkodtak hosszú farkukkal, s szélesre tárt, fenyegető fogakat villogtató pofával, baljós gyűlölettel vicsorogtak egymásra. Bár közös erővel terítették le a növényevő, hatalmas, de teljesen ártalmatlan óriást, az Allosaurusok mégis csupán betolakodónak tekintették a szarvval felfegyverzett Ceratosaurust.

Most aztán az a veszély fenyegetett, hogy újabb harc kezdődik, ezerszer rettenetesebb, mint amit éppen befejeztek, ragadozó harca ragadozókkal. De az orrlyukaikat szünet nélkül izgató hús- és vérszag csábítása erősebbnek bizonyult. Ezért hát mindegyikük a helyén maradt, s az elesett óriás testére hajolva nekifogtak a lakomának.

Mialatt fogukat vadul és éhesen vájták a húshegybe, a legyőzött Brontosaurus társai a tó vizéből, távol a parttól tunyán és

közönyösen nézték a falatozó ragadozókat. Szemükben a legcsekélyebb részvét se csillant testvérük borzalmas vége láttán. Sorsát közömbösen vették tudomásul, mint ahogyan a legyőzött sem sajnálkozott volna egyikük halála miatt sem.

Az Allosaurusokat s a Ceratosaurust teljesen elfoglalta a véres munka. Fogakkal felfegyverzett szájuk belemart a húsba, s éhesen nyeldesték a falatokat. Ha egy-egy keményebb ín miatt nem tudták egyetlen rántással kitépni a húsdarabot, olyan vadul haraptak belé, s olyan erővel vágták bele fogas állkapcsukat, hogy végül mégis átharapták; akkor aztán a hússal együtt lenyelték. Utána mindjárt valamivel odébb mélyesztették be ismét a fogukat, s változatlan, őrjöngő vadsággal harapták és marcangolták a húsos testet.

A falatozó ragadozók látványa a Brontosaurusok éhségét is felébresztette. Egymás után bedugták hosszú nyakukat a vízbe, s kis szájukkal a homokos fenéken ritkás csomókban növekedő, hosszú, zöld leveleket tépdesték.

Csak a vén Brontosaurus feje állt ki állandóan a vízből s nem legelt; ő azonban nem a lakomázó ragadozókat figyelte, hanem egyre csak a távoli homokpart mögött zöldellő araukariaerdő széle felé szállt a tekintete.

Sokáig tartott, míg az Allosaurusok s a Ceratosaurus telefalták magukat. Mikor végül megtöltött bendővel eltűntek valahol a távolban, a déli hőség már régen kellemes késő délutáni enyhülетté változott.

Ekkor indult a vén Brontosaurus utolsó útjára.

Kijött a mély vízből, s lassan lépkedett a part felé, majd a part menti sekély vízben gázolt tovább, közben rengeteg halat riasztva fel, melyek sietve tűntek el előle a mélyben.

Amint a nagy tó túlsó végéhez ért, óvatosan körülnézett, s látva, hogy sehonnét se fenyegeti veszedelem, lassan kimászott a partra.

Ahová lépett, letörte és letaposta a zörgő zsurlók sűrűjét s a magas füveket, a földön súlyos dorongként maga után vonszolt hosszú farka pedig széles barázdát vájt a szétroncsolt, szinte lehengerelt növényzetben.

Egyenesen haladt előre, anélkül, hogy bármire is ügyet vetett volna.

Már áthaladt a partot szélesen keretező zöld övezeten, s lassan lépkedett a homoksíkon. A homokos rész szélén, ahol egy gyönyörű cikaszokból álló ligetecske növekedett, hatalmas Brachiosaurusokkal, a természet által valaha is alkotott legnagyobb kolosszusokkal találkozott. Súlyos, zömök testüket négy, elefántlábhoz hasonló végtag hordozta, első lábuk hosszabb volt, mint a hátsó, ezért a törzsük ferdén lejtett elölről hátra, s úgy látszott, mintha lefaragtak volna belőle. Rendkívül rövid, vastag farkuk hegye majdnem a földet súrolta. Állandóan kinyújtott, hosszú nyakukon ülő fejük még a nyolcméteres cikaszok koronáin is túlmagaslott. Most kíváncsian nézegették a vén Brontosaurust, mely rájuk se hederítve haladt el előttük.

Lassan, nehézkesen botorgott a homokon, s át se villant az agyán, hogy egyszer, vagy kétszáz évvel ezelőtt már járt ezen a tájon.

Akkor azonban ellenkező irányban haladt, s apró lépésekkel, gyorsan átfutott a homokos részen. Alig bújt ki a tojásból, melyből anyja egész halomnyit rakott le nem sokkal előbb az araukariafák között egy kis gödörbe, valami máris űzte-hajtotta innét, el a világoszöld keretben csillogó, távoli mocsarakhoz és tavakhoz. Milyen más, milyen különböző ez a két út! Az első az araukariafák közül az életbe vezette, a másik most az araukariaerdőbe hívja, a halál karjai közé. Az első világosságot és életet jelentett, a második sötétséget és halált.

A nap már alacsonyan állt a láthatár fölött, mikor a fáradtságtól kimerült vén Brontosaurus az araukariaerdőhöz ért. Nehézkesen

és nagy erőfeszítéssel vonszolta magát egy kis csoport vén és hatalmas araukariához, melyek hosszú, sötét árnyékokat vetettek a lába elé.

Mikor a Brontosaurus megállt a vén fák alatt, holtfáradtan, erejét vesztve rogyott a földre. Tompa puffanásának zaja átszállt a lehullt tobozokból buján kisarjadt fiatal, ritkás cserjésen.

A Brontosaurus egy ideig csendesen feküdt, aztán hirtelen a magasba emelte póznaszerű nyakán ülő fejét, és szétnézett a környéken.

Merev tartásban maradt, sokáig nem is mozdult, kábultan egyre csak a mocsarak és tavak tükrét figyelte, melyeken közben arany fényeket gyújtott a lenyugvó nap. Aztán lassan egyre lejjebb, lejjebb kókadt a feje, míg végül tehetetlenül hevert a homokban hosszú nyakával együtt, mely mint vihar döntötte árboc sötétlett most a homok sárgájában.

Lassan a szeme is megzavarosodott, a világ elsötétült előtte, de aztán, mikor az ájulás ködétől ismét kitisztult az agya, újból tágra nyitotta szemét, s kihunyóban lévő értelme pillanatokra feléledt. S társaitól távol, magányosan várta hosszú életének utolsó pillanatait.

Sorsa azonban nem engedte, hogy csendben és magányosan érhesse meg a véget.

Az araukariacserjés mögött egy vén Allosaurusszal végzett a betegség és az öregség. Ő is itt keresett magányt és nyugalmat, ő is idejött, hogy itt tölthesse életének utolsó pillanatait.

Már jó ideje nézte felzaklatott tekintettel a Brontosaurust. Ragadozó vadsággal és sóvárgással szikrázott fel szemében a lassan kihunyni készülő fény, s már csak az volt az utolsó és egyetlen kívánsága, hogy hatalmas ugrással rátámadhasson, éles karmait és hegyes fogait belevájhassa a lágy húsba. Utolsó erejének hatalmas megfeszítésével lassan lábra állt, s kis lépésekkel botorkált előre.

A letördelt ágacskák zaja felébresztette halálos kábulatából a Brontosaurust. Kinyitotta fáradt szemét, a cserjés felé nézett, s ebben a pillanatban borzalom és rettegés járta át egész testét. Ijedten s utolsó ereje megfeszítésével magasba emelte a nyakát, s kicsiny szemével kétségbeesetten nézte az irtózatos Allosaurust, mely mint rémítő látomás, vérszomjasan és sóváran, de fáradtságtól s tehetetlenségtől szinte reszketve állt a közelében.

A békés kimúlás nyugalmából kizökkentett ősgyíkok gyűlölettel meredtek egymás zöldes, zavaros szemébe. Mindketten tehetetlenek voltak, mert megviselt testükből már kiszállt minden erő. A Brontosaurus már nem tudott védekezni, az Allosaurus már nem tudott támadni.

De a vad ragadozóösztön s a sóvár vérszomj egy pillanatra még győzött az Allosaurus gyengeségén és tehetetlenségén. Nagy nehezen néhány tántorgó lépést tett még előre, aztán utolsó erejének hatalmas és hihetetlen megfeszítésével, nyitott szájjal készült az utolsó ugrásra.

Ugrásra lendült – de még mielőtt a Brontosaurus hátára pattant volna, mint húsból és csontokból álló hatalmas hegy roskadt tehetetlenül össze, s szemét behunyva fáradt, halálos önkívületbe esett. Aztán még néhányszor megvonaglott és csendesen kimúlt.

A hirtelen beállott súlyos és nyomasztó csendben a Brontosaurus ismét a földre hajtotta hosszan kimeredő nyakát, s feje megpihent a finom, átmelegedett homokon.

Ebben a pillanatban bukott le a nap. Utolsó sugara megremegett a felderengő alkonyati homályban, átvillant a fák sűrű koronáján, végiglebbent az araukariaerdőn s megvillant a Brontosaurus szemén, ahol aztán végleg kihunyt.

S vele együtt kihunyt a Brontosaurus élete is.

Körülbelül 250 millió évvel ezelőtt valahol Plzen környékén, mégpedig a felső karbon idején játszódott le az alábbi történet, abban a korban, melyből a legnagyobb feketeszén-lelőhelyek származnak. Akkortájt rengeteg mocsár és láp terült el ezen a vidéken, s bennük furcsa őskori szörnyetegek éltek. Terjedelmes őserdőket alkottak a hatalmas, faszerű zsurlók *(Calamites)* és korpafüvek (*Lepidodendron, Sisillaris)*. melyek 10 – 30 méter magasságot is elértek, s átmérőjük a tövüknél 10–30 centiméter volt. Terjedelmes növényzetet alkottak a páfrányok is *(Alliopteris Mariopteris* és egyebek), gyakran liánok vagy fák formájában növekedve *(Sphenopteris,* és némelyik *Pecopteris* fajta). Külön és egészen önálló csoportot alkottak a felső karbon növényzetében a kipusztult, kúszó *Sphenophyllumok.* Különös típusokat jelentettek a *Pteridospermae* csoportjának képviselői (valamint a

Cucadofilicales) figyelemreméltó átmenetet képezve a spórás és magvas növények között. Fák vagy liánok módján növekedő növények voltak ezek, s páfrányszerű külsejük miatt inkább virágtalanoknak tartották őket. Csak Diviš Štúr, a kiváló szlovák fytopaleontológus figyelmeztetett rá elsőnek, hogy ezek a már valódi magvakat termő növények nem tartoznak a páfrányfélék közé, ha külsőleg nagyon hasonlítanak is hozzájuk. Ezekhez a különös, s a fejlődés szempontjából igen fontos növényekhez tartoznak az *Alethopteris. Neuropteris. Linopteris, Odontopteris, Pecopteris Pluckenetti Sphenopteris Hoeninghausi* és még sok más. A felső karbonkori mocsarakban a virágos növények közül elsősorban a *Cordaites* különböző fajtái növekedtek. Ezek szabálytalanul elágazó fák voltak, az ágak végén sűrű spirálisban elhelyezkedő hosszú levelekkel; virágaik *(Cordaianthus)* különneműek, termésük *(Cardiocarpus)* szív alakú. Ezekben a mocsarakban ritkán a cikaszfélék *(Whitleseya)* és tűlevelűek *(Walchia)* képviselői is előfordultak.

A felső karbon (s ugyancsak a későbbi alsó perm) növényeinek jellegzetessége a gyors fejlődés, gyors növekedés volt. Sok fytopaleontológus úgy véli, hogy a hatalmas zsurlók, korpafüvek és fa- vagy liánszerű páfrányok növekedése igen gyorsan folyt le; ezek a magas törzsek talán egy év alatt, vagy alig pár esztendő alatt nőttek meg olyan óriásira. A fás törzsek felnövekedése természetesen több évtizedig is eltartott. A felső karbonkori növényzet dús és gyors növekedése egyebeken kívül a kedvező éghajlatot is megkövetelte. Régebben úgy vélték, hogy ez a növényzet trópusi éghajlat alatt tenyészett. De az újabb ismeretek, melyek szerint a faszerű és egyéb páfrányok nem igényelnek jó növekedésükhöz magas, trópusi hőmérsékletet, inkább egyenletes hőt és sok nedvességet, az utóbbi időben egyebeken kívül megváltoztatták a karbonkori éghajlatra vonatkozó nézeteket is; ma azt tartjuk, hogy a karbonkor éghajlata szubtropikus és nedves

lehetett. A növényzet jellege jelentős csapadékra utal, melynek egyes tudósok szerint általános, mások szerint viszont csak helyi jelentősége volt, mégpedig éppen a felső karbonkori őserdőkkel borított vidékekkel kapcsolatosan. A növényzet dús fejlődésére talán ugyanilyen nagy befolyása volt a levegő – a nagy vulkáni tevékenység következtében beállott – bőséges széndioxid (CO_2) tartalmának is. Egy cseppet se csodálkozunk hát, hogy a buja, gazdag növényzet alapjává vált az állatvilág nagy és tarka fejlődésének.

A felső karbonkori őserdők adtak otthont a különös ősrovaroknak *(Palaeodictyoptera),* a többi szárnyas rovar egyik ősének, a *Stegocephalusoknak,* ezeknek az érdekes kétéltűeknek, a legrégibb szárazföldi négylábúaknak, s végül a különböző ősrovaroknak, köztük a legcsúfabb *Edaphosaurusnak.* Maradványaikra nálunk Plzen és Rosice – Oslavany környékén bukkantak rá. A mocsarak és folyók vizében tömegesen élt a porcogós feje végén ijesztő fogas tüskével ellátott őscápa *(Pleuracanthus)*, továbbá a kis, apró és négyszegletű pikkelyes s minden kis uszonyán tüskés Acanthoda *(Acanthodes)*, valamint a különféle üveges pikkelyű hal *(Ambylpterus, Pyritocephalus, Palaeoniscus).* A kövek és korhadó törzsek alatt kerestek rejteket a különböző ősszázlábúak és őssoklábúak *(Glomeropsis, Archiscuderia. Acantherpestes, Euphoberia, Pleuroiulus, Hemiphoberia és* mások), néha a *Cuclophthalmus* s a hatalmas és titokzatos *Arthropleura* is. Számtalan rejtekből leskelődtek zsákmányukra a még észrevehetően tagolt potrohú őspókok (*Hemiphrylius, Promygale, Anthracomartus, Rakovnicia, Anthracophrynus* és egyebek). Ennek a közép-csehországi karbonkori állatvilágnak megismertetésében rengeteg érdemet szerzett néhai dr. Antonín Frič, a prágai egyetem tanára s a Nemzeti Múzeum zoológiai, paleontológiai és geológiai gyűjteményének vezetője. Egészen véletlenül jutott ezeknek az

állatoknak a tanulmányozásához. 1862-ben ugyanis arról értesült, hogy a prágai Gázművek nýřanyi szenet használ a gáz előállításához, s ebben a szénben valami élőlényfélék nyomai láthatók. Fric késedelem nélkül megvizsgálta a szenet. S mikor meggyőződött róla, hogy a szén csakugyan ritka, felső karbonkori állati maradványokat tartalmaz, nem habozott, hogy tudományosan is kiaknázza. Idővel annyi anyagra tett szert (az óriás-hegységi permből is), hogy ismertetésükhöz négy vastag kötetre volt szükség. Ezt a művét, mely elsősorban a Stegocephalusok alapvető feldolgozásával vált híressé *(Branchiosaurus, Dawsonia. Limnerpeton. Hyloplesion. Seeleya, Microbrachis, Cochleosaurus, Gaudria, Nyrania, Keraterpeton* és egyebek), külföldön is nagyra értékelték; a londoni Geológiai Társaság a Lyellow-díjjal, a párizsi Akadémia pedig a Cuvier-díjjal tüntette ki.

ELPUSZTULT VILÁG

Az éjszaka áthatolhatatlan sötétségét elűzte a hajnali derengés, melyben lassacskán kirajzolódtak az őskori táj körvonalai.

A hajnali ködből és ezüstös párákból lassan elővillant a felső karbon izzó napkorongja. Sugarainak aranynyalábjai a hatalmas mocsarak és lápok iszapjában buján növekedő különös növényzet legdúsabb sűrűjébe űzték a ködfoszlányokat.

Elővillant a számtalan sziget, a sok repedezett szikla, a szorosok, csatornák és öblök útvesztője, a sekély tavak, mocsarak és szárazabb részek tarka szövevénye. A levegőt elárasztotta a mocsarak kigőzölgése. A Lepidodendronok, ezek a koronájukat esernyő módján, magasan fent kiterjesztő, óriási, faszerű korpafüvek az ég felé emelték gyönyörű fejüket. Egységes ligeteket alkotva nőttek ki a mocsarak és tocsogók nedves talajából, s a mohok és alacsony páfrányok zöld aljnövényzetéből. Velük együtt növekedtek a rokon Sigillariák is, melyek szélcsendes napokon bóbitás fejű óriási oszlopokként meredtek hosszú törzsükkel mozdulatlanul a magasba, s törzsük tele volt a lehullott levelek nyomán maradt forradásokkal. A terjedelmes lápok partjain óriási zsurlóféle Calamiták nőttek, melyeknek számtalan örvös ággal és keskeny levéllel teli vaskos és magas törzsei a ritkás iszapba mélyesztették minden irányban elágazó, óriási gyökérzetüket.

Mindezek a Lepidodendron-, Sigillaria- és Calamita-ligetek egyetlen áttekinthetetlen őserdőt alkottak, melyben a fiatal aljnövényzet áthatolhatatlan sűrűje gyorsan növekedett mindenütt, ahol a vad szélviharok letördelték és gyökerestől kiforgatták ezeket a fákhoz hasonló óriásokat. Törzseiken mint nagy, zöld kígyók kúsztak a magasba a különböző liánszerű

páfrányok, melyeknek óriási levéllegyezői gyönyörű, zöld csipkeszalagokként lebegtek a párás levegőben.

Azokon a helyeken, ahol a talaj jobban kiszáradt, a nyitvatermőkhöz tartozó karcsú, magas törzsű, többszörösen osztott és szabálytalanul elágazó koronájú, délceg Cordaiták erdőcskéi zöldelltek. Az ágak végén csoportosult ép élű, bőrszerű s a fűhöz hasonlóan hosszúra nyúló szálak levelei mint zöld szuronyok meredtek a ragyogó nap derűs fényébe, s őrizték a sárgás, tobozos virágzatokat. A Cordaiták között pedig számtalan faszerű páfrány növekedett, gyönyörű, szárnyasan összetett levelekből álló óriási koronáikkal szélesen elterjeszkedve minden irányban s éhesen szíva magukba az életadó napsugarak záporát.

A mocsarak szélén az állandó nedvességgel átjárt talajból különös Pteridospermák törtek a nap felé. Külsőleg a páfrányfélékre hasonlítottak, alacsonyan, fák vagy liánok formájában növekedtek, lent tengődtek a föld színén, az árnyékban, vagy fent a magasban, a napsugaraktól átforrósodott levegőben hordozták koronájukat, olykor kígyó módján tekergőztek a faszerű korpafüvek és zsurlók törzsei körül, megkerülve ágaikat, vagy átbújva koronáik szövevényén, egyformán azon igyekezve, hogy zöld legyezőikkel a lehető legtöbb napfényhez jussanak. A páfrányokkal ellentétben leveleik alsó részéről hiányzottak a spóratokok. Mert már valami magféléket termettek, s ezekkel szaporították és tartották fenn a fajtájukat. Figyelemreméltó típusok voltak, átmenetet képeztek a páfrányféle növények s a nyitvatermők között, olyan típusok, melyek arról vallottak, hogy a növényzet fejlődése nem áll meg az elért fokon, hanem feltartóztathatatlanul tör előre.

A mocsaras tájra súlyos csend nehezedett. Még nem élt itt olyan teremtmény, mely hangjával megzavarta volna a szinte örökös csend varázsában élő vidék némaságát. Csak olyankor, amikor szelek és viharok zúgtak át a tájon, szólaltak meg az erdők; ez a

hang azonban nem hasonlított mai erdeink könnyű susogásához vagy komoly zúgásához, csupán valami érdes és éles recsegés volt, mely csikorogva járta át a Calamiták, Lepidodendronok és Sigillariák őserdeit.

De az ősrégi természetet elborító csend nem jelentette az élet hiányát. A tavak vize számtalan halnak adott otthont, elsősorban a karcsú Palaeoniscidáknak, aztán a Pleuracanthidáknak, ezeknek a tarkójukon hosszú tövist viselő őskori, kezdetleges őscápáknak, a mindenféle őskétéltűeknek, s helyenként az első, csúf őskígyóknak is. Az iszap mélyébe belefúródva éltek az apró kagylók különböző ősformái. A növények zöld szárai közt villáslábú rákocskák, kagylós rákok és egyéb hasonló teremtmények úszkáltak, s köztük ott hemzsegett a különböző ősrovarok számtalan lárvája is; ez utóbbiak állandó életveszedelemben éltek, hiszen szüntelenül leskelődtek rájuk a halak s a Stegocephalusok lárvái, sőt maguk a kisebb Stegocephalusok is. A vízparton, az alacsony páfrányok sűrűjében mérges skorpiók és ízelt potrohú, hatalmas őspókok lestek az apró ősrovarokra.

Az alacsony páfrányok zöld legyezői s a kúszó korpafüvek fölött furcsa, szöcskeszerű Oeschidiák és Sthenaropodák ugráltak, leesésük zörejével nemcsak egymást, hanem a korhadó növényi maradványok közt rejtőző rengeteg svábot, százlábút és ikerszelvényest is megriasztva. Olykor zsákmányt kergető szitakötők szelték át a levegőt, többnyire a víz fölött surranva, ahol kavargó körtáncot jártak a kérészekhez hasonló Triplosobák, Mischopterák, Corydaloidák és egyebek. Gyorsan, de nesztelenül repültek; csak mikor az óriási Meganeura szállt át a táj fölött, hallatszott élesebb, áthatóbb zaj a levegőben.

A vihartól kiszakított s csúcsával a mocsár vizébe zuhant óriási Lepidodendron sebhelyes törzsén szinte élettelenül feküdt egy Urocordylus.

Háromoldalú koponyájának elülső részén elhelyezkedő apró szeme azonban figyelmesen kutatott valami eleven teremtmény után. Tekintete egyszerre megakadt egy hosszú, tarka százlábún, mely vékony testével elnyúlva haladt a gyökerek szövevényében s a kidőlt korpafüvek vékony gyökérszálai között.

Az Urocordylus egyetlen pillanatra se vette le róla a tekintetét. Sajnos, nagyon messze volt tőle ahhoz, hogy egyetlen mozdulattal elkaphassa. Ezért hát türelmesen várt, míg a százlábú közelébb kerül hozzá. De nem várhatta ki. A remélt zsákmány hirtelen eltűnt a gyökerek közt, s többé már nem is bukkant elő.

A Stegocephalus várt még egy ideig. De mikor aztán semmi egyéb se mutatkozott, óvatosan a ledőlt törzs alá mászott, egészen a kifordult gyökérzetig. Itt sem hagyta azonban abba a vándorútját, hanem felmászott az egyik főgyökérre, s onnét nézett

szét kíváncsian, nem látja-e meg valahol az eltűnt százlábút. Mikor azonban ott sem akadt a nyomára, visszafordult, s halkan lesiklott egy kőről a vízbe, és elúszott, hatalmas, oldalt ellapuló farkával evezve, a mocsár közepe felé.

Aztán hirtelen megfordult, s kisvártatva már megint mozdulatlanul feküdt a kidöntött Lepidodendron vastag ágán, mely mint kis zöld sziget meredt ki a vízből. Egészen az ág szélén feküdt, fejét leszegezve, s így szemlélte az apró, de fürge Amblypter halacskákat. Elnézte, milyen gondosan vizsgálgatják a vízinövények szárát, nem akad-e rajtuk valami jó ennivaló, milyen figyelmesen kutatják az iszapos fenéket, ahol sok kövér kukac szokott elbújni. De hamarosan megunta a nézelődést. Magasabbra kúszott az ágon, egészen odasimult hozzá és tovább leskelődött.

Mereven feküdt, teljesen mozdulatlanul. Egyszerre finom susogás hallatszott a levegőben, s az Urocordylus előtti ágacskára valami furcsa, nagy ősrovar telepedett le; ízelt teste volt, ugyanolyan nagy szárnyakkal, s előttük még egy szárnyas, kis testkinövéssel, gömbölyű fejét hosszú, ugyanígy tagolt vékony csápok díszítették, s oldalt elhelyezkedő két nagy és összetett szeme közt a homlokán még három egyszerű szem foglalt helyet. Hatalmas, ízelt potroha oldalt elszélesedett, s a végén tapogatópamaccsal volt felszerelve. Stenodictya volt; a legrégibb szárnyas rovarok egyike, mely először mutatkozott itt, ezekben a felső karbonkori mocsarakban, s még magán viselte elődei minden kezdetleges jegyét.

A Stenodictya szeretett volna megpihenni egy ágacskán. Vízszintesen széttárt szárnya, melyet nem tudott összezárni, gyönyörű, ezüstös ragyogással remegett a napsugarak fényében.

Az Urocordylusnak felragyogott a szeme. Gyíkszerű teste egyetlen gyors mozdulatával rávetette magát a Stenodictyára, s apró, éles fogait belevájta a testébe. Mikor aztán falatozni kezdett a testéből, az egyik szárny, mint valami hatalmas ezüstpikkely,

lehullott a mocsárba, s eltűnt a zavaros, sötét vízben. Ott hevert aztán sokáig, olyan sokáig, hogy ez az idő évekkel ki sem fejezhető. Hiszen ennek a parányi szárnyacskának a sírja fölött az eltűnt világok mérhetetlenül hosszú korszakai szálltak el, míg végül az ember megtalálta, kihozta a szénbánya ragyogó mélyéből a ragyogó napvilágra, s rájött, hogy a szárny a mai rovarok egyik ősének maradványa.

Közben a nap izzó gömbje már magasra emelkedett a keleti látóhatár fölött, s tüzes sugarai elűzték az Urocordylust reggeli leshelyéről. Lassan visszamászott a hegekkel borított törzsről a partra, eltűnt az alacsony páfrányok sűrűjében, s kényelmesen elhelyezkedett az árnyékban.

A napsugár teljes ragyogásában hirtelen kitárult a táj szépsége.

Ez már nem volt az előző devonkori puszta, nap égette föld, melynek mogorva komorságát csak helyenként enyhítette az egyszerű és egyhangú növényzet itt-ott látható jelentéktelen szigetecskéje. Itt már megjelentek az első igazi, terjedelmes őserdők, a formák szépségével és sokféleségével, a világoszöld kúszónövényektől s a sötétzöld mohák párnáitól egészen a páfrányok szárnyas legyezőinek pompázó szépségéig, a Sigillariák szétborzolt bóbitájáig, a Lepidodendronok kosaras koronájáig s az oszlopszerű Calamiták dús lombú ágaiig. Ez a kép mintha valami bűbájosan szép meséből bukkant volna elő, melynek története az elképzelhetetlenül távoli múltban játszódik le, amikor a szokatlanul kedvező feltételek következtében az élet szinte tobzódott és forrt, vadul fejlődött, s kimeríthetetlen találékonyságában sok új, riasztó és meglepő, de mindig sikerülten új s eddig még sohasem látott szépségű típust alakítva ki. Egyik megragadó színhelye volt minden élő örök és feltartóztathatatlan fejlődésének, melyet emberi szem nem látott, de melyből az emberi leleményesség és értelem sokat eltalált, sokról bizonyosságot szerzett.

Ez a szépség azonban néma volt és hideg.

A zöld magány megmerevedett szépsége volt, tarka virágok és kábító illatok nélküli, egyetlen kis hang nélküli szépség, hiszen a néma és tompa agyú Stegocephalus számított az akkori állatvilág koronájának.

Ezeknek az őskétéltűeknek farkuk volt, testük hasonlított a szalamandrák, gyíkok, krokodilok, sőt a kígyók testéhez is, a legalacsonyabb fejlődési fokon álló, legrégibb négylábú gerincesek ismeretőjeleivel, s csontvázukon még sok jel utalt hal őseikre is. Testük hasi részét különböző módon és különféle alakban kiformált pikkelyekből vagy pálcikákból álló kemény páncél védte. Szabályosan szélesedő, háromszög alakú koponyájuk, a mai kétéltűekével összehasonlítva, fent teljesen el volt zárva csontokkal. A falcsont közepén kerek nyílás szolgált a harmadik szem részére, melyet bár bőr fedett, de még bizonyos érzékszervi működésre is alkalmas volt. Ezek az állatok különböző nagyságúra növekedtek, voltak köztük néhány centiméteresek és igazi óriások is, melyeknek koponyája egyméteresre is megnőtt; ezek az óriások azonban nem éltek itt, ezekben a felső karbonkori mocsarakban.

A Stegocephalusok általában mocsarakban és ingoványokban éltek, s ezek vizében rakták le a nőstények a tojásaikat. A tojásokból egy idő múlva kibújtak a lárvák, melyek külső kopoltyúval lélegeztek, s a kopoltyúk legyező formában, vagy mint rojtos kinövések díszítették a fejük végét. A kifejlett Stegocephalusok a szárazon is éltek, mert a kopoltyúlégzést tüdőlégzéssel cserélték fel; a vizet azonban sohasem hagyták el végleg, és sohasem távoztak el túlságosan messzire tőle.

Így aztán az Urocordylus is az ingovány közelében tartózkodott, s a part menti növényzet sűrűjét járta, gondosan megnézett minden hézagot a kövek között, megvizsgált minden kis rothadó levélcsomót, mert ott mindig lehetőség nyílt rá, hogy elkaphat

valami figyelmetlen svábbogarat, karcsú százlábút vagy kövér kukacot.

Az Urocordylus sikeresen vadászott a páfránylegyezők alatti zöld félhomályban. Mikor megtöltötte éhes bendőjét, pihenésre vágyott. Átfurakodott tehát a folyót szegélyező zöld növényzet sűrű gubancain; ez a folyó szüntelenül táplált a vizével egy terjedelmes ingoványt, melyet csatornák kötöttek össze más mocsarakkal és ingoványokkal, úgyhogy az egész táj valami furcsa útvesztőhöz, a vizek és ingoványos talajok áttekinthetetlen mozaikjához hasonlított.

A folyóparton hatalmas, lapos szikla hevert kissé a víz színére dőlve, s csodaszép, páfrányszerű Neuropterisek, valamint Sigillariák vastag törzsei vetették rá árnyékukat. Itt húzódott meg világoszöld gombolyagban a Sphenophyllum, ez a csodálatos, virágtalan növény, melynek vékony ágakon ülő csomóiból örvös, ék alakú levélkék növekedtek. A különös Noeggerathiák, ezek a leginkább afféle vízi páfrányoknak nevezhető rejtélyes növények, egyszerűen szárnyalt, nagy, széles és bőrszerű, sűrűn erezett leveleik legyezőivel a lápok iszapos mélyéből nőttek ki, s a szikla mindkét felén sűrűn keretezték a folyópartot.

Az Urocordylus most ehhez a sziklához igyekezett.

Lassan közeledett hozzá, s mikor megállt a szélénél, kikereste a legalkalmasabb helyet, hol kúszhatna fel rá a legkönnyebben.

Amint felkapaszkodott a sziklára, megállt és körülnézett. Látta, hogy egyik felén ott pihen már egy jóllakott Keraterpeton, a koponyája hátsó részén két hosszú, hegyes tüskével felfegyverzett, gyíkszerű állat, s nem messze tőle néhány szalamandrához hasonló Branchiosaurus hever. Az Urocordylus kikerülte őket, s a szikla túlsó része felé indult, mely itt a partról kinyúlva a víz fölé hajolt.

Az Urocordylus lassan kúszott a szikla szélén. Hirtelen megállt, hogy megpihenjen, s a kellemes hűvösben nyugodtan emésszen. A

sziklához lapult, fejét a kőlap szélére hajtotta, de még mielőtt a szemét behunyhatta volna, tekintete egy Branchiosaurus tetemére tévedt, mely a folyóparton a kövek között hevert. A kimúlt test hassal felfelé feküdt, s körülötte egész sereg apró, két-három centiméteres nagyságú Seeleya, a legkisebb ismert Stegocephalus nyüzsgött. Gyenge kis fogacskáikkal falánkan harapdálták a Branchiosaurus testét, de csupán az oldalát, mert az egész hasi részt pikkelysorok borították, melyek kemény, összefüggő páncélt alkotva még halála után is megvédték viselőjüket. Az Urocordylus, mintha zavarta volna a kimúlt Branchiosaurus körül nyüzsgő Seeleyák serege, megszakította pihenését, s lusta lépésekkel indult tovább a szikla szélén. Csak mikor a sziklának a víz színe fölött legmesszebbre kinyúló részéhez ért, állt meg s hevert le pihenőre.

Fejével a víz fölé hajolva egy ideig kíváncsian figyelte, mi történik odalent. A különböző ősrovarok lárváinak társaságában kicsiny, körülbelül két centiméter hosszú Palaeorchestis rákok mászkáltak a növényzet között; hosszú csápjuk volt, keskeny, megnyúlt ízelt testük végén széles pikkelykék legyezője díszlett, s közöttük egész sereg hozzájuk hasonló Gasocaris tartózkodott. Az Urocordylus hamarosan megunta az ősrovarok lárváinak s az apró rákoknak vidám játékát. Már jóllakott, s most édes pihenésre vágyott, mit is törődött volna a körülötte rajzó élettel! De mielőtt behunyta volna kifejezéstelen szemét s elszenderült volna, még észrevette, hogy a növényzet közé egész sereg fiatal Amblypter halacska úszott, s máris sóváran rávetették magukat a lárvákra és rákokra, hogy megtölthessék éhes hasukat. S már majdnem álomba merült, mikor a kő alatti sötét rejtekéből hirtelen kibukkant egy Dolichosoma, ez a hosszú, lábatlan, a kígyóhoz feltűnően hasonlító Stegocephalus. Villámként vetette magát a rajra, s mielőtt még a meglepett halacskák elmenekülhettek volna, apró, éles fogait máris belevájta az egyikbe, s hosszú testének

hullámos mozgásával már lassan vissza is úszott sötét rejtekébe, hogy ott nyugodtan felfalhassa elejtett zsákmányát.

A nap már magasan járt a látóhatár fölött, sugarait fáradhatatlanul záporozta a tájra, a vizek csillogó felszínére, iszapos partjukra s a zöld őserdők végtelen tengerére. Az őserdők több százezer esztendős, hosszú fejlődés során keletkeztek; ez a fejlődés a szegényes és egyszerű növényi alakzatokkal kezdődött, s egészen a csodálatos szépségű, zölden csipkézett páfránylegyezőig s a Sigillariák rojtos bóbitájáig vezetett. Az első, nem valami tetszetős külsejű növényféléktől, a kúszó indáktól egészen a karcsú és mutatós törzsű faszerű zsurlókig, korpafüvekig és páfrányokig, melyek magasan a talaj fölött, az aranysugarakkal ragyogó nap közelében tárták ki koronájukat. Ezek a zöld őserdők, melyek sok-sok százezer esztendő elmúltával megszabadították a világnak ezt a részét a pusztaságtól és tartalmatlan ürességtől, s az

eljövendő szépségek ígéretének számítottak, most némán álltak itt, mint a végtelen csend és hallgatás hatalmas, zöld templomai.

Az Urocordylus még mindig nyugodtan szunyókált, s vele együtt a szarvakat viselő Keraterpeton s a szalamandraszerű Branchiosaurusok is. A mocsarak kigőzölgésével átitatott levegő még a mély árnyékban is teljesen áttüzesedett, s megtelt a rengeteg korhadó növény szünet nélkül áradó dohos szagával. Ebben a forró és nedves levegőben buján tenyészett az élet, mert megvolt minden lehetősége a növekedésre, fejlődésre s a csodálatraméltó átváltozásra is.

A forró és párás levegő fölött állandó, vigasztalan csend lebegett.

Valahol a lapos szikla közelében, melyen a Stegocephalusok megpihentek, a Sigillaria-törzs gyökereinek szövevényéből egy óriási Arthropleura kúszott elő; egy méternél is hosszabb lehetett, s külsejét tekintve nagyon hasonlított a százlábúra. Teste keskeny volt, megnyúlt, ízelt és ívelt. Törzsének két-két pár lábbal ellátott minden íze két tengelyes gyűrűből állt, s ezekhez csatlakozott két háromszögletű oldallebeny. Egész testét különféle tüskék és dudorok díszítették. Óvatosan mászott át a korhadó növényhalmokon, az odvas törzsek, tönkök és kidőlt fák üregein, mindenütt rovarokat, főleg svábokat keresett, melyekből rengeteg akadt erre. De kutatott ízelt potrohú, förtelmes őspókok után is, mint az Arthrolycosa, Promygale és egyebek, továbbá az Archiscuderiák, Anthracoiulusok, Glomeropsisok és hasonlók családjához tartozó rengeteg százlábú után, mely utóbbiak közül sokak tüskések voltak, tarkán színezettek, és nagyságban is különböztek egymástól. Csak a Cyclopthalmusok és Isobuthusok családjába tartozó skorpiókat kerülte ki, ha vadászkirándulásain összeakadt velük; rájuk se hederített, talán nem találta

ízleteseknek őket, vagy talán félt mérges mirigyekkel ellátott hegyes tüskéiktől.

A vadászattal elfoglalt Arthropleura pihenés nélkül húzta hosszú, ízelt testét a kidőlt Sigillariák és Lepidodendronok gyökereinek szövevényében, megállás nélkül kúszott át a korhadó növényzet halmain, melyeket nem csupán a vad viharok döntöttek földre, hanem az öregség is. Ha vadászútján olyan helyre ért, ahol az őserdő zöld boltozatának résein a napsugarak keskeny nyalábja egészen a föld felszínéig hatolt, megváltoztatta kóborútja irányát, s eltűnt az alacsony páfrányok sűrű legyezői alatt.

Bár vadászútján nem követett határozott célt, mégis a folyópart felé vett irányt, egyenesen neki a lapos sziklának, melyen a Stegocephalusok pihentek.

De nem jutott el odáig.

Egy nagy és súlyos toboz, mely a húsz méter magas Lepidodendronról hatalmas zajjal csapódott a víz ezüstös felszínére, úgy megriasztotta, hogy egy pillanat alatt eltűnt az alacsony páfrányok sűrű szövevényében, s többé már elő se bukkant.

A toboz éles csattanása a Stegocephalusokat is megijesztette. Sietve lekúsztak a szikláról, és eltűntek a kövek alatt vagy a gyökerek közötti üregekben.

A toboz megriasztotta a vízben nyüzsgő apró Acanthoda halacskákat, melyeknek orsó alakú testét apró, de erős, négyszegletesre formált pikkelykék borították, s minden uszonyukon, a farkuszony kivételével, hosszú, erős tüske volt látható. Azonnal felhagytak a vadászattal, s villámgyorsan menekültek a part menti sekély vízből a távolabbi, mélyebb vizekbe. Sietős menekülésüktől megrémült a Prolimula is, egy pillanatra teljesen megmerevedett, majd kis idő múlva nehézkesen és fáradságosan újból bevonszolta magát a fenék iszapjába, az apró Palaeanodontus kagylók és rokonaik közé.

Abból a pontból, ahol a folyó színére ráesett a Lepidodendron súlyos toboza, körök indultak szét, egyre nagyobbodtak, végül valamennyi eltűnt a parton a zöld növényzet között. S mikor az utolsó kör is elenyészett, újból csend támadt mindenütt.

A vidék sokáig teljesen élettelennek látszott.

Egyszerre azonban a folyó mocsaras partján növekedő Lepidodendronok magas törzsei közt felbukkant egy hatalmas, csúf gyík. Az Edaphosaurus volt, egyike az első őscsúszómászóknak, melyek Földünket benépesítették. Legfurcsábbnak látszott rajta a hátán végigvonuló nagy taraj, amely tüskés kinövésekben végződő, pálcikaszerű csontokból tevődött össze; ez a csontos, bőrrel bevont s a bőrhöz tapadó háti taréj nem volt más, mint a csigolyák rendkívül módon meghosszabbodott tövisnyúlványainak sora. Annak ellenére, hogy ennek a hatalmas őscsúszómászónak meglehetősen riasztó volt a külseje, mégsem fenyegette a többi állat életét. Növényevő volt, s elsősorban mindenféle nedvdús növények jelentették a csemegéjét.

Az Edaphosaurus a folyópart felé igyekezett.

Útja most a fiatal, még alacsony Calamiták zöldje mellett vezetett, melyeknek mozdulatlan szépségét megbolygatva, letört szárak és ágak széles barázdáját hagyta maga után.

Végre elérte a vízpartot. A folyó nagy és sekély kanyarulatában, az iszapos fenéken néhány Ctenodus pihent és melegedett; ezeknek a tüdős halaknak úszóhólyagja segédlégzőszervvé alakult át, s alkalmas volt arra, hogy kellő időben a levegőből vett oxigénnel biztosítsa a vér oxigénellátását. Állkapcsuk számtalan rovátkolt taréjjal ellátott, széles, háromszegletes lapokból formált fogakból állott. Mozdulatlanul feküdtek az átforrósodott vízben, mintha nem is lett volna bennük élet. Mikor azonban megpillantották közelükben a csúf Edaphosaurust, villámgyorsan

megfordultak, hogy a víz egészen megzavarodott a felkavart iszaptól, s máris eltűntek a mélyben.

A Ctenodusok menekülése sem zavarta meg az Edaphosaurus bolyongó vándorlását. Állandóan a folyó partján lépkedett, melynek mocsaras részeit hatalmas zsurlók és korpafüvek buja őserdeje nőtte be. Némelyik zsurló és korpafű törzse mellett liánszerű páfrányok törtek a magasba, s legyezőik mint zöld szalagok vagy zöld csipkefoszlányok lengtek vidáman a magasban.

A folyó közepén körülbelül három-négy méter hosszúságú őscápák, Pleuracanthusok serege úszott. Fejük mögött öt kopoltyúrés helyezkedett el egymás mellett, fent pedig egy hatalmas, fűrészes tövis állt ki testükből, s mindjárt utána kezdődött a farkukig húzódó hátuszony; szájuk sok, kettős élű foggal volt felfegyverezve, ezzel haraptak bele áldozatukba, halálos sebeket ejtve rajta. A Pleuracanthusok azonban ma nem

vadásztak; a víznek valami nyugodtabb zuga felé vonultak, hogy ott gondoskodjanak fajtájuk fenntartásáról. Egy nyugodt öblöt kerestek, melynek sekély vizét jól átvilágítja és átmelegíti a nap, ahol bőségesen akad növényzet és sok apró állatka, mert mindez elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy lerakhassák széles, hártyaszerű szalagokkal összefűzött, nagy tojásaikat, s hogy a tojásokból kibújt kicsinyeik sikeresen és jól kifejlődhessenek. A Pleuracanthusok hamarosan eltűntek az Edaphosaurus szeme elől, mert elkanyarodtak valamerre a túlsó oldal felé. Ő pedig észrevétlenül egyre tovább lépkedett anélkül, hogy elhagyta volna a vízpartot.

Útja azonban hirtelen járhatatlanná vált. Körös-körül, egymáson és egymás mellett rengeteg kitöredezett hatalmas törzs hevert, belefúródva a fekete tőzeg puha iszapjába; minél több zuhant le, annál jobban összepréselődtek, annál jobban lenyomta őket a saját súlyuk, s egységes, rugalmas anyaggá sajtolódtak össze, mely nem volt más, mint a rengeteg kiöregedett és ledőlt óriási Calamita, Lepidodendron és Sigillaria, valamint a hosszú és karcsú faszerű páfrányok és Pteridospermák közös sírja. Az esőzések áradatai időnként vastag iszap- és homokhordalékkal borították el ezt a nedves sírt, majd óriási zsurlók és korpafüvek, faszerű páfrányok és furcsa Pteridospermák újabb őserdei nőttek rajta, mert a hordalékkal borított mocsár mindig készségesen fogadta be magvaikat és a virágtalan növények spóráinak finom porát. S amint ezekben az újabb őserdőkben valamelyik hatalmas fát ledöntötte a vénség, a szabaddá vált helyen dús aljnövényzet sarjadt, melynek minden egyes példánya szívósan küzdött helyéért a nap alatt.

Rosszabbra fordult a helyzet, mikor a vidék fölött vad viharok dúltak. Az örökké néma és hallgatag őserdőkből ilyenkor furcsa recsegő és sziszegő hangok hallatszottak: lezuhanó, oszlopszerű Calamiták pattogó zaja, a szélviharban egymáshoz csapódó

Lepidodendron-ágak recsegése. S mikor a száguldó szél hirtelen vad erővel támadt, lökései nyomán megdőltek s gyökerestől kifordultak a magas zsurlók és korpafüvek törzsei, s meghasadozott törzsekből összerakott hatalmas piramisokat alkotva merültek el a mocsár zavaros vizében. Azokon a helyeken, ahol a vihar rettentő és mindent elpusztító forgószéllé változott, az erdei óriások gyökerestül fordultak ki a mocsaras talajból, s mély gödröket hagytak a földben, melyek azután hamarosan megteltek a minden irányból odaáradó fekete iszappal. A forgószelek óriási erővel röpítették a hatalmas fatörzseket a magasba, hogy vad ölelésükben pusztulásuk helyéről valamennyit elsodorják, de rövidesen recsegve-ropogva elhajították terhüket, s kaotikus zűrzavar és pusztulás képét nyújtó halmokban tornyozták fel elragadott zsákmányukat. Ha pedig a vihar sodorta fekete felhőkből sűrű zápor indult, teljessé vált a pusztulás. A felhőszakadás vadul korbácsolta a széttöredezett, elpusztított fákat és a mocsár iszapját. A víz sustorgásába és morajlásába belevágott a szörnyű zuhanások zaja, mikor az elszabadult elemeknek legtovább ellenálló utolsó erdei óriások végül is legyőzötten hullottak bele az elpusztított növényzet, felforgatott iszap és megzavarodott víz kaotikus összevisszaságába.

Az Edaphosaurus éppen egy ilyen elpusztított helyre jutott.

Nehézkesen törte át magát a szétforgácsolt törzsek szövevényén, gyakran nagy ívben kellett megkerülnie az összezúzott növényzet magas halmait, s gyakran bele is süppedt a mocsár zavaros iszapjába. A pár nappal előbb még zöld mohaszőnyeget most zavaros iszaphordalék borította, ugyanúgy, mint az alacsony páfrányok zöld csipkéjét. A zöldes félhomály s az árnyékos zugok helyén most vízzel teli mocsarak éktelenkedtek. Ahol azelőtt dús élet burjánzott, most egy időre ismét a pusztulás uralkodott.

Az Edaphosaurus azonban átmászott minden akadályon, s egyre előre igyekezett, a folyó folyásával szemben, melynek kiáradt vize most újból visszahúzódott széles medrébe.

A nap lassan már nyugat felé hajlott, mikor az Edaphosaurus egy olyan helyre ért, ahol a folyómedret dombok szűkítették össze, s körös-körül rengeteg hatalmas szikla hevert, melyek a hegyoldal meredekéről zuhantak le.

Itt ért véget az Edaphosaurus útja.

Kidőlt és keresztül-kasul egymásba gabalyodott fatörzsek bástyája meredt fel előtte; a fák bezuhantak a sziklák közé, s gyökereik számtalan ágbogával s a liánszerű páfrányok szárainak vastag kötegeivel teljesen összefonódtak. A szétforgácsolódott fatörzsek, hatalmas sziklák és kiszáradt föld eme elképzelhetetlen összevisszaságában itt-ott állati tetemek hevertek, kisebbek és nagyobbak, melyeket összenyomtak és agyonzúztak a ledőlt törzsek, vagy a vad felhőszakadás és az áradó víz végzett velük.

A folyóparton gátként meredező törzsek és kövek fala mögött a folyó felszíne hullámzott, már régóta óriási erővel támadva ezt a váratlan akadályt. De legyőzéséhez még nem volt elég ereje. Csak mikor újabb esők zuhogtak a vidékre, s a víztömeg sokszorosára nagyobbodott, kezdett először ingadozni a gát a víz nyomására. De azért még akkor is ellenállt, mikor a rajta támadt nyílások megnövekedtek, s jócskán meglazították alapjainak szilárdságát.

Az újabb felhőszakadások azonban, melyek gyakran látogatták meg a vidéket, s ezt a természetes víztárolót teljesen megtöltötték vízzel, lassan tönkretették a gátat, mely a víz nyomására most már alapjaiban remegett, s a tiszta víz számtalan résen áttörve ezüstös ívekben zúgott át fölötte és ömlött szét a túlsó oldalán.

Az Edaphosaurus mozdulatlanul állt, tompa tekintettel bámulta maga előtt a gátat. Most úgy festett itt, mint valami megkövült szörny, mely a tiltott völgy bejáratát szemléli.

A napsugár közben már a nyugati látóhatárra ért. Az elpusztított fák gátjával feltartóztatott víz felszíne a napnyugta gyönyörű színeiben ragyogott.

A csendet s az alkonyat szépségét hirtelen vad recsegés zavarta meg. Még el sem ült a zaj, a gáton hatalmas rés támadt, s egyre tágult, egyre nőtt a minden útjába állót elsodró víz erős nyomására. A víztömeg zúgásába belevegyült a hasadozó törzsek ropogása, melyeket vad összevisszaságban sodort magával. A folyómedret hamarosan megtöltötte a megvadult vízár. S mikor a meder már nem bizonyult elegendőnek, a folyó kilépett a partra, messzi környéken szétáradt, s ahol nem vesztett vad erejéből, ott mindenütt elsöpörte a felforgatott őserdő kidőlt törzseit s a rájuk rakódott iszapból képződött halmokat; mindent szélesre tárt karjába fogott, hogy aztán valahol távolabb megszabaduljon zsákmányától s teljesen elborítsa iszappal.

Az áradat irtózatos sebességgel sodorta magával a töredezett törzseket, egymáshoz csapta őket, halomba gyűjtötte, majd ismét szétdúlta zsákmányát, hogy aztán újult erővel s vad iramban sodorja megint tovább.

Mire az Edaphosaurus első ijedelméből magához tért, s tompa agya ráébredt a veszedelemre, már késő volt. A kiszabadult víz fatörzsekkel zsúfolt áradata vadul nekirontott, egy pillanat alatt a földre terítette, s feltartóztathatatlan erővel hajtotta maga előtt. Habzó hullámainak gyors csapásai rázúdultak az állat testére, s a törzsek és ágak borzalmas ütései teljesen elkábították. Az Edaphosaurus csak pár pillanatig védekezett, aztán megadta magát, meghátrált a víz támadása elől. A megvadult áradat pedig magával sodorta csúf, szétszaggatott testét.

A nap aranygolyója eltűnt a nyugati látóhatár mélyén. A sötétség kibontotta fekete fátylát, s betakarta az elpusztult vidéket s a kimúlt Edaphosaurust is …

A víz zúgása lassan elhalkult, majd egészen elcsendesedett. A mocsaras tájat elborították a faszerű zsurlók és korpafüvek, a magas páfrányok és Pteridospermák, s helyenként a délceg Cordaiták karcsú törzsei is. A vénség következtében maguktól kidőlt törzsek mellett szélviharokban és forgószelekben gyökerestől kiforgatott törzsek hevertek. Aztán lassan besüppedtek a mocsarat megtöltő s szinte feneketlennek látszó lágy, kásás anyagba. Majd az egyre gyakrabban érkező s egyre kiadósabb viharok és felhőszakadások agyag- és homokhordalékkal borították el ezt a hatalmas sírt. Így aztán ott, ahol azelőtt buján fejlődött az élet, ahol az óriásfák mint valami zöld tűzvész hatalmas lángjai nyúltak a magasba, most nem maradt más, csak minden zöld s minden élet nélküli puszta sík.

Tűntek a napok, tűntek az éjszakák, s a puszta sík lassan újra kizöldült. Ismét kinőttek az őserdők, ismét erjedt bennük az élet, de megint minden elpusztult, mindent elborított az agyag és homok.

Évszázadok, évezredek, korszakok múltak. Az őserdők rengeteg agyagos és homokos hordalékkal megtelt egykori sírjai először lágy, tőzeges anyaggá változtak át, végül az egész tömeg megkeményedett, s fekete kő, kőszén lett belőle.

Évszázezrek teltek el.

Vastorony nyúlik magasan az égnek, az éjszaka sötétjéből tompán rajzolódik ki a bányászok alakja, amint kezükben világító lámpásokkal igyekeznek a bányatorony irányába. Beszállnak a felvonó kosarába, s már zuhannak is le a tárnákba, mélyen a föld felszíne alá, hogy a mai világot néhány órára felcseréljék az ELPUSZTULT VILÁGGAL. Ez az elpusztult világ ma a sötétség s a fekete gyémánt világa, de azelőtt, mikor még valódi világ volt, ez is éppen úgy a ragyogó napsugár s a pompázó zöld világának számított; persze mindez már régen volt, olyan régen, hogy az

ember szinte el se meri, el se tudja képzelni ezt az elszállt 250 millió esztendőt!

Közép-Csehországból messze, a tengeren túlra, Észak-Amerika Wyoming államába vezetjük el az olvasót.

A korai harmadkor idejében a mai Wyoming államban hatalmas mocsarak, lápok és erdőségek terültek el, melyekben számtalan, ma már kihalt, furcsa formájú emlős élt (pl. az *Uintatherium*). A mocsarakban és vizekben különböző halak éltek, s velük együtt krokodilfélék és teknősök is. A mocsarakat száraz, steppés vidék övezte, különböző steppei állatoknak, elsősorban a mai ló furcsa ősének (*Orohippus)* adva otthont. Ez egyike volt azoknak a vidékeknek, ahol a legrégibb emlősök kifejlődtek. S e körül az óriási, tavakban bővelkedő, steppével szegett medence körül hatalmas tűzhányók meredeztek a magasba, melyek azokban az időszakokban, mikor nyugalmi állapotukból felébredtek, pusztulást hoztak minden körülöttük található élőre. A terület metszetében nagyon sok hamuréteget találunk, melyek igen sok állatot temettek maguk alá; ezeknek az állatoknak csontvázai a mai napig megmaradtak. Elbeszélésünk az akkori és ottani élet egy

részletével foglalkozik. A Synoplotherium pusztulásától, melyet a hatalmas Uintatherium lábai alatt ért el a vég valamikor a középeocénben, legalább 50 millió esztendő múlt el.

TÚLBECSÜLT ERŐK

Magasan fent a hegyek között, a zöld páfrányok és alacsony zsurlók sűrűjében kicsiny forrásból fakadt a patakocska kristálytiszta vize. A kis patak ezüstös hullámai pajkosan ugrálták át keskeny medrének éles köveit, s vidáman csörgedezve siettek le a hegyoldalon a mindenfelől magas hegyekkel körülvett széles völgykatlanba.

A buján növekedő növényzet ragyogó zöldjével borított völgykatlant körülölelő hegyek szinte a felhőkbe fúrták szürke, szomorú, mozdulatlan, halott és csupasz sziklacsúcsaikat. De mikor csupasz ormaik és csúcsaik körül vad viharok dúltak, a nyugodt napok síri csendjét dübörgés váltotta fel.

A tovaszálló évszázadok folyamán gyakori földrengések bomlasztották a sziklaszirteket, széttördelték és sziklatömbökké hasogatták őket, melyek aztán a meredek oldalakon legördültek a völgy mélyébe. Odalent áttekinthetetlen kőpusztaságot alkottak, s most olyan volt ez a hely, mint elhagyott csatatér, ahol mesebeli óriások vívtak irgalmat nem ismerő küzdelmet.

A hegyek kopasz csúcsai közt sok tátongó nyílású tűzhányó meredt az égre. Mint óriási katlanokban fortyogott bennük az izzó láva, mely a borzalmas kitörések alkalmával kiömlött a mély kráterek szélén, s hatalmas folyamokban hömpölygött le a tűzhányók lejtőin. Szétömlött a környéken, áthömpölygött a hegy lábánál álló hatalmas sziklák között, aztán tovább folytatta útját a völgykatlanba, felégette a füves növényzetet, elpusztította a bokrokat és a ligeteket, s hatalmas őserdőrészeket is elnyelt. Mindent elpusztított, ami az útjába került, mindent izzó ölelésébe zárt, amihez hozzáért, s pillanatok alatt mindent porrá égetett.

Csak a lápokban és mocsarakban haltak el éles sziszegéssel. fehér gőzzé válva a halált hozó, izzó lávafolyamok.

Rosszabb volt a helyzet, mikor az izzó lávafolyamokkal együtt mérges gázok sűrű felhői törtek fel a tűzhányók mélyéből, s minden élőlényre pusztulást hozva elárasztották a távoli környéket. Ilyenkor fekete füstoszlopok is szálltak fel a tűzhányó kráteréből, s a kavargó füstön vörös lángnyelvek s hatalmas szikralegyezők villogtak át. A vörös ragyogással feltóduló fekete füstoszlopokkal együtt villámgyorsan emelkedtek a magasba, az elsötétült égboltra az izzó hamu fellegei, egy ideig fent kavarogtak, majd visszahulltak a földre, hogy nagy területen elborítsák az egész völgykatlant. Izzásuk elpusztította a füves réteket, az alacsony bokrokat, megölte az apróbb teremtményeket, s egyre vastagabb rétegben rakódott le a föld felszínére.

A rettenetes tűzhányókitörésnek ezekben a borzalmas pillanataiban minden, ami csak tudott, menekült a pusztulás helyéről, oda igyekezve, ahová már nem ért el a kitörő vulkán iszonyú ereje. Minden erejük megfeszítésével s szemükben leírhatatlan félelemmel futottak el a helyről, ahol a füst fekete gomolyagokban terjedt mindenfelé, ahol a borzalmas, hosszú lángnyelvek kígyózó villámokként csaptak fel a füstből, s ahol az izzó vulkáni hamu vastagon elborította a földet, elpusztított minden élőt, s rétegekben lerakódva úgy átforrósította a földet, hogy a levegő úgy remegett fölötte, mint a lobogó tűz fölött.

Mikor a tűzhányó háborgó erői újból lecsendesedtek, környéke olyan lett, mint egyetlen hatalmas sír. Az elpusztított élet a hamu vastag rétege alatt hevert; a legkülönbözőbb fűfélék szárai, kis bokrocskák, apró rovarok és nagyobb állatok, melyek már nem menekülhettek, de akadtak itt elhamvadt fatörzsek is, melyek a lángokban végigégve a földre roskadtak. Mindez örökre eltűnt a föld felszínéről, s a mai időkig csak megkövesedett regét hagyott

maga után, melyet a különböző növényi maradványok és állati csontok kitörölhetetlen írással róttak bele a vulkáni hamuba.

A vészthozó napok elmúltával az őserdők csendes és sötét rejtekeiből, barlangjaiból és odúiból, egyenként vagy csordákban és csoportokban ismét kitódult az állatvilág. A száraz, füves steppéket újból felverte az élet vidám hangja. A rovarok cirpelése, zümmögése lármás dallammá olvadt össze. A hatalmas, vulkáni sír szélén, a hegy lábánál is megélénkült az élet.

Meseszép volt a természet ebben a völgykatlanban.

Varázslatos, trópusi táj képét mutatta a vidék; együtt volt itt a természet minden építő és pusztító ereje, hogy együttesen alkossa meg az elképzelhetetlen szépség és nagyszerűség művét. A völgykatlan közepén, távol a hegyek bástyafalától mint hatalmas ezüsttükör csillogott egy nagy tó, melynek nyugodt felszínén kirajzolódtak a part menti vén tölgyek, jávorok, diófák és fügefák dús koronái, vagy másutt a tűlevelű ciprusok, mocsári ciprusok s a szédítő magasságba nyúló óriási sequoyák csúcsai. A fehér törzsű nyírfák erdőcskéi fahéj- és babérligetekkel vagy karcsú és délceg pálmák csoportjaival váltakoztak. A faszerű cikaszok azonban még ezeket is túlszárnyalták szépségben és kecsességben, s szárnyasan összetett leveleiknek legyezői pompás, zöld szalagokként lobogtak magasan a levegőben, túlemelkedve a füzek, mogyorócserjék és oleanderek sűrűjén.

A vén fák magas, erőteljes törzsére rengeteg lián kúszott, átbújtak a koronák ágai közt, s egészen fent, a ragyogó napsugarak fényében bontották ki zöld lombozatukat. A mohával és zuzmóval borított vastag ágakon élősködő növények zöldelltek, főként gyönyörű orchideák, melyeknek leírhatatlanul pompázatos és gyengéd virágai nagyszerűen illettek a rózsás napkelték, lángoló napnyugták, a szivárványos égbolt s a cikázó villámok szépségéhez.

Ha szél zúgott át a táj fölött, a százéves fák törzsei meg se moccantak, csak terebélyes koronájuk csúcsa hullámzott könnyedén, s leveleik susogtak halk zizegéssel, hogy hangjuk szinte észrevétlenül olvadjon bele a homályos rengeteg csendjébe.

Mikor azonban a völgykatlan fölött vad viharok száguldtak át, a forgószél kíméletlen ereje pusztító karjai közé ölelte a sok száz éves óriásokat, s kiszaggatott gyökereik panaszos recsegése-ropogása közepette forgatta ki s döntötte földre őket. A lezuhanó súlyos törzsek gyenge fácska módján roppantak szét. A pusztulás fölött aztán borzalmas fütyüléssel, lármával és sikongással üvöltötte vad dalát a szélvihar.

Mikor a vad viharok és forgószelek kiadták romboló mérgüket, megint méltóságteljes csend támadt az őserdőkben. A ledöntött óriások lassan korhadoztak, törzsüket bevonta a moha sűrű zöldje, s ágaik és gyökereik szövevényében sok állat keresett magának odút.

A zöld völgykatlan közepén csillogó tavat minden oldalról patakok és folyók táplálták, melyek vizében és partjain sok, ma már kihalt halfajta, rengeteg teknősbéka és vízimadár élt magányosan, párosan és csapatokban is; ha aztán egy-egy madársereg szárnyra kelt a víz felszínéről, a madárszárnyak suhogása, mint távoli vízesés zsongó muzsikája szállt át a táj fölött.

A tó s a vizek folyása körül számtalan láp és mocsár csillogott, telenőve a magas fű, szittyó és nád csodálatos szövevényével, mindenféle mocsári növény hatalmas csomóival, melyeknek széles és puha levelei alatt alacsony mohapárnák húzódtak meg. Más helyütt vastag tőzeg alkotott terjedelmes szőnyegeket, melyeket zöldes vagy sárgás színű, levelesen elszélesedő különböző telepes növények szegélyeztek. A dúsan növekedő zöld zsurlók és díszes páfrányok áthatolhatatlan sűrűsége alacsonyan a föld fölött

hömpölygő zöld ködfelhőként emelkedett a moha és tőzegszőnyeg fölé.

A száraz talajú, nyílt füves területek se hiányoztak erről a vidékről. Az alacsony fű összefüggő, dús, zöld szőnyege tele volt hintve a legkülönbözőbb színárnyalatú, fehér, piros, sárga és kék virágokkal, valamint kis szigetek formájában csoportosuló alacsony és magas bokrokkal, melyek ágain és levelein még akkor is zajosan hangversenyezett a sok-sok kabócaféle, mikor a többi rovar a déli nap izzó tüzében csendesen pihent a rejtekében.

Ilyen volt az alvó vagy kitörő vulkánok kerek bástyafalával körülvett vidék képe. Ragyogó reggelek köszöntöttek erre a tájra, s csendes alkonyatok szálltak rá a késő délutáni órák után. így múlt az idő a középeocén korában ...

A kidőlt diófa gyökerének sűrű fonadékából kibújt egy ősragadozó hosszú, keskeny feje. Rövid fülét hegyezte, nedves,

fekete orrával beleszimatolt a levegőbe. Aztán kinyitotta a száját, s mint vörös kígyó bújt elő hosszú nyelve, mellyel néhányszor megnyalta felső ajkát és fekete orrát.

A ragadozó torkából rekedtes hang tört elő, inkább rosszkedvű prüszkölés, mint rövid ordítás. Mindjárt utána kibújt a Tritemnodon az odújából, s csendesen megállt a barlang sötét nyílása előtt.

Furcsa, kezdetleges ragadozó volt. Testét karcsú és hosszú végtagok hordozták, melyek közül a hátsók hosszabbak voltak, mint a mellsők. Keskeny, megnyúlt feje hosszú s a koponyával egyforma vastagságú nyakon ült. Vörösesbarna, majdnem a környékbeli sziklák vagy a vén fatörzsek színéhez hasonló szőrén sötét foltok sorakoztak, melyek hosszú farkán gyűrűszerű körökbe olvadtak. Könnyed mozgású, ügyes, gyors és vérszomjas állat volt. de hiányzott belőle a ravaszság és alattomosság.

A Tritemnodon néhányszor lustán kinyújtózott, aztán könnyed, sima lépésekkel körüljárta a barlangját.

Néha megállt és csendesen szimatolt. Mivel azonban semmiféle szagot nem érzett, mely kellemesen vagy ingerlően hatott volna rá, továbbindult. Kiosont az őserdőből, s a füves steppe felé vette útját.

Hirtelen megállt, lefeküdt a fűbe, s mozdulatlanul a földhöz lapult. Zöldes szeme feszülten meredt maga elé, hosszú farkának hegye rövid mozdulatokkal járt ide-oda.

A ragadozó egy majdnem teljesen kiszáradt dágvány előtt feküdt. A dágvány partján körös-körül sok lábnyom látszott, mert az állatok ide jártak szomjukat oltani. A dágvány közepén csillogó vízmaradványból éppen egy kis ősorrszarvú, a Hyrachius ivott, mely inkább egy mai lovacskához, mint az orrszarvúak családjának későbbi képviselőihez hasonlított. Félénksége onnét eredt, hogy nem volt semmije, amivel támadások ellen megvédhette volna magát. Kicsiny volt, karcsú, s vékony bőrét a ragadozók foga

könnyen átharaphatta. Feje még nem volt felfegyverezve tompa szarvakkal, melyekkel súlyos sebeket osztogathatott volna. Az ellenség támadása elől az egyetlen védelmet csupán karcsú lábai jelentették, melyekkel gyors iramban tűnhetett el a támadás színhelyéről, s ezek már számtalanszor meg is mentették az életét. Ezért aztán ivás közben többször is szünetet tartott, magasra emelte a fejét, és figyelmesen szimatolt. Olyan óvatosan viselkedett, hogy fejét állandóan forgatta, sőt időnként hátat is fordított a pocsolyának csak azért, hogy meggyőződhessék róla, nem közelít-e felé valahonnét valami álnok ellenség.

De éppen mikor új kortyantásra hajtotta le a fejét, hirtelen megrezzent. Valami suhogást hallott, s ez a halk hang is elegendő volt ahhoz, hogy ne várja be a közeledő ellenséget. Felugrott, farkát meglebbentette, s már ungon-berken is túl volt, otthagyva a félig kiszáradt pocsolyát.

A sikertelen támadás miatt megzavarodott Tritemnodon még mindig azon a helyen állt, ahol a figyelmetlenül eltaposott ágacska gyenge reccsenése az árulója lett, amint éppen kúszva indult az ősorrszarvú felé; pedig nem tehetett mást, oda kellett kúsznia hozzá, ha egyetlen hatalmas ugrással rá akart rontani, hogy a földre teperje. Most aztán csalódottan ácsorgott, és dühösen bámult a menekülő zsákmány után, mely már el is tűnt a távolban, mert a rémület s a halálfélelem megsokszorozta gyorsaságát.

A Tritemnodon hirtelen abbahagyta farkával a csapkodást, szorosan a földhöz lapult, s fejét abba az irányba fordította, ahonnét mintha valami közeledő zaj ütötte volna meg a fülét.

Hamarosan meg is látott két nagy állatot, amint kiléptek a sűrűségből. Páratlanujjú őspatások voltak, a mai ló, orrszarvú és tapír ma már régen kihalt távoli rokonai. A Titanotheriumoknak, ezeknek a furcsa páratlanujjúaknak csoportjához tartoztak, melyeknek az óharmadidőszakban kezdődő törzsfejlődése során kezdetben csak kicsiny, a mai juhnál nem nagyobb fajtája

mutatkozott, kihalásuk előtt azonban már egészen hatalmasra, mai víziló nagyságúra fejlődtek ki. Ennek a hatalmas, oligocénkori fajtának fején két nagy csontkinövés díszlett, melyek mint két hosszú szarv nőttek ki az erős orrcsontokból. Eocénkori elődeiken azonban ezek a kinövések még kicsinyek voltak, sőt némelyikről teljesen hiányoztak is.

Erre a két, Palaeosyops nembeli Titanotheriumra lesett sóvár szemmel az éhes Tritemnodon.

A két állat lassan, s a teljes biztonság tévhitében lépkedett a félig kiszáradt pocsolya felé, mert a szellő iránya miatt nem szimatolhatták meg a leskelődő ragadozót. Akkorák lehettek, mint egy-egy megtermett borjú, de erőteljesebbek és nehézkesebbek. Nagyon széles és lapított fejük hatalmas testükhöz arányítva kicsinek látszott, s apró, kifejezéstelen szemük túlságosan elöl ült a fejen. Szájuk fölött két, bőrrel bevont kis csontkinövés, afféle miniatűr szarvacska éktelenkedett. A koponyájukat alkotó erős és vastag csontok alig hagytak egy kis helyet az agyvelőnek. Ezért volt az agyvelejük kicsiny, s ezzel együtt az észbeli képességük is jelentéktelen.

Mielőtt a pocsolyához értek, leszakítottak néhány bojtorjánszerű levelet, s nyugodtan őrölték nagy és rövid zápfogaik között. Aztán megálltak a pocsolyánál, néhány hosszú korttyal enyhítették szomjukat, majd ínyencek módján elterültek az iszapban, kéjesen meghengergőztek benne, míg barna és ráncos bőrüket teljesen beborította a posványos iszap.

Mikor kedvükre kiélvezték az iszapfürdőt, feltálltak, rövid fülüket hegyezték és játékba kezdtek. Fejjel rontottak egymásnak, vidáman visítoztak és prüszköltek, végül esetlen és nehézkes vágtába kezdtek a pocsolya körül. Pajkos játszadozásuk közben teljesen megfeledkeztek a világról, az elővigyázatról s a félelemről is, mert érzékszerveik még csak árnyékát sem jelezték a veszélynek, mely a ragadozó képében a közelükben leselkedett.

A leskelődő ragadozó azonban nem szánta rá magát a támadásra. Tapasztalatból tudta, ereje nem elég ahhoz, hogy győzedelmeskedjék az ilyen nagy zsákmányon. Olyan harcba keveredhetne, mely halálosan kimerítené, s mégsem hozna győzelmet. Miért pazarolja az erejét a már eleve reménytelen dologra! A ragadozó kisvártatva fel is emelkedett helyéről, s nagy kerülővel csendesen tovakúszott a bokrok mentén, ki a nyílt steppére.

Néhány hatalmas diófából álló facsoport felé igyekezett, melyek elsőkként törték át az őserdő bástyafalát s hatoltak a steppe területére. Még mielőtt odaért volna, felriasztott egy kis Hyopsodus családot; ezek az apró rovarevők alaposan átkutattak minden zugot, hogy valami jó falatot találjanak. Testüket hosszú, vastag szőrzet borította, melyet fenyegetőn borzoltak fel; ezek a hosszú szuronyokhoz hasonló fehér, hegyes szőrök valóságos kis szúrós golyóbissá változtatták az állatkákat. A kis nőstény és hímje mellett néhány kicsiny is topogott, türelmetlenül várva a jó falatra. Már maguk is értettek a zamatos kis lárvák és kövér kukacok összefogdosásához, s nevetséges futással iramodtak a sűrű fűszálak közötti rejtekükből kibújó s gyorsan menekülő bogarak után.

Amint a nőstény észrevette a kúszva közeledő ragadozót, figyelmeztetőn felvinnyogott, s apró ugrásokkal igyekezett a tüskés bokrok felé, hogy gallyai és ágai közt keressen menedéket. Futva követte a hím s a botladozó kicsinyek is. A tüskés bokrok között aztán mindnyájan összebújtak, s villogó szemecskéjükben a rettegés fényével várták, nem próbál-e a ragadozó utánuk hatolni. S míg a ragadozó el nem távozott, csendesen, összekuporodva ültek, csak piciny szívecskéjük dobogott vadul.

A Tritemnodon rájuk se hederítve haladt tovább.

Figyelmét egészen más dolog kötötte le.

A diófák közt, amerre útját vette, néhány régi, szélviharban kidőlt törzs hevert, száraz, elhalt ágaik kusza szövevényét moha és

zuzmó nőtte be. Ezt a helyet választotta ki magának vidám kergetőzésre néhány mókusszerű rágcsáló. Villámgyorsan futkároztak fel-le a törzseken, besurrantak a csonka ágak közé, bebújtak sűrű szövevényükbe, egészen eltűntek benne, hogy aztán ismét előbukkanjanak valahol. Hatalmas ívben lendültek át egyik törzsről a másikra, hintáztak a vékony ágakon, kecses testük, melyet pompás, ezüst- szürke, oldalukon és hátukon sötéten sávozott, csillogó szemecskéjük fölött pedig sötétebben csíkozott szőrzet borított, ezüstnyílként suhant a levegőben. Vidám és gondtalan kergetőzésüket időnként vidám rikoltozás vagy furcsa fütty szakította meg, mikor a két ezüstös állatka a vad kergetőzés során majdnem egymásnak ütközött.

Kígyó módján a földhöz lapulva kúszott a Tritemnodon a mit sem sejtő rágcsálók felé. Zöld szeme éhesen falta a látványt, s csak

alkalmas pillanatra várt, hogy hatalmas ugrással elkaphassa valamelyiket.

Nem várt sokáig.

Az egyik ezüstös rágcsáló, társa elől futva finom ívben lendült át egyik törzsről a másikra, majd a törzs túlsó oldalán eltűnt üldözője szeme elől. S mialatt az üldöző meglepett tekintettel nézte, hová bújt el olyan váratlanul a társa, a másik már fel is bukkant a kidőlt törzs végén, két lábra állt s halkan füttyentett, mintha kinevette volna becsapott üldözőjét, vagy mintha újabb kergetőzésre hívta volna.

De már nem iramodhatott tovább.

Az éhes Tritemnodon hatalmas ugrással rávetette magát, majd erős állkapcsai közé kapta a testét, aztán úgy összeszorította, hogy a kis rágcsáló csontjai megroppantak, mintha valami vasszorítóba kerültek volna.

Ez aztán mindennek véget vetett, a játszadozásnak s az életének is.

A Tritemnodon gyorsan lenyelte a kicsiny rágcsáló testét. Éhsége azonban nem csillapodott, sőt, gyomra még jobban megkívánta a harapnivalót. Ezért aztán abban a reményben, hogy végül jóllakhat, újból továbbigyekezett.

Az őserdő szélén kúszott, kikerülte a lápok és mocsarak növényekkel benőtt partjait, áthaladt az erdő vihar pusztította nagy szakaszán, ahol százával korhadoztak az apró szilánkokra hulló fatörzsek, s ezer és ezer újabb növény harcolt egymással a helyért, a világosságért, átgázolt a sűrű cserjéken, de sehol nem akadt zsákmányra.

Éhségtől kimerülten indult a Tritemnodon ki az őserdőből, hogy a füves steppe síkján próbáljon szerencsét.

Alig ért ki, máris lelapult a földre, s óvatosan kúszott tovább a magas fűben. Időnként meg-megállt valamelyik bokornál, s annak árnyékából figyelte éles szemmel a tájat.

Sokáig nem vett észre semmi figyelemreméltót.

Ezért többször is nekiindult, s mindig újabb remény ébredt benne, hogy kitartása végül is elnyeri jutalmát.

Ki is várta.

Egyszerre csak észrevette, hogy egy kis ménes halad messze a steppén; az Orohippusok családjába tartozó őslovacskák voltak. Gyorsan lelapult a földre, s egy pillanatra se vette le róluk a szemét. Hosszú farkával idegesen csapkodott jobbra-balra, s egész testét türelmetlen várakozás remegtette meg. Kisvártatva aztán kúszva megindult egyenesen elébük.

Az Orohippusok csoportja, melyet egy gyönyörű, szüntelenül szimatoló s szemével élesen figyelő mén vezetett, gyorsan közeledett felé.

Kis termetű, nem egészen fél méter magas őslovacskák voltak, a lovak fejlődési láncolatának egészen a kezdeti fokán. Mellső lábukon még négy ujjuk volt, a hátsón három, s minden egyes ujj parányi patában végződött. De már ezeken a kis lábakon is megfigyelhető volt, hogy a lábközépcsontok a középső ujjakon jobban kifejlődtek, mint az oldalsókon. Ez a jel a lovak törzsfejlődése során állandóan hangsúlyosabbá vált, míg végül a pleisztocénkori s a mai lovaknál az összes ujj közül minden lábon

csak a középsők maradtak meg, ezek viszont erősen kifejlődtek s szilárd patákká változtak. Az oldalsó ujjak a fejlődés során állandóan kisebbedtek, felhajlottak, úgyhogy már a földet sem érintették, bár még jól látszottak, s nem voltak a többi apró csonthoz hasonlóan a bőr alá rejtve.

A ló fejlődése során mutatkozó nagyfokú végtag-átalakulásnak az volt az oka, hogy az őslovak utódai egyre inkább elhagyták a tocsogós és mocsaras őserdőket, s megkezdték a kizárólagos steppei életet, ahol a kemény és száraz talajt fűfélék és bokrok nőtték be. A geológiailag legrégebbi őslovacskák végtagjain lévő több ujjnak megvolt az előnye, mert a jobban szétterpesztett ujjak több biztonságot nyújtottak, s biztosabb járást engedtek a mocsaras talajon; a változott életkörülmények között élő, geológiailag fiatalabb őslovaknak azonban már előnyösebb volt, hogy oldalsó ujjaik lassacskán és fokozatosan elkorcsosultak, míg a középső ujjak megerősödtek, megvastagodtak.

A száraz és füves síkságokon vagy steppéken, ahol ezek a geológiailag fiatalabb őslovak éltek, hátrányos lett volna a négy ujjon történő járás. A steppék kemény talaja nem csupán biztos járást engedett meg, hanem gyors futást is. S a gyors futás ezeknek a kihalt steppei őslovaknak végtelenül s életbevágóan fontos volt, mert megvédte őket a különböző ragadozóktól, melyek szívesen vadásztak rájuk, hiszen egyébként teljesen fegyvertelenül álltak velük szemben; ezért változott át végtagjaik szerkezete oly módon, hogy a legnagyobb gyorsaságot fejthessék ki futás közben, vagyis lábukat a lehető legkönnyebben kaphassák fel a talajról. Ez pedig csak azáltal vált lehetségessé, hogy az oldalsó ujjak elkorcsosultak, felhajlottak, s a talajt már nem is érintették. Elkorcsosulásukkal együtt viszont megerősödtek és megvastagodtak a középső ujjak, ezekre nehezedett az állatok testsúlya, s csakis ezek kerültek érintkezésbe a kemény talajjal.

A végtagok megváltozásával együtt változott a lovak fejlődése során az állkapocs is, mégpedig annak következtében, hogy az életkörülmények s a környezet megváltozásával együtt megváltozott a táplálékuk is. A kemény steppei füvek okozták, hogy az őslovak eredetileg mindenevő állkapcsa jellegzetes növényevő állkapoccsá változott át, jellegzetes, nagy, hasáb alakú zápfogakkal, melyek a hosszú fogkoronán lapos, bonyolultan redőzött őrlőfelületekkel voltak ellátva.

A lovak eme törzsfejlődési változásaival kapcsolatban lényegesen meghosszabbodott a koponya pofarésze s a nyak is. Mindezzel az új fejlődési jeggyel együtt járt a testméret megnövekedése; az Eohippusokhoz tartozó alsó eocénkori őslovak nem voltak nagyobbak a mai macskánál, illetve rókánál, s csak a harmadkor végén, a ma már kihalt Plessihippusok nagysága érte el némelyik mai ló méreteit.

Egész hosszú korszakokra volt szükség, míg a természet a maga csodálatraméltó fejlődésével a kicsiny Eohippustól a mai lóig, legnemesebb állatunkig, az ember hűséges segítőtársáig eljuthatott. Különböző nemek százezernyi nemzedékének kellett leélnie az életét, míg végre elértük a mai állapotot, kifejlődtek mai nemes lovaink. S ez a középeocénbeli Orohippus éppen egyike volt a már régen a múlt tengerébe süllyedt nemeknek.

A vezérmén hirtelen megtorpant, magasra kapta a fejét, s mélyen beszíva orrlyukaiba a levegőt, hosszan szimatolt. Aztán kurtán felhorkant, s nyugtalanul és bizalmatlanul körülnyargalta az egész csoportot.

De sehol semmi bajt nem észlelt, körös-körül mindenütt nyugalom és békesség honolt.

A csoport ismét csendes ügetésbe kezdett. Elöl a mén, s utána széles sorokban a többiek. Kicsiny sörényük meg se mozdult, ritkás szőrrel benőtt farkuk azonban vidáman lengett a levegőben.

Néhány alig feltűnő, fehéres színű hosszanti csíkkal díszített fakó szőrük ragyogott és világított a napsugárban.

A steppén ügetve egyre közelebb és közelebb értek a leskelődő ragadozóhoz.

Minél jobban közeledtek, annál izgatottabb lett a Tritemnodon.

Nem telt bele sok idő, s a csapat olyan közel ért hozzá, hogy a leskelődő ragadozó már felkészült a halált hozó ugrásra. A hozzá legközelebb ügető fiatal mént választotta ki magának.

Összehúzódott, s testsúlyával a hátsó lábaira nehezedett; de abban a pillanatban, mikor nagy ugrással a kiszemelt áldozat lapockájára akarta vetni magát, a méncsikó hirtelen megváltoztatta ügetése irányát.

A Tritemnodonnak éppen elég tapasztalata volt már, hogy tudja, most nem ugorhat, fölöslegesen kockáztatná meg az ugrást, s csak mindent elrontana. De mivel nem akart lemondani a zsákmányról, kilőtt nyílként kiugrott rejtekéből, s betört a csoport közepébe, egyenesen neki a kiszemelt csikónak. A csikó magasra

ágaskodott, kétségbeesetten felnyerített, megfordult, s a többi menekülővel ellenkező irányba száguldva elvágtatott.

A Tritemnodon állandóan a sarkában volt.

De nem tudott vele lépést tartani.

A fiatal mén hamarosan eltűnt a széles, füves síkság alacsony bokrai között. Szünet nélkül nyargalt, csak időnként állt meg egy-egy pillanatra, s ilyenkor tapasztalatlan fiatalok módján szimatolt maga körül.

Halálos rémület kerítette hatalmába, s nyugtalankodott, mert magára maradt. Céltalanul bolyongott a vidéken. Hol ügetett, hol könnyedén lépegetett, hol pedig riadt vágtába kezdett, hogy aztán ismét megálljon egy-egy pillanatra. Szőre fénylett az izzadságtól, csíkozott oldala gyors hullámokban mozgott a rémülettől s a nagy lihegéstől. Fejét jobbra-balra nyújtogatta, s olyan hosszan és kitartóan szaglászott, hogy finom orra szinte remegett közben.

Mikor aztán semmi veszedelmet se szimatolt, megrázta a fejét, s lassú ügetéssel megindult egy alacsony dombocska felé.

Amint felért, kutatón körülnézett, merre járhat a csapata. De hiába tekingetett mindenfelé a széles vidéken, még csak a nyomát se látta. De nem csupán társai tűntek el a szeme elől, hanem félelmetes üldözőjének is nyoma veszett.

Csakugyan egyedül volt a nagy pusztaságban, teljesen egyedül.

Kissé megnyugodva nyargalt le az alacsony dombocskáról, majd legelészni kezdett, mert csábították a fiatal, üde zöld, édes nedvekben bővelkedő fűszálak. Nem legelt azonban olyan gondtalanul, mint máskor. Nyugtalanította a magány csendje; hiányzott neki a ménes, hiányzott a biztonságot és védelmet nyújtó közösség, mert a magányosság félelemmel, bajjal, sőt sokszor halállal is jár.

Csakugyan jól sejtette sorsát.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a fiatal mén riadtan elmenekült a ragadozó éhes szája elől, a Tritemnodon a nyomába akaszkodott, és fáradhatatlan kitartással követte.

Először hosszú ugrásokkal üldözte a lovacskát, később, mikor eltűnt a szeme elől, már csak mérsékelt futással követte, mert keresnie kellett a nyomát. Fejét a földre hajtva szívta be a könnyű szagot, mely pontosan és félreérthetetlenül jelezte a kétségbeesetten menekülő lovacska útját. Minél közelébb ért hozzá, annál óvatosabban viselkedett.

Mikor a Tritemnodon a hosszú üldözés után végre ismét megpillantotta hajszolt áldozatát, lelapult a földre, és igyekezett óvatos kúszással közelebb jutni hozzá. Mindez akkor történt, mikor a lovacska leügetett az alacsony domb tetejéről és legelészni kezdett a tövében.

A Tritemnodon kígyóként kúszott a mit sem sejtő őslovacska felé. Figyelmesen rakosgatta a talpait anélkül, hogy teljes testsúlyával bármelyikre is ránehezedett volna, óvatosan próbálgatta a lépéseit, nehogy valami száraz ágacskára taposson, s a roppanás a jelenlétét elárulja. Olykor meg is állt, úgy lelapult, hogy szinte egybeolvadt a földdel, valósággal kővé meredve feküdt a helyén.

A legelésző lovacska hirtelen felkapta a fejét. Aztán felhorkant, s tovább folytatta a legelészést. De kis idő múlva megint felkapta a fejét, s újból szimatolni kezdett. Valami nyugtalanította, s szorongása egyre erősebben, egyre parancsolóbban arra kényszerítette, hogy hagyja ott a legelőt, keressen valami más helyet magának.

Még mielőtt azonban elnyargalhatott volna, egy hatalmas, foltos test hasította át nagy ívben a levegőt, rázuhant a hátára, fogas pofájával beleharapott a nyakszirtjébe, erős karmait a bőrébe vájta. A lovacska kétségbeesetten felnyerített, és elvágódott a földön. Nehézkesen az oldalára dőlt, néhányat rúgott, aztán

elhomályosodott a tekintete, s a haláltusa megzavarta minden érzéke működését.

Kimúlt.

A szerencsétlen lovacska teteménél ott állt a győztes Tritemnodon, s torkából megelégedett morgás tört fel.

Az éhség azonban hamarosan elnyomta a vadászsikere fölött érzett megelégedettségét. Lefeküdt a kimúlt zsákmány mellé, s hosszú nyelvével ügyesen felnyalogatta a lovacska folydogáló, meleg vérét.

Sokáig lakomázott békében és nyugalomban, semmi se zavarta, semmi sem akadályozta meg benne. Úgy látszott, hogy még a napnyugta is lakomázás közben éri. De a látszat ezúttal nem bizonyult igaznak.

Egy hasadozott szikla mellett, mely komoran szemlélte a trópusi vidék varázslatos szépségét, a patak kis vízeséssel egy apró tavacskába ömlött. Aztán újból kifolyt belőle, s mint a napsugárban csillogó-villogó ezüstszál csörgedezett végig a smaragdzöld réten.

A tavacska körül buja növényzet sarjadt, gyorsan növekedett a nedves talajban, s egyre több és több területet foglalt el a közeli környékből. Sűrűn nőttek itt hatalmas, sötétzöld levelek is, melyeket beharmatoztak a tüzes napsugár áradatában szivárványosan csillogó, lehulló és szétfreccsenő vízcseppek.

A számtalan hasadékkal és vágattal szétszabdalt szikla alján, néhány alacsony pálma árnyékában sötét nyílás ásítozott.

Egy fiatal, vad ragadozó, a Synoplotherium talált magának otthont a barlangban.

Sokáig keresgélt, míg végül rábukkant erre az alkalmas rejtekhelyre. A vízesés alatti tavacska szomszédsága s a nagy tó közelsége, melybe a patak ömlött, sok szomjas állatot vonzott ide. így a ragadozónak nem kellett üldöznie a zsákmányt, nem kellett

fáradságosan kúsznia a fűben s a bokrok közt, elég volt, ha rejtekében összekuporodva várta áldozatát, hogy váratlanul rátámadjon.

Ez az alattomosan leskelődő ragadozó borzalmat és rettegést hozott az egész vidékre.

Az őserdők állata a legsűrűbb sűrűségbe menekült előle, vagy a mocsarakban és tocsogókban keresett menedéket, ahol a puha és bizonytalan talaj mindig elvette a ragadozó kedvét a további üldözéstől. A füves steppék állata – mert a ragadozó néhanapján oda is eljárt vadászgatni – már messziről meghátrált előle, s kimondhatatlan félelmében és rettegésében vad futással menekült, mindegy, merre, csak minél messzebbre a borzalomtól és pusztulástól, ami mindig ott járt a vad ősragadozó nyomában.

A Synoplotherium sötétbarna teste lassan kibújt a homályos sziklahasadékból a késő délutáni világosságba.

A ragadozó lustán nyújtózkodott, majd az oldalára heveredett, néhányszor megnyalogatta a mellső lábát, s törölgetni kezdte vele a fejét, hogy minden piszkot és tisztátalanságot ledörzsöljön róla. A testéről se feledkezett meg. Mikor elkészült a tisztálkodással, szőre selymes fénnyel csillogott, s jól láthatóan váltak ki belőle a sötét körök, melyek végighúzódtak a hátán, oldalán beleolvadtak a szőr alapszínébe, hosszú farkán pedig széles, gyűrűszerű köröket alkottak. Aztán felugrott az odúja közelében heverő nagy, lapos sziklára, s a tetejéről minden irányban körülnézett, majd leheveredett, mellső lábait lelógatta a szikla széléről, s felemelt fejjel figyelte a környéket. Kis idő múlva felpattant fektéből, a levegőbe szimatolt és figyelmesen hallgatózott. A szellő izgató szagot sodort felé, s éles füle valami halk neszt hallott, melynek okozóját fel kell kutatnia.

Gyorsan leugrott a lapos szikláról.

Fától fáig, bokortól bokorig kúszott, s nemsokára megállt a sűrű és magas náddal benőtt, sekély mocsár partján. Itt aztán megpillantotta a nyugalmát megzavaró halk recsegés okozóját.

Két vízi ősorrszarvú, két Amynodon szemelte ki magának lakomázásra és kellemes tartózkodóhelyül a mocsarat. A letört és letaposott nádak széles csíkja jelezte, merre hatoltak be az Amynodonok a mocsár sekély vizébe.

A ragadozó sóvár szemmel nézte az Amynodonokat, melyek mohón falták a puha, mocsári növényeket, mit sem törődve a parton felbukkanó veszélyes ellenséggel. Eléggé tapasztaltak voltak ahhoz, hogy tudják, nem érheti el őket, hiszen majdnem teljesen a víz alá merültek, csak a fejük s a hátuk állt ki egy kissé.

Akkor se hederítettek volna rá, ha történetesen a szárazon akadnak össze vele. Tudatában voltak sebezhetetlenségüknek és

erejüknek. Csak tehetetlen kicsinyüket kellett megvédeniük tőle, mert az sohasem volt biztonságban a támadástól.

A legelésző Amynodonok látványa csak növelte a ragadozó éhségét. Tompa morgással fordított hátat a mocsár partjának, s indult vadászatra.

Könnyedén lépkedve haladt végig a mocsár partján, majd a távoli sűrűség felé tartott. Szinte hallani se lehetett, olyan halkan haladt, s közben éles szemével szünet nélkül maga körül tekingetett.

Amint a sűrű cserjéshez ért, lassan és óvatosan kúszott egyik bokortól a másikig. Időnként a földre lapult, figyelmesen szimatolt és hallgatózott, és sohasem feledkezett meg a szélirányról.

Később sikerült felhajtania néhány, a kihalt Helaletes neméhez tartozó tapírt. Kiválasztotta a csorda hozzá legközelebb álló példányát. Egy kis tisztáson legelészett, jóízűen rágcsálta a lapulevelekhez hasonló növény nedvdús leveleit.

A bokrok árnyékába vagy a fatörzsek mögé rejtőzve kúszott felé, halkan osonva a magas fűben, s az az egyetlen cél vezette, hogy egészen közel kerülhessen hozzá, mikor már megállhat és ugorhat is.

Az áldozat nyugodtan legelészett, jóízűen tépdeste a nedvdús leveleket, élvezettel falatozott. A legcsekélyebb jel se figyelmeztette a veszedelemre.

Közben a ragadozó halkan egyre tovább lopózott, sorra kerülgette a bokrokat és a fákat, csendesen és óvatosan egyre közelebb és közelebb kerülve kiszemelt áldozatához. Szeme tüzesen villogott, szinte magába itta a mit sem sejtő áldozat látványát, a másodperc egyetlen töredékére se tévedt le róla.

A ragadozó az utolsó fához kúszott s felkészült az ugrásra. Karmait a földbe vájta, hatalmas teste megfeszült, szeme az áldozat testére szegeződött; hanem mikor felpattant a földről, figyelmeztető füttyszó hasította át a levegőt.

Egy a Tetonius nemhez tartozó kis majom torkából tört fel a hang. Éppen egy ág végén hintázott, mely messze kinyúlt a tisztás fölé, ahol a Helaletes tapír nyugodtan falatozott. S pontosan abban a pillanatban, mikor a ragadozó felpattant helyéből, hogy a tapírt egyetlen ugrással a földre döntse, meredt rá a majmocska kidülledt szeme. A kis állat hirtelen megrémült és figyelmeztetőn füttyentett, s füttyjelzését társai is tüstént ismételgetni kezdték.

A majmocska füttyére a ragadozó egy pillanatra elfordította tekintetét a tapírról; a tapír azonnal abbahagyta a legelést, felkapta fejét és szétnézett. A ragadozót megpillantva félreugrott, mert menekülésre már nem volt ideje. De ez a kis mozdulata is elegendő volt ahhoz, hogy megmentse az életét. A ragadozó ugyanis üres helyre ugrott, s mielőtt még felocsúdhatott volna, a tapír társaival együtt már a közeli mocsárba menekült, s pillanatok alatt valamennyien eltűntek a buja növényzet áthatolhatatlan sűrűjében.

A ragadozó még mindig mozdulatlanul állt ott, ahol ugrása után földet ért. Hosszú farkával az oldalát csapkodta, s szemében vad

düh lángja lobogott. Az elmenekült zsákmányt nem üldözte. Ugrásakor eltévesztette, s ezzel mindörökre elveszett számára.

A közeli fa ágain izgatottan ugráltak a majmocskák, sipító hangon szünet nélkül rikoltoztak, s addig nem is hallgattak el, míg a ragadozó el nem tűnt az erdő félhomályában. Vadászatának sikertelensége miatt nyugtalanul, egyre követelőzőbben jelentkező éhségétől kínozva haladt a ragadozó az őserdőn át. De sehol sem akadt semmi a fogára.

Ezért aztán otthagyta az őserdőt, s a steppe felé igyekezett, hogy ott próbálja ki a vadászszerencséjét. De ott is sokáig vadászott minden eredmény nélkül. Az éhség már valósággal marta a beleit, mikor hirtelen megtorpant a Tritemnodon előtt, mely éppen az elejtett Orohippus utolsó darabjait kebelezte be.

Az őslovacskának még egészében meglévő combja úgy felkeltette a Synoplotherium húséhségét, hogy gondolkozás nélkül odarontott a lakomázó Tritemnodonhoz, hogy legalább a zsákmány sovány maradékát elragadja tőle.

A Tritemnodonnak azonban esze ágában se volt, hogy jószántából átengedje a zsákmányát. Az ő zsákmánya volt, egyedül és kizárólag az övé.

Szembeszállt tehát a Synoplotheriummal.

Őrjöngő vadsággal vetette magát a Synoplotheriumra, éles állkapcsát belemélyesztette a nyakszirtjébe. De megtámadott ellenfele lerázta magáról, s még mielőtt feltápászkodhatott volna, mellső lábaival a földre nyomta és belemart a torkába. A nyitott sebből magasba szökött a vér, s végigfolyt a megsebesített vad fakó szőrén. De a sebesült nem adta meg magát. Hirtelen felkapta a fejét, s vadul az ellenfele lábába kapott. A Synoplotherium félreugrott, s a Tritemnodonnak ez a pillanatnyi szabadulás is elegendő volt ahhoz, hogy gyorsan felugorjon és futásnak eredjen.

A Synoplotherium, az ellenfelén felülkerekedett ragadozó, nem indult a Tritemnodon üldözésére, de nem is elégítette ki nagy

éhségét a jelentéktelen zsákmány. Ugyan mit is jelentett neki egy kicsiny őslovacska egyetlen combja! Így aztán alig nyelte le, máris újabb zsákmány után indult.

Ma azonban elpártolt tőle a szerencse.

Jókora vidéket járt be, de semmi sem akadt az útjába. A vad már messziről rémülten menekült, az apró rágcsálók és rovarevők pillanatok alatt eltűntek a tüskés bokrok sűrűjében, az ezüstös mókusok csak a fák koronái közül meresztgették felé a szemüket.

Nyugtalanította a sikertelen vadászat s az éhség, fáradt is volt és kimerült, hát lassan visszaindult az odújába.

A nap már lebukott a hegyek mögött, mikor megállt a barlangnál. De nem tűnt el a sötétjében, hanem felugrott a lapos kősziklára, kinyújtózkodott és pihent.

Az elsötétült égbolton lassan feltűnt a hold. Fehér fénye elöntötte a tájat, s a fák koronái alatt, a bokrokban s a sűrű csalitban sötét és ezüstös foltok rejtelmes képei váltakoztak szabálytalan összevisszaságban, amint az ágak és levelek szövevényén áttört a fehér holdsugár. A madárdal elhallgatott, véget ért a kabócák nyekergő koncertje s a tücskök cirpelő dalolgatása, elcsendesült a legyek, darazsak és dongók zümmögése, csak a folydogáló víz s a vén erdők susogása szállt halkan a szunnyadó táj fölött.

A zöld sűrűség homályából orrszarvú nagyságú, de alakra inkább elefánthoz hasonló, furcsa állatpár lépett ki a holdfényben úszó tisztásra.

Két Uintatherium volt.

Az emlősök közt kevés olyan szörnyeteg akadt, mint az Uintatherium. A ma már. régen kihalt patásemlősökhöz tartozott. Az Uintatheriumon legfeltűnőbb legfurcsább a koponyája volt. Hátulról előre keskenyedett, s három pár alacsony, tompa szarvhoz hasonló, a hímnél jobban, a nősténynél kevésbé kifejlett

csontkinövés helyezkedett el rajta. Az első csontpár az orrcsonttal, a második a homlokcsonttal, a harmadik pedig a koponyacsonttal függött össze. Nem szaruréteg borította őket, hanem bőrbevonat, mint azt ma a zsiráfoknál láthatjuk. Lapos koponyájuk tálszerűen bemélyedt.

Ez a jelenség egyetlen más állatnál sem észlelhető. Agyüregük rendkívül kicsi volt, s ez a körülmény érthetővé teszi, miért voltak olyan ügyetlenek ezek az őskori szörnyetegek. Az agyüreg fala szokatlanul megvastagodott, de nagy részét légüregek töltötték ki, melyek csökkentették a csontok súlyát. Különös volt az állkapcsuk is. Mivel a homlokközi csontok elkorcsosultak, a felső metszőfogak teljesen eltűntek. Az alsó metszőfogak kicsinyek voltak, s az alsó szemfogak nagysága és formája is ezekhez igazodott. A felső szemfogak viszont nagyra és hosszúra nőttek, kardszerűen meghajlottak, az alsó állkapocs pedig a felső szemfogak egész hosszában lebenyszerűen kiszélesedett. Az említett, kardszerűen meghosszabbodott szemfogak nem szolgáltak az Uintatheriumnak fegyverül, hanem velük harapta el s húzta ki a puha és nedvdús mocsári vagy vízi növényeket, melyeket a recés zápfogak nem őröltek össze, csak kissé összenyomkodták őket lenyelés előtt. Egyébként az Uintatherium külső megjelenése leginkább a mai elefántra emlékeztetett. Mellső végtagjai azonban nagyobbak és erősebbek voltak, mint a hátsók.

Az Uintatheriumok komoly és nyugodt lépésekkel haladtak át a tisztáson. Elöl ballagott a hím, oldalán a nőstény, s nyomukban apró lépésekkel egyetlen kicsinyük botladozott. Nemrég született az alacsony pálmák sűrűjében, s anyja a legnagyobb szeretettel bánt vele, figyelmesen gondoskodott róla, s egyetlen pillanatra sem engedte el a szeme elől. A kis állat ma is, éppúgy, mint máskor legelészés, és fürdés után, szülei nyomában lépkedett valahova a csendes sűrűségbe, az éjszakai pihenőhelyre.

Az Uintatheriumok áthaladtak a világos tisztáson, s újból betértek az erdőbe. Egymás nyomában lépkedtek a keskeny ösvényen, s lassan közeledtek a tavacskához, ahol a töredezett szikla tövében a Synoplotherium barlangja sötétlett. Az ősragadozó most nem pihent kint, a mohával benőtt lapos sziklán, mert kevéssel előbb már leheveredett a barlangjában. Száraz fűből és lombokból összehordott vackán összegömbölyödött, behunyta a szemét, és szeretett volna elaludni.

Sokáig nem jött álom a szemére. Egyik oldaláról a másikra fordult. Az éhség nem engedte, hogy elaludjon.

Mialatt a ragadozó nyugtalanul forgolódva szunyókált a barlangjában, az Uintatheriumok elérték a tavacskát, s nyugodtan átgázoltak rajta.

Most azonban nem haladtak együtt mind a hárman. Fáradt kicsinyük néhány lépéssel elmaradva topogott az anyja mögött, s

álmosan ingatta jobbra-balra a fejecskéjét. A máskor mindig olyan gondos anyaállat most nem figyelt rá.

Mikor a fiatal állat elhaladt a tavacska mellett, felfigyelt a kis vízesés tisztán csengő csobogására. Megállt és csodálkozva nézte a szikla homályából a tó csillogó felszínére hulló, holdfénytől ezüstös, vékony vízsugarat. Kíváncsian közelebb lépett, s nyomban meglátta, hogy a tavacska egyik pontját hatalmas, smaragdzöld levelek borítják, s mint holdfénnyel beezüstözött legyezők tükröződnek a tavacska kristálytiszta vizében.

Bár még szoptatta az anyja, mégis megtanította már rá, hogy egyéb jó is akad ezen a világon. Ezek közé tartoztak a nagy, s a tóparton most felfedezett nedvdús levelek is. Ezért a fiatal állat kicsiny szájával jó étvággyal leszakított egy nagy levelet és megelégedetten majszolgatta. Puha volt, nedvdús, édeskés ízű. Leszakította hát a másodikat, a harmadikat is, s közben teljesen megfeledkezett a világról.

Az alig észlelhető halk zaj, amit a kis állat a levelek leszakításával okozott, megütötte a ragadozó fülét. Fürgén talpra ugrott, s kúszó lépésekkel kiosont a barlangból. Aztán megállt és figyelmesen szimatolt.

Közben szeme egyre a tavacskát figyelte.

Hirtelen lelapult a földre, s mozdulatlanul, mintha megkövült volna, vadul lángoló szemmel nézte a falatozó fiatal állatot. Csak hosszú farkának gyenge csapkodása s szemének vérszomjas villogása árulta el, hogy nem élettelen kísértet, hanem élő ragadozó, éhes Synoplotherium.

A ragadozó halkan közeledett a kis állathoz, s úgy látszott, mintha zavarban volna, rátámadjon-e.

A fejlett Uintatheriumot mindig kikerülte, mert az ilyen hatalmas zsákmány elejtése meghaladta az erejét. Kicsinyeikre se vadászott, mert azok mindig az anyjuk közelében tartózkodtak, azokkal pedig nem volt tanácsos küzdelembe bocsátkoznia, mivel

kicsinyeik védelmében szenvedélyes vadsággal, fontolgatás nélkül harcba szálltak; s hogy aztán milyen eredménnyel végződne az ilyen párviadal, azt tapasztalatból is nagyon jól tudta a ragadozó. Most azonban más volt a helyzet; egy minden védelem nélküli, magányos kicsike állt előtte.

A ragadozó azonban mégis habozott, hogy rátámadjon-e. Óvatosan körülnézett, tekintetét belefúrta az erdő minden sötét zugába, nem fedezi-e fel valahol a kis állat anyját. De bármennyire erőlködött is, semmi gyanúsat nem látott.

Ez újból támadásra buzdította. A régi tapasztalat viszont arra intette és kényszerítette, hogy hagyjon fel meggondolatlan szándékával.

A ragadozó tapasztalata és sóvárgása közötti vitát végül is az éhség döntötte el. Égető fájdalommal tört rá, s szinte egész testét átjárta.

Támadásra készült.

Lassan kúszott a tó közelébe, olyan csendesen és óvatosan haladt, hogy még a fűszálak susogását sem lehetett hallani. A hely azonban, ahova elkúszott, nem volt alkalmas a halálos ugrásra. Ezért fel akart jutni a lapos sziklapárkányra, hogy a tetejéről elugorva egyetlen hatalmas ívben pattanhasson a szerencsétlen, védtelen állatka tarkójára.

Itt kezdődött az éhes ragadozó veszte.

Amint a sziklapárkányra támaszkodott, hogy halkan felkapaszkodjon, egy nagy kődarab meglazult, s hangos csobbanással a tó vizébe zuhant.

A tóba zuhanó kő megriasztotta a lakomázó fiatalt. Rémülten nézett a tó felé, melynek felszínén a kő bezuhanásának helyéről ezüstös körök gyűrűztek; előbb csak kis körök, aztán nagyobbak, míg végül a legnagyobb beleolvadt a tavacska partjának zöldjébe. A kis állat szeme vidáman felcsillant, mikor a hullámok gyönyörű

játékát meglátta, de öröme hamar elszállt, s nyomában rettegés költözött a szemébe, amint a ragadozót megpillantotta.

A megrémült állatka eddigi rövid élete során még sohasem látott Synoplotheriumot. Mégis, ösztönei megsúgták, hogy ez az állat veszedelmet jelent a számára. Amint a meglazult kődarab idő előtt elárulta a jelenlétét, a leskelődő állat felpattant a lapos sziklapárkányra, s szemében zöldes lánggal és haragosan készült az ugrásra.

A szerencsétlen és tehetetlen fiatal állat torkából kétségbeesett üvöltés tört fel, s menekülni próbált.

Alig hasított bele a vidék csendjébe a kétségbeesett vészkiáltás, az eddig lassú lépésekkel kedvenc éjszakai pihenőhelye felé cammogó két Uintatherium máris megtorpant. Az anyaállat a kétségbeesett kiáltásra körülnézett, látta, hogy kicsinye rémülten rohan utána, s mögötte, egészen a sarkában a vad és feldühödött ragadozó.

Szinte eszét vesztve igyekezett a nőstény kicsinye elébe. Nyomában a háborgó hím rohant, s torkából nem sok jóval biztató, mély, rekedtes hangok törtek elő.

A ragadozó, mely már utolérte a kis állatot, csak most vette észre a két hatalmas Uintatheriumot. Hirtelen megtorpant, s az első pillanatban leginkább futásnak eredt volna. De őrjöngő dühe, hogy a szinte már megkaparintott zsákmány elmenekül előle, minden elővigyázatosságától megfosztotta. Így történt aztán, hogy menekülés helyett inkább a küzdelmet választotta, amit nem nyerhetett meg.

Őrjöngő vadsággal vetette magát a kicsinyéhez éppen odaérkező nőstényre. Hanem a hatalmas test csak megrázkódott, s a ragadozó máris tompa puffanással zuhant a földre. De egy pillanat alatt ismét talpra szökkent, s újból a nőstény nyakszirtjére vetette magát. Bele akart marni a húsába. Bár fogai mint kettős sorban álló éles kések meredtek ki a szájából, mégis gyengék

voltak ahhoz, hogy áthatolhassanak a vastag bőrön. Karmait akarta belevájni, azok viszont túlságosan tompáknak bizonyultak, s nem tudták átszakítani a bőrt. Így nem kellett több, mint hogy a nőstény ismét megrázza a testét s gyorsan felkapja a fejét.

A ragadozó súlyos puffanással vágódott el a földön, s még mielőtt újból felpattanhatott volna, az éppen akkor odaérkező hím rátaposott, s oszlopszerű mellső lábaival valósággal szétmorzsolta minden csontját. A ragadozó vad ordítása egyszerre panaszos nyöszörgéssé változott, s hamarosan el is csendesedett. Még mielőtt a nőstény odaért volna a közelében álló s félelmében remegő kicsinyéhez, a Synoplotheriumból nem maradt más, mint húsból és összetört csontokból álló élettelen halom a feldühödött hím lábai alatt.

A hím torkából diadalmas ordítás tört fel, aztán komoly lépésekkel újból megindult útjára a sűrű csalit felé, ahol családjával másnap reggelig pihenni akart.

A nőstény is ugyanolyan komoly lépésekkel ballagott mögötte.

Mielőtt az éjszakai nyugalomra kiszemelt sűrűséghez értek, a kicsi már teljesen megfeledkezett ijedelméről, fájdalmáról s a verésről is, amit egyébként biztosan nem utoljára kapott.

Az Uintatheriumok előtt hirtelen felbukkant a sűrűség zöld bástyafala, melynek szélét ezüst holdfény árasztotta el. Gondolkozás nélkül hatoltak be a sűrű csalitba. A bokrok rugalmas ágai szétnyíltak, és meghajoltak az áthaladó hatalmas testek nyomására, aztán éles sziszegéssel csapódtak össze ismét mögöttük. Egy ideig még hallatszott az ágak ropogása s a lombok suhogása, de aztán minden elcsendesedett, s a halkan közelgő éjszaka lassan ráborult az egész vidékre. Csak az őserdő suttogta tovább mélabús dalát.

A Synoplotherium széttaposott teste ott hevert a tavacska közelében. Úgy feküdt ott, mint az elhamarkodott meggondolatlanságnak s az önerő esztelen túlbecsülésének intő példája. Teljesen elhagyatva hevert a csendes magányban – csak a holdsugarak ezüstös zápora hullott rá, s a számtalan csillag hunyorgó fénye remegett fölötte a magasban …

A németországi Trossingen és Halberstadt környékén akadtak rá a Plateosaurusok családjához tartozó triászkori hatalmas ősgyíkok maradványaira, melyeknek kiásásával és tanulmányozásával kapcsolatban elsősorban F. von Huene tübingeni paleontológus-professzor szerzett kiváló érdemeket. A lelet feltárásának körülményei alapján Huene professzor úgy vélekedik, hogy a Plateosaurusok azokon a fennsíkokon éltek, melyeket széles pusztaövezet választott el a felső triászkori német beltengertől; a homokos pusztaságon itt-ott akadtak sekély, kis medencék, ezeket a nagy esőzések idején megtöltötte a víz, mely aztán nem tudott beszivárogni a nedvességet át nem engedő agyagos talajba. Végül azonban az izzó napsugarak kiszárították a sekély ingoványokat, s agyagos feneküket vékony por- és homokréteggel hordta be a szél. Ez éppen abban az időszakban

történt, mikor a Plateosaurusoknak el kellett hagyniuk a fennsíkot, mert ott már nem találtak elegendő táplálékot, s ezért a tengerpartra költöztek, ahol elegendő élelem akadt. Ha némelyik költöző csorda véletlenül a kiszáradt mocsarak talajára tévedt, a Plateosaurusok lába belesüllyedt a puha iszapba, ujjaikra hatalmas iszapkölöncök tapadtak, s megakadályozták őket a mozgásban. Így történt aztán, hogy a fiatal vagy az egészen vén Plateosaurusok (mert csak ilyenek csontjait találták meg) a hosszú meneteléstől fáradtan már nem tudták magukat kiszabadítani a ragadós iszapból, elsüllyedtek és belevesztek. Huene professzor úgy vélekedik, hogy sohasem érte el a tengerpartot valamennyi Plateosaurus, útközben mindig elhullott néhány. S pontosan ugyanez történt, mikor ismét visszatértek a tengerpartról a fennsíkra, mert Huene professzor szerint a Plateosaurusoknak ez a vándorútja szabályos időközökben megismétlődött; mihelyt a fennsíkon beállt a száraz időszak, megindultak a tengerpart felé, ahol elegendő élelemhez jutottak, mind a lapályos partvidékeken, mind pedig a számtalan lagúna környékén. Mikor aztán a fennsíkon ismét beállt a nedves időszak, visszaindultak igazi otthonukba, mert most már ott is akadt számukra elegendő élelem. Huene professzor becslése szerint a fennsík s a tengerpart között húzódó pusztaövezet szélessége körülbelül száz kilométert tehetett ki. A lépések távolságából azt is kiszámította, hogy a Plateosaurusoknak, ha közben a nappali hőségben megpihentek, két éjszakára volt szükségük, hogy megtegyék ezt az utat. Egy aránylag kis termetű Plateosaurus csontvázát vette számítása alapjául, olyan állatét, melynek hátsó lába 1,3 méter hosszú volt. Az ilyen példány átlagos lépése rendes gyalogmenetben körülbelül egy métert tett ki. Tíz másodperc alatt körülbelül húsz lépést tett meg, ami percenként 120 métert, egy óra alatt 7,2 kilométert s tizenkét óra alatt körülbelül 100 kilométert tesz ki. Ennek a számításnak alapján elég lett volna tehát egy nap, illetve egyetlen

éjszaka ahhoz, hogy a Plateosaurusok átvonuljanak a pusztaságon. De maga Huene professzor is úgy vélekedik, hogy ezt a nagy, pusztai utat két részletben tették meg, melyek közül főleg az út második fele járt sok veszedelemmel a fiatal, beteg és vén állatokra. A vidéken ugyanis nem akadt se víz, se élelem, s a vándorlások utolsó szakaszai még az egészséges és erős állatoktól is teljes erőmegfeszítést követeltek. Az elbeszélésben Huene vizsgálatai alapján ismertetem egy vén és beteg Plateosaurus életének utolsó pillanatait a fennsíkon, s pusztulását a tengerpart felé vezető úton. Az esemény megtörténte óta igen sok idő telt el; legalább 170 millió esztendő!

AZ UTOLSÓ ÚT

A felső triászkori pusztaság széles sávja fölött magas, dombos fennsík húzódott. Lejtői néhol meredek falként zuhantak a sivatag vöröslő portengerébe, másutt széles és fokozatosan lejtő völgyekkel olvadtak bele. Úgy állta a pusztaság útját, mint megingathatatlan gát, s éppúgy szorongatta és fojtogatta, mint túloldalt a tenger, mely zöld partjának széles szegélyével bele-beleharapott a puszta kopárságába.

Voltak napok, mikor a vörös por pusztasága csendesnek, fojtogatóan csendesnek, szinte teljesen élettelennek látszott. Ilyen napokon nem volt más, mint kiszáradt földsáv, síri magányú pusztaság, melyen alacsony gerincek s a vöröses, átizzott por sekély barázdái húzódtak a végtelen messzeségbe, a hegyek s a zúgó tenger könyörtelen szorításában.

De akadtak olyan napok is, mikor a pusztaság megpróbálta lerázni magáról ezt a fojtogató bilincset. A borzalmas csend napjai után vad szelek száguldtak át a vidék fölött, s az elnyúló völgyek alját és lejtőit elborító agyagból, homokból és kőtörmelékből rengeteg vöröses port ragadtak magukkal. A pusztaság elnyelte ezt a finom port, dombokat emelt belőle, s behintette vele a hegyek lapos és széles völgytorkolatait s a tengerpart zöld oázisait.

A pusztaság azonban hiába harcolt. Nem tudta magát kiszabadítani a hegyek s a tenger fojtogató öleléséből, habár a dombok és völgyek sziklás lejtői az izzó napok s a fagyos éjszakák nagy hőkülönbsége miatt szünet nélkül repedeztek és töredeztek, mintha óriási ékek feszegették volna szét őket. Még a kemény gránitsziklák is széthullottak, törmelékké aprózódtak, s végül az oxidálódott vastól vörösesre színeződött homokká és agyaggá

porladtak; ezt a finom, vöröses port hordták el aztán a szelek a pusztaság telhetetlen karjai közé.

A szünet nélkül záporozó napsugarak tüzes nyilakként gyújtották lángra a hatalmas, izzó kohóvá változott puszta homokját, s ennek a kohónak pokoli tüze kiszárította a levegőt, és sugárzó hevével állandó remegésbe hozta. Az életnek sehol a legkisebb nyomát sem lehetett látni, mindenütt csak homok és súlyos, fülledt hőség ülte meg a tájat.

De az örök körforgásban ismétlődő évek során bizonyos idő múltával, kérlelhetetlen és feltartóztathatatlan szabályszerűséggel, mindig beállt a hatalmas felhőszakadások időszaka, s a záporok a pusztaságot is elárasztották, a sekély mélyedésekben összegyűlt finom port pedig vékony vízréteggel borított, nyúlós agyaggá változtatták. Az esős időszakokban számtalan ilyen sekély tavacska csillogott a pusztaságban. Életük nem volt tartós, minél kevesebb eső esett, annál jobban kiszáradtak és megkisebbedtek; mikor aztán az esős időszak véget ért, már nyomuk se maradt, mert nyúlós és ragadós agyagból álló fenekűket elborította a szélhordta por. Így történt aztán, hogy az esős időszak elmúltával a pusztaság éppúgy festett, mint azelőtt. De ez csak látszat volt, a valóságban egészen másként állt a dolog.

A vörös por pusztaságából büszkén kiemelkedő dombos fennsíkon legteljesebb szépségében pompázott és fejlődött a növényzet.

A tavacskák csillogó felszíne visszatükrözte a magas törzsű cikaszok pálmaszerű koronáit, melyek tövében sűrűséget alkottak a páfrányok, s legyezőforma zöld leveleiken mint gyönyörű csipkefüggönyön villantak át a napsugarak. Az alacsony dombocskák lejtőit ginkgószerű Baierák s a tűlevelű Voltziák számtalan nemzedékének festői egyveleget alkotó ligetei díszítették; a terebélyes koronájú vén óriások mozdulatlanul

álltak, mint a kőoszlopok, s köztük áthatolhatatlan sűrűséggel törtek a magasba a fiatal fácskák, melyeknek kis koronája sóváran nyújtózott a nap felé, könnyedén remegve és halkan susogva az enyhe fuvalomban.

Az esőben gazdag, nedves időszakokban úgyszólván minden felszíni mélyedésben tavak, lápok és mocsarak alakultak ki; nedves partjaikat zöld mohaszőnyeg borította, leveles telepesnövényekkel váltakozva, melyeknek puha párnái a vízből kimeredő sziklákat is elborították. A parti vizek iszapos fenekéről gyönyörű Sagenopterisek, vízipáfrányok hajtottak; vékony gyökértörzseik a víz alatt mindenfelé szétágaztak az iszapban, s a víz színe fölé nyújtották hosszú nyélen elhelyezkedő, négyfelé ágazó díszes, lemezes leveleiket. Mögöttük, a mélyebb víz iszapjából az Equisetites nemzetségébe tartozó hatalmas, olykor tízméteres magasságot is elérő zsurlók meredtek elő.

Az iszapból majdnem függőlegesen kiemelkedő, alsó részükön csak ritkásan elágazó, ízelt gyökértörzsükből üreges és részekre tagolt szárak nőttek ki. Ezek az alsó részből kinövő ágak csak mérsékelt, enyhe görbülettel hajoltak el a főszártól, hogy aztán kiegyenesedve, vele párhuzamosan növekedjenek függőleges irányban. Száruk minden ízét rengeteg keskeny és kihegyezett levélkéből álló koszorú díszítette. A fő- és mellékszárak csúcsán ültek a spóratok-tobozok, mint nehéz és kemény buzogányok, melyek hajthatatlanul és makacsul ellenállnak a szeleknek és viharoknak. De nemcsak a vizekből, hanem a nyirkos, lápos részek s az árnyékos szakadékok nedves talajából is rengeteg ilyen faszerű zsurló nőtt ki s alkotott a táj csendjébe meredező, hatalmas oszlopcsarnokot.

Ez a szomorú és egyhangú, oszlopszerű zsurlónövényzet másféle zsurlók, a Neocalamiták sűrűségével váltakozott; ezeknek nagysága csak egyötödét érte el az előbbiekének, de faszerűen ágaztak szét, ágaikon örvösen elhelyezkedő, keskeny, fűszerű

levélkékkel. Óriási tömegben növekedtek, gyökereik minden irányban szétterjedtek, egymásba gabalyodtak, kiszívták a földet, s tápanyagaival erősítették törzseiket, valamint spóratok-tobozokkal díszített, széles koronáikat. A szél aztán egész felhőkben hordta és szórta szét az egész táj fölött a spórák lilás porát.

A távoli vidékről kígyószerűen idekanyargó egyik szakadék előtt hatalmas tó ragyogott a felkelő nap fényében, mint valami ezüstös tükörlap, melyet a buja növényzet zöldje fogott keretbe. A szakadék meredek falát ezer darabra hasadozott sziklatömbök alkották. Az óriási sziklák mint valami feldúlt vár romjai hengeredtek le a hasadék mélyére. A sziklák közt vágott magának utat egy kis patak. Átfurakodott a sziklatömbök közt, megkerülte őket, kis vízeséseket alkotva csobogott át rajtuk, s nem törődve semmi akadállyal, vidám csörgedezéssel sietett pihenő nélkül előre, mintha alig várná, hogy kristálytiszta vize a tó vizével egyesüljön.

Azon a helyen, ahol a patakocska elhagyta a szakadékot, hogy a kis, homokos síkon tett rövid út végén a tóba ömöljön, néhány hatalmas szikla hevert. Kettő egészen egymáshoz közel meredt a magasba, egyik mintha a másikát támogatta volna, a másik viszont mint hatalmas tető támaszkodott az elsőhöz s a szakadék oldalához. Ilyenformán kis barlang keletkezett, melynek bejáratát Dictyophyllum páfrányok pompás, lant alakú legyezői díszítették. A sárgászöld zuzmóval benőtt sziklák tövében faszerű Anotopteris páfrányok lengették gyönyörű koronáikat s zöld legyezőik sóváran fordultak a nap felé; a napsugarak fennakadtak rajtuk, megtörtek és ezer ragyogó foltra szakadoztak.

A sziklák közötti üregben két gyík hevert egymás mellett. Mozdulatlanul feküdtek, még megmerevedve az elszállt éjszaka hidegétől.

A betévedt napsugár hirtelen végigtáncolt zöldes hátukon, aztán egy második, harmadik sugár is, s minél több bújt be a hasadékon, annál jobban felmelegedett a gyíkok testének hideg vére.

De azért sokáig tartott, míg a meleg napsugarak feloldották merevségüket, s a gyíkok fejüket felemelve kinyitották zöld szemüket. Aztán hamarosan hosszú hátsó lábukra emelkedtek, rövid mellső lábukat a testükhöz szorították, s mint kőszobrok álltak az izzó napsugarak vakító fényében. Mialatt szemüket barna pislogóhártyával lezárva melengették magukat, lassan úrrá lett rajtuk az éhség. Az egyik gyík hosszú farkával hirtelen csapott néhányat, s megcsattogtatta fogas állkapcsát. Aztán apró ugrásokkal megindult a közeli tó felé, mert mindig ott sikerült leghamarabb csillapítania az éhségét. Éppen olyan éhes társa a nyomában futott.

A két Procompsognathus tulajdonképpen az ősgyíkok családjához tartozott, de óriási társaik, a hús- és csonthegyek mellett nevetségesen kicsinyeknek, valósággal törpéknek látszottak. Hosszúságuk a nyolcvan centimétert sem érte el, magasságuk pedig körülbelül fél méter lehetett. De bár kicsinyek voltak, mégis ragadozóknak számítottak. Jaj volt a féregnek vagy bogárnak, mely az útjukat keresztezte, jaj volt a Stegocephalusnak, ha kóborlásuk közben találkoztak vele; szájuk egyetlen pillanat alatt elkapta az áldozatot, állkapcsuk összecsapódott, s éles, tőrszerű fogaik belemélyedtek a vonagló testbe, melynek már csak a gyors halál jelentett megváltást.

A Procompsognathusok elfutottak a tóhoz, s a part mentén kóboroltak tovább. Átbújtak a páfrányok sűrűjén, s figyelték, nem rejtőzik-e vastag legyezőik alatt valami kövér kukac, vagy nem bukkan-e fel esetleg az elhalt és bomladozó levelek alatt valami svábbogár vagy százlábú. Átvizsgálva a páfrányok sűrűjét, ahol sikerült bekapniuk néhány tucat férget, továbbsiettek a tóparton, mindenütt kutatva, ahol csak egy kis remény is kecsegtetett, hogy felfedezhetnek valami zsákmányt.

Végül egy olyan helyre értek, ahol a nagy tó vize homoksíkkal volt határos, s csak távol a parttól nőttek alacsony törzsű cikaszok. A homokos részen egy Triassochelys lakomázott; a hatalmas teknős jóízűen falatozott egy nagy, döglött halból, amit a parton talált.

A Procompsognathusok szeme sóváran felvillant, s a lakomázó teknőshöz futottak. A nyugodt falatozásban megzavart teknősbéka a két betolakodóra vetette kifejezéstelen szemét; de amint felismerte őket, nyugodtan evett tovább, mert tudta, hogy a gyíkok nem merik megkockáztatni a támadást. Talán tudatában volt a maga nagyságának és sérthetetlenségének is, hiszen testét vastag csontlapokból álló erős páncél borította, ez fedte be a fejét is, kétségtelen utalásként rég kipusztult őseire. Az ugyancsak tőlük

örökölt elsatnyult fogaival lassan szaggatta ki a kis húsdarabokat a talált hal testéből, és érdes nyelvének hullámzó mozgásával továbbította telhetetlen torkába. Nyugodtan és zavartalanul tömködte magába a falatokat, s egy cseppet se félt.

A Procompsognathusok izgatottan ugráltak a falatozó teknős körül, fogas állkapcsukat csattogtatták, hosszú farkukkal csapkodtak, de nem merték megtámadni a teknősbékát, mert a tapasztalat már régen megtanította őket, hogy fölöslegesen támadnának. De azért nem távoztak el a közeléből.

A teknős hirtelen abbahagyta a lakomázást. Talán már nem ízlett neki a hideg halhús, talán inkább a nedves part menti talajban mindenütt buján tenyésző ízes növényekkel szeretett volna jóllakni. Lassú lépésekkel megindult, nehézkesen és fáradságosan haladt előre, mert a minden veszedelem elől

védelmet nyújtó nehéz páncél menet közben olyan hatalmas súllyal nehezedett rá, hogy szinte akadályozta a mozgásban.

A Procompsognathusok türelmetlenül vetették magukat a haldög maradványaira, sóváran haraptak bele, s a fejük gyors rángatásával kiszakított húsdarabokat falánkul nyeldesték. Sajnálták egymástól a falatokat, s mindegyikük a lehető legtöbbet akarta magának megkaparintani. Ha az egyik nagyobb húsdarabot szakított ki magának, a másik irigyen odaugrott, hogy elragadja tőle; ha az nem tudta hirtelen lenyelni, kiengedte ugyan a szájából, de máris hajlandó lett volna érte harcba szállni. Vicsorgó pofával álltak egymással szemben, s hosszú farkukkal vadul csapkodták a földet. Összecsapásra azonban sohasem került sor. Hamarosan mindketten visszatértek a zsákmányhoz, s ismét egyetértésben falták a halomnyi halhúst, szenvedélyesen szaggatták és marcangolták, majd megfulladtak falánkságukban.

A Procompsognathusok lakomáját semmi se zavarta meg. Mindenütt nyugalom honolt, síri csend borult a tájra.

A csendet hirtelen megtörte a cikaszok pálmaszerű leveleinek susogása. Mint hatalmas hús- és csonthegy emelkedett föléjük egy szörnyeteg óriásgyík. A három méternél is magasabb és öt méternél is hosszabb Halticosaurus a cikaszok közt talált magának helyet éjszakai pihenésre. Most, hogy merev álmából felébredt, kiegyenesedett, úgyhogy hatalmas teste csak hosszú és erős hátsó lábaira nehezedett. Hosszú nyakán ingó feje túlmagasodott az alacsony törzsű cikaszok koronáin, éles fogakkal teli szája s zöldes szeme semmi jót sem ígért.

Mikor a Halticosaurus tegnap este a cikaszsűrűben éjszakai nyugovóra leheveredett, nem is sejtette, hogy ébredéskor valósággal elébe tálalják majd az ízletes reggelit. Ezért hát nem is késlekedett, nekirontott a cikaszliget előtti homoksávon gondtalanul falatozó és mit sem sejtő Procompsognathusoknak. Elegendő volt néhány ugrás, s a Halticosaurus fogas szája már

belemart az egyik Procompsognathusba. Az állat ijedtében és fájdalmában rángatózni kezdett, hosszú hátsó lábaival vadul rugdalózott, azon igyekezett, hogy valaminek megtámaszkodva karmaival felszakítsa ellenfele hasát. A támadó azonban keményen fogta zsákmányát, s hatalmas erejű állkapcsát lassan, de egyre jobban összeszorítva szétmorzsolta a csontjait. Mit sem törődött a Procompsognathus sűrűn ismétlődő rúgásaival; még csak nem is érezte őket, mert valamennyi csak a vastag bőrét érte, melyet sohasem tudott volna áthasítani. A küzdelem egyenlőtlen s már előre eldöntött volt. A másik Procompsognathus meglepődve nézte szerencsétlen társa pusztulását. De csak egy pillanatra kövült meg az ijedtségtől, aztán máris rémülten elrohant, hogy mentse az életét.

Alig tűnt el a távolban, a tragédia véget ért. Társának teste még néhányszor megrándult a Halticosaurus szájában, lábai a levegőben rugdalóztak, farka tehetetlenül lógott, a feje lekókadt, mintha hosszú nyakát szegte volna, aztán egy utolsó, görcsös rándulás után kialudt a Procompsognathus életének utolsó kis szikrája is.

Vége volt.

Amint a Halticosaurus látta, hogy áldozata már nem mozdul, kinyitotta a száját, s a kimúlt Procompsognathus tompa puffanással esett a földre. A Halticosaurus fejét forgatva, zöld szemével figyelmesen nézte, nem mozdul-e elpusztított áldozata. Készen állt rá, hogy a legkisebb mozdulatra újból belevájja éles fogait, s teljesen szétmorzsolja izmait és kemény csontjait. De a Procompsognathus kimúlt teste meg se moccant; csak nyitott szája vigyorgott torz fintorral legyőzőjére, mintha kinevetné könnyű győzelme miatt.

A Halticosaurus kisvártatva a Procompsognathus kimúlt teste fölé hajolt, hosszú, fekete nyelvével néhányszor megnyalogatta, aztán újból felkapta a fejét. Szét akart nézni a környéken,

nyugalom van-e mindenütt, nem fenyegeti-e valahonnét veszedelem. Nem kellett ugyan semmiféle ellenségtől tartania, hiszen most ő volt az egész vidék legerősebb teremtménye, mégis meg akart győződni arról, nem kóborol-e valamelyik társa a környéken, mellyel súlyos harcot kellene vívnia, ha a betolakodó részt követelne a lakomájából. Gondosan körülnézegetett, s mikor semmiféle veszélyt nem észlelt, újból az elejtett áldozat fölé hajtotta fejét és beleharapott.

De a Halticosaurus nem sokáig lakomázhatott nyugalomban. A közeli sziklaszorosból hatalmas Plateosaurusok kis csordája tört ki váratlanul; mindegyikük lehetett vagy nyolc méter hosszú, s nevetségesen lépkedtek acélkeménységű, hegyes karmokkal felfegyverzett és igen erős hátsó lábaikon.

A tó felé igyekeztek. Nehéz, tarkás színezetű testüket hordozó lábuk belesüppedt a buján növekedő moha zöld cipóiba, s széttaposta a gyönyörű Chiropteris páfrányokat, melyeknek egyenként s közvetlenül a földből kinövő kis legyezői több, rendszerint öt, üde zöld levélkaréjból álltak össze. A Plateosaurusok kis feje hosszú nyakon ült, s rövid mellső lábaik mint karmos ujjú, kinyújtott kezek mozogtak ütemesen előre-hátra.

Lassan lépkedtek, fejükkel jobbra-balra bólogatva, s kicsiny, sárgászöld szemükkel figyelték, hol találhatnának valami ennivalót.

Főleg törékeny levelű, laza kocsányú és gyenge ágú növényeket kerestek, de minden apróbb élőlény után is szimatoltak. Ezért időnként mindegyikük meg-megállt, s egészen a földig hajolt, hogy szájával felkaphassa az éppen felfedezett csemegét. Testüket mélyen meghajlítva is biztosan álltak erős, oszlopszerű lábaikon, mert a hatalmas és nehéz test súlyát vastag és hosszú farok ellensúlyozta.

A Plateosaurusok nem voltak ragadozók, bár a táplálékuk túlnyomó részét kitevő növényeken kívül jóízűen megették az apróbb élőlényeket, nagy férgeket, rákokat és kis

Stegocephalusokat, ha véletlenül meglepték őket az árnyékos sziklahasadékok és bevágások nyirkos részeiben, vagy a számtalan tó és tavacska partján. Nem vetették meg a döglött halat sem, amit a hullámok sodortak partra, vagy a húsevő Halticosaurus lakomáinak maradékát. Nagyobb állatokra azonban rá se hederítettek. Ha meg is kívánták volna őket, nem tudtak győzedelmeskedni rajtuk, mert szájuk nem volt felfegyverezve nagy és éles fogsorral, mely alkalmas lett volna az ellenfél megölésére és szétmarcangolására; állkapcsukban csak gyenge, alig kihegyezett fogak sorakoztak.

A Plateosaurusok lassan, de biztosan közeledtek a lakomázó Halticosaurus felé.

A zsákmánya fölé hajló Halticosaurus is hamarosan megpillantotta a Plateosaurusokat. Meggörbült testét gyorsan kiegyenesítette, mintha hirtelen erő lendítette volna fel a földről, s a szörnyű gyík izgalomtól szikrázó sárga szemmel meredt a közeledő Plateosaurusokra. Mozdulatlanul állt a helyén, csak hosszú, vékony farkával csapkodott vadul maga körül; úgy festett, mintha valami óriáskígyó szüntelen támadással a testére s a lábaira csavarodna.

Szemét egy pillanatra se vette le róluk, minden lépésüket és mozdulatukat gondosan figyelte, készen rá, hogy zsákmányát megvédje.

A Plateosaurusok oda se hederítve haladtak el a Halticosaurus mellett.

Csak az állatok egyike ment közelebb kíváncsian, s megszemlélte a csábító húshalmot, de a Halticosaurus vicsorgó pofája úgy megijesztette, hogy gyorsan megfordult s futott a társai után, melyek közben már eltűntek a faszerű zsurlók erdőcskéjében; ezek a növények itt nemcsak a tó iszapos fenekéről hajtottak ki, hanem sűrűn növekedtek a homokos part nedves talajában is. Sietve igyekezett feléjük, hogy el ne veszítse őket a

szeme elől, mert a Plateosaurusok nem szoktak egyedül kóborolni a tájon, s idegen csordához se csatlakoztak szívesen.

A kidöntött zsurlótörzsek közt keletkezett néhány széles csapás jelezte az utat, hogy merre haladjon, ha utol akarja érni a társait. Hamarosan aztán ő is eltűnt a magas, oszlopszerű zsurlók törzsei közt, melyek recsegve-ropogva dőltek le s törtek szét a súlyos lábak alatt. Amerre átnyomult a zsurlósűrűn, lépéseinek hangjától s a töredező növényzet ropogásától megriadt kis Stegocephalusok, nagy svábok és hosszú százlábúak mindenfelé szétfutottak, bebújtak a kövek alatti sötét rejtekeikbe vagy a korhadozó növényi maradványok alá.

A Plateosaurus már régen eltűnt a zsurlók őserdejében, s a Halticosaurus még mindig mozdulatlanul állt, szünet nélkül a zsurlóerdő felé figyelt, mintha attól félt volna, hogy ellenfele visszatér, s akkor mégis meg kell majd küzdenie vele a zsákmányáért. Mikor aztán hosszú ideig semmi se mozdult, magasra emelt fejét lassan jobbra-balra ingatni kezdte, s szeme végigsiklott a távolabbi környéken is, hogy azt is alaposan megszemlélje. De mikor semmi gyanúsat nem észlelt, és semmiféle gyanús hang sem ütötte meg feszülten figyelő fülét, teljes biztonságban érezve magát, ismét a húshalom fölé hajolt s folytatta megzavart lakomáját.

Falatozását csak akkor fejezte be, mikor már az utolsó darab hús is eltűnt telhetetlen torka mélyén. Aztán kiegyenesítette meghajolt testét, hosszú, fekete nyelvével ínyenc módján megnyalogatta a szája szélét, s lassú lépésekkel odébb indult.

Hamarosan azonban megfordult, s rövid mellső lábaival nevetségesen kaszálva maga előtt sietve visszatért az otthagyott csonthalomhoz. Körüljárkálta, minden oldalról megszemlélte, föléje hajolt, mintha meg akart volna győződni róla, nem maradt-e valamelyiken egy darabka hús, amit még leharaphatna. De hogy semmit se talált, újból elment, s nem is tért vissza többé.

Közben a nap már magasan állt az azúrkék égbolton, s a levegő remegett a forró napsugarakban.

A Procompsognathus lerágott csontjai körül minden elhagyatott volt, s a környék szokatlan csendjére az élettelen magány fojtogató súlya nehezedett. Madár még nem élt a földön, hogy dala betöltse a tájat, nem éltek emlősök sem, melyeknek diadalordítása vagy elnyújtott bőgése végigszállt volna a mocsaras sík fölött, hogy aztán belevesszen az ősi szépségű erdők csendjébe. Az egész akkori világ fölött némaság uralkodott.

Az egyhangú és meredt mozdulatlanságában mesebeli óriások hatalmas buzogánysorához hasonló zsurlóerdő teljesen elpusztult azon a részen, ahol a Plateosaurusok átgázoltak rajta. A gyíkok irdatlan teste letördelte a magas, üreges törzseket, s ahová csak odaért a lábuk, a törzsek finom homokos földdel elkevert, szétnyomott, sárgászöld kásává változtak az állatok óriási súlya alatt. S ez a pusztulás végigvonult az egész erdőn.

A Plateosaurusok nem maradtak az erdőben. Tapasztalatból tudták, hogy a töredező törzsek hangja és kellemetlen recsegése minden élőlényt megriaszt, minden sietve menekül vagy biztonságos rejtekhelyre húzódik. Ezért maguk is sietve haladtak át rajta, mert jobb vadászterületet is ismertek.

De nem volt rá szükség, hogy ma odamenjenek. Alig értek ki az erdőcskéből, egész halom húst és csontot pillantottak meg a tó zöldes vizében ázó lejtős szikla alján.

Hirtelen megtorpantak, s meglepődve nézték a gazdagon és csábító módon terített lakomát. Aztán óvatosan néhány lépést tettek előre, mert furcsának találták, hogy senki se védelmezett ennyi húst, hogy otthagyta másnak. Kicsiny fejüket forgatták, de mikor semmit se láttak, nem várakoztak tovább, elindultak a közel két méter hosszúságú Stegocephalus, a béka külsejű Capitosaurus teteme felé. S mikor senki sem állta útjukat, hogy megvédelmezze

véres tulajdonát, odamentek a kövér csemegéhez és falatozni kezdtek belőle. Mialatt lakomáztak, a szikla alatti mély vízből egy óriási, krokodilszerű gyík teteme merült felszínre. Mystriosuchus volt, mely tegnap az esti szürkületben zsákmányt ejtett, de végül őt magát is elérte a végzet.

Az eset pedig így történt:

Már régóta a szikla alatti mélyedés volt az otthona. Nappal, mikor a napsugarak elárasztották a szikla előtt húzódó homoksávot, a parton hevert, mint valami hatméteres dorong, és sütkérezett, este pedig rablóútra indult. Legszívesebben halat fogott, amiből sok akadt a tóban. Kilőtt nyílként surrant a kiszemelt hal után; amint elérte, máris elkapta, és fogakkal felfegyverzett állkapcsával, mint valami csípőfogóval, összeszorította; ha különlegesen nagy példányt ejtett, gyorsan kiúszott vele a partra; ha csak kisebbet fogott, feldobta a levegőbe, elkapta a szájával és lenyelte. Ha a tónak a sziklás partok közé benyúló szakaszában kutatott zsákmány után, ellaposodó farkának csapásaival zavarosra felkavarta a vizet; ilyenkor a megriadt halak a víz színe fölé ugráltak, hogy könnyebben menekülhessenek üldözőjük elől. De a ravasz gyík így csak annál könnyebben elkaphatta őket, s az ilyen alkalmat alaposan ki is használta. Máskor meg a part menti sekély vízben lesett a Metopiasok családjába tartozó fiatal, még ki nem fejlett Stegocephalusokra; az idősebb példányokat persze elkerülte, mert éppen olyan ragadozók voltak, mint jómaga, s a velük vívott küzdelem mindig súlyosnak és veszedelmesnek bizonyult.

Így élt a szikla alatti mélyedésben a krokodilféle Mystriosuchus zavartalan nyugalomban hosszú időn át.

Egy napon azonban váratlan vendég jelent meg a közelben.

Ugyanahhoz a nemhez tartozott, de hatalmas, vén állat volt, jó két méterrel hosszabb nála.

Egyszer csak teljesen váratlanul felbukkant a szikla alatti mélyedés közelében.

A mély mocsár, melyben eddig élt, lassacskán kiszáradt, s a hosszan tartó száraz időszakok folyamán egyre kisebbre zsugorodott. Egyre fogytak benne a halak is, és mindig sokáig tartott, míg annyit összefoghatott belőlük, amennyivel elűzhette az éhségét. Mikor aztán az izzó napsugár még jobban csökkentette a mocsár terjedelmét, s már csak néhanapján térhetett jóllakottan pihenőre, útnak indult, hogy új otthont keressen.

Így ért el egy napon a szikla alatti nagy tóhoz. Csak egy pillanatra állt meg a partján, aztán máris becsúszott a vízbe, minden irányban átúszta a tavat, sőt még a sziklák közötti csatornákat is átkutatta. Megtetszett neki a hely, s ez lett az új otthona. Később azt is megállapította, hogy új otthonában nincs egyedül, mert egy faj rokona már letelepedett a tónál. Nem sokat törődött a dologgal, hiszen a régi mocsárban is sokáig élt békességben néhány hasonló nagyságú társával. Ez az itteni pedig jóval kisebbnek és gyengébbnek látszott; nem lesz tehát vetélytársa a zsákmányszerzésben, s ő könnyen megszerzi az oroszlánrészét mindannak, amit a tó és partja nyújthat.

Így is történt, s néhány napig nyugodtan járt a zsákmány után, vagy lustán sütkérezett a napon.

Az itt már régóta megtelepedett Mystriosuchus messze kikerülte a betolakodót, mert elegendő volt egyetlen pillantás is, hogy meggyőződjön a nagyságáról és erejéről, túlsúlyáról és legyőzhetetlenségéről. Most már nem vadászhat ott és úgy, ahol és ahogyan a kedve tartja, már nem lesz uralkodó a környéken, csak elnyomott alattvaló. Mindez valami nyugtalanságot és haragot ébresztett benne, mely annál jobban átjárta minden porcikáját, minél kevésbé engedte a félelem, hogy harcba keveredjen a betolakodóval; hiszen semmi reménye se lehetett rá, hogy ez a

harc az ő győzelmével végződjék. Ezért inkább kikerülte, s csak távolról figyelte ellenfelét.

Eljött azonban a pillanat, mikor mégiscsak összeakaszkodtak.

Estefelé történt. A Mystriosuchus áldozatra lesve feküdt a sziklánál. Feje és testének első része a lejtős parton nyugodott, hosszú farka pedig a vízbe merült. Hirtelen észrevette, hogy egy nagy hasú Capitosaurus mászik lassan kifelé a lant alakú Dictyophyllumok páfrányos sűrűjéből.

Nem ment a víz felé, hanem egy keskeny ösvényen igyekezett feljutni a lapos sziklapárkányra, mintha onnét akarná szemlélni a táj szépségét s a lenyugvó nap sugaraiban tompán csillogó víztükröt. Amint felkúszott, észrevette, hogy az út véget ér; csak a meredek sziklafalak emelkedtek a magasba, vagy vesztek bele az elsötétedő tóba. Nem tudott továbbmenni, tehát a szikla szélére lépett, s kidülledt szemmel nézett le a tó vizére és zöld partjaira.

Nem pihent sokáig. Alighogy kiszemelt magának lent a sík részen egy éjszakai pihenésre alkalmas helyet, máris megfordult, s

lassan igyekezett lefelé, vissza a meredek ösvényen. Mikor leért, megindult a tó partja mentén.

De csak rövid utat tett meg. Hirtelen, mint a villám, rárontott a leskelődő Mystriosuchus, éles fogait a torkába vájta és erősen összeszorította. A Capitosaurust úgy meglepte a váratlan támadás, hogy nem is védekezett. S a teljes fegyvertelenségnek ez a rövid, kis pillanata elegendő volt ahhoz, hogy a Mystriosuchus egy újabb támadással szétmarcangolja a torkát. A sok vért vesztett Capitosaurust hamar elhagyta az ereje, s abban a pillanatban, mikor már éppen elvesztette öntudatát, a Mystriosuchus a másik oldalára lendült, óriási farka súlyos buzogányként süvítve hasította át a levegőt, s végzett haldokló áldozatával.

Úgy látszott, hogy a lenyugvó nap az egyetlen tanúja ennek a véres eseménynek.

A valóság azonban más volt.

A vízből kinyúló keskeny homokzátonyon, a fiatal zsurlónövényzet védelmező homályában csendesen és mozdulatlanul fekvő óriás Mystriosuchus feszülten figyelte kisebb fajrokonának a Capitosaurusszal vívott küzdelmét. Már vadászat után volt ugyan, de a megölt s csábító húshalommá változott Capitosaurus látványára nem tudott ellenállni a vágynak, hogy maga is részt vegyen ebben a lakomában, s legalább egy kevéske másfajta, talán még az előzőleg bekebelezett halaknál is ízletesebb hússal javítson a kosztján. Ezért aztán hatalmas erejének és legyőzhetetlenségének biztos tudatában lassú lépésekkel megindult a hely felé, ahol majd jóllakik.

Mielőtt azonban odaért volna, a zsákmány tulajdonosa észrevette a betolakodót.

Bár mindketten ugyanahhoz a gyíkfajtához tartoztak, a kisebb mégis gonosz ellenségének tekintette óriási társát; természetes és magától értetődő volt, hogy nem lesz hajlandó átengedni a zsákmányát, sőt osztozni sem fog elejtett prédáján az óriással.

Készen állt rá, hogy nemcsak a megölt Capitosaurusért, hanem minden elvesztett vadászterületéért, meghátrálásáért és elnyomatásáért harcba száll vele.

Alig állt meg az óriás a zsákmányolt Capitosaurus mellett, a Mystriosuchus kilőtt nyílként vetette rá magát. Kitátott szájának fogas állkapcsával ellenfele mellső lábának bőrébe kapott, s egyetlen szorítással úgy áthasította a szövetét, hogy fogainak éle szinte megcsendült a csonton. Aztán elengedte, de mindjárt utána megint beleharapott, rettenetes sebet mart belé, s igyekezett szétmorzsolni a csontot. Óriási erővel szorította össze az állkapcsát, minden szorítása rettenetesebb volt az előzőnél, de a csont mintha acélból lett volna. Ekkor rájött, hogy ereje nem elegendő a csont szétmorzsolásához. s hirtelen félreugrott.

Máris tudta, hogy olyan küzdelembe bocsátkozott, melyet sohasem nyerhet meg, melynek során azonban mindent elveszíthet. Ezért, hogy a puszta életét mentse, menekülni próbált. Kilőtt nyílként vágódott a tó vizébe, s a habzó hullámokon a mocsár közepe felé igyekezett.

A megtámadott óriás villámgyorsan követte. A víz magasra fröccsent, s a sima víztükör vad hullámveréssé változott, mely fölött a szétporló vízcseppek ködfátyola lengett. Felháborodva az arcátlanságon, hogy kisebb fajrokona rá merészelt támadni, s feldühödve vérző sebének mardosó fájdalmától, sietve igyekezett utána, s egy pillanatra se vette le szemét a menekülőről.

Pillanatok alatt utolérte.

Az üldözött megfordult, s farkával vadul csapkodta a vizet, mert meneküléssel már nem menthette meg magát. Ha most menekül, üldözőjének gyilkos fogai a hátsó részébe marnak, legsebezhetőbb részébe fúródnak, s akkor pillanatok alatt vége. Ezért hirtelen kitért előle, aztán még egyszer villámgyorsan előrelendült, hogy éles és veszedelmes fogait az óriási szörnyeteg torkába vájja. De az is kitért, s ezzel kivédte a ravasz támadást. Aztán nagy ívben

visszalendült ellenfele irányába, mely úgy száguldott felé, mintha újból rá akarna rontani. Mikor rettenetes pofájuk már egész közel ért egymáshoz, a kisebb Mystriosuchus gyorsan kitért, s mialatt az óriás feltartóztathatatlanul továbbszáguldott, kisebb vetélytársa villámgyorsan megfordult, s nem törődve az óriás fenyegető fogaival és farkával, fürgén előrelendült, s fogait a torkába vájta. Az óriás hirtelen megtorpant, testének első része megrándult, úgyhogy magasan kiemelkedett a felkavart víz színe fölé, s lerázta támadóját. Még mielőtt a támadó felocsúdhatott volna, ellentámadásba lendült. Az óriási szörnyeteg farka hatalmas lendülettel s hangos csattanással zuhant ellenfele fejére. Az a rettentő ütéstől elvesztette eszméletét, s az éles, kúpos fogak már bele is martak elkábult testébe.

A győztes dühe lassan tünedezni kezdett. Nem azért, mert ellenfele már kimúlt, s szétmarcangolva, összetört csontokkal hevert előtte, hanem mert súlyos sebének sajgó fájdalma egyre erősebben és határozottabban átjárta egész lényét. Néhányszor még megkerülte a legyőzöttet, néhányszor még gyorsan odacsapott a farkával is, de aztán elúszott valamerre a mocsár partja felé, hogy ott a buja növényzet közötti rejtekében nyugodtan kipihenje magát. Már nem csábította a megölt Capitosaurus, amely pedig a győztes összecsapás után teljes egészében őt illette.

A legyőzött gyík szétmarcangolt, véres teste mozdulatlanul úszott a vörösre festett víz felszínén. Aztán lassan süllyedni kezdett, s mikor a fenékre ért, valahol messze nyugaton már kialudtak az alkonypír utolsó fényei is.

A küzdelem véget ért. Eltűnt a legyőzött, nyoma veszett a győztesnek is. Csak a szikla alatt a parton derengett elő a sűrűsödő sötétből a csatatéren magára maradt, megölt Capitosaurus teste.

Így történt aztán, hogy másnap a Plateosaurus-csorda egész halom gazdátlan húsra bukkant.

Jóízűen nekiestek és sokáig falatoztak belőle. Beesett hasuk már úgy kidagadt, mint a duda, de még mindig nem elégítették ki az étvágyukat. Mint feneketlen mélységben tűntek el gyomrukban a húsdarabok, s a környék csendjét valósággal felverte szünet nélkül mozgó állkapcsaik csattogása.

Mikor befejezték a lakomát, már csak egy halom csont hevert előttük.

Szinte a megpukkadásig jóllakottan hagyták el végül váratlan és szokatlan lakomájuk színhelyét. Lustán bandukoltak végig a csupasz sziklák előtt, aztán eltűntek valamelyik dúsan zöldellő páfrányokkal és sötét barlangnyílásokkal és hasadékokkal teli, mély vízmosásban.

Telt, múlt az idő. A napok egyre melegebbek lettek, míg végül beállt a száraz időszak, mikor a kiaszott táj harmat nélküli reggelekre ébredt. A dús növényzet elfonnyadt, kiszáradt, s végül az izzó napsugár mindent gyökeréig kiégetett. A mocsarak és ingoványok kiszáradtak, fenekük az égető nap hőségében összezsugorodott, hatalmas repedéseivel és hasadékaival furcsa és szabálytalanul zegzugos vágatok hálózatává alakult át, melyet elborított a sok kimúlt hal s a rengeteg apró vízi élőlény teteme.

A helyzet egyre rosszabbodott, mert a nap egyre forróbban és égetőbben sütött.

A nagy gyíkok élete is megnehezült. Főleg az óriási Plateosaurusoké, melyek megszokták, hogy mindennap nedvdús növényekkel töltsék meg a bendőjüket. Most messzire elkóboroltak a vidéken, hogy legalább egy kicsit jóllakhassanak, hogy legalább valamicskét elűzzék az éhség facsaró érzését.

A Plateosaurusok nyugtalankodni kezdtek. Valami ösztön egyre közelebb űzte csordájukat a fennsík széléhez. Mikor aztán végre odaértek, kikeresték az enyhe lejtőket, leereszkedtek rajtuk egészen a pusztaság széléig, ott befúrták magukat a vöröses porba és kivárták, míg leszáll az éjszaka.

Az egyik ilyen csordához egy hatalmas, vén hím állat is tartozott. Már csonttá aszott az éhezéstől, s az öregség is elgyengítette. Egyedül már alig bírta megszerezni magának a táplálékot, mert testi erejének és rugalmasságának ideje már régen elmúlt. Nehezen ejtett zsákmányt, inkább csak társai zsákmányából élt, vagy akkor lakott jól, ha dögöt talált.

Ő is ott hevert, befúrva magát a porba. Hosszú nyakán ülő fejét azonban minden pillanatban magasba emelte, s szeme valahova a messzeségbe meredt, a széles pusztaságon is túl. Meg se mozdult, csak nézett, nézett.

Az izzó napgolyó a tiszta és felhőtlen égen lassan nyugatra fordult. Mielőtt a nyugati látóhatár mögötti feneketlen szakadékba bukott volna, sugaraival utoljára elárasztotta a puszta síkját s a fölötte meredező hegyek csúcsait. Aztán az utolsó napsugár is kihunyt, s a lenyugodott nap sírja fölött csodálatos alkonypír gyulladt ki, melynek fénye arany- és bíborsávokat húzott magasan az elsötétedő égboltra.

Az éjszaka csendje halkan eláradt az egész táj fölött.

A Plateosaurusok ekkor felkászálódtak a porból s nyugtalanul ide-oda járkáltak. Nem készültek éjszakai nyugovóra, mint ahogyan az mindennapos szokásuk volt odafent a fennsíkon. Inkább úgy látszott, az éjszaka beálltát várják, hogy véghezvihessék azt, amit időnként kérlelhetetlen szabályossággal végre kell hajtaniuk: hogy a száraz időszak elején búcsút mondjanak a fennsíknak, és átvágjanak a pusztaságon, s így elérjék a dús vadászzsákmányt ígérő tengerpartot, majd az esős időszak beálltával ismét visszatérjenek. A pusztán átvezető első útjuk élelemszerző útnak számított, a második a hazatérést jelentette.

Közben lassan feljött a hold.

Alig öntötte el ezüstös fénye a tágas pusztaságot, a Plateosaurusok csordája megindult. Gyors menetben távolodtak a fennsík lejtőjétől, s hamarosan belevesztek a vöröslő por tengerébe. Csak a felkavart por parányi felhőcskéje jelezte, merre haladnak távoli céljuk felé. S mivel több ilyen kis porfelhő is lengett a puszta fölött, nyilvánvaló volt, hogy már több csorda indult a beltenger partja felé.

A Plateosaurusok egész éjszaka megállás nélkül vándoroltak.

Csak napkeltekor szakították meg vándorútjukat, bevájták magukat a vöröses porba, s egész nap pihentek. Fáradtan és éhesen hevertek, szinte teljesen mozdulatlanul; fölöttük finoman remegett a napsugarak záporában átforrósodott levegő, mely egészen elgyengítette és szinte tehetetlenné tette valamennyiüket.

Alkonyatkor aztán, mikor lassan terjengeni kezdett az üdítő hűvösség, ismét útra keltek a Plateosaurusok csordái.

Az a csorda, melyhez a vén Plateosaurus tartozott, szintén indulásra készülődött. A gyíkok előbb magasra emelték fejüket, körülnéztek, s mikor látták, hogy a többi csorda már messze jár, maguk is gyorsan felugrottak és megindultak utánuk. A magasan felkavargó por egyre vastagodó, vöröses függönyt vont óriási testük körül, úgyhogy a gyíktestek éles körvonalai bizonytalan, sötét árnyékokká váltak. Aztán eltűnt az egyik árnyék, majd a második, a harmadik is, s utánuk sorra valamennyi. A felkavart, örvénylő por lassan leszállt a földre, s lengő fátyla mögött feltűnt a távolba húzódó hegygerinc enyhe lejtőjén vágyva vágyott célja felé siető Plateosaurusok csordája.

Amint a gerinc tetejére értek, ismét enyhe lejtőn igyekeztek tovább, egy hatalmas, lapos medence felé, melynek alját agyagos talaj alkotta, megvédve a vizet attól, hogy a szomjas és kiszikkadt puszta feligya. Az esős időszakban hatalmas, de sekély tó csillogott itt, persze élete nem tartott sokáig, mert a száraz időszak napsugara mindig hamar kiszárította. Most se maradt itt úgyszólván nyoma sem a tónak; csak a medence közepén csillogott valami kis bűzös mocsárvíz, de ezt is lassan és könyörtelenül szívta az izzó napsugár heve. A tünedező tó agyagos, ragadós fenekét vékony és finom, szél hordta por és homokréteg borította, úgyhogy valójában alig lehetett megkülönböztetni a pusztaság kiszáradt síkjától.

Minden egyforma, egyhangú és elhagyatott volt. Csak a naptól megfehéredett és félig pusztai porral borított csonthalmok világítottak figyelmeztetőn a vidék sivár magányában, hogy jó lesz ügyelni az alattomos veszedelmekre.

Amint a Plateosaurus-csorda a medence közepére ért, hirtelen a kiszáradt tó egy keskeny nyúlványánál találta magát, mely előzőleg hosszú, keskeny öblöt alkotott. A Plateosaurusok hatalmas lába néhány lépés után belemerült a lágy agyagba, mely elborította minden ujjúkat, ragadós kölöncöt alkotott, s rendkívül megnehezítette a járást.

Ez a váratlan, alattomos akadály alaposan megriasztotta a vándorló óriásgyíkokat. Magasra kapták a lábukat, heves mozdulatokkal igyekeztek megszabadulni a súlyos agyagkölöncöktől. Alig sikerült azonban szabaddá tenni a lábukat, a következő lépésnél újabb, az előzőnél is nagyobb agyagcsomó ragadt rá. Ezért csak lassan és nagy nehézségekkel küzdve haladtak tovább.

Az öregségtől legyengült, vén Plateosaurus már nem tudott kikászálódni innét. Nehézkesen emelgette lábát a ragadós agyagban, egyre nehezebben mozgott a ráragadt súlyoktól. Már

nem lépkedett biztosan és egyenesen, már csak jobbra-balra tántorgott.

Aztán végleg benne rekedt az iszapban.

Leroskadt a földre, s merev tekintettel nézett a tovasiető csorda után, mely közben már áthaladt a kiszáradt tó veszedelmes nyúlványán, s lassan eltűnt a messzeségben.

De nem a vén Plateosaurus volt az egyetlen bajba jutott óriásgyík. Nem messze tőle egy megtermett társa viaskodott teljes erejének hatalmas megfeszítésével az életéért. Kicsit elvált a csordától, s ezért szélesebb ragadós agyagsávon kellett áthaladnia. Ő is leroskadt a földre, de hamarosan újból felegyenesedett, s már támolygott is tovább.

Az élet vad vágya s az életerővel teli test legyőzte az alattomos veszélyt. Hanem mikor végre ismét szilárd talajra került, a csorda már rég messze járt. Egyedül maradt haldokló társával, de – megmentette az életét. Sietve megindult hát a többi után, s mire a nap felkelt, már el is érte útja célját, a beltenger partját, a sok lagúnát, ahol frissen zöldelltek a cikaszok és tűlevelűek ligetei, ahol buján növekedett a sok különböző páfrány, ahol kitűnő vadászterület várta. Vége volt a nélkülözésnek, az éhezésnek. S bizony kellett is már ez a változás. Egy egész napon és két éjszakán át semmit se harapott, s üres gyomra már kezdte követelni a jogait. Ezért aztán késedelem nélkül csatlakozott már megérkezett, vagy most érkező, s máris vadászatra induló társaihoz.

Mialatt megtöltötte a bendőjét, majd a kék lagúnák partján álló cikaszok kellemes árnyékában kipihente magát, a kiszáradt tó ragadós agyagtalajába beleragadt vén Plateosaurus testéből már elszállt az élet. Elpusztult, mint ahogyan már előtte is sok társa lelte itt a halálát.

Mint már előzőleg oly sokszor, ezúttal is a tengerparton akarta átvészelni azt az időt, mikor a fennsík, ahol született, nem nyújtott

elegendő táplálékot. Mindig eljutott céljához, s mindig szerencsésen vissza is tért onnét.

Most azonban nem jutott el odáig.

Ez volt utolsó útja.

Európában a pleisztocén idejében hatalmas szarvasok *(Cervus megaceros)* éltek. Gyakran előfordult, hogy egy-egy farkascsorda, vagy esetleg őskori vadászok belehajszolták a lápba a hatalmas állatokat. Sőt szerencsétlen véletlen következtében ezek a pompás agancsosok maguktól is belevesztek a lápokba; olyankor esett meg ilyesmi, mikor az első, gyenge fagyok idején még nem jegesedett meg eléggé a láp felszíne, úgyhogy a gyenge jégréteg nem bírta el a szarvas súlyos testét; ugyanígy megtörténhetett ez tavasszal is, mikor a jég olvadni kezdett. Ennek a szarvasfajtának igen sok csontját találták meg a Dublin melletti ballybetaghi ír lápon. Annyi maradványt találtak, hogy az állat teljes csontváza összeállítható belőle, ami a múzeumok egyik legnagyobb vonzóerejét jelenti. Előfordulását ezen a lelőhelyen az utóbbi időben azonban másként magyarázzák, nem a farkasok s az ősvadászok előli meneküléssel. Attól az időtől, mikor történetünk hőse, a szarvas

fölött bezárult az alattomos láp felszíne, legalább 50 000 esztendő múlt el.

ELVESZTETT ÉLET

A messzire húzódó, enyhén hullámos síkot lucfenyőkből és jegenyefenyőkből álló őserdők borították, megszaggatva hatalmas füves területekkel, melyeken festői csoportokban álltak az alacsony bokrok. Itt-ott fehér törzsű nyírfák erdőcskéi villogtak, magas törzsű topolyligetekkel váltakozva; a fák gúla alakú koronái majdnem súrolták az alacsonyan lógó felhőket.

A tavaszi szél már régóta szilajul kergette az égboltot óriási madárszárnyakként elborító szürke felhőket. Addig nyomta, szorította őket, míg végül sikerült ezer foszlányra szaggatni valamennyit, majd ölelő karjába kapva őket elnyargalt velük valahova észak felé. Az égbolt egyre jobban kitisztult, azúrkékje kíváncsian kukkantott ki a szétszaggatott felhők közül.

Mikor aztán a tavaszi szelek elkergették az összes felhőt, a meleg napsugarak minden zugból kiűzték a jégkorszak hosszú és kegyetlen telének utolsó nyomait is.

Valahol messze északon hosszú hegyhát húzódott. A csúcsait elborító hatalmas jégárak ezernyi apró szikrával villogtak a tavaszutó napsugaraiban. A jégmezők, mint szikrázó fehér gát, fárasztó egyhangúsággal vonultak végig a hegység csúcsain, melynek északi oldala mögött már nem volt semmi élet. Ott már csak hófüggönyökkel borított s számtalan hasadékkal felszabdalt hatalmas jégmezők terültek el.

Ettől a jégsánctól délre azonban egészen másként festett a világ.

A gleccserek széléről, az olvadó jégtömegekből minden irányban piszkos vizet hordozó kicsiny források csobogtak le, majd patakokká és folyókká egyesültek, s így siettek tovább dél felé. A növényzet egészen eddig a kietlen és barátságtalan tájig, egészen a tünedező gleccserekig benyomult. Olyan növényzet növekedett

itt, amilyent ma a legészakibb európai és ázsiai országokban találhatunk, ahol végtelen tundrák húzódnak, vagy amilyen a magas hegyek örök jéggel és hóval borított világának közelében él.

Ezek között a növények között, melyek már akkor sem féltek a hosszú telektől és kemény fagyoktól, hegyi dryasok nagy, lapos párnái váltakoztak. A hosszúkás, fűrészes fogazatú s alul penészesen fehér levelekből álló párnácskákból gyönyörű fehér virágokkal díszített, egyenes kocsánykák meredtek ki, s néhol annyi akadt belőlük, hogy úgy látszott, mintha a dryasok zöld párnáit sűrűn beszórták volna hópelyhekkel, vagy mintha kicsiny, fehér pillangók ezrei pihentek volna meg rajtuk.

Nagy területeket nőtt be néhány ma is előforduló alacsony, heverőszárú fűzfajta is, sűrű bokrai azonban nem növekedtek tenyérnyinél magasabbra.

Alacsony, kis törzsüket feltűnő, vörös levélnyelű, tojásdadan elszélesedő levélkék borították, melyeknek hálósan erezett, bőrszerű lapjai jól bírták, a hideget. Még alacsonyabb növényzetet, sok helyütt alig egy ujjnyinál magasabbat alkotott a még ma is a legalacsonyabb bokrocskának számító törpefűz. Kúszó, kicsiny törzsén csak két vagy négy kerek, fűrészesen fogazott levélke nőtt. Ezek a miniatűr s a nedves talajból éppen csak kilátszó füzecskék a havas tocsogók és gleccserpatakok partjait is benőtték, s megküzdöttek helyükért a mohokkal s a buja tőzegláppal.

Ettől a helytől – ahol a növények élethalálharcot vívtak egymással – kissé délebbre már gazdagabb és tarkább tundrái növényzet zöldellt; a legkülönbözőbb fűfélék alacsony sűrűjéből törpenyírfák, gyalogfenyők és pompás virágokat hajtó hangák alacsony bokrocskái emelkedtek ki.

Még délebbre, már jó messzire a gleccserektől, felbukkantak az első tűlevelű fák. Mint óriási fekete foltok borították el mindenütt a tájat, s köztük füves és bokros, üde zölden villogó steppék terültek el, melyek sima lapján száz és száz tavacska, mocsár és

tocsogó csillogott, vagy folyók és patakok ezüstösen villogó szálai hálózták be őket.

Ennek az északi vidéknek egyik részében nagy, nedves medence terült el. Már nagyon régen volt, mikor a zöld mohok és mocsári növények elárasztották a sekély víztartót, hogy a különböző sásokkal, szittyóval és kákával együtt támadást indítsanak a nedves talaj ellen. A növényi szárak felfelé állandóan növekedtek, lefelé azonban korhadoztak, s az egyéb mocsári növényekkel együtt barnásfekete, ragadós, feneketlen tömeggé alakultak át.

A gonosz helyet minden állat elkerülte, mert ha valamelyik beleesett a tőzeglápba, menthetetlen volt; lassan elsüllyedt a lágy, ragadós anyagban, s az végül nyomtalanul elnyelte.

A tágas steppén kis szőnyegeket alkotó zöld mogyoró- és fűzfabokrocskák között egyszerre egy hatalmas szarvas bukkant fel az alkonyat homályában.

Óriási, őskori szarvas volt, erős és termetes, de azért délceg és mozgékony, a pleisztocénkori steppe legpompásabb és leggyorsabb állata.

Hosszú sörényes, hatalmas nyakán ülő büszke fejét lapátszerűen kiszélesedő agancs díszítette. Páratlan szépségű és nagyszerű agancsát úgy viselte, mint valami királyi koronát.

A három méter terpesztésű agancs nemcsak gyönyörű dísznek, hanem borzalmas fegyvernek is számított, melyet vetélytársával szemben használt, hogy megküzdjön vele a szarvastehenek kegyeiért. Ez a gyönyörű agancs csak egy hátránnyal járt: nem tudott vele áthaladni a mély őserdőkön, nem ismerhette meg a titokzatos rengetegek pompáját, és sohasem pillanthatta meg gyönyörű, kevély fejét az erdei források tükrében. Kint kellett élnie a nyílt steppén, a magas füvet növesztő, tarka virágszőnyegekkel és bokros sűrűségekkel telehintett zöld síkságokon, egyszóval ott, ahol terebélyes agancsának semmi sem állta útját, ha szélvészként száguldott valahova a ködös messzeségbe.

Most halkan állt és szimatolt.

Amint megállapította, hogy semmiféle veszedelem nem fenyegeti, néhány gyors ugrással elhagyta a ritka cserjést és legelészni kezdett.

Eleinte nem válogatott. Leharapott mindent, ami az útjába került. De mikor első éhségét elűzte, már válogatni kezdett.

A hold lassan a távoli erdők fölé emelkedett, s ezüst fénye elárasztotta az egész vidéket. A szarvas abbahagyta a legelést, s magasra emelt fővel bámult a hold felé. Csendesen és mozdulatlanul állt. Karcsú, mozgékony testével, pompás agancsával ebben a pillanatban a legszebb és legnemesebb kőből faragott szobrászi mesterműhöz hasonlított. Körös-körül mindenütt csend honolt, s lent a földön, a sima, füves talajra ezüstös fényből és sötét árnyékokból összerakott, leírhatatlanul gyönyörűséges mozaikot varázsolt a hold ezüst sugara.

Kisvártatva ismét lehajtotta fejét és folytatta a legelészést.

Az egész vidék elnémult, csak valahol messze huhogott időnként a fehér hóbagoly.

A késő éjszaka sötétje lezárta a nappali élőlények szemét, éjjeli álomra űzte őket a sötét sűrűkbe, lyukakba és hasadékokba, az éjszakai ragadozókat pedig ugyanakkor kihajtotta rejtekhelyükből.

Valahol messze az erdőben vadászatra készülődött egy farkascsorda.

Hatalmas, vén farkas parancsolt a csordának. Nem voltak már olyan sokan, mint télen, mert többen közülük tavasz elején önálló életet kezdtek.

A falka az öreg és tapasztalt farkas vezetésével megindult a vadászatra.

Halkan szedték lábukat az erdőben. Minden gerincen megálltak, figyelmesen szemlélték a völgyeket és szakadékokat, nem rejtőzik-e valahol valami zsákmánynak való. Odalopakodtak

a bokrokhoz s a sziklafalakhoz, óvatosan ügyelve, nehogy körvonaluk kiváljon az ég hátteréből. Minden sűrűséget gondosan átkutattak, minden szakadékot figyelmesen végigjártak.

De nem sok szerencsével jártak. Csak egy vén, fehér nyulat riasztottak fel s fojtottak meg. Ez bizony sovány zsákmány ennyi éhes toroknak. Így hát éhesen igyekeztek tovább az erdőben, halkan és nesztelenül; csak néha-néha mordult fel s csattogtatta meg a fogait egyik-másik farkas, amint a gyors futás közben hirtelen a társának ütközött.

A farkasok az öreg erdő félhomályából a holdsugár ezüst záporában ragyogó terjedelmes tisztásra értek. A terület közepét nagy sűrűség foglalta el, melynek zűrzavaros ág- és lombfonadékán megtört a holdfény, felvillant, ragyogott, aztán megint eltűnt a fekete árnyékok sötétjében.

A csorda legyező formában szétszéledt, hogy átkutassa a sűrűséget.

Két vén, tapasztalt farkas, a csorda két legjobb futója az oldalszárnyak élére állt, a többi pedig előbbi futásuk sorrendjében követte őket; így soruk kiterjedt félkört alkotott, melynek két szárnya messze előrenyúlt. Ez a két szárny, melynek az volt a feladata, hogy végezzen a felriasztott vaddal, szünet nélkül morgott, vagy ugatásszerű hangot adva irányította társait, s állandóan tartotta velük a kapcsolatot.

De bármilyen gyorsan és ügyesen végezték is a dolgukat, semmi zsákmányt sem ejtettek. Éhségtől űzve ismét eltűntek az erdő félhomályában, s egymás nyomában ügetve követték a vén farkast.

Sokáig loholtak az erdőben, míg végre elérték a szélét.

A vezérfarkas megállt, s vele együtt az egész falka is. Szétnéztek a terjedelmes steppén, de nem bújtak elő a hatalmas s alsó ágaival majdnem a földet söprő lucfenyő árnyékából. A vén farkas kis idő múlva újból nekiiramodott, s a szél irányával szemben futott az erdő szélén. Egész csordája ott nyargalt a nyomában.

Nem telt bele sok idő, s a farkasok a hold bágyadt fényében megpillantották a legelésző szarvast.

Tüstént megállt az egész csorda vezetőstül, és sóvár szemekkel leste a csábító zsákmányt. Aztán halkan kúszva megkezdték a vadászatot.

Mint izzó parázs, villogott a farkasok szeme, s minél közelebb értek a legelésző szarvashoz, annál jobban fokozódott az izgalmuk. Ekkor az egyik farkas, rettentő vágyában, hogy fogait mielőbb zsákmánya torkába vájhassa, megfeledkezett az óvatosságról és rálépett egy száraz ágra, mely reccsenve tört szét alatta.

Ez az alig hallható roppanás is elég volt ahhoz, hogy a szarvas megkettőzze figyelmét.

Magasra kapta a fejét, feszülten figyelt és óvatosan szimatolt. A szellő azonban semmi gyanús szagot nem hozott felé, csak a füvek és virágok illatát érezte. Már éppen le akarta hajtani a fejét, hogy folytassa a legelészést, mikor hirtelen úgy látta, mintha valami sötét árnyék mozdulna az erdő szélén, utána egy második, harmadik ... A szarvas már nem várt tovább, máris menekült. Hatalmas ugrásokkal iramodott neki a füves síkságnak, átszökellve az útját álló alacsony bokrokon.

Nem is menekülés volt ez, hanem repülés.

Száguldott az erdő széle mentén, egyre előre, előre, s a farkasok csordája a nyomában nyargalt, feldühödten, mert nem sikerült az alattomos rajtaütés.

A csordát vezető vén farkas tapasztalt ragadozó volt, s jól ismerte a vidéket, ahol már régóta vadászgatott. Tudta, hogy ezen a részen az erdő ék módjára benyúlik a füves rónaságba. Azt is jól tudta, hogy amint az űzőbe vett zsákmány végigfut az egyik oldalán s a végéhez ér, a túlsó oldalon ismét visszafelé nyargal majd, mert ahol az erdő ék alakú nyúlványa véget ér, veszedelmes és alattomos ingovány kezdődik.

A vén farkas néhányszor halkan felmordult, aztán beiramodott az erdőbe. Néhány társa halkan követte, a többi pedig tovább üldözte a menekülő szarvasbikát.

A vezérfarkas néhány társával együtt gyors futással átiramodott a keskeny erdősávon, s hamarosan a túlsó oldalon vágtattak, szemben a zsákmánnyal. A farkasok csak most jöttek rá vén, tapasztalt vezérük vadászcselére: megelőzik a szarvast, megállítják, s elölről támadnak rá, mialatt a csorda visszamaradottjai hátulról esnek neki. Még vadabb türelmetlenségtől hajtva száguldtak előre, zsákmányra éhesen, s biztosak voltak benne, hogy az most már nem szökhet meg előlük.

A menekülő szarvas dobogásának áruló zaja hirtelen elhallgatott, mikor a szarvasbika a holdas éjszaka világosságában megpillantotta az útját álló vicsorgó pofákat. Rádöbbent, hogy nincs tovább út, innét nem menekül, s ha visszafordul se menti meg a bőrét. Éhes farkasok zárták el elöl-hátul az útját, s már csak az ingovány felé vezető út állt nyitva előtte.

Ezért aztán egyenesen az ingovány felé száguldott.

Jól ismerte az ingoványt, jól ismerte tehát az alattomosságát is. Mindig elkerülte, bár tudta, hogy vezetnek benne keskeny kis utacskák, melyeken óvatosan végig lehet futni, legalábbis az ingovány széle közelében. Ma éjszaka azonban az ingovány jelentette számára az egyetlen lehetséges menedéket. Vagy sikerül átfutnia keskeny sávján, vagy benne pusztul.

Hatalmas szökellésekkel vágtatott neki az ingoványnak, ahol a menekülés halvány reménye biztatta.

A farkasok most két oldalról üldözték a menekülő szarvast. Üldözők és üldözött közt egyre csökkent a távolság, s még mielőtt a szarvas az alattomos ingovány szélét elérte volna, a vén farkas néhány társával együtt már egészen a sarkában volt.

A szarvas berontott az ingoványba, s kereste az ösvényt, melyen átiramodhatna. Bár még szilárd talajt érzett a lábai alatt, mégis

rájött, hogy nem a keresett ösvényen vágtat, nem talált rá, talán elkerülte.

Hirtelen érezte, hogy süllyedni kezd. Megtorpant, de a közeledő farkascsorda miatt már nem hátrálhatott. Az ingovány szélén vágtatott tehát tovább egy kis emelkedés tetején. Hamarosan azonban az is beleveszett az ingoványba, mely itt nagy karéjban nyúlt be a steppébe.

Szorongatott helyzetbe került. Előtte az ingovány, a fekete iszap feneketlen sírja, mögötte az éhes, üvöltő farkascsorda.

Előtte is halál, mögötte is halál.

A menekülésnek már csak egyetlen módja nyílt, s az agyonhajszolt szarvas meg is próbálkozott vele. Erejének végső megfeszítésével elrúgta magát az utolsó kiálló szilárd talajról, hogy hatalmas ugrással átvesse magát az alattomos ingovány veszedelmes nyúlványán.

A kísérlet azonban meghaladta az erejét.

Gyönyörűen ívelő, pompás ugrással a mocsár közepére zuhant. Hatalmas lendülettel földet érő súlyos teste mélyen belemerült a lágy, ragadós iszapba, s lassan egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedt. Szeme kétségbeesetten figyelte a száguldó, éhes farkascsordát. Megmenekült előlük, mégis elveszett, utolérte a vég.

Mialatt lassan elmerült a feneketlen mocsárban, nedves, de még nyitott sírját az éhes és kimerült farkasok is elérték. Ketten közülük vad éhségükben esztelenül utána rohantak. Néhány ugrás után azonban maguk is megakadtak. S mialatt a szarvasbika halkan, szinte mozdulatlanul várta a halált, a farkasok vadul fetrengve csapkodtak maguk körül, s panaszos vonításuk felverte az éjszaka csendjét.

A visszamaradt farkasok némán meglapultak a dágvány szélén, és sóvár szemmel nézegettek a szarvas és társaik felé. Csak mikor az ingovány már teljesen elborította elfogott áldozatait, kotródtak éhesen és kimerülten tovább…

Az újabb harmadkor idején Csehországnak még szubtropikus éghajlata volt, meglehetősen nedves, amit a lomblevelű őserdők nagy elterjedése bizonyít; ezek főként tölgyből, blikkből, jávorból, dióból, szilfából, platánból, gesztenyéből és egyéb olyan fákból álltak, melyek Dél-Európában s a Kaukázus lábánál ma is növekednek. Terjedelmes őserdőket alkottak a tűlevelűek is, elsősorban a fenyők, sequoyák, tiszafák, glyptostrobák és egyebek. A tropikus típusok, mint például a pálmák, délre húzódtak, s itt csupán néhány ritka maradványuk akadt. Ezekben az őserdőkben is igen sok tó, ingovány és mocsár akadt, és sok helyen terjedelmes lápok alakultak ki, ahol aztán megszülettek a mai barnaszénmedencék. A barna- és feketeszén között tehát igen nagy a különbség: a barnaszén a harmadkorból származik, a feketeszén pedig a paleozoikum végéről (a karbonból és permből),

a barnaszén a magvas, virágos növényekből, a feketeszén pedig a virágtalanokból. Ezekben az őserdőkben akkoriban igen különböző állatok éltek. Hatalmas Mastodonok és Deinotheriumok, őstapírok, szarvat viselő és szarv nélküli ősorrszarvúk, különböző ősteknősök és többféle őskrokodil. Ezekben az őserdőkben jelentek meg az első szarvasféle emlősök is, így például a *Palaeomeryx* és a *Dicroceros;* utóbbi volt az első szarvasféle emlős, melynek hímje fejét egyszerű agancs díszítette. Ma természetesen hiába keresnéd ezt a vidéket, kedves olvasóm, az Érchegység környékén, hiába várnád, hogy valahol az erdők mélyén találkozol ezeknek a különös állatoknak valamelyikével; amit olvasni fogsz, az a 10 millió évvel ezelőtti életet mutatja be, azóta pedig valamicskét mégiscsak megváltozott a világ.

VÁRATLAN VÉG

Mély csend és sűrű homály borult a hatalmas őserdőre. Az óriási fák koronái közt egyetlen levélke se moccant, mert már régen elcsendesedett az esti szellő. Ezernyi ragyogó csillag villogott a sötét földre ráboruló éjszakai égbolton.

Egyszer csak kelet felől derengeni kezdett. Az égbolt keskeny csíkja lassan aranyosra színeződött, s hamarosan az egész keleti oldal aranyló és bíborvörös hajnalpírban ragyogott. A felkelő nap első aranysugarai felébresztették az egyik hatalmas diófán szendergő madárkát is; a madár kinyújtózott, aztán ujjongó trilla tört elő kicsiny torkából, majd megszólalt egy másik, egy harmadik, s a többi is, hogy közös, vidám dallal köszöntsék a kezdődő napot. Az egyszerű madárdal életre keltette az őserdőt.

Hatalmas őserdő volt, akkora, mintha sehol se volna vége. Helyenként lomblevelű fákból, különböző bükkfélékből, jávorokból, diófákból, szilfákból, platánokból és gesztenyefákból állt, másutt tűlevelűk, különböző fenyőfajták, jegenyefenyők, lucfenyők és tiszafák alkották.

Számtalan, magas fűvel és gyönyörűen virágzó növényekkel, valamint alacsonyabb bokrokkal benőtt tisztás váltakozott benne hatalmas mocsarakkal és tavakkal, melyeknek partját buja növényzet borította. A sekély tavak felszínén pompás Braseniák úsztak, kerek leveleik közt hatalmas, tündöklő virágok ontották kábító illatukat; ezeknek a tündérrózsáknak levelein esténként nagy koncerteket rendeztek a Palaeobatrachusok családjába tartozó, recsegő hangú ősbékák, melyekből rengeteg élt ezeken a mocsaras területeken. Ritkán s elszórtan növekedett még az őserdőben néhány pálma is; a valamikor a mi vidékeinken is igen elterjedt növényfajtának voltak utolsó példányai, melyek a

legtovább tudtak ellenállni nem is annyira a kisebb mérvű lehűlésnek, mint inkább az oligocén végén s a miocén elején egész Közép-Európában uralkodó szárazföldi éghajlatnak.

A távoli hegyekből néhány patak folydogált az őserdőn át, a hatalmas, füves és bokros tisztásokkal övezett nagy tó felé. Óriási, pompás színezetű pillangók szálltak virágról virágra, s a legkülönbözőbb fajtájú rovarok mászkáltak a füvek s a bokrok között; elsősorban különféle ormányosbogarak, cincérfélék, cincidélák és különböző hangyák, melyek a sima részeken, a pompás magnóliabokrok, fiatal fahéjbokrok vagy oleanderek tövében építettek maguknak bolyt, feljebb a dombok lejtőin pedig az azáleák, rhododendronok és vörös áfonyák között. A zümmögő dongók gyakran elkergették az illatos virágokra telepedő különböző poloskákat, hogy maguk kóstolgassák az édes nektárt. Rengeteg légy röpködött egyik helyről a másikra, sehol se maradtak meg sokáig, szüntelenül ide-oda szálldostak, nem tudva ellenállni a sok-sok varázslatos illat csábításának; s mikor végre fáradtan letelepedtek, hogy egy kicsit kipihenjék magukat, mindig olyan helyet választottak, ahol semmi se zavarta őket, s nyugalomban és félelem nélkül melengethették kicsiny testüket a napsugarak özönében. Egyik-másik bokorra ügyetlen repüléssel leszállt egy-egy hosszú lábú lószúnyog is, de aztán sietve továbbrepült, ha a közelben felzendült a kabócák nyekergő szerenádja, mert ezekből is rengeteg akadt errefelé. A tó partján vadászgattak a gyors röptű szitakötők; kilőtt nyílként kergették kiszemelt áldozatukat, s ha utolérték, letelepedtek valami falevélre vagy nádszálra, és nyugodtan elfogyasztották.

Az egyik patak hordalékos homokzátonyán néhány csúf Diplocynodon sütkérezett. Ennek a vad krokodilusnak alacsonyan állt a feje, s rövid pofája számtalan éles foggal volt felfegyverezve, mellyel sohasem engedte el azt, amibe beleharapott. Testét igen erős és vastag, négyszegletes csontlemezekből álló, alacsony

peremű és mélyen barázdált háti és hasi páncélzat védelmezte. Ezek a csontos lemezek négy párhuzamos sorban vonultak rajta végig, s páncélként védték a vad gyík testét.

A Diplocynodonok lustán pihentek a reggeli vadászat után. Csak néhányan marakodtak még a tóban egy óriási szalamandradögön, melyet a patak sodort magával a magas hegyekből. Ráncigálták, darabokra szaggatták, s közben úgy csapkodtak a farkukkal, hogy a víz habosan szökött a magasba.

A kimúlt óriásszalamandráért vívott küzdelem csak akkor ért véget, mikor már az egész testet ízekre szaggatták, s az egyik Diplocynodon megragadta az utolsó húsfoszlányt s gyorsan eltűnt vele a mélyben. A habzó és felkavart víz lassan elsimult, s a többi Diplocynodon kényelmes lassúsággal s óvatosan kimászott a sekélybe, miközben zöld szemükkel óvatosan tekingettek maguk körül.

Mikor meggyőződtek róla, hogy semmiféle veszedelemtől nem kell tartaniuk, lassan kikecmeregtek a vízből. Nyugodtan leheveredtek az átmelegedett homokba, fejüket a tó zöld partja felé fordították, de hosszú farkuk vége még bent ázott a vízben, s szüntelenül nyaldosták az apró hullámok. Egymás mellett s egymáson keresztben hevertek nagy kényelmesen, s tátogatták csúf, fogas pofájukat, mintha az ásítással meg akarnák idézni a kellemes szunyókálást. Talán sikerült is nekik, mert aztán olyan mozdulatlanul hevertek, mintha zöldes fatörzsekké változtak volna, melyeket a folyó partra vetett és rendetlenül egymásra torlaszolt a homokzátonyon.

A nap égette az oldalukat és a hátukat, izzó hőséggel árasztotta el egész testüket. A Diplocynodonok nyugodtan szenderegtek, pofájukat szépen egymás hátára fektették, s csak arra vágytak, hogy hideg gyíkvérük minél jobban átmelegedjék. A jóllakottság kellemes érzésével hunyták le annyi támadást és ármányt látott kegyetlen, zöld szemüket. A Diplocynodonok a szárazon nagyon

félénkek voltak, vízben azonban mindig bátraknak, vadaknak és végtelenül ravaszaknak bizonyultak; a vízben támadták meg s győzték le kiszemelt áldozatukat, s mint sötét kísértetek tűntek el vele a tó vizének fekete mélységeiben.

Valahol az őserdő mélyén Palaeomeryxek, őskori szarvasféle állatok maroknyi csapata kóborolt. Kicsiny állatok voltak, körülbelül akkorák, mint a mai dámborjak, s finom testüket karcsú lábak hordozták. Nemes fejüket még nem díszítette agancs. Testüket rövid, sima, sűrű, sárgásbarna szőrzet borította, mely a háton gesztenyeszínbe, a nyakon pedig fahéjbarnába hajlott, a hasi részt s a nyakuk alját viszont fehér szőr fedte. Rövid farkukat vékony, sötétbarna szőrszálacskák nőtték be. Legszívesebben a dombos részeken s a völgyekben kóboroltak, közvetlenül a nagy hegyek lábánál, melyek hosszú láncolatban vonultak a beláthatatlan messzeségbe, s mint gigantikus gát védték a tájat a viharoktól és orkánoktól.

A csordában vidáman ugrándozott két fiatal állat, melyek alig néhány héttel előbb születtek az alacsony mogyoróbokrok sűrűjében. Világosbarna szőrüket finom kis testükön szabálytalanul elszórt fehér foltok tarkították. Bűbájos kis állatok voltak, olyan tapasztalatlanok s buták, hogy még a patak csobogása vagy a nagy legyek zümmögése is megijesztette őket. Anyjukkal jártak, s az ő révén ismertek meg sok-sok érdekes dolgot; nem is tanította őket, inkább csak felébresztette bennük azokat az ösztönöket és tapasztalatokat, melyek rejtve ott lappangtak lényük mélyén, egész fajtájuk, számtalan előttük élt nemzedék tapasztalataiként, melyekkel megkönnyítették és meghosszabították az életüket.

A Palaeomeryxek kis csordája lassan közeledett a tóparti tisztás felé. Nyugodtan haladtak át az erdő világos szakaszán, időnként megpihenve a terebélyes vén fák árnyékában, lehajtott fejjel hatoltak át a sűrű cserjéseken s a vénségtől kidőlt vagy vihar

döntötte fatörzsek közötti szűk réseken. A vezérhím időnként éles, rekedtes, gajdoló ugatáshoz hasonló hangot hallatott, így tartva össze a kis csordát az áttekinthetetlen sűrűben, s ezzel jelezve az útirányt. A két kis fiatal állat állandóan szemmel tartotta az anyját, az oldalához dörgölőzött, vagy a nyomában lépkedett, nehogy elvesszen a zöld dzsungel kaotikus zűrzavarában.

Még mielőtt a csorda elérte volna a tóparti tisztást, az egyik kis állat halálra rémült egy hatalmas szárazföldi teknőstől, mely éppen legelészni indult. De a teknősbéka is megijedt a kétségbeesett állatka riadt visításától, s gyorsan behúzódott vastag páncélja alá. Mikor azonban tapasztalta, hogy csak egy kicsiny és ártalmatlan állattal áll szemközt, kidugta fejét a páncél alól, s lassan folytatta útját arra, ahol tegnap olyan jól belegelt.

Amint a kis csorda az őserdő szélére ért, a vezérhím megállt és szimatolt. Mozdulatlanul állt, nyugodtan és megelégedetten, mert semmi gyanúsat nem látott és nem érzett. Kisvártatva hirtelen felkapta a fejét; el akarta kergetni magáról a tolakodó legyet, mely a fülére telepedett, hirtelen és fájdalmas csípéssel árulva el a jelenlétét.

Bár a közelben nem fenyegetett semmiféle veszedelem, a kis csorda mégis az erdő szélén maradt, s ott várakozott. A hím a tó partját figyelte, a többiek pedig leheveredtek egy terebélyes diófa árnyékába és pihentek.

Mielőtt azonban megindulhattak volna a tó felé, kissé távolabb tőlük néhány hatalmas Mastodon lépett ki az őserdőből; ormányos, hatalmas elefántokhoz hasonlítottak, de koponyájuk megnyúlt volt, ormányuk rövidebb, s szájukon négy rövid agyar villogott. Lassú, megfontolt lépésekkel közeledtek a tóhoz, hogy igyanak és megfürödjenek. Egyenesen arra a helyre igyekeztek, ahol a krokodilszerű Diplocynodonok sütkéreztek. A krokodilok, megpillantva a közeledőket, gyorsan felébredtek szunyókálásukból, s késedelem nélkül becsúsztak a vízbe. Aztán

eltűntek a mélyben vagy a vízinövények szövevényében, hirtelen csobbanásukkal felriasztva a sok különböző, minden irányba kétségbeesetten szétrebbenő halat.

Amint a Mastodonok a tó partjához értek, megindult a Palaeomeryxek kis csordája is. Természetesen nem mehettek megszokott itatójukhoz, mert azt már elfoglalták a Mastodonok. A vezérhím tehát más helyet keresett, ahol nyugodtan olthatták a szomjukat. Óvatosan lépkedett előre, mert a part azon a helyen meredeken lejtett a tó felé. Áthaladtak az alacsony füzek sűrűjén, s már ott is álltak az új itatónál.

Mindnyájan ráhajoltak a vízre és hosszú kortyokkal ittak. A két fiatal állat olyan kíváncsian dugta orrocskáját a vízbe, hogy az szinte eltömte az orrlyukaikat; felkapták hát a fejüket s hangosan prüszkölték ki a vizet, mire anyjuk aggodalmasan tekingetett feléjük. Látva azonban, hogy mi történt, nyugodtan ivott tovább.

A Palaeomeryxektől nem messze zöldellő kisebb sűrű mögött egy magányos vén Aceratherium, szarvatlan orrszarvú ivott.

Mikor a Palaeomeryxek szomjukat oltották, néhányan elkóboroltak a part környékén, hogy valami jó harapnivalót keressenek maguknak, a többiek pedig leheveredtek a fűbe és pihentek. Csak a két kis fiatal állat ugrándozott a vízben. Szemük ragyogott örömükben, mikor a parttól távolabb egy kicsit mélyebb vízbe értek, mely apró ugrásaik nyomán magasra fröccsent, kimelegedett testükre permetezett, s kellemesen felüdítette őket.

Örömüknek azonban hamarosan vége szakadt.

Az egyik ugrándozó fiatal arra a helyre iramodott, ahol néhány hatalmas nádköteg nőtt ki a vízből, de hirtelen fájdalmasan felnyüszített, s már valami magával is ragadta a vízbe, s behúzta a mélybe. Amint a másik állatka meglátta, hogy társát egy krokodil csúf szája a zavaros vízbe húzza, kétségbeesetten felbégetett. Mielőtt azonban anyja s nyomában a többi Palaeomeryx odaért, a víz színe már teljesen elsimult; csak néhány nagy buborék szállt fel még a mélyből, ahol a Diplocynodon már nekilátott a lakomának.

Az Aceratherium nyugalmát megzavarta a kis állat jajszava. Apró szemével dühösen hunyorgatva villámgyorsan kiügetett a

vízből. Néhány gyors lépéssel áttört a sűrűségen, s felbőszülten vetette magát a kis csordára. A vezérhím torkából figyelmeztető kiáltás tört fel, s gyorsan menekült az őserdő felé. A többi utána nyargalt. Az orrszarvú vészjósló fújtatással ügetett a nyomukban, de mikor a Palaeomeryxek eltűntek az őserdő homályában, hirtelen megfordult, s lassú lépésekkel megindult vissza a tó felé.

Néhány kacsa sietve elbújt a nád közé, s egy pompás hattyúpár is utánuk evezett. Már semmi sem emlékeztetett a nemrég lefolyt tragédiára, semmi sem emlékeztetett rá, hogy egy fiatal élet elpusztult a gyík fogas állkapcsai között. Minden belehullott az örök feledésbe, mint ahogyan az előzőleg is számtalanszor történt, s ugyanúgy lesz majd a jövőben is.

Valahol messze az őserdőben pihenésre tért a Palaeomeryxek megriadt csordája.

Az egyik nőstény mellé szorosan odabújt fáradtságtól s az átélt izgalmaktól még mindig remegő kicsinye. S mialatt az anya rózsás

nyelvével finoman nyalogatta a kis állat fejét, a nőstény, melynek kicsinyét elragadta a krokodil állkapcsa, a pihenő nyáj körül kóborolt, mintha keresne valamit.

A triászkori német tengerben, valamint partvidékén különös csúszómászók éltek, melyek közül egyesek valósággal a mesebeli sárkányokra hasonlítottak *(Nothosaurus)*, másoknak háromélű hasábhoz hasonlított a testformájuk *(Placodus)* s voltak olyanok is, melyeknek egészen zsiráfszerű volt a nyaka *(Tanystropheus)*. Ez utóbbiakat Peyer professzor svájci paleontológus lelete alapján írták le, aki a Luganói-tó déli partján húzódó Monte San Giorgión egy úgyszólván teljesen ép csontvázat talált.

A Tanystropheus, melynek maradványait már több száz év óta ismerjük, a Peyer-féle lelet előtt titokzatos állatnak számított. Csak hosszú nyakcsigolyája volt ismeretes, s ez úgy megzavarta az első kutatókat, hogy óriásgyík végtagcsontjának, vagy később szárnyas gyík repülővégtagjából származó csontnak vélték. Sokáig titokzatos állatnak tartották a Placodust is. Ebből a gyíkból hosszú ideig csak gombszerű fogait ismertük, melyet a kutatók halénak tulajdonítottak. Csak mikor az egész koponyája napvilágra került, jöttek rá, hogy csúszómászóról van szó; a paleontológusok

azonban vitatkoztak rajta, vajon gyíkból vagy teknősből származik-e a koponya. Csak König szerkesztő szerencsés lelete, aki Heidelberg közelében, Steinsfurt mellett egy egész csontvázra talált, döntötte el véglegesen a kérdést. Hogy milyen körülmények között éltek ezek a különös csúszómászók, milyen környezetben találtak otthont, s milyen egyéb teremtmények éltek körülöttük, mindezt megtudod, kedves olvasó, ha figyelmesen elolvasod ezt az elbeszélést, melynek cselekménye körülbelül 160 millió évvel ezelőtt játszódhatott le.

SÁRKÁNYÖBÖL

A triászkori tenger végtelen síkja beláthatatlan messzeségbe veszett.

Egy helyütt mélyen beleharapott a szárazföldbe, s hatalmas, félkör alakú öblöt alkotott. Az öböl egyik oldalát rengeteg szakadékkal, vájattal és repedéssel keresztül-kasul szabdalt sziklás rész határolta, másik oldalán pedig lapos homokpart húzódott, melynek unalmas egyhangúságát néhány kicsiny és sekély lagúna törte meg.

A lagúnák körül kevés vékony szálú fű és buján elszaporodott zörgő zsurló növekedett, mely kúszó száraival a lagúnák szürke iszapját is átszőtte, ahol aztán újabb zsurlósűrű indult növekedésnek.

A hosszú, pompás levelek boglyas csomóival ékes, alacsony cikaszok eleven zöld foltokként váltak ki a sárga homok egyhangú síkjából, s igyekeztek elfoglalni a lagúnák partjait, hogy gyökerükkel elegendő vizet tudjanak; szerezni a sovány talajból…

Csendes éjszaka borult a tájra.

Az öböl vize elhomályosodott, s beleolvadt az éjszaka sötétjébe.

Mindenütt nyugalom honolt, mindent elborított a csend.

Valahol messze a keleti láthatáron hirtelen bágyadt fény villant. Felkelt a nap. A víz megvilágosodott, a sziklás rész se tűnt fel már annyira komornak, s a lapos part a homok sárga színében s a növényzet smaragdzöldjében villogott.

Enyhe szellő lebbent át a vidék fölött. Felborzolta a víz felszínét, és széles, sustorgó hullámokat kergetett maga előtt, melyek elárasztották a lapos homokpartot, vagy éles sziszegéssel törtek meg a sötét sziklákon.

Hullám hullámot követett az öböl végtelen vizén, s mind a szárazföld felé igyekezett. A hullámok kihordták a partra a moszatokat, minden bennük élő és bennük rejtőző apró élőlénnyel egyetemben, de kisodortak rengeteg élettelen halat s a puhatestű Ammonoideák nemzetségéhez tartozó négykopoltyús lábasfejűek

rengeteg üres héját is. Mindent nagy összevisszaságban szórtak szét a homokos parton.

Viharos napokon rosszabbra fordult a helyzet. Az öböl vizének a vad szélvihar hatalmas lökéseitől felkorbácsolt felszínén egyre újabb és újabb hullámok kergették egymást, egyenesen a part felé, elárasztották a parti homoksíkot, vagy hanyatt-homlok vágódtak a parti szikláknak, ahol finom vízporrá törtek, s újból belevesztek a vadul zúgó víz habzó hullámverésébe. Mindaz, amit a hullámok magukkal hoztak, messzire kisodródott a homoksíkra, elkeveredett a homokhordalékkal és iszappal, vagy széttöredezett a sziklatömbök kemény falán.

Ezeken a napokon rettentő pusztulás nyomta kitörölhetetlen bélyegét a partvidékre. S nem csupán a hullámok útjába kerülő, elrejtőzni már nem tudó élőlények pusztultak el ilyenkor, hanem magukat a holt sziklákat is megsemmisülés fenyegette. A hatalmas hullámok rettenetes erővel és óriási lendülettel ostromolták a sziklazátonyokat, s egyre újabb réseket és repedéseket vágtak rajtuk. A szünet nélkül ismétlődő hullámcsapások kitágították a repedéseket, kődarabokat hasítottak le róluk, aztán bedöntötték őket a habzó vízbe, mely magasra csapott a lezuhanó sziklák nyomán. A repedésekből és vájatokból idővel sötétlő odúk és barlangok, alacsony nyílások és magas alagutak keletkeztek, melyek furcsa, sárkányszerű szörnyeknek adtak otthont.

A felkelő nap bevilágított egy sziklaodú sötétjébe, melynek nyílása az öböl csillogó felszíne közelében ásítozott.

A nagy barlang sötét és nedves homályában egy gyík hevert. Hosszú nyakú és hosszú farkú nagy teste, mint hatalmas fatörzs, mozdulatlanul hevert a barlang mélyén. Rövid lábait kinyújtotta a teste mellett, s úszóhártyával összekötött karmos ujjai belemélyedtek a barlang alját elborító iszaphordalékba. Durva, csupasz bőrét sem pikkely, sem csontos páncél nem védte; háta és

oldala olyan zöld volt, mintha moha nőtte volna be, hasa pedig olyan ezüstösen csillogott, mintha szürke zuzmó borítaná.
A Nothosaurus, a triászkori tenger legrettegettebb, vad gyíkja nyugodtan pihent barlangjában.

Mozdulatlanul hevert, mint valami megkövült mesebeli sárkány. Még nem tért magához éjszakai álmából, élettelen merevségéből. Ezt az állapotát hideg vére okozta, mely hűvös éjszakákon ereiben megdermedt, s csak a reggeli nap meleg sugaraitól melegedett fel újra.

A Nothosaurus pihenőhelyéül szolgáló sötét barlangba betörő napsugarak végigtáncoltak az alvó gyík fején. Az állat szeme először csak könnyedén megremegett, de a szüntelenül áramló meleg fény hatására összehúzódott, pislogni kezdett. A reggeli fényben megvillant a felébredt gyík zöldes szeme.

Kis ideig még lustán hevert a melegen áradó napsugarakban, mozdulatlanul és tehetetlenül, mintha az éjszakai hideg megbénította volna rövid végtagjait. De aztán felállt, és apró lépésekkel elhagyta a nedves barlangot.

Amint kiért, megállt a mély vízbe meredek fallal lejtő, széles sziklaperemen. Hosszú nyakán ülő fejét magasra emelte, s zöld szemével végignézett vadászterületén, a végtelen tengeren. Bár három méternél is hosszabbra nőtt, mégsem számított fajtája óriásai közé, mert sok rokona olyan nagyságot ért el, hogy csupán a koponyájuk hossza jóval meghaladta az egy métert.

Mozdulatlanul állt, feszülten figyelte a könnyű szélben fodrozódó víztükröt. Körülnézett a sziklás partokon s a sárgásan ragyogó homoksíkságon. Körös-körül mindenütt síri csend, egyetlen hang se szállt még az átizzott levegőben, egyetlen madárka dala se köszöntötte még az új napot. A rovar is nagy ritkaságnak számított még, madár pedig ez időben egyáltalán nem élt még a földön. Végtelenül sok időnek kellett elszállnia, míg végre a felkelő napot a jurakori Archaeopteryx, az első ősmadár

rikácsolása köszöntötte, melynek recsegő, durva hangja zajosan tört elő torkából, az éles fogakkal teli kemény csőrön át.

A komor és néma szépség csendes vidéke volt ez a táj. Végtelenül egyhangúnak és szomorúnak hatott volna, ha némelyik homokos lagúna partját nem szegte volna valami szegényes zöld, ha nem lett volna itt az öböl felé lépcsőzetes kiugrókkal lejtő, összevissza hasadozott komor sziklagát. Meg az a néhány távoli kis sziget, melyeknek alacsony és faszerű cikaszai vigasztalóbbá tették az egyhangú és szerény szépségű tájat.

A Nothosaurus hosszú ideig hiába szemlélte a partokat s a végtelenbe nyúló hatalmas víztükröt, semmi se mutatkozott előtte, ami leköthette volna figyelmét, amit zsákmányul ejthetett volna.

Bosszúsan nyitotta ki a száját, fenyegetőn villogtak elő ellenfelei csontját könnyedén összemorzsoló hatalmas, hegyes fogai.

Lassan lekúszott a sziklaperem széléről, hogy eljusson a közeli homoksíkra.

Hirtelen megfordította fejét, zöld szeme tekintetét az éppen elhagyott szikla alatti öblöcske fenekére vetette. A sziklák s a kerek, meszes moszatok szárai közt meglátta a Ceradotus, a tegnap zsákmányolt s a sziklafal tövében elfogyasztott tüdős hal maradványát. Mikor jóllakott belőle, a hal maradványa a vízbe esett, s megakadt két szikla között. Most pedig rengeteg tízlábú, a mai rákunkhoz hasonló Pemphix rák hemzsegett körülötte. Tegnapi zsákmányának maradékából falatoztak, nevetségesen nyújtózkodtak magas lábukon, s fenyegetőn ágaskodtak egymással szembe, ha valamelyikük egy-egy ízesebb falatot el akart ragadni a másiktól.

A Nothosaurus egy kis ideig kíváncsian szemlélte a rákok hemzsegését. aztán folytatta az útját. Ilyesmi nem számított előtte zsákmánynak. A rákok kicsinyek voltak, kemény páncélzat fedte testüket, s alig volt valámicske hús rajtuk. Ezért csak akkor

vadászott rájuk, ha nagyon éhezett, s már hosszabb idő óta nem sikerült zsákmányra szert tennie.

Amint a homokzátonyhoz ért, hirtelen megállt, s meredten bámult az egyik lagúna felé. Fejét magasra emelve feszülten figyelt egy karcsú, közel öt méter hosszúságú gyíkot, melynek apró feje végtelen hosszú, szinte zsiráfszerű nyakon ült. Karcsú, hengeres

törzsét rövid lábak hordozták, melyek közül a hátsók hosszabbak voltak, mint az elsők. Törzse fokozatosan hosszú farokban folytatódott, melyet mint vastag korbácsot húzott maga után.

Ez a Tanystropheus vadászni jött ki ide a tengerpartra.

Óvatosan lépkedett a lagúna partja mentén, aztán hirtelen megállt egy alacsony cikasz pálmaszerű leveleinek zöld baldachinja alatt. Egy pillanatig feszülten figyelte a vízinövények szövevényével sűrűn benőtt lagúna fenekét. Aztán egészen a parthoz lépett, hosszú nyakát és fejét bedugta a vízbe, s mikor kisvártatva kihúzta, fogas szájában apró hal ficánkolt. Pikkelyei ezüstös gyöngyökként csillogtak a napsugár fényében, s kicsiny uszonyai élénkvörös színben tüzeltek. A Tanystropheus hatalmas ívben meghajlította a nyakát, kis feje az elfogott halacskával együtt a lagúna homokos partja fölé lendült. A halacska hegyes fogakkal átdöfött, ezüstös teste még mindig vadul fickándozott, de elegendő volt a fogas állkapocs néhány újabb szorítása, hogy az élet utolsó szikráját is kioltsa benne. Mikor aztán a hal már nem mozdult, a Tanystropheus úgy fordított rajta a szájában, hogy az fejével a nyelőcsöve felé forduljon, s ekkor lassan leeresztette a torkán.

Amint a hal eltűnt, hosszú, fekete nyelvével néhányszor jóízűen megnyalogatta a szája szélét, aztán nyakát fejével együtt újból bedugta a vízbe.

A Nothosaurus ekkor indult támadásra.

Bár a szárazon nem mozgott olyan ügyesen, mint a vízben, mégis aránylag gyorsan elérte a vadászó és mit sem sejtő Tanystropheust, s fűrészes, éles, kúpos fogsorát a torkába vágta. A Tanystropheus hosszú nyakát, mint valami hosszú, foltos kígyót, kikapta a vízből, és sárgásan foszforeszkáló szemét a Nothosaurusra szegezte. Kis száját szélesre tátotta, s éles fogait a támadó nyakába mélyesztette. Fogai azonban túlságosan vékonyak és gyengék voltak ahhoz, hogy a Nothosaurust komolyan

megsebezhették volna. Ezért egymás után többször is belemart, tépte, marcangolta az egyre nagyobbodó s egyre jobban vérző sebet. Hosszú, korbácsszerű farkával gyors és kemény csapásokat mért a Nothosaurusra. A Nothosaurus azonban sem vérző sebeivel, sem az ütésekkel nem törődött. Éles fogait egyre mélyebbre vájta a Tanystropheusba, s borzalmas erővel morzsolta szét hosszú nyak- csigolyáját.

A megtámadott gyík teljes erővel védekezett. Hosszú, kígyószerű teste vadul vergődött, nagy ívben csapkodott, majd újból kiegyenesedett, s magasan imbolygó hosszú fején vicsorító, fogas állkapcsával villámgyorsan kapott oda, ahova csak tudott. Hosszú farka sziszegve szelte a levegőt, s tompán puffanó ütéseket mért a Nothosaurus testére.

A Nothosaurus nyugodtan állt, mit sem törődve áldozata vad csapkodásával. Csak erősen szorította ott, ahol beleharapott. Mikor aztán érezte, hogy a Tanystropheus védekezése lanyhul, fogas állkapcsának nyomása hirtelen engedett, szájával villámgyorsan tovasiklott a nyakon, egészen a fej tövéig, s ott újból harapott. A nyak itt bizonyult a leggyengébbnek. Mint éles fogakkal ellátott acélfogó, mélyedt újból áldozatába a Nothosaurus szája. A Tanystropheus kis ideig vadul csapkodott maga körül, hosszú farka magasba lendült, majd visszaesett, csapkodott, verdesett, aztán megreccsent szétroppantott nyakcsigolyája, s teste tehetetlenül nyúlt el a földön.

A Nothosaurus mozdulatlanul állt nagy zsákmánya mellett. Zöld szemében vad villámok lobogtak, s ide-oda csapkodó farka mély barázdát vájt a homokba. Egy ideig még figyelte a kimúlt gyík testét, aztán néhányszor körüljárta, fejét nevetségesen ide-oda kapkodva, mintha azt vizsgálná, hol foghatna neki legjobban a lakomának, melyet éhes gyomra már olyan türelmetlenül sürgetett.

A gyík zsákmányára hajtotta fejét s mohón falni kezdte.

Sokáig tartott, míg a Nothosaurus jóllakott. A Tanystropheusból a végén nem maradt más, mint néhány bőrdarab és szétmorzsolt csont, melyek közül különösen a megnyúlt nyakcsigolyák tűntek ki szokatlan hosszúságukkal.

Azután lustán megindult, egyik sziklaperemről a másikra lépegetett, közben azonban meg-megállt, mintha halálosan fáradt volna. Pedig csak degeszre tömött gyomra, amit szinte a földön vonszolt, akadályozta a mozgásban.

A barlangja előtti széles sziklakiugrón végre lepihent. Megelégedetten melengette magát a napsugarak záporában, s kéjesen csattogtatta hosszú állkapcsát, melyből kivillogtak hegyes fogai. Békésen elszundított, és nem hagyta, hogy bármi is megzavarja. Nem nyitotta ki szemét, s nem vette észre még társát sem, mely halászat után maga is mozdulatlanul sütkérezett a forró napon.

A mesebeli sárkányok sziklájától távolabb, az öblön kívül néhány furcsa gyík mozgott lustán a tenger színén.

Rövid nyakú, de hosszú farkú, karcsú gyíkok voltak, testük keresztmetszetének háromszögű formáját az adta, hogy törzsük hasi részét vastag páncél borította, melyet a furcsa alakú, derékszögben meghajtó hasi bordázat alkotott. Ez a különös jellegzetességű hasi páncélzat a csúszómászóknál egészen ritka és új jelenség volt, és soha többé nem ismétlődött meg; az egész hasfelületet beborította, ahogy például a mai teknősökön látjuk. Ezeknek a gyíkoknak szilárd volt a törzsük, mert a törzsi csigolyákon lévő különleges nyúlványok pontosan megfelelő bemélyedésekbe illettek, úgyhogy szoros kapcsolatban álltak egymással. A nyak és főleg a farkcsigolyákról ez hiányzott, s ezért elsősorban a farok volt igen mozgékony. Mindkét végtagjuk ujjai között úszóhártya feszült. Kicsiny, de tömör koponyájukon két, oldalt eső szemükön kívül egy harmadik, álszemük is volt a

fejbúbjukon. Kicsiny, széles pofájuk furcsa fogsorral volt felfegyverezve. Az állkapocs elején látható, henger formájú fogak majdnem merőlegesen nyúltak előre. Hátul az állcsontban és a szájpadláson viszont nagy és lapos, gombszerű, burkolatkockákhoz hasonló fogak sorakoztak, melyekről hiányzott minden kidudorodás, de igen erős és vastag zománccal voltak burkolva; a zománc megvédte a fogakat, nehogy kár essék bennük, sőt az eltöréstől is, bármilyen erősen szorítják is össze az állkapcsukat. Erre a védelemre csakugyan szükség volt, mert táplálékuk furcsa élőlényekből állt: kagylókból, csigákból, pörgekarúakból és lábasfejűekből. Ezért fogazatuk a kemény héjak és kagylók feltöréséhez idomult, mivel ezek a gyíkok csak ilyen módon juthattak hozzá áldozataik nyálkás húsához. Orrnyílásuk a száj fölé nyúlt. Ez két előnnyel járt: nem akadályozta őket az élelem összeszedésében, másrészt kilélegzéskor csak fejüknek legfelsőbb csücskét kellett kidugniuk a vízből. Ez a körülmény azzal is a javukat szolgálta, hogy nem vették őket észre a Nothosaurusok, melyek nem nagy barátsággal viseltettek a Placodusok iránt.

A Nothosaurusok barátságtalan magatartása okozta, hogy a Placodusok elköltöztek előző lakóhelyükről, a nagy öbölből. Ott ugyanis állandó veszélyben forogtak, és se vadászat, se pihenés közben nem érezhették biztonságban magukat. Szüntelenül ügyelniük kellett, nehogy valamelyik Nothosaurus közelébe kerüljenek, mert az ilyen találkozás rendszerint halállal végződött. Nem szívesen hagyták ott az öböl táplálékban gazdag, sekély vizét. De inkább búcsút mondtak a dús vadászzsákmánnyal kecsegtető helynek, mintsem állandó félelemben és életveszedelemben éljenek. Így aztán már régen elköltöztek a homoksík közelében meredező sziklákról és sötét barlangjaikból, s új otthont találtak maguknak valahol messze, az öblön túl. Igaz, hogy ott már nem akadt olyan sok és jóízű táplálék, nem akadt annyi kitűnő

búvóhely a sziklák között, ezzel szemben nyugalomban és biztonságban élhettek. Csak nagy ritkán vetődött el erre egy-egy Nothosaurus, de az is csak akkor, ha vad iramban üldözött valami kétségbeesett halrajt.

De kérlelhetetlen szabályossággal eljött mindig az idő, mikor némelyik Placodus ideiglenesen elhagyta új otthonát s az öbölbe úszott. Erre olyankor került sor, mikor a szerelmi játék véget értével a nőstények rövid időre elúsztak, hogy alkalmas helyen lerakják a tojásaikat, melyekből aztán idővel kibújtak a kis gyíkcsemeték, hogy továbbra is fenntartsák fajtájukat, s újabb nemzedékek megszületését tegyék lehetővé.

Hosszú ideig az öböl melletti homoksík volt az egyetlen megfelelő hely számukra, ahol lerakhatták a tojásaikat. A lábukkal fáradságosan kivájt sekély lyukacskákba néhány tojást raktak, aztán vékony homokréteggel gondosan befedték a fészket. Ezzel mindent meg is tettek, hogy a nemzetség fennmaradjon, s utána máris sietve otthagyták a homokos partot, s becsusz- szantak az igazi otthont jelentő vízbe, ahol biztonságban és nyugodtan érezték magukat.

Mikor a Placodus nőstények már hosszabb ideig éltek új otthonukban, felfedezték, hogy ott a közelben is akad tojáslerakásra alkalmas homoksík. Csak néhány öregebb nőstény kerülte el az újonnan felfedezett helyet, s maradt hű az öböl partján húzódó régi költőhelyhez.

A Placodusok egyébként nemigen jártak ki a szárazra. Sziklahasadékaikba is csak éjszaka idejére bújtak be. Viharos napokon, mikor a víz színén óriási hullámok kergették vadul egymást, s minden útjukba kerülőt magukkal ragadtak, a Placodusok elhagyták a vadul hullámzó vizet, s a repedezett sziklák közt kerestek maguknak valami üreget vagy folyosót, ahol kivárhatják, míg a vihar lecsendesedik.

Legjobban szerettek vadászat után elfeküdni a víz színén, s becsukott szemmel, szunnyadozva ringatózni a hullámokon. Körülbelül fél méter hosszúságú barna testük lustán forgolódott a nap égető sugaraiban, s mindenütt csillogott, ahol száraz bőrüket átnedvesítette a víz.

Most is éppen kényelmesen pihentek.

Az egyik Placodus hirtelen felébredt szunyókálásából. Egy ideig még lustán ringatózott a hullámokon, aztán nagy lélegzettel levegőt szívott magába és gyorsan lemerült.

A szikla tövéhez igyekezett, mely meredeken emelkedett ki a mélyből, magasan a víz színe fölé.

Óvatosan úszott a mélyben, s gondosan figyelt minden irányba.

Semmi se kerülte el a tekintetét.

Látta, amint a kövek és meszes moszatok kerek szárai közt kocsányos szemű, kemény páncélú tolvaj kis rákok leskelődnek, melyek rejtekükből bátran rontanak körülöttük úszkáló és mozgó apró áldozataikra, s ha elkapták, máris eltűnnek vele sötét rejtekükben, ahol aztán jóízűen felfalják. Látta, amint a vörös tengeri csillagok ravaszul kúsznak a mit sem sejtő kagylók és csigák felé, hirtelen átölelik őket halált hozó karjaikkal, s a kagyló nyílásán kiszívják nyálkás testüket. Látta, amint a sziklahasadékokból vagy kőfészkeikből kimászó ravasz polipok szívókorongokkal teli hosszú karjaikkal megragadják az apró halakat, s testüket úgy kiszívják, hogy csak valami formátlan csík marad belőle. Látta a tüskés tengeri sünöket, amint a puhányokra támadnak, s a sikeres támadás után éles fogacskákban végződő, kemény, meszes és gúla alakú rágószerszámaikkal szétmarcangolják a puha testeket.

A Placodus mindezt látta, amint könnyedén úszott a víz mélyén.

De nem törődött a látvánnyal.

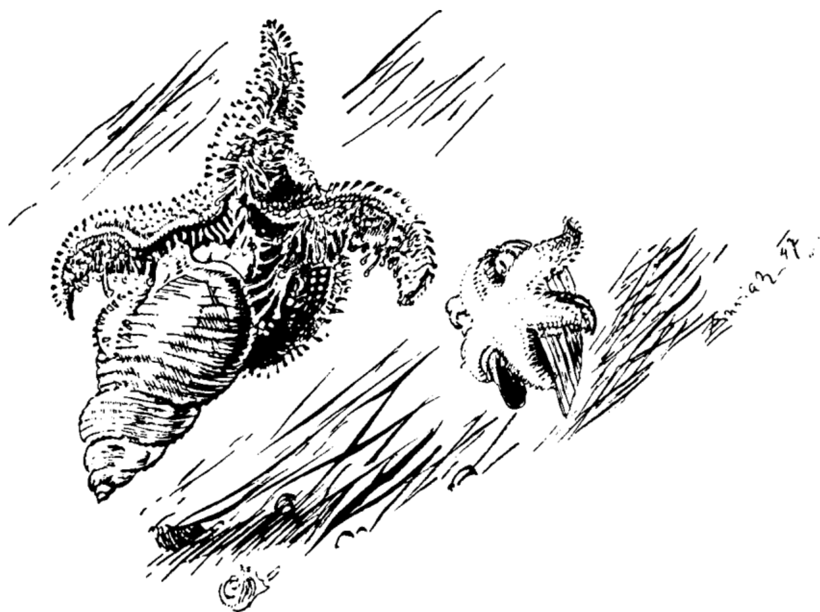
Pihenés nélkül úszott célja felé, a közeli sziklához, melynek meredek fala a víz alatt tele volt rengeteg, kagylóhoz hasonló külsejű pörgekarúval. Ezek az állatok csak abban különböznek a kagylóktól, hogy kétszárnyú héjuk háti és hasi héj, nem pedig jobb és bal oldali, ezenkívül van még két csavarmenetben hajlott s számtalan tapogatóval ellátott, hosszú csápjuk is.

Néhány kisebb fajta, főként a ma már kihalt Terebratulák és Coenothyrisek családjába tartozó pörgekarú nagy számban borította el a fenéket, a sziklákat s a nagy sziklafalat; némelyikük egészen odatapadt az alaphoz izmos nyelével, mely mint hosszú és kemény sörte bújt ki a hasi kagylóból. A kagylók valósággal harcoltak egymással egy kis helyért.

A Placunopsisok családjába tartozó kis kagyló, fél héjával odatapadva, sűrűn elborította a sziklafal víz alatti részét. Ha elpusztult, az oda nem nőtt kagylóhéj lehullt a fenékre, az odanőtt kagylóhéjhoz pedig egy fajtájabeli eleven tapadt; sietnie kellett, ha

nem akarta, hogy más foglalja el a szabad helyet. A pörgekarúak és kagylók közt különböző csigák kúsztak lassan és nehézkesen, mintha kis torony vagy alacsony gömb formájú házacskájuk rettentő teherrel nehezedne rájuk.

A tündöklő nap fényhullámai egészen a fenékig áthatoltak a tiszta vízrétegen, s a kéklő mélységben a szivárvány minden színében ragyogó szikrákat gyújtottak a kagylóhéjakon. S a rengeteg pörgekarú, kagyló és csiga nyálkás kis teste fölött, melyeket a jóllakás és a szerelem utáni vágy csalogatott ki a színes kagylókból, magasan a fenék fölött pompás tengeri liliomok rózsaszínű és violaszínű kelyhei lengtek, melyeket hosszú, vékony szárak kötöttek az iszapos fenékhez. Óriási és sokágú csillagokként tündöklő kelyheik karjukat a tengervíz felső rétegeiből átderengő világosság felé nyújtogatták. Pompás virágokhoz hasonlítottak, melyeket száműztek a sekélyebb vizek örökös félhomályába.

A Placodus lassan úszott célja felé. Testéhez szorított lábait, melyekkel csak időnként tett egy-egy könnyed, evező mozdulatot, most szélesen kinyújtotta, s vízi mozgása legfontosabb szerszámának, hosszú farkának lengő mozdulatain is lassított.

Aztán lassan leereszkedett a fenékre, ahol mindenütt rengeteg kagyló hevert körülötte a homokos talajon vagy pedig a sziklákhoz s a sziklafalak meredek oldalához tapadva, s szilárd kis tokjaikat széttárva lágy testüket kitolták gyöngyház csillogású börtönéből.

Amint a Placodus a fenékre ért, késedelem nélkül nekilátott a falatozásnak. Első, hengeres fogaival egész sereg kagylót szakított le a szikláról, s nyelvével szájában hátratolva, gomb formájú lapos fogaival összeroppantotta őket, hogy lágy testükhöz hozzájuthasson, amit aztán jóízűen lenyelt, s így kényelmesen megtöltötte a gyomrát.

Hirtelen abbahagyta a lakomázást s a fenékhez tapadt. Homloki álszeme valami sötét árnyat észlelt, mely ferdén surrant le a mélybe. S mindjárt egy ugyanebben az irányban mozgó második árnyék is követte.

A Placodus mozdulatlanul feküdt.

Csak mikor az árnyak elsuhantak fölötte, fordította fejét arra, amerre elhaladtak, sárgászöld szemével figyelve, hol tűnik fel valami, s mi fog történni.

Nem kellett sokáig várakoznia.

Egy fajrokona állt meg a közelében, s nyomában egy másik is. Őket is az éhség űzte a mélybe. Alig álltak meg a fenéken, máris körülnéztek, s a legcsábítóbb és legtöbbet ígérő helyet kiválasztva azonnal nekiestek a tehetetlen pörgekarúaknak és kagylóknak. A Placodus, melynek lakomáját érkezésükkel megzavarták, látta, hogy nem fenyegeti semmi veszedelem, így elszállt a félelme és ijedelme, s gyorsan folytatta ínyenc lakomáját.

Minél nyugatabbra hajlott a nap útja, annál jobban sűrűsödött a homály a mélyben, ahol a Placodusokat szörnyű pusztulás képe

övezte. S mikor a tüzes napkorong valahol a távoli látóhatáron a végtelen víztükörhöz ért, a Placodusok felbukkantak a mélyből.

Lassan úsztak a parti szikla felé, s mikor odaértek, ügyetlenül felkapaszkodtak az egyenetlen sziklakiugrókon a néma barlangokhoz és hasadékokhoz, aztán eltűntek a sötétben.

Mint máskor, most is itt töltötték az éjszakát.

Lefeküdtek a homályos zugokba, odasimultak a nedves sziklafalhoz, s mély, álmatlan álomba merültek. Egyetlen moccanás nélkül hevertek, szinte élettelenül és megmerevedve, s minél nagyobb volt a hideg, minél jobban átjárta testüket, minél jobban lehűtötte vérüket, annál tartósabb volt ez a merevség.

A lenyugvó napból kiáradó s a tenger s az öböl hullámzó színét vad remegéssel felvillantó széles aranysáv hol megerősödött, hol eltűnt, míg végül nem maradt belőle más, mint egy vékony kis csík.

Ebben a pillanatban hatolt be az öböl szikláinak barlangjába a sárkányszerű Nothosaurus is.

Alig tűnt el, a lángoló csík hirtelen szikrázó ponttá változott, mely egy- egy pillanatra még kivilágosodott, majd egyre gyengült, s végül teljesen elhamvadt.

Az egész tájon csendesen eláradt a késő alkonyat homálya.

Az idő egyenletes ütemben múlt a végtelen mindenségben.

Napok múltak, éjszaka követett éjszakát, s mindegyik csak pillanatnak számított a határtalan örökkévalóságban.

S az elszállt napok és éjszakák során egyformán múlt a Placodusok és a sárkányszerű Nothosaurusok élete.

Míg aztán egy napon történt valami.

Az izzó napgolyó egyre magasabbra emelkedett, hogy fényével és melegével az egész táját elárassza.

Sziklabarlangjából lassan és nehézkesen kimászott a Nothosaurus. Megállt a közelben, és zöld szeme merev

tekintetével hosszan figyelte a tengeröböl széles tükrét. Olyan mozdulatlanul állt, mintha megkövült volna.

Sokáig tartott, míg a Nothosaurus végre habozó lépésekkel lekúszott a szikláról, hogy eljusson a lapos kőpárkányra, ahonnét könnyen bevethette magát az öböl hullámaiba. Úgy látszott, mintha a meleg napfürdő jobban esett volna neki, mint a vadászat, mellyel minden napját kezdte.

A nap már jó magasan járt, mikor a Nothosaurus végre belehuppant a vízbe. A víz könnyen felhabzott, mikor ölébe fogadta a napsugár forróságával átjárt csúf testet. A Nothosaurus hosszú nyakán ülő fejét magasra nyújtva indult a nyílt tenger felé.

Gyorsan úszott, s mint vándorútja látható jelét, széles barázdát hagyott maga után. Fölötte ragyogott a nap, égető sugaraival átforrósította a levegőt, s szomjasan szívta magába a finom, alig látható fátyolként lengő párákat, melyek elkeveredtek a ritkás, átizzott levegővel, majd végtelen magasságba emelkedve baljós felhőkké sűrűsödtek.

A fekete felhők állandóan növekedtek, s a kék égboltnak egyre nagyobb felületét borították el.

A víz színe közelében vidáman fickándozva vagy szorgalmasan vadászva ide-oda úszkáló sok-sok halsereget hirtelen nyugtalanság fogta el; mikor a fekete felhő, mint valami óriási madárszárny, eltakarta a napot, szorosan összebújtak, s alig hasította át a fekete felhőket az első villám tüzes kardja, valamennyien eltűntek a víz mélyében.

A vakító villám s a mély csendet megtörő, süketítő mennydörgés, mely a vihar megérkeztét jelezte, meglepte a Nothosaurust is. Felállt, s fejét hátrafordítva szétnézett a sötét égbolton.

Egy pillanatig se kételkedett benne, mi következik. Hosszú életének sok tapasztalata arra késztette, hogy forduljon meg, induljon máris vissza, meneküljön a vihar elől, mely ellen a

legjobb védelmet a tengeröből sziklájában sötétlő barlang nyújthatja. Tapasztalatai visszatérésre késztették, a bensőjét kegyetlenül facsaró éhség viszont azt parancsolta neki, hogy induljon vadászatra.

Egy ideig határozatlanul állt, mintha nem tudná, mihez kezdjen. Aztán megint tovább úszott, gyors, nyugtalan mozdulatokkal szelte keresztül-kasul a víz felszínét. De a tenger üres volt, szinte élettelen. Sehol se látott villogni egyetlen halacskát, egyetlen parányi lábasfejűt sem, mely ma szívesen látott zsákmányt jelentett volna, ha máskor meg is vetette az ilyesmit. Ma azonban egyetlen teremtmény se mutatkozott a víz színén. Minden elbújt a mélyben, melynek csendjébe semmiféle vihar nem hatolhatott le.

A Nothosaurus azonban nem sokat törődött a dologgal. Éhségtől űzve hasította a víz színét, összevissza úszkált, olykor lemerült, azt remélve, hogy talán a mélyebb vízben talál magának valami zsákmányt. De mindig üres szájjal bukkant fel a habok közül.

Mikor aztán a villámok tüzes csíkjai egyre sűrűbben hasogatták át az égbolt sötétjét s a mennydörgés is egyre borzalmasabban zengett, az éhségtől űzött Nothosaurus abbahagyta a vadászást, s megindult a távoli öböl sziklái felé, hogy barlangjában várja ki a közeledő vihar végét.

Sietve úszott, széles, habzó barázdát vonva maga után, mely csaknem eltűnt a széltől kergetett, hatalmas hullámok között.

A Nothosaurus ösztönösen megérezte, hogy a vihar már nem várat sokáig magára. Ezért minden erejét megfeszítette, hogy elmeneküljön, még mielőtt teljes erővel kitör a zenebona. Olyan vad iramban úszott, hogy a víz magasra szökkent mögötte, fehéres habok tompa függönyével borítva be sárkánytestét. A vad süvítéssel meginduló szél keményen csapkodta testét, nekifeszült, s nyomásával még jobban meggyorsította a menekülését.

A gyík már nem járt messze az öböl partján álló sziklától, mikor az első esőcseppek tompa csattanással levágódtak a víz színére. Csak úgy száguldott a szikla felé, melynek sötét hasadékaiban rejtőzött az odúja. Hamarosan meg is állt a lapos kőpárkánynál, ahonnét vadászatra szokott indulni, gyorsan felkapaszkodott, és sietve igyekezett a hasadozott szikla kemény ösvényén, egyenesen a barlangjába, hogy rejteket és biztonságot találjon.

Alig nyelte el a sziklabarlang melege, odakint borzalmas erővel kitört a vihar.

A szél vad szélvésszé erősödött, s iszonyatos vijjogással és visítással nyargalt át a táj fölött. A fekete felhőkből ömlött a vízáradat, végigkorbácsolva a háborgó tengert, melynek felszínén vad zúgással kergették egymást a hullámok, s őrjöngő vadsággal ostromolták a parti sziklák kőbástyáit. Ahogy hozzácsapódtak, víz és hab szürkés keverékére porlottak szét, és nyöszörgő sírással, visítással hullottak vissza a szikla tövének mélyébe, ahol, mint valami túlfűtött katlanban, buzgott, forrt, bugyborékolt és bőgött a víz.

A hullámok sírján újabb és újabb hullámok csaptak át, azok is megtörtek a kősziklákon, s habzó vízoszlopaik hangos csapódással zuhantak vissza a szikla lábához. A szél jajgatásába s a hullámok sziszegésébe beleharsogott a mennydörgés, s mindez a sok, borzalmas hang az elszabadult elemek egyetlen, fülsiketítő üvöltésében olvadt össze.

A barlang mélyén, egészen a végében, szorosan a nedves sziklafalhoz simulva állt mozdulatlanul a csúf Nothosaurus. Zöldes szemével szünet nélkül biztonságot nyújtó odújának bejáratát figyelte, mintha valósággal megbabonázta volna az égboltot zegzugos vonalakban keresztező sok, fényes villám.

De nemcsak ő, hanem a közeli sziklaodúban rejtőző fajrokona is feszülten nézte a felbőszült elemeket. Az is idejében visszatért

odújába, de ugyanolyan éhséget érzett, mert az ő vadászatát is elrontotta a kitörő vihar.

Ezzel szemben az éhező Nothosaurusoktól távolabb, az öböltől is jó messzire, tele gyomorral pihent néhány Placodus a sziklahasadékokban és repedésekben. Őket is megriasztotta a nagy vihar, de legalább nem éheztek. Már jóval a vihar kitörése előtt jóllaktak, s hasukat most rengeteg pörgekarú és kagyló nyálkás teste duzzasztotta.

De miként az éhező Nothosaurusok, a jóllakott Placodusok is türelmetlenül várták a vihar lecsendesedését.

Nem is kellett sokáig várakozniuk.

A szél elhajtotta a felhőket, az égbolt kiderült, s a nap újból beragyogta az egész tájat. A felkorbácsolt víz megnyugodott, a habzó hullámok elsimultak, s a vihar zengése is elhalkult valahol a messzeségben. A megriadt gyíkok kimásztak sziklabarlangjukból, a halak kibújtak a felszínre, s a tengerfenéken is előmásztak rejtekükből a rákok, tengeri csillagok, tömlős állatok, tüskés tengeri sünök, sőt a polipok is elhagyták sziklahalmok közötti biztonságos tanyájukat. A mozgalmas élet, melyet rövid időre megzavart a vad vihar, most új erővel áradt szét a tájon.

Alig csendesedett el a vihar, s árasztotta el újból az egész vidéket a napsugár, az egyik Placodus nőstényt furcsa, kényszerítő érzés kerítette hatalmába. Valami szüntelenül arra ösztökélte, hogy mit sem törődve az ellenséges Nothosaurus támadásának fenyegető veszélyével, tüstént induljon el az öböl vizén át vezető hosszú útra. Sokáig védekezett ez ellen a legyőzhetetlen kényszer ellen, de végül megadta magát. Itt volt az ideje ugyanis, amikor néhány tojást kellett leraknia az átforrósodott homokba, hogy továbbra is megőrizze és fenntartsa a Placodusok nemzetségét. Csak ennyit kellett tennie a nemzetség fenntartásáért, semmi többet, mert a megszülető fiatal gyíkoknak attól a pillanattól

kezdve, hogy meglátják a napvilágot, maguknak kellett gondoskodniuk önmagukról.

Egyedül indult el a hosszú útra. Ő is egyike volt a néhány öregebb nősténynek, amelyek nem a közeli homokzátonyon rakták le tojásaikat, hanem ragaszkodtak a sziklás öböl partján húzódó régi homoksíkhoz, s ha eljött az ideje, nem törődve a veszéllyel, nekivágtak a hosszú útnak, hogy ott rakják le tojásaikat, ahol maguk is meglátták a napvilágot.

A Placodus nőstény gyorsan, megállás nélkül úszott.

Abban az időpontban, mikor a Placodus nőstény útnak indult, az éhes Nothosaurus is új vadászatra készült. Barlangjából lassan és óvatosan kúszott a parthoz, s amint odaért, máris bevetette magát a vízbe. Nem suhant villámgyorsan, inkább lassan úszott, de közben feszülten figyelt mindent maga körül. Hosszú nyakán ülő fejét magasra emelte s jobbra-balra ingatta, vészjósló szeme egyre zsákmány után kutatott.

Hirtelen megpillantott a távolban egy halat, mely hirtelen kiemelkedett a vízből, egy ideig a víz színe fölött repült, majd ismét eltűnt a hullámokban. Alig tűnt el, már egy másik lendült a levegőbe, utána egyre több és több, s mind úgy röpködtek ide-oda, mintha játszanának vagy hancúrozva ugrándoznának. A Dollopterusok családjába tartozó, üveges pikkelyű repülőhalak voltak.

A Nothosaurus szeme felcsillant a felbukkanó zsákmány láttán. Tapasztalatból tudta, hogy vadászatuk nem könnyű, sok figyelmet és körültekintést kíván, s ha sikerül is elkapnia valamelyiket, a vadászat fáradsága nem áll egészen arányban a zsákmány értékével, mert aránylag kis halak voltak, legfeljebb negyedméteresek.

De a bensőjét harapófogóként szorító és marcangoló kegyetlen éhség arra kényszerítette, hogy mihamarább nekilásson a vadászatnak, még ha ilyen kicsiny és nehezen elcsíphető halakról

van is szó. Kilőtt nyílként suhant a vízben az ugrándozó halak csapata felé.

Hanem az egyik hal, mely éppen a száguldó, éhes Nothosaurus irányában lendült ki a vízből, megpillantotta a közelgő gyilkost. Gyorsan eltűnt a habok közt, megfordult és visszafelé úszott. Menekülésének ütemét a halak csapatának kellős közepébe érve sem lassította. Megállás nélkül úszott tovább, s gyors menekülésével többi társa figyelmét is magára vonta. Azok tüstént követték, s valamennyien gyors repüléssel menekültek, mint egy felriasztott madársereg.

Az éhes Nothosaurus üldözőbe vette őket, s a tengeröböl vizébe mély barázdát vont, melyet a megtört habok ezüstös csíkja keretezett.

Még messze volt tőlük, mikor a- halak hirtelen visszazuhantak a vízbe. Nyom nélkül eltűntek a szeme elől.

A Nothosaurus felbőszülten sietett oda, ahol a halakat eltűnni látta. Odaérve olyan gyorsan állt meg, hogy a tengervíz magasra fröccsent. Aztán hirtelen maga is eltűnt valahol a mélyben.

Mialatt a Nothosaurus a mély vízben kereste az eltűnt halak nyomát, a közelben az öreg Placodus nőstény kétségbeesett rémülettel menekült egy másik Nothosaurus elől, mely a távoli homoksík felé vezető útja során akadt elébe. Az előbbihez hasonlóan, mely ugyanekkor a víz mélyén vadászott a halakra, ez a Nothosaurus is, amint megpillantotta, azonnal üldözőbe vette a zsákmányt.

Vad hajsza kerekedett. Egyiket a borzalmas haláltól való rettegés, másikat az éhség s a jóllakás vágya hajszolta előre. Gyorsan surrantak át a habzó hullámokon a víz felszínén, sietve merültek le s tűntek el egy-egy pillanatra a mélyben. De alig bukkant fel a Placodus nőstény, tüstént felbukkant a gyík feje is, s a vad hajsza tovább folytatódott. Az öreg nőstény gyorsan száguldott előre, mintha jól tudná, mi vár rá, ha nem feszíti meg

minden erejét menekülése közben; hiszen már többször is látta, milyen borzalmas halállal pusztult el egyik-másik társa a Nothosaurus fogas szájában, ahonnét nem volt menekvés. Ez a tapasztalat s a félelem űzte-hajszolta kérlelhetetlenül előre, s addig űzi majd, míg csak az ereje bírja. Most minden igyekezete arra összpontosult, hogy eltűnjön az éhes ragadozó elől, elmeneküljön a támadása elől, mert ha összecsapna vele, az csak halált jelenthet számára, sohasem győzelmet. Védtelen és tehetetlen volt vele szemben, csak áldozata lehetett és sohasem a legyőzője.

De közbejött valami, ami megmentette a haláltól.

Amint így rémülten menekült az őt üldöző gyík elől, arra a helyre ért, ahol kevéssel előbb a halak seregét üldöző Nothosaurus a mélybe merült.

A Nothosaurus hirtelen felbukkant, s egyenesen a menekülő Placodus nőstény felé tartott.

A víz magasra freccsent, a fehér habfüggöny eltakarta a hirtelen megtorpanó Placodus nőstényt.

Kétségbeesetten bámult a felmerülő gyíkra, melynek széttátott, üres pofájából kivillant semmi jóval sem kecsegtető éles, fehér fogsora. Ijedtében szinte megmerevedett, mikor látta, hogy menekülésének útját egy másik, ugyanahhoz a fajtához tartozó ragadozó gyík keresztezi, mint amelyik űzőbe vette.

De görcsös ijedelme csak a másodperc tört részéig tartott.

Még mielőtt a meglepődött Nothosaurus felocsúdhatott volna, hogy rátámadjon, a Placodus nőstény eltűnt a habzó vízben. A Nothosaurus kitátott állkapcsa üresen csapódott össze, az üldözésre pedig már nem jutott ideje, mert ugyanebben a pillanatban felbukkant előtte a másik üldöző, ugyancsak éhesen és felbőszülve, hogy elrontották a vadászatát, s talán a társa készül elragadni előle a zsákmányt. Azt pedig nem akarta átengedni, az csakis az övé, és senkivel sem volt hajlandó osztozni rajta.

Vadul kidülledt szemmel vetette magát gyanútlan vetélytársára. Rettenetes állkapcsával bőszülten harapott a testébe. A megtámadott gyík magasra kapta a fejét, s máris megindult a küzdelem, Nothosaurus Nothosaurus ellen, két erős ragadozó kiegyenlített harca, életre-halálra szóló összecsapása.

Fogas állkapcsaik olyan vadul harapták egymás testét és torkát, úgy tekergőztek, remegtek, vágódtak egymáshoz és tértek ki egymás elől, mint küzdelem közben összefonódott kígyók. A gyíktestekből kicsorduló vér vörösre festette a vizet. A harcoló szörnyetegek végtagjainak és rövid, erős farkának csapkodása körös-körül felkavarta a tenger felszínét.

A két gyík a bősz küzdelem során teljesen megfeledkezett a Placodus nőstényről, mely ezalatt kicsit távolabb felbukkant a mélyből és sietve menekült az ádáz küzdelem színhelyéről. A távoli homokos part felé igyekezett, hogy ott lerakja a tojásait.

Mialatt az öreg nőstény a harcoló gyíkoktól egyre távolabb került, a két ellenfél kegyetlen küzdelmet vívott egymással. Testüket számtalan seb borította, fogas szájuk mind kegyetlenebbül mart az ellenfélbe, s ott harapták egymást, ahol érték. A nyílt sebekből mindenfelé messzire szökött a szörnyetegek testéből kiömlő vér, de a bősz küzdelem irama nem csökkent.

A Placodus nőstény közben partot ért. Óvatosan kimászott a vízből, s kis ideig figyelmesen szemlélte a környéket. Mikor aztán sehol semmi se mozdult, megindult. Lassan lépkedett a homokban, széles nyomot hagyva maga után. Kisvártatva megállt s körülnézett, mintha meg akarna bizonyosodni róla, hogy csakugyan alkalmas helyet talált-e, aztán ügyetlen lábával nekiállt, hogy sekély gödröt ásson. Amint elkészült, néhány tojást rakott bele, könnyedén beszórta homokkal, s ily módon gondoskodva róla, hogy fajtája ki ne vesszen, megindult a visszafelé vezető úton.

Hátra se nézett, úgy sietett a part felé. Mikor odaért, gyorsan becsúszott a vízbe.

A gyíkok harca most érte el tetőpontját.

Vad szenvedéllyel támadtak egymásra, testük tekergőzött,, összegömbölyödött, kiemelkedett a vízből és visszazuhant, forgott maga körül és összepréselődött, de a gyíkok szünet nélkül bőszen támadták egymást, mintha minden erejük megfeszítésével, még saját pusztulásuk árán is végezni akarnának az ellenféllel. A vértől vöröslő víz magasra fröccsent, s a vörös vízcseppek sűrű záporként hullottak vissza a harcoló Nothosaurusokra.

A súlyos sebek, melyeket a két verekedő Nothosaurus ejtett egymáson, hamarosan megbénították ádáz küzdelmüket. Testük gyengülni kezdett, még jobbra-balra csapkodtak, de ez már nem volt harcias támadás, inkább csak kétségbeesett igyekezetnek látszott, hogy megvédjék magukat a pusztulástól. Szájuk már nem mart olyan vadul az ellenfélbe, fogas állkapcsuk szinte tehetetlenül csattogott a levegőben, véres fejük és hosszú nyakuk erőtlenül ingadozott a felkavart víz felszínén.

A gyíkok testéből gyorsan elszállt az élet. Testük remegett, elmerült, majd újból felbukkant, aztán hirtelen, szinte egyszerre oldalt dőlt, s eltűnt a mélyben.

A víz újból felörvénylett, a habok összetorlódtak, néhány nagy buborék szállt fel a mélyből, de aztán elcsendesedett a víz színe, a vörös folt pedig lassan szétterjedt és eltűnt.

A borzalmas küzdelem tragikus véget ért.

Győztes és legyőzött nélküli küzdelem volt.

A vörösen izzó nap lassan lenyugodott, rőt szikrái kihunytak a tengeröböl nyugodt színén.

A vén Placodus nőstény sietve úszott otthona felé, hajszolta a rettegés és a félelem, hogy nem találkozik-e megint valamelyik szörnyű Nothosaurusszal.

Nem is sejtette, hogy már a sírjuk fölött úszik, nem tudta, hogy a sárkányok öblében nincsenek már sárkányok.

150 millió évvel ezelőtt játszódott le történetünk a mai Bajorország Solenhofen és Eichstätt városkái környékén, mégpedig a felső jura idejében. Akkoriban másként festett ez a vidék, mint ma: számtalan lagúnával megszakított tengerpart vonult erre, s a zöld területeket benőtték a virágtalan és nyitvatermő növények, elsősorban a különböző páfrányfélék, továbbá a cikaszok és tűlevelűek. Virágos növények akkor még nem voltak. Ebben a korban finom iszap rakódott le a tengerben, mely hosszú idők során a világon mindenütt ismert litográf-kővé keményedett. S éppen Solenhofen és Eichstätt környékén bányászták ezt nagy mennyiségben.

De nem csupán a kiváló litográf-kő vitte szerte a világba Solenhofen és Eichstätt hírét, hanem bizonyos kövületek is, melyekre a kőfejtés során akadtak, s melyek nemcsak a kőfejtők, hanem az egész világ csodálatát kivívták, főként a szakemberekét. Tengeri állatokon kívül (korall, medúza, lábasfejű, rák, hal, gyík és teknősbéka) találtak itt a kőfejtők sok szárazföldi állati maradványt is, melyeket a szél hordott a tengerbe, vagy a partról sodortak a vízbe a tenger hullámai. A legritkább és legfigyelemreméltóbb lelet közé számít a *Pterodactylus és Rhambharhynchus* nemhez tartozó szárnyas gyíkok számtalan

csontja, a kis *Compsognathus* nembeli óriásgyík csontváza, s végül az első és legrégibb fogas madár, az *Archaeopterix* három csontváza. A szárnyas gyíkok, melyek seregestől éltek ott, a valaha is élt legfurcsább teremtmények közé számítottak. Csúszómászók voltak, de igen jól alkalmazkodtak a repüléshez is. Csontjaik üregesek voltak, s mellső végtagjaik repülőeszközzé alakultak át. Itt elsősorban két típusuk élt: a *Pterodactylus* és a *Rhamphorhynchus* A Pterodactylus nagysága fajta szerint különbözött; a legkisebbek veréb nagyságúra, a legnagyobbak héja nagyságúra nőttek. Bőrük érdes volt, pikkelyek nélküli. Főleg apró halakkal és különböző rovarokkal táplálkoztak. Úgy látszik, nappali ragadozók lehettek. A Rhamphorhynchusok abban különböztek a Pterodactylusoktól, hogy hosszú farkuk, keskeny szárnyuk és nagy koponyájuk volt.

A solenhofeni és eichstätti szárnyas gyíkok csontvázait úgyszólván valamennyi nagyobb paleontológiai gyűjteményben megcsodálhatjuk. Ezzel szemben egyedülálló lelet a *Compsognathus* fajtához tartozó kis termetű, vad óriásgyík jó állapotban maradt csontváza; ez az állat teljesen kifejlődve sem volt nagyobb a macskánál, tehát törpének számított a valóban hatalmas óriásgyíkok között. Eichstätt-től keletre, Jochenhausenben találtak rá.

Hanem a legritkább leletek közé a fogas ősmadarak csontvázai tartoznak. Ezeknek érdekes a történetük. Az első ősmadárcsontvázra 1861-ben bukkantak rá Solenhofen közelében. A csodálatos, kiegyenesedett csúszómászóhoz hasonló élőlény maradványait Ernest Häberlein solenhofeni orvos szerezte meg. Mivel azonban ez az ember nem volt nemes lelkű, emelkedett szellemű gyűjtő, hanem inkább csak afféle jó üzleti érzékű uraság, tüstént eladásra kínálta fel a rejtélyes állati maradványt. S nem is keveset kívánt érte! 14 000 márkában szabta meg az árát, s csakugyan ennyit is fizetett érte a londoni Természettudományi

Múzeum. A ritka állati maradványt Londonban Richard Owen alapos tanulmány tárgyává tette, s *Archaeopteryx lithographicának.* illetve *macrurának.* azaz hosszú farkú ősmadárnak nevezte el. A német paleontológusokat nagyon bántotta, hogy a ritka és egyedülálló lelet a hazai tudomány számára mindörökre elveszett. Ezért nagy izgalom támadt, mikor 16 évvel később tudomásukra jutott, hogy Eichstätt közelében egy másik, hasonló csontvázat találtak, sokkal jobb és hibátlanabb példányt, mint az első. Ezt a csontvázat Häberlein orvos fia szerezte meg, s mint előzőleg az apja, maga is azonnal áruba bocsátotta. Nem szégyellt – igaz, hogy más egyéb, közönséges és kevésbé értékes kövületekkel együtt – 36 000 márkát követelni érte. Óriási összeg volt ez az akkori időkben. S biztosan el is ,,repült" volna Németországból ez az ősmadár, ha az utolsó pillanatban meg nem veszi 20 000 márkás leszállított áron W. von Siemens, aki később ugyanezért az árért átengedte a porosz államnak. Az aztán átadta vizsgálat és megőrzés céljából a berlini Természettudományi Múzeumnak, ahol Dames professzor később részletes leírást adott róla; újabb fajtának tartotta, és *Archaeopteryx siemensi*nek nevezte el. Később Bronislaw Petronievic annak a véleményének adott kifejezést, hogy nemcsak új fajtáról, hanem új nemről van szó, s el is nevezte *Archaeornis siemensi*nek.

Nagy meglepetést jelentett az egész tudományos világ számára, mikor elterjedt a híre, hogy Solenhofenben 1956-ban ennek az ősmadárnak újabb csontmaradványaira bukkantak. Ez a legrosszabb állapotban megmaradt csontváz, ezért teljes három éven át hevert egy kőfejtő bódéjában anélkül, hogy ügyet vetettek volna rá. Csak 1959-ben fedezte fel újra Klaus Fesefeldt erlangeni geológus, aki figyelmeztette rá Florian Heller erlangeni egyetemi tanárt, s ő aztán alapos tanulmányozás után le is írta mint *Archaeopteryx lithographicát.* Tanulmányában csatlakozott a

londoni Gavin de Beer véleményéhez, aki szerint az előző két csontváz egy nemhez és egy fajtához tartozik *(Archaeopteryx lithographica)*, s a csontváz jegyeiben fellelhető jelentéktelen eltérések csupán a korbeli, illetve nembeli különbözőségből erednek. Beernek ezt a nézetét ma általánosan elfogadják.

A természettudományok történetében ezek a felső jurabeli fogas ősmadár leletek (főleg az első kettő) fontos szerepet játszanak. Tudnunk kell ugyanis, hogy az első ősmadárlelet idejére (1861) esik Charles Darwin első fellépése is. Darwin két évvel előbb jelentette meg a fajok eredetéről szóló ismert és nevezetes művét (On the Origin of Species, London 1859), melyben az élőlények fejlődéséről szóló első fontos és megcáfolhatatlan alapelveit lefektette. Azt is meg kell említenünk, hogy a kortárs tudósok nem mertek azonnal állást foglalni az új tanokkal kapcsolatban. Többségük zavartan várt, egy részük pedig elutasította őket. Csak kevesen voltak, akik felismerték, hogy Darwin ezzel a könyvével új, helyes alapokra helyezte a természettudományos gondolkodást és kutatást. S a bizonytalanságnak és várakozásnak ebben az időszakában röppent fel 1861-ben a híradás, hogy a solenhofeni felső jurakori litográfiái mészkőben furcsa, kígyóhoz hasonló állat maradványaira bukkantak, az állatnak azonban tolla és szárnya volt, mint a madárnak. Olyan megkövesedett élőlény került akkor elő, hogy jobb bizonyítékot keresve sem találhattak volna. A solenhofeni ősmadárnak ezek a nem teljes csontmaradványai a darwini tanok követői számára fontos bizonyítékokat jelentettek az új tanítás helyességére vonatkozóan, mivel szerintük a maradvány valami átmeneti formát jelentett a csúszómászók s a madarak között; csak azt sajnálták, hogy ez az élőlények fejlődésében olyan fontos állat nem maradt meg épségben, s hiányzik a feje és a nyaka. Azok a tudósok, akik ellenkező álláspontot vallottak, tagadva, hogy a teremtmények a legegyszerűbb formától az összetettebb, tökéletesebb formáig

fokozatosan fejlődtek ki, egyszerre elhallgattak, mikor 16 évvel később az eichstätti ősmadarat megtalálták. Ezúttal jó állapotban volt a fej s a nyak is, a csontok természetes egységekben feküdtek, s a szépen, eredeti helyzetükben megmaradt tollak a legvilágosabban bizonyították ennek a titokzatos teremtménynek madár alkatát. A lelet megcáfolta azok elképzeléseit is, akik azt állították, hogy a solenhofeni ősmadarat mesterségesen rakták össze, hogy a paleontológiái hamisítványt drágán eladhassák.

Ennek a felső jurai fogas ősmadárnak jelentőségét már sokszor és sokan kifejtették. A csontok túlnyomó részének jellege arra késztet, hogy a madarak (Aves) osztályába sorozzuk, viszont egyidejűleg más jegyek azt bizonyítják, hogy az állat a madarak osztályának rendkívüli alacsony fejlődési fokát testesítette meg. Bár már felfedezése előtt sem kételkedett némelyik paleontológus abban, hogy a madarak a csúszómászókból fejlődtek ki, mégis csak ezek a leletek adták kezükbe ennek megdönthetetlen bizonyítékát. Hiszen csontvázuk a csúszómászók és madarak jegyeinek csodálatraméltó egyvelege. Magunk is rögtön átlátjuk ezt, ha némelyiket megemlítjük. így a csúszómászójegyek közül elsősorban a következők érdemelnek figyelmet: a szárnyakká átalakult mellső végtagokon még három szabadon álló, karmocskákkal ellátott ujj látható, az állkapcsokban fogak helyezkednek el, a hosszú farok, helyesebben a gerinc hosszú, farki része szabad csigolyákból van összetéve, a csontok tömörek; a madárjegyek elsősorban a következők: a koponyacsontok tökéletes összenövése látható varrat nélkül, a lapockák hosszú és keskeny alakja, a kulcscsontok villaszerű összenövése, a hátsó végtagok tökéletes madár típusa s a teljes és tökéletes tollazat. Ha tekintetbe vesszük a csúszómászók és madarak jegyeinek ezt a különös keverékét, nem csodálkozunk, hogy a régebbi paleontológusok zavarban voltak, hogy felső jurakori ősmadárnak, vagy tollas csúszómászónak tartsák-e (Andreas Wagner ezért

nevezte el *Grybhosaurus problematicusnak,* vagy primitív csúszómászójegyeket is felmutató, de már igazi madárnak. Természetesen azt az utat, melyen a csúszómászótól az ősmadárig vezető fejlődés haladt, még nem ismerjük teljes részletességgel. Annyit azonban tudunk, hogy az ősmadár őseit a perm- és triászkori kis, finom szerkezetű *Pseudosuchius* csoport őscsúszómászói között kell keresnünk. Hogy pontosan melyik típusuk volt, azt egyelőre még nem tudjuk, de bármelyikük (akár a *Scleromochlus Euparkeria* vagy az *Ornithosuchus)* lehetett az ősmadár elődje. Annyi már bizonyos, hogy az ősmadár csúszómászó elődje mind a négy lábán járt, később azonban áttért a két (hátsó) lábon történő járásra. Ez a steppei élethez alkalmas változás a további fejlődés folyamán nem vezethetett az ősmadár kialakulásához, mert az ilyen életkörülmények között a mellső végtagok rendszerint elkorcsosultak, a hátsó végtagok pedig megerősödtek, úgyhogy ezekből a típusokból végül is jó futók váltak. Az ősmadár kifejlődéséhez természetesen szükséges volt, hogy a mellső lábak, melyekből a szárnyaknak kellett kialakulniuk, ne kisebbedjenek meg. Ezért az ősmadár őscsúszómászó elődje hamar felhagyott a steppei életmóddal, s beköltözött az erdőbe. A faágakon való ülés és kapaszkodás nemcsak az elkorcsosulástól és elgyengüléstől védte meg a mellső végtagokat, hanem ellenkezőleg, a megerősödésüket és megnagyobbodásukat szolgálta, úgyhogy a további fejlődés során mellső lábaikat szárnyakká változtathatták át, s ezzel a változással karöltve járt a pikkelyeknek tollakká történő átváltozása. A pikkelyeknek tollakká történő átalakulása a csúszómászóknak madárrá történő átváltozásának kritikus pontja. A vérkeringés bizonyos változásaival s a szív négy kamrára történt oszlásával eljutunk a fejlődési folyamat kezdeti állapotához, mikor a nem állandó testhőmérsékletű állat (csúszómászó) fejlődésileg magasabb fokú, állandó testhőmérsékletű állattá (madárrá) változik. Ennek a

tulajdonságnak megszerzése nagy előnyt jelentett a madarak számára, mert ennek köszönhetik, hogy a következő korszakokban földünk minden részében megtelepedhettek, az egyenlítőtől a sarkvidékig.

Az Archaeopteryxek, a felső jurakori fogas ősmadarak, csak kevéssel voltak nagyobbak a galambnál. Cikasz- és araukarialigetekben, lagúnák közelében éltek. Hogy hogyan éltek s milyen teremtmények vették körül őket, mindezt elmesélem neked, kedves olvasóm, az elbeszélés során.

AZ ŐSKOR MÉLYÉBŐL

Ezüsttükörként csillogott a reggeli nap sugaraiban a sekély lagúnák tiszta vize. A cikaszerdőcskék és sűrűségek egészen a lagúnák partjáig értek. Ezeknek a pálmákhoz hasonló növényeknek némelyike már alacsonyan, a föld közelében kitárta pompás, szárnyas levelekből álló koronáját, másoknak karcsú törzse magasan meredt a levegőbe, s a napfény áradatában zöldesen villogva méltóságteljesen ingadoztak az enyhe szellőben.

A délceg cikaszerdőkkel tűlevelű fák kis erdei váltakoztak, s ez utóbbiak átható illata tömjénfüstként töltötte be a levegőt. A fák görcsös ágai, melyeknek végét hosszú tűlevélpamacsok nőtték be, szinte egymásba fonódtak, kíméletlenül egyre magasabbra és magasabbra törve a levegőtengerbe, hogy minél többet elfogjanak a trópusi nap izzó sugaraiból.

A nedves részeken s az ingoványokon a zöld mohaszőnyegek közt pompás, rojtos legyezőjű páfrányok növekedtek, s itt-ott kiütköztek a merev szárú, szomorú és zordon zsurlók, az elszállt idők s az elszállt dicsőség keserű és elkorcsosult emlékei.

Csupa zöld volt itt minden, a zöld uralkodott valamennyi árnyalatában. A napsugarak zápora elárasztotta a tűlevelű erdők sötétzöldjét, megöntözte a cikaszok halványzöld koronáit, s végigpermetezte a zöld csipkegomolyaghoz hasonló, százféle zöldben villogó alacsony zsurló- és páfrányszárakat. Az őskori szépségnek ebben a zöld világában, a mezozoikumi jura rég múlt idejében még nem volt olyan növény, mely akár a legkisebb s a legszerényebben illatozó virággal is dicsekedhetett volna. A villogó színű, tarka és kábítón illatozó virágok csak a későbbi korszakokat díszítették.

Az alacsony páfrányok zöld csipkéje alatt megbújó kis, lapos sziklán egy gyíkocska, a Homoeosaurus sütkérezett. Reggeli vadászatát pihente ki, melynek során úgy jóllakott, hogy még a közelében leskelődő Procalosoma, az aranyszínű ősbábrabló sem zökkentette ki nyugalmából, pedig máskor mindig szívesen ejtette zsákmányul. S így ahelyett, hogy elkapta volna a bogarat, még jobban odalapult az átforrósodott sziklalaphoz.

Békés nyugalmát sokáig semmi se zavarta.

Egyszerre azonban valami zümmögés verte fel szunyókálásából. Gyorsan kinyitotta a szemét, s észrevette, hogy egy hatalmas ősszitakötő, az Urogomphus surran el fölötte, nyomában az üldözőjével, a Rhamphorhynchusszal.

A Homoeosaurus villámgyorsan leugrott a szikláról, s eltűnt a páfrányok zöld gomolyagában, melyeknek áttört legyezői gyors menekvése közben egy pillanatra ide-oda lengő zöld hullámokká változtak át. A zöld hullámverésből rémülten rebbent fel egy Limacodites, egy őskori éjszakai lepke, amely az egyik páfránylegyező alsó lapját választotta ki nappali pihenőhelyül; riadalmában néhányszor kitátotta hatalmas, a növényi rostok aprítására szolgáló rágószervét; az akkori lepkéknek még nem volt szívókájuk, erre egyébként nem is lett volna szükségük, mivel nem voltak édes nektárt kínáló virágok sem.

Ugyanúgy megijedt az őssváb, a Mesoblattina is; gyorsan egy közeli kő alá mászott, ahová néhány társa is követte. A trópusi vidéknek erre a gyönyörű pontjára súlyos csend nehezedett. A szárnyas gyík, mely kitátott fogas csőrrel üldözte az ősszitakötőt az átizzott levegőtengerben, már eltűnt a messzeségben, eltűnt a gyíkféle Homoeosaurus is, s vele együtt mindazok, melyeket gyors menekülése során felriasztott.

Egy pillanatra valósággal megállt az élet.

De nem sokáig tartott a dermedt némaság.

Egy Pycnophlebia, egy hatalmas ősszöcske jelent meg hirtelen a lapos sziklán, kimászott egészen a széléig, aztán hatalmas ugrással átlendítette magát az üres homoksáv fölött egészen az alacsony, zöld cikaszsarjakig. A Homoeosaurus óvatosan kibújt a páfrányok sűrűjéből, szétnézett és várt egy kicsit, aztán, mikor sehol semmi se mozdult, ügyesen felkapaszkodott a lapos sziklára, hogy nyugodtan pihenve folytassa megzavart napfürdőzését.

Az őssvábok is előbújtak rejtekükből, s az eleségkeresés lázas buzgalmával kutatták át a rothadozó le.vélcsomókat s a szél döntötte fák korhadó törzseit.

A táj ismét megelevenedett...

Valahonnét messziről a széles, kopár síkság felől ide igyekezett egy kis Compsognathus; ez az óriásgyíkok hatalmas fajtájához tartozó, nevetséges törpe alig volt nagyobb a macskánál. Hátsó lábain futott, miközben kicsiny és gyenge mellső lábait a testéhez szorította, úgyhogy azok tehetetlenül lötyögtek ide-oda. Hosszú farkát magasan a talaj fölé emelte. Kicsiny gyíkfeje karcsú nyakon ült, s félig nyitott, szűk szájából egész sor apró, kúpszerű, hegyes fog villogott elő, pusztulást és romlást hirdetve minden olyan teremtménynek, melyre a kis óriásgyík rá mert támadni.

A kis Compsognathust az éhség űzte a lagúna partjára. Szaggatottan futott. Időnként meg-megállt, gyíkfejét jobbra-balra forgatta, barnászöld szeme zsákmány után kutatott. Ha sehol sem mutatkozott semmi, a Compsognathus ismét futásnak eredt.

Felfelé tartott a hosszan elnyúló domb enyhe lejtőjén, melyet itt-ott alacsony cikaszok sűrűje nőtt be; a pálmák szétterjesztett levelei hosszú, zöld lángnyelvekként imbolyogtak a napsugár fehér áradatában. A gyík meg sem állt, míg a dombtetőre nem ért.

Ott aztán teljes szépségében kitárult előtte a letűnt jura világa.

Amerre csak nézett, mindenütt széles, enyhén hullámos síkság húzódott, s a távoli láthatáron beleolvadt a tenger kékes, sima lapjába. A tengerpartot számtalan lagúna övezte, melyeknek

csillogó felszíne feltűnően kivált a növényzet zöld övezetéből s a homokzátonyok sárga sávjából. A messze nyúló síkságból vén tűlevelű őserdők bizarr körvonalai bontakoztak ki. helyenként pedig zörgő zsurlók komor és merev csoportjaival s a zöld szín minden árnyalatát képviselő páfrányok és mohák mozaikjával telehintett mocsarak és lápok csillogtak a távolban. A trópusi nap aranysugarainak tüzes nyilaival perzselte a tájat, átizzította a levegőt, a fény és hő forró hullámaival buja és bámulatos növekedésre serkentve az egész növényzetet.

A Compsognathus azonban nem figyelt a körülötte ragyogó sok szépségre. Fejét magasra emelve, farkával a földre támaszkodva, megkövült látomásként állt a dombtetőn. Szeme figyelmesen fürkészte a tájat, gondosan igyekezett minden kis mozdulatot felfedezni a környéken, de sehol semmi élőlény nem mutatkozott, sehol semmi se moccant. Előtte mindenütt sima lapály, semmi más, még csak fát, cikaszsűrűt vagy páfránycsoportot, de még sziklatömböt vagy kisebb sziklacsoportot se látott, ahol bármi is elrejtőzhetett volna a szeme elől. S minél jobban facsarta bensőjét az éhség, annál nyugtalanabb lett.

Aztán hirtelen tovairamodott.

Gyorsan lefutott a dombtetőről, sietve szedte lábait, hogy a lapos sziklához érjen, ahol a Homoeosaurus, a kis gyík sütkérezett és pihent. A Compsognathus egyenesen felé tartott.

A sütkérező és szunyókáló Homoeosaurus nem vette azonnal észre a közelgő veszedelmet, s mikor rádöbbent, már késő volt. A Compsognathus fogas állkapcsa ragadozó mohósággal mélyedt pikkelyes testébe, aztán keményen megszorította, s biztosan fogta a szájában. A megragadott gyík hiába fickándozott, hiába tekergőzött és csapkodott, a keményen összeharapott állkapcsok nem engedtek, sőt még jobban összeszorultak s a csontjait morzsolták. A hiábavaló és reménytelen küzdelemben a Homoeosaurus fogakkal átjárt teste lassan elernyedt, már csak

vonaglott, reszketett és remegett, de hamarosan ez is megszűnt, s az áldozat testében az élet utolsó kis szikrája is kihunyt.

A Compsognathus kiengedte szájából a kimúlt testet, éhes szemmel nézte zsákmányát, majd falánk kedvvel nekifogott a falatozásnak.

A zsákmány kicsiny volt, így aztán a lakoma is hamarosan véget ért. S mikor az utolsó falat is eltűnt a Compsognathus torkában, jól kipákosztoskodva magát, de még mindig éhesen indult tovább.

Végigfutott a cikaszsűrű szélén, s a tűlevelű araukaria őserdő felé igyekezett. Amint beért az erdőbe, kellemes hűvösség és átható illat fogadta.

Átfutott az erdő világos, ritkás részein, ügyesen kikerülte az útjába kerülő vastag fatörzseket vagy a fiatal sarjnövényzet sűrűit.

Mikor egy kis folyócska partjához ért, hirtelen megállt; az őserdőn áthaladó folyó fürge csobogással vitte kristálytiszta vizét a közeli lagúna szélesre tárt karjaiba.

A gyík azonban itt sem ácsorgott sokáig. Csak éppen körülnézett, s meggyőződött róla, hogy semmi se kínálkozik, amibe éhes állkapcsát belevájja. A folyó partján sietett tovább, ahol a fény, a melegség s a víz özönében fékezhetetlen erővel nőtt, növekedett a buja növényzet, zöld testének minden részecskéjét megtöltve az éltető nedvvel, mely egyre magasabbra és terjedelmesebbre növesztette, s leírhatatlan bujasággal fejlesztette ki a legkülönbözőbb és legcsodálatosabb alakzatokat.

A Compsognathus hamarosan arra a helyre ért, ahol a folyócska a lagúna kékes vizébe torkollt. Megállt egy vén tűlevelű fákkal beárnyékolt kis sziklánál és körülnézett. Nehéz leírni a körülötte ragyogó sok szépséget. A homok sárgája buja növényzet zöld szigetecskéiben folytatódott, melyeket éles vonalak választottak el a messzeségben az ég azúrjával egybeolvadó tengervíztől. A vizek fölött szünet nélkül kavargott az őskérészek seregeinek egyszerű násztánca, rövid életüknek egyetlen, táncos találkozója. Az

átizzott levegőben ősszitakötők surrogtak. A csendes öböl színén furcsa Chresmodusok serege kergetőzött; ezek az egyenesszárnyú rovarok feltűnően hasonlítottak a mai vízmérő poloskához, csak a rágószervük volt más, s az első lábuk a zsákmány megragadására szolgált. A tiszta vízben a fenéken vagy a vízinövények között nehézkesen vonszolták magukat védőtokjukban az ősszitakötők lárvái, s fürgén úszkáltak a Mesobelestomumok neméhez tartozó vad őspoloskák. Sötét rejtekéből rengeteg, különböző nagyságú és formájú rák lesett apró zsákmányára, karcsú és széles rákok, kicsiny és nagy ollóval felfegyverzettek, de akadtak egészen apró és félénk, a gyengébbel szemben azonban bátor, alattomos rákocskák is. Ahol a lagúna fenekét szikla borította, pompás színű korallzátonyok alakultak ki, felettük a tüskésbőrű állatok családjához tartozó tengeri liliomok hosszú száron ülő finom kelyhe imbolygott. A korallzátonyok körül rengeteg tengeri sün kutatott élelem után, s néha elúszott mellettük egy-egy csúf szépia is, nagy szemeivel zsákmányra lesve, amit szívókorongokkal tele hosszú karjaival és fogószerveivel elkaphatna.

A Compsognathus szeme azonban mindebből semmit se látott. Figyelmét egészen más kötötte le, mint ez a körülötte hemzsegő, buzgó, ujjongó szerves élet, mely új formákat öltve vadul tört elő a természet öléből a napsütéses mindennapok világosságára, s mely már magában hordozta a következő nemzedékek további fejlődéséhez szükséges csírákat is.

Az éhes Compsognathus üres gyomorral figyelt néhány kis Pterodactylust, karmos ujjú és sötét denevérhártyás szárnyas gyíkot. Ezeknek a repülőhártyáknak egyik fele a test oldalához, másik pedig a mellső végtagok ötödik ujjához nőtt; az ötödik ujj azonban jóval hosszabb volt a többi ujjnál, viszont hiányzott róla a karom. Kicsiny sárkányok voltak ezek az állatok, meghosszabbodott csőrhöz hasonló szájacskával, mely elöl egész sor apró, hegyes foggal volt felfegyverezve. Ezeknek a kicsiny

sárkányoknak nem volt farkuk, szürkés bőrük pedig ráncos volt és pikkelytelen.

A sziklák alatti nagy fa, mely alatt a Compsognathus állt, már régóta otthont adott a szárnyas gyíkoknak. Alkonyattal odarepültek, fejjel lefelé lógva megkapaszkodtak az ágakon, s széles repülőhártyájukba burkolózva töltötték a sötét éjszakákat.

Nagy többségük már régen elrepült, s most csak néhány ottmaradt alvót talált az ágak között. A Compsognathus nem tudta levenni róluk a szemét. Figyelmesen nézte, hogyan ébrednek ezek is lassan életre, hogyan nyújtózkodnak, s nyitják ki kis szárnyukat, majd könnyedén megmozgatják, mintha fel akarnák oldani éjszakai merevségét, s hogyan kúsznak végig az ágakon, ha alvóhelyüket nem találják megfelelőnek a szárnyra kelésre.

A Compsognathus szemében felvillant a sóvár éhség lángja. Egész teste türelmetlen vágytól remegett, hogy rávesse magát valamelyik szárnyas gyíkra, s fogas állkapcsát belevájja a csupasz testébe. A szárnyas gyíkok azonban nagyon magasan voltak, fent a hatalmas araukaria koronájában, úgyhogy ugrással sem tudta elkapni őket. Ezért csak vadul csapkodott hosszú farkával, s nagyokat sújtott vele az alacsony páfrányok száraira. A szárnyas gyíkok észrevették az éhes Compsognathust. Élesen figyelték zöld szemükkel, melynek fehérjét körös-körül sötét, csontos pikkelyek védték, de minden félelem nélkül nézték, mert tapasztalatból már jól tudták, hogy nem férkőzhet a közelükbe. Egymás után kaptak szárnyra, ügyet sem vetve a tehetetlen Compsognathusra. S mikor csapongó szárnyalással az utolsó is elrepült a közeli lagúnák csillogó tükre felé, az éhes Compsognathus néhányszor megcsattogtatta állkapcsát, aztán maga is megindult a lagúnákhoz. Tudta, még ott kínálkozik a legtöbb remény, hogy valamit talál, amivel éhségét csillapíthatja.

De nem ő volt az egyetlen, aki erről tudott.

Már jóval előtte idejött vadászni az Archaeopteryx. Az ősmadár Archaeopteryx! Minden akkori teremtmény végtelen és nagyszabású fejlődésének tetőpontja! Az első teremtmény, melynek testét, farkát és végtagjait tollak borították, a levegőtenger jövendőbeli hajósainak első hírnöke.

Ez az ősmadár még sok eltörölhetetlen jelét viselte a testén gyíkszármazásának. Szeme fehérjét mint védőpáncél óvták a kis

kerek csontlapocskák. Ügyetlen, merev, hosszú farka egészen a hegyéig egyre kisebbedő csigolyákból állt.

Szárnyain még megmaradt három, karmokkal ellátott, különálló ujja. Mindezek olyan jelek, melyek tagadhatatlanul bizonyítják, hogy a madarak a csúszómászókból fejlődtek ki. Hogy ez a változás milyen módon történt, azt még a titokzatosság homálya fedi. De annyi bizonyos, hogy az első ősmadár kifejlődéséhez hosszú út vezetett, olyan hosszú, hogy évekkel ki se fejezhető, mint ahogyan azt mi emberek általában megszoktuk. De nagyszerű és csodálatraméltó út volt.

Sok százezer esztendő hullott visszavonhatatlanul a múlt mély szakadékába attól a kortól kezdve, hogy egyes kicsiny, finom

őscsúszómászók a paleozoikum végén vagy a mezozoikum elején a hegyes és félig puszta területeken élve, ahol nem akadt őserdő, helyette azonban annál több cserjés, megtanulták, hogy csupán a hátsó lábukat használják járásra. Megtanultak jól futni a földön, de tudtak már kúszni is a fatörzseken, ágról ágra ugrálni, sőt az ágakról a földre is levetődtek. Ezek az ugrások eleinte alacsonyak voltak, s az őscsúszómászók úgy könnyítettek magukon, hogy esés közben szétterpesztették rövidebb és gyengébb mellső végtagjaikat. Csak sok nemzedékkel később született utódaik merték aztán már sokkal magasabbról megkockáztatni a leugrást anélkül, hogy félniük kellett volna a sérüléstől; már megvolt az az előnyük is, hogy mellső végtagjaikon, testük két oldalán, combjukon és hosszú farkukon feltűnően megnagyobbodtak a pikkelyek, úgyhogy ezek alkották az első kezdetleges ejtőernyőt, mely lehetővé tette az egyszerű leereszkedést a magasabb ágakról az alacsonyabbakra, vagy az ágakról a földre. Ezt a repülő őscsúszómászó-ősmadarat már csak egy kis lépés választotta el az első valódi ősmadár kifejlődésétől; csak arra volt szükség, hogy teste még jobban hozzáidomuljon a repüléshez s a pikkelyei tollakká változzanak át. Ha ma még titok fedi is, hol és hogyan történt meg részleteiben ez a csodálatos átváltozás, annyi bizonyos, hogy csakugyan megtörtént. Az Archaeopteryx, a jura végének világcsodája s az akkori természet fejlődési folyamatának tetőpontja, maga a példa rá.

A lagúna partját, ahová a Compsognathus futott, már régóta vadászterületül választotta ki magának egy Archaeopteryx pár. Az egyik hatalmas araukarián ütötték fel tanyájukat, s vastag ágakból és cikaszgallyakból ügyetlenül összetákolt fészkük is ott rejtőzött a görcsös ágak között.

Alig ébresztette fel őket reggel a felkelő nap sugara, máris zsákmány után néztek. Tollas ruházatuk fémes színekben csillogott a reggeli napfényben, s a színek között egy sor fehér folt

húzódott végig a szárnyukon s a farkukon, a torok alatt fehér csíkokká változva át. Csak a fejükön nem volt toll; ez volt testükön az utolsó hely, ahol a pikkelyek még nem változtak át tollakká.

Sokáig lestek az araukariaágak közül zsákmányra. De csak a nősténynek sikerült elejtenie egy nagy ősfadarazsat, mert ez a Pseudosirex elővigyázatlanságból pontosan az ősmadár előtt ült le pihenőre.

Aztán sokáig semmi siker nem kísérte a vadászatukat.

Ekkor a hím elhatározta, hogy mivel semmi ennivalót nem talál a fák koronái közt, megpróbál valami jó falatot keresni lent a földön, a magányosan növekedő alacsony cikaszokkal tarkított sárgás homoksíkon.

Szándékát azonban a nősténnyel is közölnie kellett. Ezért hát kinyújtózott, felfújta mellét, s hegyes fogai közül érdes és éles rikoltás tört elő. Ez volt az egyetlen hang, melyet kicsalhatott a torkából. Messze volt még az idő, mikor a fejlődés során ez a lármás, recsegő hang a hajnalt köszöntő madárdallá vagy azokká a csodásan felszökő trillákká nemesedett, melyek ujjongva szállnak a tavaszi esték csendjében.

Alig hangzott el a rekedtes vijjogás, a hím a földre huppant. A nőstény engedelmesen követte.

De a földön se vadásztak több sikerrel. Hiába kutattak valami ősszöcske, őssváb vagy akármilyen bogár után, sehol semmit se találtak, még egy csúf kukacot sem.

Ezért aztán úgy határoztak, hogy új vadászterületet keresnek.

Odaszökdécseltek az alacsony társai közül magányosan kiemelkedő cikasz magas törzséhez, hármas ujjaik s a szárnyukból kiálló karmok segítségével felkapaszkodtak egészen a koronájáig, s onnét ejtőernyős repüléssel jutottak el az araukaria-őserdő szélére. Ott megint fel kellett- kapaszkodniuk a törzs érdes kérgén a fa koronájáig, s ismét ejtőernyős repüléssel folytatták útjukat egyik fától a másikig, míg végre lassan a lagúna partjához értek.

Mielőtt úgy határoztak volna, hogy leszállnak a földre, figyelmesen körülnéztek a magasból.

Látták, hogy távol a parttól néhány Pterodactylus repül, melyek halászatról voltak visszatérőben, s azt is látták, hogy egy Geosaurus pár játékosan kergetőzve vadul szántja a víz színét, mert ezeknek a tengeri krokodiloknak teste kitűnően hozzáidomult a vízi élethez. Azt is látták, hogy a Geosaurusok kikerülnek egy Eurysternust, s rá se hederítve az ősteknősre, inkább a part sekély vize felé igyekeznek, megjelenésükkel egész sereg apró Leptolepis halacskát rebbentve szét, melyeket szünet nélkül üldöztek a Heterodontus őscápák, a farkuszonyos Undinák s az ijesztően tátott pofájú, üveges pikkelyű Aspidorhynchusok. Látták, hogy a tiszta vízben néhány nagy, üveges pikkelyű Lepidotus úszik lassan a közeli korallzátony felé; ezek a halak furcsa, gombszerű fogakkal voltak felfegyverezve, melyekkel könnyen szétroppanthatták a különböző csigák, kagylók és pörgekarúak kemény héját, hogy nyálkás testükbe belekóstolhassanak.

De mindez, amit láttak, nem jelentett számukra veszedelmet.

Ezért aztán kitárták szárnyukat, s lassan leereszkedtek egy alacsony cikasz koronájára. Mindegyikük leült egy-egy hosszú, szárnyas levélre, innét szemlélték figyelmesen a környéket, hol szerezhetnének maguknak valami ennivalót. Egyszerre a cikasz közelében megpillantottak egy ősrákot, melyet a hullámok sodortak partra; ennek a Mecochirusnak ollói kétszer olyan hosszúak voltak, mint maga a teste.

Gyorsan odarepültek, hogy megpróbálják gyenge fogacskáikkal feltörni a rák páncélját.

De mielőtt még fogaikat belevájhatták volna a rák páncéljába, máris gyorsan vissza kellett kapaszkodniuk oda, ahonnét éppen most röppentek le. Újból letelepedve a cikaszlevelekre, ijedten bámulták a Compsognathust. Az állat éppen most állt meg a rák

teste mellett, s minden hosszabb fontolgatás nélkül feltörte állkapcsával a kemény páncélt, mely recsegve tört apró darabokra, s közöttük felvillant a lágy ráktest fehéres anyaga.

Az Archaeopteryxek felborzolták tollazatukat, s torkocskájukból nyers, éles hangok törtek elő, mintha az elvesztett táplálék miatt jajveszékelnének.

Míg a Compsognathus le nem nyelte a rák testét, rá se hederített az Archaeopteryxekre. Mikor azonban elkészült a sovány lakomával, étvágya kerekedett az egyik Archaeopteryxre is. Ez lenne aztán a zsákmány! Nemcsak az éhségét csillapítaná, de valósággal pukkadásig megtölthetné a bendőjét. S bátran rájuk is támadhatna, ha nagyok is, mint a galambok. De magasan voltak, és sehogy se tudott a közelükbe férkőzni.

A Compsognathus szűkebb és szélesebb körökben körülnyargalta a cikaszt, nevetségesen ugrándozott ide-oda, sőt néha azzal is megpróbálkozott, hogy nagy ugrással jusson az Archaeopteryxek közelébe.

Az ősmadarak azonban nem féltek. Jól tudták, hogy a kis termetű Compsognathus nem kaphatja el őket, míg le nem szállnak a földre. Ezért csak a nyugtalanság hangjai törtek fel torkukból nyekergő rikácsolás és sziszegés formájában.

Sem az éhező Compsognathus, sem a megzavart Archaeopteryxek nem figyeltek semmire, ami körülöttük történt. Az is elkerülte hát a figyelmüket, hogy az égbolt hatalmas kupolájának nyugati oldalán fekete felhő emelkedik a magasba, s jó darabot elnyel az ég kékjéből.

A felhő egyre növekedett. Mikor aztán, mint valami hatalmas polip, elnyelte az izzó napgolyót, a táj elsötétült s elkomorodott a közelgő vihar előjelétől.

A gyík s az ősmadarak mit sem törődtek a kitörni készülő vihar figyelmeztető jeleivel. Már minden élőlény elrejtőzött, csak ők feledkeztek meg az óvatosságról. A Compsognathus még mindig a

cikasz körül futkározott, s még egyre azzal próbálkozott, hogy ugrással talán elkaphatja a kiszemelt zsákmányt, az Archaeopteryxek pedig még mindig felborzolt tollazattal vijjogtak fölötte a magasban.

Így történt aztán, hogy váratlanul lepte meg őket a vihar.

Egyszerre, mintha varázsvessző suhintott volna fütyülve a levegőbe, száguldó szélvihar kerekedett. Vad és pusztító erővel támadt mindenre, ami útját állta. Mindent, ami nem hajlott meg nyomása és ereje alatt, diadalmas sivítással ragadott magával, hogy pillanatok múlva elhajítsa, mint gyermek a megunt játékot. Vad rohammal vetette magát az őserdőre, zúgva szállt el fölötte, s röptét a letört ágak recsegése-ropogása követte, melyeket felkapott s magával sodort a lagúna felé száguldtában.

Pillanatok alatt oda is ért.

A cikaszról lesodorta mindkét Archaeopteryxet, örvénylő forgószéllel a magasba röpítette őket s leszaggatta tollazatukat. Majd egy újabb széllökés kiragadta őket az örvénylő forgatagból, s tovább sodorta a tehetetlen s félholt állatokat. Aztán egy újabb forgószél csavarmenetben röpítette őket a magasba, majd ismét lefelé, s elszáguldott velük újabb széllökésekkel korbácsolva kicsiny testüket. S hirtelen, mintha már megelégelte volna kegyetlen játékát, az egyik ősmadarat rettenetes erővel a földhöz vágta. Súlyos csattanással zuhant le, s kicsiny feje szétzúzódott egy kövön, melynek kiálló éle átszakította a koponyacsontját s szétroncsolta az agyvelejét. Sebéből vér fplydogált, s vele együtt az élet is elszállt a szerencsétlen ősmadárból.

A másik Archaeopteryxet messzebbre sodorta a vihar. De mikor a tengerparthoz ért, őt is földhöz vágta, mintha most már minden erejét arra tartogatná, hogy a tenger színére támadva vadul habzó tömeggé változtassa a víz egész felületét.

Az ősmadár a puha iszapra zuhant, de még mielőtt magához térhetett volna, hatalmas hullám csapott át fölötte s elborította a

magával sodort iszappal. Minden következő hullám egyre több iszapot hordott nedves sírjára.

A Compsognathus sem kerülte el a pusztulást.

Az utolsó pillanatban megpróbált menekülni a szélvész elől, s kétségbeesetten keresgélt, hol találhatna magának rejtekhelyet. De még mielőtt valami búvóhelyet találhatott volna, a szélvész utolérte, s az ősmadarak testéből kitépett tollpiheként ragadta magával. A Compsognathus ellenállt a széllökéseknek, amíg csak az ereje bírta. Befurakodott néhány hatalmas szikla közé, hogy ott várja ki az elszabadult elemek tombolását. Talán sikerült is volna túlélnie az ítéletidőt, ha nem zuhan rá egy hatalmas ág, melyet valahol az őserdőben szakított le a vihar, s most itt hajította le a földre. A Compsognathus mozdulatlanul feküdt, s nehezen kapkodott levegő után. Súlyos belső sérülései s néhány csonttörése következtében elvesztette az eszméletét, s aléltságából többé már nem is tért magához.

Abban a pillanatban, mikor a Compsognathus testében az élet utolsó kis szikrája is kihunyt, hosszú, zegzugos villám hasította át

a fekete felhőket. Alig hunyt ki a fénye, akkora mennydörgés követte, hogy borzalmas zúgása az egész tájat betöltötte.

Ekkor aztán megeredt a zápor.

Valóságos vízáradat zuhogott a fekete felhőkből a földre, szünet nélkül esett, s a sűrű zápor szomorú, szürke fátyolt borított a vidékre. A varázslatos szépség s a vidám színek tája a bizonytalan szürkeség magányává változott, melyből minden eltűnt, minden feledésbe veszett…

Amilyen gyorsan a szélvész jött, olyan gyorsan tova is száguldott.

Az égbolt szürkesége meghasadt, a széles hézagot az ég azúrkékje töltötte ki. A kékség egyre jobban terjedt, egybefolyt a többivel, melyek ugyancsak formátlan rongyokra szaggatták a szürke felhőket s visszaszorították őket messzire, valahová a látóhatár mögé.

A nap aranygömbje, megszabadulva a felhők függönyétől, beragyogta az egész vidéket, s felmelegítette a növényeken maradt, gyémántszínekben tündöklő esőcseppeket.

A vidék újjászületett szépsége fölött egy pompás, recés szárnyú Kalligramma repült lassan át. Egy pillanatra leült egy cikaszlevélre, de máris tovalebbent bolyongó útjára, mintha az volna a feladata, hogy mindenütt jelentse a felbőszült elemek elcsendesedését, s közölje, hogy most már újból lehet örülni a napsugárnak s az életnek. Ellibbent oda is, ahol azoknak összezúzott teste hevert, melyek már nem hallgathatják meg a híradását.

Ezúttal Dél-Amerikába, Patagóniába vezet bennünket a történetünk, amely a Scarittia pusztulását írja le. Csupán annyit szeretnék előrebocsátani, hogy a tudós, aki Rincon de Scaritt közelében a Scarittia csontvázát megtalálta, Simpson, a New York-i Természettudományi Múzeum paleontológusa volt. Több csontvázat talált itt, melyek közül a legszebb (a *Scarittia canauelensis)* a New York-i Természettudományi Múzeumban látható. A fontos lelettel kapcsolatban lefolytatott vizsgálatok jogossá tették, hogy Simpson leszegezze a Scarittiák tömeges pusztulásáról alkotott véleményét, mert az említett lelőhelyen valóságos tömegsírban hevertek. Simpson úgy véli, hogy az általa felfedezett lelőhelyen még sok száz csontváz van eltemetve, s ezek még mind feltárásra várnak. A Scarittia pusztulása óta eltelt időt körülbelül 25 millió évre tehetjük.

Ebben a történetben említést teszünk a zbrašovi aragonitbarlangról is. Azt hiszem, nem árt, ha te, kedves olvasóm, valamivel többet is megtudsz erről a ritka őskori emlékről, melynek nemcsak Csehszlovákiában, hanem egész Európában nem találni párját. 1912 karácsonyán történt, hogy a morvaországi

Hranice közelében lévő kis Zbrašov falucska népe különös jelenségre lett figyelmes: a mészkőbánya keskeny sziklarepedéseiből kemény fagyban körülbelül tíz méter magasságú, szürkés füstoszlop emelkedett a magasba.

A különös jelenség híre hamar elterjedt az egész faluban. Tudomást szerzett róla Josef Chromý szabómester is, aki akkor a község bírája volt, s az egész környéken mindenki tudta róla, hogy magántanulmányai révén sok természettudományi ismeretre tett szert. Mikor elment a kőfejtőhöz, azonnal rájött, hogy nem feléledt vulkán működéséről van szó, ahogyan azt a megrémült emberek vélték, hanem a devoni mészkőből felszálló gőzoszlop csupán meleg, barlangi levegő, melynek párái kicsapódnak a hideg, felszíni levegőben. Ez a felfedezés nagyon megörvendeztette, mert hosszú és eredménytelen kutatás után most ott állt a nyílás előtt, s behatolhatott rajta a föld alá, a barlang útvesztőjébe, melynek létezését már régen feltételezte.

Josef Chromý már 1913 januárjában megkezdte az első kutató munkát. Čeněk testvére társaságában nekilátott, hogy kitágítsa a hasadékot, s mikor végre sikerült annyira kiszélesíteniük, hogy bekúszhattak, köteleket hoztak, megkötötték magukat, s leereszkedtek az ismeretlen föld alatti barlangba. A leereszkedéskor baj történt: a kezdetleges kötél elszakadt. Még szerencse, hogy ez a bejárat közelében történt, körülbelül két méterrel a föld színe alatt. Leeséskor eltörött a karbidlámpájuk, úgyhogy teljes sötétségben feküdtek a barlang köves talaján. Féltek megmozdulni, nehogy a meredek lejtőn az ismeretlen mélységbe zuhanjanak.

Csak később jöttek rá, hogy milyen veszedelmes helyre estek; pontosan a fölé a mélyedés fölé, melynek feneke veszedelmes széndioxiddal volt tele; ma ehhez a bemélyedéshez kőlépcső vezet. Mikor megállapították, hogy kisebb horzsolásokon kívül más sérülésük nincs, nagyon megörültek. Hamarosan azonban elfogta

őket a félelem, kijuthatnak-e innét egyáltalán, mert a hasadék, melybe behatoltak, zegzugos volt, s estükben jól kivehetően hallották, hogy kövek is zuhantak utánuk. Ebből arra következtettek, hogy elzárták maguk mögött a visszafelé vezető utat. Csak egy reményük volt a menekülésre: az odafent a kötélre ügyelő Stanislav fiú, akivel megbeszélték, hogy ha nyolc óráig nem jönnek ki, felhúzza a kötelet és segítségért siet. Ez az előrelátás bölcs dolognak bizonyult. Mivel a megbeszélt időre nem jöttek ki, Stanislav felhúzta a kötelet, s megállapítva, hogy elszakadt, azonnal segítségért futott. A mentésükre sietőknek aztán sikerült kihúzni mindkettőjüket.

Ez az első drámai kísérlet nem akadályozta meg Josef Chromýt munkája folytatásában, sőt, ma már mondhatjuk, hogy ettől kezdve nem csupán egész további életét, hanem minden vagyonát is annak szentelte, hogy átvizsgálja és rendbe hozza a zbrašovi barlangútvesztőt. Ennek az egyszerű, de az ügy iránt lelkesedő férfinak és Marie lányának, továbbá J. Siegelnek és még sok, hosszú esztendőkön át vele dolgozó segítőtársának érdeme, hogy Morvaországban rendkívül értékes természeti emléket fedeztek fel, mely sok tekintetben jelentősebb, mint a közismert Morva-karszt. S nem csupán felfedezték, hanem szorgalmas és önzetlen munkájukkal olyan kényelmesen hozzáférhetővé is tették, hogy nem jár ma turista az erdős Beszkidekben, aki meg ne állna a hegység lábánál, s meg ne tekintené a zbrašovi aragonitbarlangot. De nemcsak a turisták, hanem sok fürdővendég is, betegek és üdülők egyaránt szívesen gyönyörködnek ezekben a szép, föld alatti járatokban és barlangokban.

A zbrašovi aragonitbarlang a Bečva folyó melletti Teplice fürdő közelében, a přerov-Moravská Ostrava-i vasútvonal mellett található. Bejárata csak néhány lépésnyire van a fürdőépülettől, a Szent Peregrinus-kápolna mögött. Innét kanyargós út vezet fel a régi kőfejtőhöz, melynek sziklahasadékából szállt fel annak idején

a szürke gőzoszlop. A kőfejtő sziklás tetejéről pompás kilátás nyílik a Becva folyó völgyébe és Hranice városára. Devonkori, mélyen repedezett kis mészkőszigeten állunk itt. Ezek a hasadékok, melyek valamikor régen a harmadkorban keletkeztek, északnyugat-délkeleti irányban húzódnak, s nem csupán a barlang útvesztő folyosóinak és nagyobb üregeinek kialakulását határozzák meg, hanem az úgynevezett „Kmotrova díra“ és ,,Macůška“ szakadékokét is, melyek a barlangi útvesztővel szemben, a folyó túlsó oldalán húzódnak. Maga a barlanglabirintus nem túlságosan terjedelmes. A járat hossza (a további elágazások nélkül) körülbelül 300 méter. A kényelmes lépcsőn lejutva a barlangban fáradság nélkül sétálhatunk, mert az út végig betonozott, és vízszintes talajon vezet. A legutóbbi időben új kijáratot nyitottak, úgyhogy a látogatóknak nem kell visszamenniük a bejárathoz, mint azelőtt. Az új kijárat egyenesen az oszlopos fürdősétányra torkollik, a Bečva folyó partján.

A zbrašovi barlang egészen más jellegű, mint az összes többi barlang. Valódi cseppkövekkel csak kevés helyen találkozunk, ezzel szemben olyan jelenségekre bukkanunk itt, melyek sokkal nevezetesebbé és érdekesebbé teszik a többi barlangnál: van itt gáztavacska, gejzírcseppkő, és vannak kristályos aragonitjegecek is. Mivel itt a Morva-kapu hatalmas törési szakaszán vagyunk, ezen a részen a szakadékok mélyen behatolnak a földbe. A szakadékok révén a meleg gőzöknek s a széndioxidnak szabad út nyílik a felszínre. A meleg s a széndioxid átmelegíti és gázzal tölti meg a föld felszíne alatt keringő talajvizet. Ez a víz magával viszi az útközben feloldott ásványi anyagokat, ásványossá válik, s a felszínen meleg ásványvízforrások alakjában tör elő: ezekre alapították aztán Teplice fürdőt.

Másutt külön törfel a széndioxid s külön a meleg gőz; átbugyborékol a Bečva folyó medrének vizébe, a Macůška-szakadékban lévő tavacskába, és számos hasadékon át a

barlang üregeibe is behatol. Mivel a széndioxid nehezebb a levegőnél, összegyűlik a vízszintes főfolyosótól ferdén lefelé húzódó barlangi mélyedésekben. Ezekben a mélyedésekben így gáztavacskák alakulnak ki, melyeknek szintje a levegő nyomásával együtt változik; ha a légnyomás emelkedik, a tavacska felszíne süllyed, ésmegfordítva. A hőmérséklet a gáztavacskákban körülbelül 20 Celsius-fok (az egész barlang hőmérséklete kb. 15 Celsius-fok). A széndioxidba kénhidrogén és arzénhidrogén is vegyül, úgyhogy ez a gázkeverék nemcsak belélegezhetetlen, hanem mérges is, tehát megfelelő gázvédelmi légzőkészülék nélkül lehetetlenné teszi a gázzal telt helyekre való belépést.

Két nagyobb gáztavacska mellett a barlang minden látogatója elhalad; az egyik az úgynevezett ,,Alagútban“ van (s felszínéhez a már említett kőlépcső vezet), a másik pedig az úgynevezett „Halálbarlangban" található. A gejzíres cseppkövek a víz és gáz egykori erőteljes kiáramlási tevékenységének tanúi. Ezért nem is valódi cseppkövek, mivel nem lehulló vízcseppekből, hanem a felfakadó vízből keletkeztek. Cseppkőszerű, körülbelül egy méter hosszúságú süvegek, teljes hosszúságukban összefüggő, kráterszerű vájattal. A barlang agyagos és sziklás talajából nőttek ki, s úgy keletkeztek, hogy a gyorsan feláramló széndioxidos ásványvízből a kitörés helyén a feloldott mészkő kicsapódott, eleinte elkeveredett a barlangi agyaggal, s csak később ülepedett le tisztán. Az „Alagútban" mesterségesen felállított gejzíres cseppköveket láthatunk, melyek igen oktató és szemléletes módon mutatják kialakulásuk folyamatát.

A zbrašovi barlang említésre méltó nevezetessége az aragonit, a rombusz alakban kikristályosodott közönséges mészpát. Gyönyörű kristálycsoportok formájában borítja el a barlang falát; a legszebbek az ,,U ježka" folyosón találhatók. Világszerte nevezetes a barlang tetejének nagy kiszögellése is, az úgynevezett „Függöny" a Jurik-barlangban. Tűszerű kristálycsoportok borítják ezt a részt,

melyek a fénysugarakban elképzelhetetlen szépséggel, tündéri színpompában ragyognak. Csak a magasabb hőmérséklet okozta, hogy az aragonit kristálycsoportok így kialakultak, s ilyeneket hiába keresnénk más barlangjaink útvesztőiben.

Ha még nem ismered, kedves olvasóm, a zbrašovi barlangnak a többiétől elütő szépségét, Hranice vidékén utazva állj meg Teplice fürdőnél, mert olyan föld alatti szépségekkel találkozol itt, amilyeneket hiába keresnél egyebütt.

A PUSZTULÁS TAVA

A nap, mint a fáradt vándor, lassan nyugovóra indult.

A dél izzó heve már rég vesztett az erejéből, de a végtelen füves rónaságot még mindig elárasztotta a napsugarak forró áradata.

Az óharmadidőszak végének tikkadt, kiaszott vidékét ostromolták a napsugarak.

Sok-sok nappal és éjszaka követte egymást annak a korszaknak elmúlta óta, mikor meleg és kiadós tavaszi esők áztatták a földet s a növényzet gyökereit. Akkoriban a füvek szürke és elsárgult szára új, harsogó zöld leveleket hajtott, melyek egyre nőttek, egyre szaporodtak. Az új növényzet elképzelhetetlen szövedéke hihetetlenül elterjedt, s ezernyi cérnavékony gyökérkéjével szívta a tápláló földet, hogy leveleit életadó nedvekkel töltse meg. A zöld fűszálak közül rengeteg növényfajta nőtt ki, melyek a napfény áradatában kitárták tarka és illatos virágaik szirmait. Akkoriban buján zöldelltek itt ritka bokorfélék és elcsenevészedett, görbe fák is, de most minden elfonnyadt, szinte elcsüggedve a napsugaraktól s a mindent kiszárító szelektől.

Múltak, múltak a napok a végtelen idő feltartóztathatatlan sodrásában, s minden nappal egyre távolodott az esős időszak emléke. A nap egyre erősebben és égetőbben sütött a tiszta, felhőtlen égbolton, s a levegő úgy remegett a füves síkság fölött, mint valami hatalmas tűzvész izzó heve. A füvek és növények elfonnyadtak, s lehulló, lekókadó virágokkal teleszórt zöld szőnyegük hamarosan szomorú, sárgás vagy barnás, a naptól kíméletlenül kiégetett területté változott. A szikkadt táj harmattalan reggelekre virradt, s a szélsöpörte csupasz talajon egyre jobban elmélyedő és elformátlanodó nagy hasadékok tátongtak. Az apró tavak és tocsogók maradékai is kiszáradtak, s

buja növényzetük az utolsó szálig elpusztult. Az egész táj szenvedett az égető nap járma alatt, mely az utolsó vízcseppeket is párává változtatta át, hogy eltűnve a forró levegőben, a felhőtlen magasságokba emelkedjenek. Még az esték hűvöse s az éjszakák hidege sem hozott enyhülést a fonnyadozó növényzetnek, mely aztán csendesen lehajtotta leveleit és szárait a kiégett földre, s így széles, sima és egyhangú pusztaság vált belőle, ahol csak itt-ott meredt ki az árvalányhaj és gyöngyperje egy-egy megkeményedett és elszáradt szára.

De jelentéktelenségükben milyen nevetségesen emelkedtek ki ezek az árvalányhaj- és gyöngyperjeszárak ahhoz a vén tűzhányóhoz képest, mely enyhe lejtésű, alacsony hegyecske módján bukkant ki hirtelen a sima, füves síkságból!

Már rettentő régen történt, mikor ezen a helyen a föld vastag kérge alatt felduzzadt a hő iszonyú feszültsége következtében vadul fortyogó és forrongó láva, s az összenyomott gázok örvénylő kavargásában háborgott és bugyborékolt. Mikor aztán a cseppfolyós láva felduzzadt hullámai elérték háborgásuk csúcspontját, a tűzhányó torka hirtelen megnyílt. Mint túlfűtött föld alatti katlanból tört fel az égnek a hatalmas, izzó gáz- és gőzoszlop, s a földkéreg egy darabját mint hatalmas kődugót is magával ragadta. Mennydörgő robajjal és dübörgéssel fütyültek át a levegőn a lávabombák, a kőfüggönyök és hamufelhők elárasztották a kitörő vulkán egész környékét, s a borzalmat és pusztulást a tűzhányó oldalán lezúduló izzó láva hatalmas áradata tette teljessé. Ez az áradat nem ismert akadályt, mindent elpusztított és felégetett, ami nem menekült az útjából, mindent összezúzott és elnyelt, míg végül maga is kővé merevedett. A vulkán hosszú időn át bizonyos időközökben új életre támadt. De borzalommal és pusztulással kísért kitörései egyre gyengültek, míg végül aztán teljesen meg is szűntek.

Ezen a szomorú tájon, ahol már csak a régi, kialudt vulkán romjai uralkodtak, az esti csendben lassan lépkedett a nehézkes és szörnyű Scarittia, a rég kihalt dél-amerikai patásemlősök rokona.

Bambán és figyelmetlenül haladt el a hervadó fűfélék s az alacsony bokrok elsárgult levelei mellett. Éhség nem gyötörte, de annál inkább szomjazott. Már régóta kóborolt a füves síkságon, de sehol se talált egyetlen kis pocsolyát sem.

Egyre jobban kínozta a szomjúság. Úgy érezte, mintha a torkát töméntelen láng szárította volna ki, melyet a bensőjében dúló s egész hatalmas testét átjáró tűz táplált.

Oda se figyelve haladt el közeli rokonai, a Leontinius pár mellett, melyeknek orruk fölött rövid, de vastag szarv meredezett. Rá se nézett arra a néhány kicsiny páncélos tatura, melyeknek magas lábacskákon álló testét vastag, elmozdíthatatlanul odanőtt, hatszögletű lapocskákból álló kemény páncél borította. Tompa agyát semmi sem érdekelte, semmire se figyelt, csak a szomjúság gyötrelme izgatta szüntelen.

A Scarittia lassan közeledett a kialudt vulkán lejtőjéhez. Meg akarta kerülni az emelkedést, de hirtelen változtatott a szándékán. Meglátta, hogy közel előtte egy fajrokona lépeget felfelé az enyhe lejtőn.

Erre úgy határozott, hogy követni fogja.

A vulkán maradványai felé indult, s hamarosan ott állt a tövében. Habozás nélkül megindult felfelé a tüskés mimózabokrokkal ritkásan benőtt emelkedésen. Úgy sietett, mintha sejtette volna, hogy a tűzhányó csúcsán megtalálja azt, ami után már olyan régen és eredménytelenül járja a vidéket.

Siettében megzavarta egy kis foghíjas, a Hapalopsus lakomáját; az állatka egy elgörbült és csenevész törzshöz támaszkodva falatozott a hervadt levelekből. Hosszú farkával nyugtalanul verdeste a földet, mellső lábának éles karmait mélyen belevájta a fácska kérgébe. Látva azonban, hogy a Scarittia nem óhajt

legelészni a fájáról, megnyugodott, s keskeny szájával tovább tépdeste a leveleket és fiatal ágacskákat.

Amint a Scarittia felért a tűzhányó csúcsára, széles, kerek tavacskát pillantott meg maga előtt; a tó az egész krátert betöltötte. Még a torka is elszorult ennyi víz láttán.

Nehézkes lépésekkel igyekezett a tóhoz, melynek partján már ott állt a társa. De mielőtt odaért volna hozzá, meglátta, hogy a víz fölé hajló állat teste hirtelen belezuhan a vízbe, mely hangos csobbanással szökken a magasba.

A Scarittia ijedten megállt, s értelmetlenül bámulta a tó felszínét; a szerencsétlenség színhelyétől hullámkörök futottak szerteszét s egyre nagyobbodtak, míg végül eltűntek valahol a sötét lávapart repedéseiben. A tavacska tükre hamarosan megint olyan nyugodtan és mozdulatlanul villogott, mint azelőtt.

Mikor a Scarittia első ijedelméből magához tért, újból megindult a tavacska felé. De azért előbb óvatosan mindenfelé körülnézett, s csak mikor sehol nem látott és nem szimatolt veszedelmet, folytatta útját.

Lassan és óvatosan lépegetett. Amint a kis tó partjához ért, újból megállt és sokáig nézte a vizet, mely a szeme láttára nyelte el, mint a sír, a társát.

Annak ellenére, hogy szomja ellenállhatatlan erővel húzta a víz felé, igyekezete, hogy biztonságban tudja és érezze magát, óvatosságra intette. Vén, tapasztalt állat volt, és sohasem feledkezett meg az óvatosságról.

A víz olyan tisztán csillogott előtte, hogy még a fenekét is látta. Sötét iszapon s néhány éles szélű lávatömbön kívül semmit sem vett észre benne. A fekete iszap vagy a lávatömbök talán nem árthatnak neki.

Ezért aztán egészen a tó szélére lépett, s fejét a vízre hajtotta, hogy igyon belőle, kiszáradt torkát lehűtse hideg vízzel, s eloltsa a bensejét égető tüzet. De alig érinthette szája a tó tükrét, furcsa érzés vett rajta erőt. Úgy érezte, mintha elvesztené az eszméletét.

Gyorsan hátrálni akart, de már elkésett.

Feje hirtelen forogni kezdett, s tehetetlen, elkábult teste a partról egyenesen a vízbe zuhant. A tó felszínéről magasra szökkentek a habok, az iszap felörvénylett, majd újból megjelentek a víz színén az egyre szélesedő körökben terebélyesedő kis hullámok.

Mikor a felszín elsimult, s az örvénylő, sötét iszap újból leülepedett, látni lehetett a tó parti vizében mozdulatlanul fekvő Scarittia hatalmas testét. Durva szőrének rozsdabarna színe élénken elütött a sötét iszaptól és lávatömböktől, a szomjas állat gyors pusztulásának egyetlen tanúitól.

A lenyugvó nap utolsó sugarai átsurrantak az alattomos tó tükre fölött. Reszkető, aranyló csíkot hagytak maguk után, majd eltűntek a lávapart számtalan repedése és szakadéka között.

Sok millió esztendő múlt el azóta, hogy az elkábult Scarittia a kialudt vulkán kráterének tavacskájába zuhant. Sok minden megváltozott itt ez alatt a hosszú idő alatt. A tavacska is eltűnt.

A tájra halkan ráborult az alkonyati csend.

Az egykori tűzhányó kráterében, ott, ahol régen a tavacska tükre csillogott, néhány férfi serénykedett.

Egyikük hirtelen abbahagyta a munkát, nyújtózkodott és így szólt:

– Mára végeztünk. Már nem látunk jól a homályban, s talán néhány csont meg is sérülhetne a szerszámaink alatt. Azt hiszem, itt az ideje, hogy harapjunk valamit.

A többiek helyeseltek. Halomba rakták könnyű csákányaikat, kis kapáikat, a kis vésőket, vastag nyelű késeket, kis kalapácsokat és kefécskéket, mindent letakartak vízhatlan ponyvával, s lassan megindultak a közelben felállított sátrak felé.

Mikor megmosdottak s letisztogatták ruhájukról a port, konzerveket vettek elő a ládából, felnyitották a dobozokat s jó étvággyal falatozni kezdtek.

Az egyik férfi, aki elsőnek készült el a vacsorával, tüzet rakott egy magas háromlábon álló üst alatt, s nekiállt a teafőzésnek. Hamarosan meg is főtt a tea. Mindnyájan körülülték a tüzet, s elégedetten kortyolgatták a jóízű italt.

Aztán pipára gyújtottak, s kényelmesen elnyújtóztak a tűz mellett.

Egyikük, a kis paleontológiai csoport vezetője, hirtelen megszólalt:

–.Elégedettek lehetünk munkánk eredményével. Azokat az állatokat, melyeknek csontjait itt kiássuk, a tudomány még nem ismeri. Örülök, hogy feldolgozhatom ezeket a leleteket.

– Milyen nevet adsz ennek az ismeretlen állatnak?

– Scarittia – hangzott a válasz.

–.Ezzel akarod jelezni, hogy Rincon de Scarittnál bukkantunk a leletre.

–.Úgy van.

A csoport vezetője egy pillanatra elhallgatott. Hosszan nézte a tüzet.

–.Sokat gondolkoztam rajta – szólalt meg újra –, mi okozhatta ennek az állatnak a halálát. Mikor alaposan mérlegeltem minden körülményt, s mikor megállapítottam, hogy a hajdani tűzhányó lapos kráterében eltemetett valamennyi csontja teljesen ép, azt hiszem, sikerült megoldanom ezt a kérdést. Abban a korban, mikor ez az állat élt, tehát az oligocén végén vagy az újharmadidőszak elején, a vulkán már kialudt, s kráterét egy kis tó vize töltötte be. De a tűzhányó még nem volt teljesen halott. A vulkán belsejéből, a lávakőzetből álló kráter hasadékain keresztül széndioxid gáz ömlött ki, mely, nehezebb lévén a levegőnél, a serpenyő alakú kráter legalacsonyabban fekvő részein, tehát éppen a tavacska felszíne fölött gyűlt össze; fölötte valamivel magasabban már ismét tiszta levegő terjengett.

– Úgy van – szakította félbe egyik társa. – A fojtogató, sőt mérgező gázok ömlése mindig a kialvófélben lévő vulkán legutolsó életjelének számít.

– A száraz időszakban, mikor nagy volt a vízhiány, gyakran jöttek szomjazó állatok ennek a tavacskának a partjára. Egyszerűen nem tudták, hogy ilyen alattomos. Amíg emelt fővel álltak a parton, nem volt semmi baj, mert friss levegőt szívtak. Mikor azonban lehajoltak a vízre, hogy igyanak, fejük belemerült a fojtogató széndioxidba; elég volt néhány lélegzetvétel belőle, hogy az állat belezuhanjon a vízbe, s a fenekén már ott várta a sír.

– Magyarázatod alapján itt valószínűleg még sok teljesen ép csontvázat találhatnánk.

– Úgy van, itt még bizonyára sok egész csontváz várja feltárását.

– Hasonló jelenségek napjainkban is előfordulnak – folytatta a tudós. – Az olaszországi ún. ,,Kutyabarlangban", mely Nápolytól nyugatra, az Agnano kráterében található, szintén széndioxid gyülemlik össze, természetesen a gázömlés okai ott kissé mások. A vezetők úgy bizonyítják be a turistáknak a mérges gáz jelenlétét, hogy egy kutyát eresztenek be a barlangba, mely azonnal elkábul; az emberek csak azért nézhetik ezt veszélytelenül, mert a fojtó gázréteg nem ér a fejük magasságáig.

– Aha, tehát ezért „Kutyabarlang". S mi történik az elkábult kutyával? Ott pusztul?

– Nem. A vezető természetesen idejében kihúzza, s a friss levegőn magához téríti, hogy aztán ismét felhasználhassa erre a célra.

– Morvaországban, Hranice város közelében kicsiny, de gyönyörű fürdők találhatók; s van ott egy hatalmas devonkori mészkőszirt is pompás aragonitbarlangokkal. A vezető megmutatja bennük, hogy némelyik föld alatti üreg mélye milyen veszedelmes; kötelére, mint valami horogra, égő gyertyát erősít, s amint leereszti, a gyertya a barlang aljához közeledve kialszik, mert levegő helyett a barlang mélyén összegyűlt széndioxidba ért.

– Akadnak Észak-Amerikában is ilyen barlangok?

– Ha innét Patagóniából ismét visszatérünk New Yorkba, találhatsz egy ilyet a Yellowstone Nemzeti Parkban is; ott is van egy barlang, melyben a széndioxid a barlang talaja fölött olyan vastag réteget alkot, hogy még a medvét is megölheti.

A csoport vezetője elhallgatott. Mindannyian nyugovóra tértek, s fejük fölött csak az éjszaka csendje s a százezernyi ragyogó csillag szelíd fénye remegett.

1928-ban az észak-amerikai New Mexico állambeli Dona Ana Countyban, a texasi El Paso közelében egy lávaszakadék mélyén egy foghíjas emlősnek, a Nothrotheriumnak teljes csontvázára bukkantak.

Nem tudjuk bizonyosan, hogy a Smilodon vagy más ragadozó volt-e a Nothrotherium lezuhanásának okozója, mint ahogy azt történetünkben leírjuk. Az állat elővigyázatlansága is oka lehetett ennek. De annyi bizonyos, hogy a Nothrotherium csak lezuhanás folytán kerülhetett a sziklaszakadékba; rejteket ott nem kereshetett magának. A szakadék, amely felül körülbelül 3 méter széles, majdnem függőlegesen zuhan 35 méter mélyre. Minden állatnak, mely le akart volna itt ereszkedni, feltétlenül bele kellett zuhannia.

Ezt a valamikor réges-régen lezuhant Nothrotheriumot kb. 30 méter mélyen találták a bazaltomladékban. Mivel lezuhanása után testét a mély szakadékban az üreg nagy részét betöltő széles sziklapárkány is védte, a test különleges módon épségben maradt.

A csontváz teljesen hiánytalan, s minden egyes csontot inak kötnek össze. Megmaradtak bőrének és izmainak egyes darabjai is. Lábának hatalmas karmai is megvannak. Az állat tehát a száraz levegő s az állandó hőmérséklet hatására természetesen mumifikálódott, aminek a paleontológusok mindig nagyon örülnek, mert ilyen esetekben nem csupán a test kemény részei maradnak meg (csontok, fogak stb.), hanem a szaruszerű karmok, bőrdarabok, izmok s a test egyéb, lágyabb részei is.

Ezt a mumifikálódott csontvázat Richard L. Lull professzor, a New Haven-i Yale Egyetem Peabody Museumának igazgatója vizsgálta meg tudományosan. A trágyamaradványokból azt is megállapította, mi volt az utolsó tápláléka ennek a foghíjasnak, melynek pusztulása óta több mint félmillió esztendő múlt el.

A KŐSÍR

Valahol messze a keleti égbolton felkelt a nap.

Sugaraitól minden átmelegedett. A hajnali harmat cseppjei ragyogó, tarka színekben villantak fel, a növényzet zöldje ragyogott.

A folyótól a távoli hegyekig terjedő s egyre inkább dombvidékké változó füves síkon különböző labodafélék napsugárporral behintett fehér és sárga virágai villogtak, s lehelték tiszta illatukat a friss reggeli levegőbe, melyben már felhangzott a felébredt rovarok vidám cirpelése és hangos zümmögése.

Ekkor már világosan ragyogott a keleti égbolt, s a napgolyó, felbukkanva a látóhatáron, lassan egyre magasabbra hágott az ég szürkéskék boltozatán.

Messze innét, a hegy lába előtti dombocskák között, különös, óriási állat pihent a magas, zöld bokrok alatt. Még mély álomban hevert, s mert fejét és lábait teljesen maga alá húzta, inkább valami hatalmas szőrgombolyaghoz hasonlított.

Míg a bokrok árnyékot vetettek az alvó állatra, nem volt semmi baj. Nyugodtan feküdt, mélyen aludt, csendesen és mozdulatlanul, s csak nyugodt lélegzete árulta el, hogy él.

De mikor a nap magasabbra emelkedve elűzte az árnyékokat, sugarai az alvó gombolyagot is elérték. A napsugarak nyilakként hatoltak át vastag szőrén. Az alvó hamarosan megmozdult. Az álom azonban súlyosan nehezedett a pilláira, úgyhogy eleinte még nem tudta kinyitni a szemét. Ismét elszunnyadt, de már nem aludt olyan mélyen, mint eddig. Forgolódni kezdett, haragosan megrázkódott, s hirtelen kibukkant belőle egy lapos, keskeny fej és négy erős láb. Néhányszor lustán kinyújtózott, aztán nehézkesen felállt.

A Nothrotherium volt, óriási, foghíjas emlős, mely a régebbi negyedidőszakban élt s akkor halt is ki. Sűrű, hosszú, sárgás színű szőrrel borított hosszú, hatalmas teste rendkívül vastag farokban folytatódott. Hátsó lábai igen erőteljesre fejlődtek, s az elsők is csak kevéssel látszottak gyengébbnek. Feje alacsony és keskeny, szeme szomorú és kifejezéstelen volt.

A Nothrotherium egy darabig mozdulatlanul állt, s tompa tekintettel nézegetett maga körül. Aztán nehézkes, lassú lépésekkel megindult. Járás közben nem érintette egész talpával a földet, úgyhogy maga után hagyott lábnyomai nagy és öblös csészéhez hasonlítottak, melyeken a némelyik ujját felfegyverző nagy, hajlott karmoknak nyoma se látszott.

A hatalmas foghíjas egy alacsony fácska felé igyekezett.

Mikor odaért, nehézkesen a hátsó lábára állt, a mellsőkkel pedig a rücskös törzshöz támaszkodott. Aztán kinyújtózott, s mancsával szaggatni kezdte a legközelebbi ág leveleit. A levelekkel együtt a gyengébb ágacskákat is leszaggatta, s mindezt hosszú és négyszögletes zápfogaival, szájának egyetlen fogaival lassan őrölni kezdte.

Aztán hirtelen abbahagyta az alacsony fa pusztítását. Talán nem ízlettek neki a levelei, vagy talán az ágacskákat találta keserűnek.

Teste kinyújtóztatott részét nehézkesen leengedte a földre. Ahol tompán lepuffant, por kavargott fel a karmos talpak alatt.

Megint nekiindult.

Lassan lépkedett az alacsony dombocska, a régi vulkáni tevékenység kőemléke felé. Valamikor régen itt is megnyíltak a vulkánok torkai, izzó láva áradt belőlük, aztán a láva összetorlódott, majd később sötét és terjedelmes bazaltkúpok és dombok formájában megmerevedett, melyek váratlanul bukkantak ki itt a terjedelmes síkságból.

Mielőtt a Nothrotherium a legközelebbi dombhoz ért, megállt a fészkes virágú gutierezziák és libatopféle labodák buja sűrűjénél.

Sóváran vetette magát a növényekre. Gyökerestül tépte s falta a csemegét, mit sem törődve vele, hogy a gyökérszálakhoz tapadó homokszemcsék élesen csikorognak a fogai közt.

Mikor otthagyta a növényeket, már elűzte első éhségét. De ha tele hassal távozott is, hatalmas mancsával oda-odakapott valami papsajtféléhez vagy ízletesnek látszó növényhez, mert nem tudott ellenállni a csábításuknak.

A foghíjas szinte észre se vette, s már ott állt a bazaltdomb lábánál.

Tompa tekintetet vetett rá, aztán lehajtotta fejét s figyelmesen nézte, nem fedez-e fel itt olyan növényeket, melyeknek gumói vagy kövér torzsái olyan ízletesek, hogy megérik a fáradságot, még ha a köves talajból kell is kikaparni őket. S mikor aztán talált, olyan szenvedélyesen látott neki az összeszedésüknek, hogy a világon mindenről megfeledkezett.

Egyszerre borzalmas ordítás hangzott fel a közeli cserjésből.

Mint mennydörgés, mint viharzúgás szállt át a táj fölött a hang. A Nothrotherium gyorsan felkapta a fejét, s kifejezéstelen, rémült szemével rábámult a vérszomjas és ragadozó Smilodonra.

A Smilodon csendesen, szinte megkövülten állt, csak rövid farkával csapkodott jobbra-balra. Szélesre tátott, torz pofájából kivillantak fehér fogai, melyek közt mindig a hosszú és kard formában görbült szemfogak bizonyultak a legveszedelmesebbeknek. Sárgás szeme vészjóslón villogott.

A Nothrotherium tompa agyán hirtelen átvillant a felismerés, hogy minden elveszett. Tehetetlenül s még mindig mozdulatlanul meredt a ragadozóra, mintha jól meg akarná nézni a képében megszemélyesült s előtte álló halált.

De aztán hirtelen, mintha legalább néhány pillanatra meg akarná hosszabbítani az életét, hátrálni kezdett, közben azonban nem vette le szemét a ragadozóról.

A hátráló Nothrotherium határozatlan mozdulata támadásra ingerelte a Smilodont. Kurtán felbőgött, s összehúzódva ugrásra készült. De még mielőtt nagy ívben rávethette volna magát a védtelen Nothrotheriumra, hogy borzalmas szemfogait a nyakába vájja, az egyszerre úgy eltűnt előle, mintha a föld nyelte volna el, vagy lezuhant volna valahová.

Le is zuhant.

A ragadozó újabb, rövid bődülésétől megijedve még egy lépést hátrált, s így a meredek szakadék szélére került, mely a bazalttömb mellett szinte merőlegesen lejtett valahova a föld mélye felé. A szakadék széle nem tudta megtartani a hatalmas foghíjast; letört alatta, s őt is magával rántotta a mélységbe.

A meglepődött Smilodon rövid ugrásokkal száguldott oda, ahol a Nothrotherium olyan hirtelen eltűnt a szeme elől. Alig állt meg óvatosan a szakadék fölött, valami tompa puffanást hallott a sötét mélységből. Egy ideig csendesen állt és feszülten figyelt. Mikor

aztán már semmi se zavarta meg az alkonyat csendjét és sehol semmi se moccant, hirtelen hatalmas ugrással átlendült a széles szakadék fölött, s a sikertelen vadászat miatt csalódottan tűnt el valahol a távolban.

Eközben kősírjában haldoklott a szerencsétlen Nothrotherium; nem sikerült elmenekülnie a halál elől, de ez a halál mégsem volt olyan borzalmas, mint az lett volna, mely elől az előbb sikerült kitérnie. Zavaros tekintettel, szomorúan nézett fel a magasba.

Múltak a pillanatok, a Nothrotherium szomorú szeme egyre zavarosabbá vált, s az élet lángocskája lassan kialudt benne.

Odafent pedig tovább folyt az élet, mintha mi sem történt volna.

A felső kréta végének geológiai alakulata volt az utolsó időszak, melyben szörnyeteg óriásgyíkok, húsevők és növényevők éltek.

Ennek végével mindörökre eltűntek a föld színéről ezek a különös csúszómászók, melyek az egész mezozoikum idején az akkori szárazföldek legnagyobb teremtményeinek számítottak. S éppen a felső krétában, kevéssel kipusztulásuk előtt jelentek meg a mai Amerikai Egyesült Államok és Kanada területén a legcsodálatosabb típusaik, amilyeneket talán a legcsapongóbb emberi képzelet se tudna elővarázsolni. S mégis, mindez a sok szörnyeteg a valóságban is létezett (mint pl. a *Gorgosaurus Palaeoscincus Scolosaurus, Monoclonius, Struthiomimus, Corythosaurus, Styracosaurus, Parasaurolophus)*, s olyanok voltak, mint amilyeneknek megmaradt csontvázaik alapján ismerjük őket. Maradványaik feltárása sok pénzbe és fáradságba került, hiszen távoli és elhagyatott vidékek homokkősziklái rejtették őket magukban. Ezeknek a csúszómászó szörnyeknek életéből mutat be

részletet az elbeszélés, melynek meséje legalább 75 millió évvel ezelőtt, a mai Észak-Amerikában játszódott le.

ZSÁKMÁNYSZERZŐ UTAK

Ragyogó napsugarak zápora szünet nélkül öntözte a mesebeli szépségű tájat.

Széltében-hosszában sekély tavacskák, ingoványok és mocsarak tükörcserepei csillogtak a csöves nád, szittyó és káka élénkzöld sűrűjében, mely szelíden dagadozott és hullámzott a fuvalomban, s zúgott és remegett, ha a záporok korbácsütése csapkodta.

A mélyebb vizek tükrén gyönyörű tündérrózsák tárták ki kerek, zöld leveleiket. Viráguk szirma hófehéren villogott, s éjszakára mindig becsukódott, hogy aztán reggel, hajnali harmathullás után újból kitáruljon.

A tavacskák partján s a nedves, homokos részeken páfránytövek harcoltak minden kis helyért, hogy győzedelmeskedjenek a vastag gyökerű kákával szemben, melynek sörtés szálain magoktól roskadozó karcsú kalászkák ringatóztak. Kissé távolabb a parttól, a száraz homoksíkon a legkülönbözőbb fűfélék és hozzájuk hasonló sások növekedtek. Terjedelmes zöld szőnyegeket alkotva egyre mélyebben hatoltak be a homok sárgájába, mely hiába védekezett a zöld hullámverés vad támadásával szemben.

Az alacsonyabb részek füves síkjait s helyenként a dombokat is magas cserjés borította. A bokrok fölött faszerű páfrányok terjesztették ki áttört és rojtos levelekből álló, pompás koronájukat; szépségükkel még a cikaszok gyönyörű koronáit is túlszárnyalták, melyeken ezer remegő szilánkra hasadtak a napsugarak, hogy áthatolva rajtuk a fény és árnyék zűrzavaros szövevényét vetítsék a bokrok zöldjére s a gyepszőnyegre.

A magasabban fekvő helyeken s a dombocskákon tűlevelű fák mélabús erdei meredeztek, elkeveredve lomblevelű sarjak, topolyfák, tölgyek, nyírfák, égerek, fahéjfák, fügefák és egyebek

vidám egyvelegével. Ezek még nem túlságosan régóta díszítették a Föld felszínét, és gyorsan növekedtek olyan csodálatraméltó, nagy és fenséges őserdőkké, melyek aztán a harmadkorban a természet legpompásabb díszletének számítottak.

Ilyen látványt nyújtott a táj azokon a részeken, ahol a nap mindennap felkelt. Ott azonban, ahol lenyugodott, a homokos talajból alacsony, de vadul összerepedezett sziklák meredtek ki; csenevész fák és húsos növények borították el őket, de csak ott, ahol a hasadékokban vagy a sziklák tálszerű bemélyedéseiben összegyűlt s megmaradt egy kis homokos talaj, mivel a záporok nem tudták lemosni.

Milyen nagy a különbség a keleti s a nyugati oldal között! Ott zöld dombok, s tavakkal, mocsarakkal és lápokkal tarkított síkok, melyeket melegen sütött a nap, s nedves ölükből langyos, ködös párákat emelt a magasba,buján tenyésző, tarka és változatos növényzet, melynek minden egyes példánya vadul nyomakodott, tolakodott, verekedett, fojtogatott, fulladozott, győzött és vesztett a napsütötte helyekért vívott harcban – itt pedig perzselő homok és izzó sziklák kopár sivataga. Ott terjedelmes őserdők – itt szakadékos kőszirtek. Ott ujjongó, zöldellő élet – itt sárga, élettelen világ.

De azért ennek a pusztaságnak is volt egy kicsit vidámabb része. Mégpedig ott, ahol a sziklahasadékokból gyenge kis forrás vize fakadt. Ezüstösen ívelt le a sziklák tövéhez, s ott elveszett egy kékes vizű tavacskában, melynek partját áthatolhatatlan moha, fű és páfrány keretezte. A forrás állandóan táplálta a tavacskát, de megtölteni nem tudta, mert a víz folyton kiáradt egy mély vágáson, a mocsarak és lápok felé, melyek hálásan fogadták ezt az ajándékot.

Körülbelül így festhetett ez a táj, melyet a napsugarak sűrű zápora öntözött. Körülbelül így festhetett a rég múlt világnak ez a jelentéktelen csücske a másodkor végén; azé a világé, melyben

sohasem látott nagyságú és alakú, furcsa csúszómászó szörnyek éltek.

Ott, ahol a sziklarepedésből a kis forrás fakadt s vize ezüstös ívben hullott a tavacskába, a vadul összevissza dobált s a fák koronáival csak kevéssé beárnyékolt sziklák útvesztőjéből egy óriási csúszómászó szörnyeteg bújt ki.

A vad Gorgosaurus volt.

Nehézkes és apró lépésekkel kúszott át a sziklák között, a puha föld szinte mozgott a gigantikus szörnyeteg rettentő súlya alatt. Inkább valami rémítő látomásnak, mint valóságos teremtménynek vélte volna a szemlélő.

Hirtelen megállt és tompa tekintettel körülnézett.

Négy méternél is magasabb volt, hossza a nyolc métert is meghaladta. Hatalmas hátsó lábaira állt, a végén elkeskenyedő farkára támaszkodott. Fejét magasra emelte, félig nyitott szájából elővillogott hatalmas és hegyes fogainak borzalmas cölöpsora, mely egyetlen rántással óriási húsdarabokat tudott kitépni minden eleven és holt teremtményből. Mellső lábai kicsinyek és gyengék voltak, hatalmas teste többi részéhez képest nevetségesen korcsnak hatottak. De ezek ujjairól se hiányoztak a karmok, természetesen jóval kisebbek, mint amilyennel hatalmas hátsó lábának ujjai voltak felfegyverezve.

Mint kővé vált hús- és csonthegy állt, s ellaposodott koponyája hátsó részén elhelyezkedő zöld szemének tekintetében az agyműködés legcsekélyebb szikrája se látszott, csupán az ösztön visszfénye pislákolt bágyadtan. Az ösztön nemcsak az ő vérében buzgott és erjedt szüntelenül, hanem minden vele együtt, egy időben élő, vagy már előtte régen kihalt rokonának vérében is. Általában az eltompult magatartás volt a jellemzője az egész óriásgyíkfajnak, melyhez a vad Gorgosaurus is tartozott, s közönyös nyugalmukból legfeljebb az éhségérzet vagy a nőstény

keresésének időszaka zökkentette ki őket. Ez a jellegzetes tulajdonság végigkísérte az ősgyíkfajtát a kezdet kezdetétől fogva a végtelenül hosszú geológiai idő elmúltával bekövetkezett pusztulásáig. Magasabb fokú értelmi képességek nem fejlődtek ki benne. Úgy látszik, mintha ezeknek a gyíkoknak fejlődése egyre szörnyűbb és fantasztikusabb formájú óriási testek kialakítására irányult volna, miközben agyuk mindig kicsi és tompa maradt, nem haladta túl kezdeti alacsony fokát.

A Gorgosaurus mozdulatlanul állt. Hatalmas fejét lassan ide-oda forgatta, szeme valami zsákmány után kutatott. De körös-körül semmit se látott, ezért aztán tovább folytatta bolyongását.

Lassan lépkedett a tavacska mentén, ahol a sziklaforrás lehulló vizének finom csobogása muzsikált, s minden lépésével nagy pusztítást vitt véghez a zöld növényzet között. A növények összenyomva és széttöredezve hevertek a mély gödörben, melyet a végtelenül súlyos test vájt a talajba; majd befedte őket a gyík hatalmas farkával kiforgatott hosszú barázda.

A zöld bokrokkal s néhány alacsony cikasszal eltakart közeli kis tocsogóhoz igyekezett. A cikaszok nagy, legyezőszerű levelei nemcsak a tocsogó tiszta vizét árnyékolták be, hanem az idegördült vagy halomba torlódott hatalmas sziklák közé is benyúltak. A sziklákon kisebb-nagyobb, egyenes vagy tekervényes üregek nyílásai feketéllettek. Ez a kis tocsogó volt az utolsó zöld oázis a vad sziklapusztaság tövében. Utána már vigasztalan homoksík következett, itt-ott néhány alacsony cserjéssel vagy szárazságot tűrő növények kis csoportjával, unalmas sárgaságában és gyötrő egyhangúságában szomorú táj, a homokhordalék s az izzó levegő tája, ahol minden ide nem illő élő könyörtelenül elpusztult.

A Gorgosaurus jól tudta, miért éppen ide igyekszik.

Ez a homokos pusztaság a sziklaforrás tavacskájával s a kis tocsogóval egyetemben már régóta otthont adott a furcsa Palaeoscincusoknak, ezeknek a páncélos és csontos óriásgyíkoknak.

Csodálatraméltó csúszómászók voltak, valóságos eleven erődítmények. Testük rövid volt és széles, fejük lapos és előre hegyesedő. Gerincüket erős, csontos lemezek borították, melyek szabályos rendben követték egymást, s az egész testet minden veszedelemnek ellenálló, erős páncélba burkolták. Ebbe a páncélba a vérengző ellenség erős és hegyes foga is beletört. A páncélzat csontlemezei a test oldalsó részén jobbra-balra fenyegetőn kinyúló hegyes tüskékbe mentek át. Az állatok vastag és súlyos farka is éles tüskékkel volt felfegyverezve, melyekkel veszedelmes, mély és fájdalmas sebeket osztogathattak. Rövid, de erős lábukon kurta, lapos ujjak sorakoztak. Ezek az óriásgyíkok magányosan és békességben, harc és civakodás nélkül élték itt az életüket. Csak a nőstények kiválasztásának időszakában került sor kegyetlen összecsapásokra; tüskés farkuk volt az egyetlen fegyverük, mellyel az erősebbek és tapasztaltabbak győzelmet arattak a gyengébbek és tapasztalatlanabbak felett.

A nemrégiben éppen egy ilyen, nőstényért folyó küzdelem következtében jutott a vad Gorgosaurus nagy zsákmányhoz. Egy vén, tapasztalt hím találkozott egy fiatallal, melyből ugyan nem hiányzott a bátorság, annál inkább az erő s a harci jártasság. A küzdelem rövid volt. A vén hím olyan hatalmas és váratlan csapást mért ellenfelére, hogy az feldőlt, s még mielőtt talpra állhatott volna, a vén Palaeoscincus néhány gyors és erős csapással belehasított lágy hasába. Ez aztán elvette a fiatal kedvét a további küzdelemtől és hátrálni kezdett. Csak egy pillanatig vánszorgott nehézkesen odébb, aztán tehetetlenül összerogyott és elvesztette eszméletét.

Ebben az állapotban, mikor inkább holt volt, mint eleven, találkozott a Gorgosaurusszal. Az késedelem nélkül nekirontott. Fogai azonban megcsendültek a csontpáncélon és lecsúsztak róla. A Gorgosaurus ekkor még néhányszor beleharapott áldozata hátpáncéljába, de hiába. A páncél erős volt, vastag, s még mindig sértetlen; csak gyenge karcolások mutatták a helyet, ahová belemart, s ahonnét lesiklottak hegyes fogai.

A Gorgosaurus néhány pillanatig határozatlanul állt a Palaeoscincus előtt. Tehetetlen zsákmány, hatalmas húshalom hevert előtte, mégsem tudott hozzájutni. Ezért először körüljárta és minden oldalról tüzetesen megszemlélte. Hirtelen odaugrott hozzá és megpróbálta felfordítani. Ráncigálta, ide-oda vonszolta, míg végül aztán nagy fáradsággal sikerült a hátára fordítania. S amint ez a vállalkozása sikerrel járt, éles fogaival mélyen belevágott ellenfele hasába, mert a Palaeoscincus testét csak ezen az egy helyen nem védelmezte vastag csontpáncél. Aztán vadul marcangolni kezdte a húsát, és falánkul nyeldeste a falatokat.

A Gorgosaurus már régóta nem falta tele magát olyan jól, mint akkor. Ezért aztán ma is errefelé irányozta lépéseit. Már messziről látta, hogy két Palaeoscincus táplálkozik a kis tocsogó melletti zöldben. Gondtalanul válogattak, csakis a legízesebb növényekből falatoztak, ezekkel töltve meg feneketlen bendőjüket. Nem is gondoltak veszélyre, mert nagyon jól tudták, hogy csontpáncéljuk és hegyes tüskéik legyőzhetetlen erődökké teszik őket..

A Gorgosaurus meggyorsította nehézkes lépteit, hogy mielőbb odaérjen, ahol támadni, ölni és jóllakni akart.

Amint a két mit sem sejtő Palaeoscincus közelébe ért, máris támadásra indult.

De ez a támadás nem ment olyan könnyen, mint gondolta.

Amint a Palaeoscincusok észrevették, hogy a Gorgosaurusnak étvágya támadt rájuk, abbahagyták a legelést és védekezésre készülődtek. Vén, tapasztalt állatok voltak, egyáltalán nem

jelentett nekik meglepetést vad rokonuk támadása. Összehúzták magukat, s így várták az ellenség rohamát.

A Gorgosaurus közelebb került, hogy támadhasson.

Apró lépésekkel, óvatosan közeledett feléjük, s mikor úgy vélte, már elég közel jutott, rájuk vetette magát, s megpróbálkozott vele,

hogy tátott szájának éles fogsorával megsebezze az egyik állatot. De fogai ezúttal is lesiklottak a csontpáncélról. Még mielőtt újból belevághatta volna fogait, a megtámadott Palaeoscincus farka megsuhogott a levegőben, s a hosszú, hegyes tüskék mélyen belefúródtak a támadó lábába. Éles fájdalom rázta meg az ilyen ellentámadásra fel nem készült Gorgosaurus testét.

Hanem azért nem adta fel a küzdelmet. Újból a Palaeoscincusra vetette magát, de a megtámadott ismét fájdalmasan verte vissza a támadást. S ugyanígy a többi támadást is újabb ellentámadás és újabb fájdalmak követték.

A Gorgosaurus kicsit hátrált, majd nagy körökben körüljárta a Palaeoscincust. De az is óvatosan forgott maga körül, hogy mindig arccal álljon támadójának. Így forogtak, keringtek egy ideig, óvatosan figyelve egymást.

A Gorgosaurus most hirtelen megállt, s szétnyitva száját, a Palaeoscincus mellső lábához kapott. Az villámgyorsan teste alá húzta a lábát, megfordult, s a vad gyík tátott pofája teljes erővel nekiütődött a megtámadott mellső lába fölött kiálló, hosszú és hegyes tüskének. A hatalmas tüske az állkapcsát érte, felhasítva a bőrt végigrántott rajta, s véres hegyével befúródott a szájába.

A támadó testét borzalmas fájdalom járta át. Fejét gyorsan visszakapta, a tüske újból végigsiklott az állkapcsán, s mikor már kint volt a szájából, hatalmas, vérző lyukat hagyott maga után. S ahogyan a vérét vesztette, ugyanúgy vesztette el harci kedvét is a vad gyík. Hátat fordított a Palaeoscincusnak, s anélkül, hogy egyetlenegyszer is visszanézett volna, elhagyta a vesztett csata színterét. Lassan és nehézkesen tért vissza oda, ahonnét jött. Még sántított is, mert megsérült lába sajgott, s a sebei rettenetesen égtek.

A Palaeoscincus figyelmesen nézett távozó és legyőzött ellensége után. Mikor látta, hogy eltűnik a távolban, megfeledkezett a küzdelemről, s lassan odakúszott társához, mely

már megint nyugodtan legelészte a tocsogó nedves partján növekedő nedvdús növényeket. Kisvártatva maga is folytatta a megzavart legelészést, s megint nem törődött mással, csak korgó gyomrával.

Többször is megszületett s többször is kihunyt a nap, míg a Gorgosaurus végre megfeledkezett a vereségről s elszenvedett sebeiről.

Még nem épült fel egészen, de a kegyetlen éhség kiűzte az árnyékos cserjésből, ahová bevette magát. Nehézkesen kiegyenesedett, s lassú lépésekkel elhagyta a repedezett sziklák s a homokos pusztaság vidékét, aztán a távoli, zöldes tavacskák, mocsarak és ingoványok felé indult. Nehezére esett a járás, mert még gyenge volt, az út pedig hosszú. Ezért előbb a szikla körül kezdett kutatni, gondosan megszemlélve minden üreget s minden bokrocskát, melyekből meglehetősen kevés akadt errefelé.

Sokáig tartott, míg néhány élő teremtményt felfedezett. Most bármit talált is, minden jó zsákmánynak számított.

A szikla lapos kiugróin, melyek alatt a homokos földet itt-ott csenevész, vastag levelű növények borították, néhány fiatal Scolosaurus sütkérezett.

Növényevő óriásgyíkok voltak. Kifejlett állapotukban az ötméteres hosszúságot is meghaladták, s meglehetősen hasonlítottak a Palaeoscincusokra. Az ő hátukat is csontlemezek és tüskék fedték, de kissé más rendben, mint a Palaeoscincusokét. Főleg a farok és a torok körüli részt védték különlegesen erős csontok. Ezek közül nemcsak az oldalsók, hanem a felsők is erős védőtüskékkel voltak ellátva. Teljesen sebezhetetlenek voltak, mivel rövid lábuk lévén, egészen a földközelben kúsztak, úgyhogy lágy hasuk nem volt kitéve a támadó részéről fenyegető veszedelemnek.

Ezek a Scolosaurusok azonban, melyek legelészés után itt sütkéreztek a sziklák kiugróin, fiatal példányok voltak, alig másfél

méternél hosszabbak. Mozdulatlanul hevertek az izzó napfürdőben, s békésen szenderegtek, nem sejtve, hogy a halál már itt jár egészen a közelükben.

A Gorgosaurusnak szikra villant a szemében, mikor megpillantotta őket.

Óvatosan közeledett hozzájuk, majd megállt a legközelebbi mellett, s hatalmas fejének gyors mozdulatával lelökte a sziklaperemről. Mintha leszakadó szikla gördült volna le, olyan dobbanással csapódott a Scolosaurus teste a földhöz. Mielőtt összeszedhette volna magát kábulatából és meglepetéséből, a Gorgosaurus karmos mancsával gyorsan a hátára fordította, s éles állkapcsával belevágott puha hasába. S míg a Gorgosaurus lakomázott, a többi Scolosaurus gyorsan elinalt a veszedelmes helyről, s hamarosan el is tűntek a homokos pusztaságban.

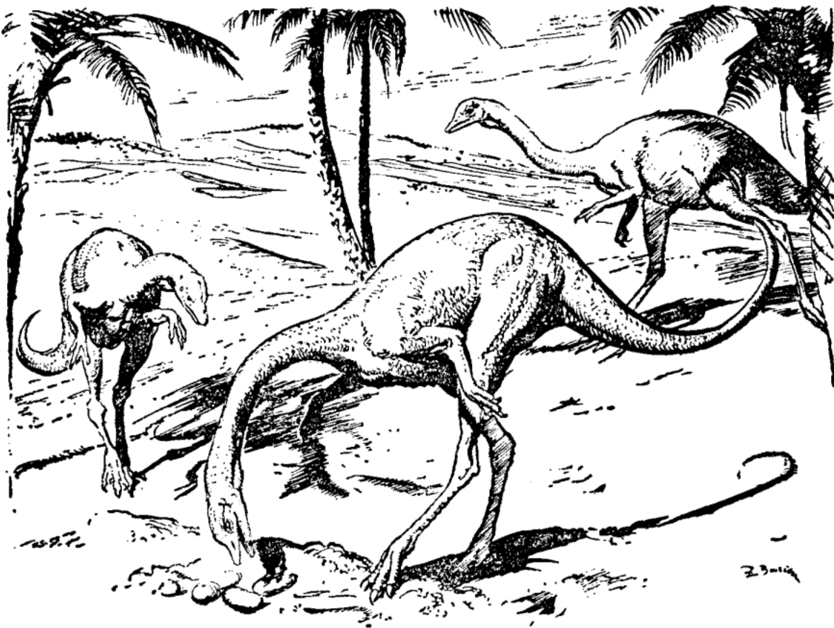
Mikor már semmi se maradt, amit a Gorgosaurus eltüntethetett volna hatalmas, falánk torkában, megindult a szikla alatt visszafelé. Kellemesen jóllakva lépkedett lassan a tavacskához s a forráshoz, aztán leheveredett a sziklák között.

Megint elmúlt néhány nap.

Messze onnét, ahol a vad Gorgosaurus pihent, a vidék keleti, mocsaras, tavas és tocsogós, terjedelmes homoksíkokkal váltakozó részén, a buján tenyésző növényzet s a napsütötte, sárga homokos lapályok másféle, de éppen olyan torz és bizarr óriásgyíkoknak adtak otthont, mint a Palaeoscincusok vagy a Scolosaurusok. Nem voltak ugyan felvértezve csontlapokkal és kinövésekkel, melyek valóságos eleven, sérthetetlen és legyőzhetetlen, de éppen ezért nehézkes mozgású tankokká tették volna őket. Csupasz bőrük volt, s testük éppen a karcsúságával és rugalmas fürgeségével tűnt fel, ami jó védelmet nyújtott nekik minden veszéllyel szemben. Struthiomimusok voltak.

Néhányan ott mászkáltak a sárga homoksávok csupasz területeivel váltakozó zöld síkon, mely körülölelte a tavak és mocsarak tulajdonképpeni területét.

Furcsa, hatalmas óriásgyíkok voltak, rendkívül hasonlítottak egy tollatlan struccmadárra. Hosszú nyakukon parányi fej ült, s hosszú, fogatlan állkapcsukat kemény szaruréteg borította. Mellső lábuk rövid volt és gyenge, a hátsó hosszú és erős, s kitűnően alkalmazkodott a futáshoz. Tövénél vastag s a vége felé egyre vékonyodó farkuk nagyon hosszúra nőtt.

Csupasz bőrük a nap forró tüzében sárgászölden csillogott.

Lassan lépkedtek s figyelmesen megvizsgáltak minden kis zugot, ahol úgy vélték, hogy valami jó harapnivaló akadhat.

Élelemben nem szenvedtek hiányt. Mindenütt elegendő ízes növényzet akadt, s bőven volt errefelé mindenféle rovar és apró gyíkocska is, amivel szívesen tarkították az étlapjukat. Ha

lehetőség nyílt rá, a fészkekből is kiették a tojásokat, melyeket az átforrósodott homokba raktak le a rokonaik.

Ma is sikerült felfedezniük egy ilyen fészket.

Éppen azután történt, hogy a nap izzó pajzsa kibukkant az átvörösödött felhők közül, s lassan megindult fel az ég azúrkékje felé. A víz felragyogó tükre fölé aggatott könnyű ködfelhők felszálltak a magasba, s nyom nélkül eltűntek a végtelen levegőtengerben. A napsugarak izzó nyilakként kezdték égetni a világot, s a Struthiomimusokat is felébresztették éjszakai merevségükből. Máris elindultak, hogy keressenek valamit, amivel megtölthetnék kiéhezett bendőjüket.

Kóborlásuk közben egyszerre csak látják, hogy néhány hatalmas Monoclonius lép ki a zöld cserjésből a homokra. Óriási, de rövid és legömbölyített, ötméteres testüket négy erős, rövid, de izmos láb hordozta. Kurta nyakukat széles csontgallér övezte, mely a koponya falcsontjainak nagyméretű meghosszabbodása folytán alakult ki. Széles, esetlen fejükből kinyúló szájuk éles és kampós, csőrszerű nyúlványban végződött. Szemük mélyen bent ült az üregében, orrukból pedig hosszú, hegyes szarv nőtt ki. Ezért hatalmas és nehézkes orrszarvúra hasonlítottak, melynek vastag bőre számtalan szabálytalan sokoldalú lapocskára hasadozott. Lassan és megfontoltan lépegettek, mit sem törődve a környezettel. Erős, de aránylag rövid farkukkal széles barázdát vájtak a homokos talajba, mintha jelezni akarnák az útirányukat.

A Struthiomimusok kíváncsiságtól sarkallva távolról óvatosan követték őket. A fű zöld szőnyege egyre fogyatkozott, míg végül teljesen eltűnt, s körös-körül már csak vigasztalan homokbuckák vonultak széles csíkban húzódva a távoli sziklák felé, melyek közelében a sebesült Gorgosaurus pihent. Itt aztán véget ért a furcsa vándorok útja.

A Monocloniusok egyike megállt néhány magas cikasz előtt. A fák egyenes törzsén, magasan a föld színe fölött hatalmas

sötétzöldjükkel a sima homok színétől élénken elütő levelek koronái terebélyesedtek. A Monoclonius kissé előresietett, aztán visszafordult, s most már habozás nélkül nekilátott, hogy kikaparjon egy sekély mélyedést, amit aztán hosszúkás tojásokkal rakott tele. Mélyedése mellett hamarosan ott sorakoztak társai gödröcskéi is, s már mind megtelt tojással. Mikor aztán a Monoclonius nőstények teljesítették legszentebb feladatukat, s gondoskodtak róla, hogy nemzetségük továbbra is fennmaradjon, felületesen beszórták homokkal a tojásokkal teli mélyedéseket, s gyorsan hátat fordítottak a homokos pusztaságnak. Most már semmire se volt gondjuk, s egyetlenegyszer se néztek vissza. Előreigyekeztek a zöld szépség, a ritkás ligetek és árnyas cserjések pompás vidéke, a tavak és mocsarak tündöklő vizei felé. Oda siettek, ahol forrt az élet, s egyre távolabb kerültek az ijesztő, síri csendbe merült és riasztóan élettelen homokpusztától.

Ezalatt a Struthiomimusok sietve igyekeztek arra a helyre, ahol a tojások maradtak. Gyorsan és könnyedén futottak, egész porfelhőt verve fel maguk körül. Odaérve elkaparták a homokot, s falánkan vetették magukat a tojásokra. Fogatlan állkapcsukkal feltörték és szétszaggatták a héjukat, és sóváran nyeldesték a tojások folyékony tartalmát. Nem telt bele sok idő, s a halomnyi tojásból nem maradt más, csak a tört tojáshéjakkal teli gödröcskék; olyanok voltak ezek a tojáshéjak, mint üres, kisírt szemgödrök, melyek megsiratták az életet, mely előbb kihunyt, még mielőtt megszülethetett volna. A Struthiomimusok azonban itt se maradtak sokáig. Alig végeztek a fészkek kifosztásával, sietve visszatértek oda, ahol a növényzet zöldje s a vizek kékje uralkodott a homok sárgája fölött. Megelégedetten ballagtak, jóllakottan, de azért egyre figyelve, nehogy valami újabb zsákmány elillanhasson előlük.

Sokáig bolyongtak így.

Füves szakaszokon, sűrű bozótokon haladtak át, még egy fügefaligetbe is betévedtek. A nap tüzének szinte anyagszerű forrósága izzón lebegett az egész táj fölött, meleggel és fényhullámokkal árasztva el mindent, úgyhogy ez a vízben gazdag vidék olyan környezetté változott, ahol jól lehetett élni s ahol minden élőnek lehetősége nyílt a nagyméretű és sok utódot biztosító fejlődésre. Így aztán a Struthiomimusok is elegendő táplálékot találtak maguknak.

Hasuk megtelt s olyan nagyra dagadt, mint egy felfújt labda. S minél jóllakottabbnak érezték magukat, annál kevésbé törődtek az elővigyázatossággal. Aki azonban nem elég óvatos, azt könnyen utoléri a baj.

Bizony nem sok hiányzott hozzá, hogy egyik-másik figyelmetlen Struthiomimus rútul végezze életét. Majdnem rosszul végződött a dolog akkor is, amikor az erdő szélén egy óriási hangyabolyt fedeztek fel. A hangyák és bábjaik már régóta kedvenc csemegéik közé tartoztak. Körülvették tehát a hangyabolyt és nekiláttak, hogy mellső lábukkal szétkaparják a hangyák várának magas kúpját.

Egyszerre az egyikük felkapta a fejét. S ebben a pillanatban valósággal megkövült ijedtében. Kétségbeesett szeme meglátta maga előtt a Gorgosaurust, ezt a vad szörnyeteget, melynek tátott szájában rettenetes fogak villogtak.

De a Struthiomimus gyorsan összeszedte magát. Villámsebesen megfordult, s gyors futással igyekezett el a veszedelem színhelyéről. A többiek is utána.

A Gorgosaurus még fel sem ocsúdott, már egyedül volt az erdő szélén. A menekülő Struthiomimusok után bámult.

A fürge Struthiomimusokat nem követhette. Túlságosan nehéz és esetlen volt, hogy versenyfutásra keljen velük. Csak észrevétlenül támadhatott, csak sebesült vagy mozgásképtelen állatot győzhetett le, talált dögből is lakomázhatott, de nem

vállalkozhatott futásra, hogy így érje utol kiszemelt áldozatát, vagy agyonhajszolás után végezzen vele. Ezért volt kóborló állat, ezért járta szüntelenül a vidéket, s mindig a jóllakás gondja gyötörte, mert a támadáshoz nem volt elég ravasz, a vadászathoz pedig nem bizonyult elég fürgének.

A sikertelenség miatt csüggedten indult a Gorgosaurus újabb vándorútra. A mocsarak és tavacskák felé tartott.

Lassan lépkedett a füves síkon, terjedelmes cserjéseken haladt át, kikerülte az erdőcskéket és tavakat, lassan haladt, de állandóan éberen figyelt, nehogy elmulassza a nagy pillanatot, mikor zsákmányt fedez fel s máris rátámadhat.

Egyszerre egy terjedelmes, lápos tavat pillantott meg maga előtt.

Egyik oldalát sötét és világos növényzet, a másikat kis, zöld növényszőnyegekkel tarkított sárga homoksík keretezte. A zöld növények és cserjék fala előtt a sekély víz parti iszapjából kinövő magas nádsarjak kíméletlen harcot vívtak minden talpalatnyi helyért a zörgő zsurlók sűrű dzsungelével A víz széles tükre fölött gyors, surrogó repüléssel üldözték zsákmányukat a nagy szitakötők. Karcsú testük pompás, fémes csillogással ragyogott a napsugarak záporában, olyanok voltak, mint repülő, villogó drágakövek.

A Gorgosaurus megállt és körülnézett.

Sokáig figyelte a tájat.

Zöld szeme gondosan megvizsgált minden kis zugot, de sehol semmi se mozdult, sehol semmi se hevert, amivel gyötrő éhségét csillapíthatta volna. Csak egy pompás színezetű pillangó csapongott a levegőben, virágot keresve magának, melyen megpihenhet.

Mivel a Gorgosaurus semmit se fedezett fel, tovább kóborolt. A mocsaras tópart felé tartott. Amint odaért, megindult a part mentén, a pázsiton s a homoksávokon, a magas bokrok és füvek

sűrűjén, a ritkás ligeteken és erdőcskéken át. De ott se talált semmit, amire rávethette volna magát. S így vánszorgott elgyengülve és kiéhezve tovább, egyre tovább.

Egy magas sűrűnél hirtelen megállt.

Szemében új remény szikrái villantak. Mozdulatlanul és mereven figyelt maga elé, éhesen és izgatottan, mert amit szeme megpillantott, igen jót jósolt, azt, hogy vége az éhezésnek.

A mocsár partján ugyanis egy furcsa óriásgyík állt, s a vízben is pihent még néhány hasonló. Növényevő Corythosaurusok voltak.

A Gorgosaurus sóvár vadsággal csak azt az egyet nézte, mely a parton állt. Óriási kolosszus volt, talán kilenc méternél is hosszabb. Sokszögletű, rücskös vagy gömbölyű pikkelyekkel borított hatalmas teste erős hátsó lábakon nyugodott, részben pedig a hosszú s tövénél rendkívül erős farokra támaszkodott. Mellső lábai kisebbeknek és gyengébbeknek látszottak. Végtagjainak ujjai közt rövid úszóhártya feszült. Felülről összelapított, kissé a madár csőréhez hasonló szája igen sok foggal volt ellátva. Az óriásgyík ezekkel morzsolta szét a növények leveleit és szárait, s roppantotta össze az apróbb élőlények, férgek, csigák, rákok, rovarlárvák és egyéb hasonló teremtmények testét, melyek vegetáriánus táplálkozása során elővigyázatlanul az útjába kerültek. Ami ezen a gyíkóriáson a legfeltűnőbbnek látszott, az a magas, sisakszerű, néhány koponyacsontból képződött taréj volt. Ez a taréj jóval megnagyította aránylag kis fejét, s feltűnővé, kicsit nevetségessé tette a viselőjét, mert nagyon hasonlított egy ráncos főkötőben tetszelgő anyókára.

A Gorgosaurus még mindig mozdulatlanul állt, feszülten meredt a Corythosaurusra. Csak szemének zöldes villogása árulta el az izgalmát.

A zsákmány itt volt a keze ügyében, de még nem mondhatta a magáénak. Módot kellett keresni rá, hogyan győzze le, csellel-e

vagy közvetlen támadással, tőrbecsalással vagy lessel. Tompa agya azonban lassan és nehézkesen működött. Csak egyet tudott egészen biztosan: azt, hogy túlságosan messze van kiszemelt áldozatától, s közelebb kell jutnia hozzá, hogy sikerüljön a vadászat.

Ezért óvatosan kúszni kezdett a mit sem sejtő Corythosaurus felé.

Alig tett azonban néhány nehézkes és döngő lépést, a Corythosaurus máris észrevette. Első pillanatban szinte kővé meredt ijedtében, és sárgás szemében borzalmas rémület villogott. Bódultan állt ott, mint akit mindenvédekezési lehetőségtől megfosztottak.

Elegendő volt azonban a Gorgosaurusnak még egy lépése, hogy a Corythosaurust felrázza ijedtségéből. Gyorsan futni kezdett a víz felé. Néhány hosszú lépéssel el is érte. Aztán sietve igyekezett jó messzire be a mélybe. A víz magasra fröccsent, habzott, s vad hullámbarázdában futott a menekülő óriásgyík nyomában.

Mielőtt a Gorgosaurus elérte volna a partot, a Corythosaurus már a társainál volt. Úgy hevert a vízen, mint a többi, s már rá se hederített az éhező húsevőre, mely izgatottan szaladgált a parton, hosszú farkával tehetetlenül csapkodott, s fogas állkapcsát csattogtatta. A Corythosaurus tapasztalatból tudta, hogy támadója nem követheti a vízbe, mert életével fizetne ezért a merészségért.

S ezt a Gorgosaurus is nagyon jól tudta. Ezért nem is maradt más választása, folytatnia kellett bolyongását, hogy valahol másutt próbáljon szerencsét a vadászattal.

Megint füves réteken, homoksávokon, magas füvek dzsungelén s ritkás erdőcskéken és ligeteken haladt át. S akkor találkozott össze két Styracosaurusszal.

Nyolc méternél is hosszabb, víziló testű, növényevő óriásgyíkok voltak. Hengeres testüket négy oszlopszerű s rövid, kövér ujjakban

végződő láb hordozta. Farkuk rövid és erős, s ezt is, mint egész testüket, rengeteg szabálytalan, sokoldalú lapocska borította.

Fejük volt a legkülönösebb. Orruk félelmetes szarvval volt felfegyverezve, a fej hátsó részét pedig hosszú és széles csontgallér

övezte, melyből hat hatalmas tüske állt ki félkörben. Ez a tüskés csontgallér szokatlanul megnövelte a fejet, úgyhogy az a másfél méter szélességet s a két méter hosszúságot is meghaladta. Előrenyúló szájuk szaruanyaggal borított, éles csőrben végződött.
Fogak csak a hátsó állkapcsukban nőttek, s mint kis kések működtek; nem morzsolták s nem őrölték szét a növényi táplálékot, hanem egyre kisebb és kisebb darabokra szabdalták, melyek aztán eltűntek örökké éhes torkuk sötét mélyén.

A Styracosaurusok alighogy észrevették a Gorgosaurust, tüstént abbahagyták a legelészést és védekezésre készülődtek, mert nem voltak biztosak benne, nem ront-e rájuk a vad gyík. A Gorgosaurusok rendszerint nem léptek fel támadón velük szemben, de ha valamelyik nagyon éhes volt, vagy még tapasztalatlan példánynak számított, akkor néha bizony megfeledkezett a küzdelem veszedelmes voltáról és támadott.

A Gorgosaurus közeledett hozzájuk. Hosszú lépései nyomán egyre csökkent közte s a Styracosaurusok közötti távolság, de mikor végül elébük ért, maga se tudta, rávesse-e magát valamelyikükre. A tapasztalat óvatosságra intette, az éhség támadásra sarkallta.

Ezzel szemben a Styracosaurusoknak nem volt semmi ilyesféle gondjuk. Tudták, hogy ha támadás éri őket, nem marad más választásuk, védekezniük kell, mert súlyos, esetlen testük megakadályozza őket, hogy gyors futásban keressenek menedéket. Ezért nyugodtan s minden félelem nélkül várták a bekövetkezendőket.

A Gorgosaurus türelmetlenül topogott, vadul csapkodott hosszú farkával, de bizonytalannak és határozatlannak érezte magát, mert nem tudta, mi lenne jobb, békén hagyni a Styracosaurusokat vagy pedig megtámadni őket.

Már úgy látszott, hogy a Gorgosaurus hallgat a tapasztalat s az óvatosság szavára és eltakarodik. Már meg is tette az első lépést,

hogy folytassa bolyongását, mikor egyszerre zöldes fény villant fel a szemében, melynek lángjai egy pillanat alatt elhamvasztották minden tapasztalatát és óvatosságát.

Hirtelen s váratlanul az egyik Styracosaurusra vetette magát, hogy megölje, szétmarcangolja és felfalja.

A Styracosaurus azonban felkészülten várta. Lehajtotta fejét, majd újból felkapva gyorsan válaszolt a támadásra. A szája fölött nőtt hegyes szarv rettentő csapással csendült meg a támadó oldalán, s hangos pattogással szétzúzott néhány pikkelyt. Aztán ismét lehajtotta a fejét, s újabb ütés csattant az elkorcsosult mellső végtagokon.

A Gorgosaurus szörnyeteg testét éles fájdalom járta át. Gyorsan félreugrott és sietős lépésekkel távolodott a Styracosaurustól. A fájdalom hulláma kioltotta harcias tüzét. Sietve igyekezett el veresége színhelyéről, olyan gyorsan távolodott, ahogyan csak fájdalma és sebesülése engedte. Súlyosan sérült mellső végtagja tehetetlenül lóbálózott ide-oda, mint játékos szélben ingadozó letört faág.

A legyőzött, megsebesült és éhező Gorgosaurus eltűnt valahol a messzeségben ...

Távol a Gorgosaurus vesztett csatájának színhelyétől egy másik nagy mocsár csillogott. Egyik partja szinte beleveszett a buja zöld növényzetbe, másik, sziklás partján pedig sárgás homokkőpadok sziklaszirtje zuhant meredeken a víz színére.

Ez a mocsár volt a furcsa Parasaurolophusok otthona.

A kilencméteres nagyságot is elérő óriásgyíkok nagyon hasonlítottak a Corythosaurusra, csak a fejük különbözött azétól. A nőstények csőrös száján széles és alacsony taréj húzódott végig. A hímek feje búbjából hosszú, csőszerű képződmény nőtt ki, mely nem volt más, mint az orrüreg nagymértékű meghosszabbodása, s ez már messziről jelezte a nősténynek a hím jelenlétét. S a

nőstényeket kutatták a hímek mindig, ha eljött az ideje. Ilyen időszakokban készek voltak életre-halálra megküzdeni egymással a nőstényért.

A hímeknek a nőstényekért vívott harca éppen véget ért. Már el is hagyták a küzdelem színhelyét, a mocsár sziklás partját, s átköltöztek az átellenes, zöld partra, ahol ismét békés nyugalomban éltek a nőstényekkel. Már megint csak a falnivaló jelentette életük legfőbb célját és értelmét, ebből pedig mindnyájuknak akadt itt elegendő, legalábbis addig, míg kipihenik magukat s felépülnek a harcok során szerzett sebesülésükből.

Csak egy hiányzott közülük.

Fiatal, harcokban még tapasztalatlan hím volt. De ami tapasztalat és erő tekintetében hiányzott még nála, azt bőven pótolta bátorsága. Habozás nélkül vállalta tehát a harcot egy öreg hímmel, egy erős és tapasztalt harcossal, s ennek a küzdelemnek során vesztette életét.

Közvetlenül a parti sziklák alatt rontottak egymásnak. Ártalmatlan szájukkal kapkodtak egymás felé, mellső lábukkal és hosszú farkukkal sújtottak le egymásra. A víz magasra szökött, s nagy hullámokban áradt szét a lapos sziklákon, a küzdelem helyét pedig elborította az ezüstösen csillogó, habos hullámverés.

A szenvedélyesen felindult hímek sokáig harcoltak.

A fiatal hím egyszerre gyengülni, kábulni kezdett. Abbahagyta támadásait, az ütéseket pedig kikerülte. A vén hím megérezte, hogy itt a pillanat, mikor a helyzetet a maga javára fordíthatja. Keményen és könyörtelenül kezdett támadni. A csapások csak úgy záporoztak az elaléló ellenfél testére, a víz alá nyomták, s a további küzdelem vágyának még a maradékát is kiverték belőle. A támadó hím hatalmas testének rettentő lökésével a sziklafalhoz nyomta elkábult vetélytársát. Az már csak ernyedten védekezett. Mikor megérezte, hogy a sziklafalnál van, menekülni akart.

Ez azonban nem ment könnyen. A szikla s a támadó teste vasfogóként szorította. Hiába dobálta magát, hiába rángatózott, nem tudott kiszabadulni. Sem a szikla, sem a támadó nem engedte.

Egy pillanatra abbahagyta a küzdelmet. Csendesen pihent, hogy összeszedje erejét és lélegzethez jusson, mielőtt megkísérli a menekülést, amit csak gyors futás árán valósíthatott meg.

Ezzel egy kicsit megzavarta a támadót. Nyomása engedett, s amint a fiatal és elkábult hím ezt észrevette, kirántotta magát a szorításból és menekülni akart. A vén hím azonban máris visszanyomta. De már nem oldalt taszította a testét, hanem a nyakának támadt, és teljes erejével a fejére sújtott. A hosszú szaglócsövek megreccsentek, széttörtek, velük együtt eltörött az ellenfél néhány koponyacsontja is, s a csontszilánkok éles tűk módján fúródtak a kicsiny agyvelőbe.

Teljes öntudatlanságban, súlyos sziklaként fordult a fiatal hím a víz alá. A hullámok magasra csaptak fölötte. A meglepődött győztes tompa agyával nem is tudta felfogni, hová tűnt el ilyen gyorsan a legyőzött ellenfél. Szarvas fejét ide-oda forgatta, de mikor sehol se látta vetélytársát, elment a sziklától.

A szerencsétlen véget ért fiatal Parasaurolophus teste közben a szikla tövében csillogó mocsár fenekére süllyedt. Néhány nap múlva aztán, mikor a bomlásból keletkező gázok felfújták, s újból felemelkedett a víz színére, a szél belekapott a dögbe, s a hullámok hátán messzire elsodorta. Egy hullám később kidobta a kimúlt testet a homokos part szélére, s úgy hevert ott a napsugarak áradatában, mint valami csontból és húsból magasló kisebbfajta hegy, melynek nincs gazdája.

Sokáig hevert volna itt, ha rá nem akad a bolyongó Gorgosaurus. Ereje már a végét járta, mikor felfedezte a Parasaurolophus kimúlt testét. Rávetette magát, marcangolta, falta, mert az egész idő alatt, mióta a Styracosaurus megsebesítette

és legyőzte, hiába kóborolt a környéken, semmit se talált, amivel jóllakhatott volna. Nyílt sebei még mindig sajogtak, mégsem tudott valami árnyékos zugban nyugodtan megpihenni. Borzalmas éhsége egy pillanatnyi pihenőt sem engedve egyik helyről a másikra űzte. Nehéz élete volt ezekben a napokban. Ő, az óriási és félelmetes ragadozó egészen kicsivé és gyengévé, eltiporttá és tehetetlenné változott. S mikor aztán ott állt elcsigázva és kimerülten a kimúlt Parasaurolophus mellett, úgy festett, mint valami óriási felkiáltójel, mely szinte hangosan figyelmeztet mindenkit, hogy a nyers erő nem mindig győzedelmeskedik mások felett.

Elbeszélésünk meséje az óharmadkor idején, a felső eocénban játszódott le Egyiptomban, ahol éppen ebben az időszakban kezdődött az ormányosok fejlődéstörténete. Utolsó mai képviselőik az elefántok. Ezek az első, felső eocéni ormányosok azonban teljességgel különböztek a mai elefántoktól. Inkább a tapírra hasonlítottak, s a nagyságuk is ugyanolyan volt. Életmódjuk is inkább a tapíréhoz s a törpe vízilóéhoz hasonlított. Ezeknek az összes többi ormányosok őseinek a paleontológusok a *Moeritherium* nevet adták.

A Moeritheriumoknak volt minden ormányos közt a legteljesebb állkapcsuk, illetve fogazatuk: felső állkapcsuk mindkét

oldalán három zápfoguk, három őrlőfoguk, egy szemfoguk és három metszőfoguk, az alsó állkapocs mindkét oldalán pedig három zápfoguk, három őrlőfoguk és két metszőfoguk volt. Micsoda fogak ezek a mai elefánt jelentéktelen fogaihoz képest! A fogak még egyszerűek voltak s rücskös koronájúak. A második felső s a második alsó metszőfog már kis agyarrá alakult át, s ez a legfőbb oka annak, miért került az ormányosok fejlődési sorában az első helyre a Moeritherium. Végtelen hosszú időnek kellett elmúlni, és sok fejlődési változásnak kellett közben mutatkozni míg a tapírszerű Moeritheriumbol a fejlődés a mai elefánt tekintélyes alakját kiformálta.

Ugyanabban a korban, mikor Egyiptomban a Moeritherium élt, élt ott egy furcsa állat is, melynek maradványaira 1900-ban bukkant Bedell, s melyet aztán 1906-ban Andrews írt le részletesen; *Arsinoitherium zitellinek* nevezte el. Az Arsinoitheriumok hatalmas, három méternél is hosszabb patás állatok voltak, melyek eredetéről máig sem sokat tudunk; eléggé furcsa, hogy ezek az őskori kolosszusok igen közeli rokonai a damanoknak, melyek ma a patások kis csoportját képezik, s körülbelül akkorák, mint a nyulak, a harmadkorban azonban sok fajuk és törzsük élt, s a fejlődés tekintetében eléggé fontos szerepet játszottak.

Már nagyon sok idő múlt el azóta, mikor a Moeritheriumok és Arsinoitheriumok Egyiptomot benépesítették; legalább 35 millió esztendő.

SZÖRNYETEGEK VIADALA

Valamikor réges-régen, az óharmadkor elején széles folyó folydogált lustán s ezernyi kanyarodóval a terjedelmes őserdőn át.

Azokban az időszakokban, mikor heves és kiadós záporok Ömlöttek a szürke felhőkből, s egy időre átvették az uralmat az egész nagy vidék fölött, a folyó kilépett medréből, nagy területen elöntötte az őserdőt, s számtalan új ágra szakadva hordta el a tömérdek vizet a távoli tengerbe.

Mikor aztán a záporesők időszaka véget ért, a víz gyorsan leapadt, s az izzó trópusi nap hamarosan felszárította az áradat nyomában keletkezett tavacskákat. Az őserdő hatalmas fái gyönyörű boltíveket feszítettek ezek fölé a tavacskák fölé, s ágaik közt mint ritka drágakövek villogtak és ragyogtak a csodálatos színű és kábító illatú, elbűvölő orchideák.

Az őserdő is rendkívül szép volt. Alacsony dombokkal, mély bevágásokkal váltakozó síkságon húzódott végtelen messzeségbe, s nádrengetegekkel, bambusz, szittyó és erdei káka szövevényével benőtt sok-sok mocsár tarkította. A hatalmas, vén fák törzsei óriási székesegyház oszlopsoraihoz hasonlítottak, melyeket mesebeli óriások építettek valamelyik istenségüknek.

A hosszú liánok óriáskígyóként csavarodtak a törzsekre és faágakra. Megkötözték őket s teleszőtték sűrű és áthatolhatatlan szövevénnyel, rájuk akaszkodtak s zöld függönyöket alkottak, melyek mint óriási szalagok lengtek a szélben. Néha meg is fojtották a fákat léggyökereik szalagjaival és szabálytalan rácsozataival, melyek addig szorították, míg végül teljesen elpusztították a hatalmas törzseket. Mikor aztán gyökereik kemény és egységes páncélban olvadtak egybe s a földbe

horgonyzódva önállósultak, a liánok saját, léggyökerekből egyesült törzsükkel emelkedtek mint hatalmas fák a magasba.

Az őserdő nedves talajából alacsony páfrányok gyönyörű legyezői és zöld mohaszőnyegek, s itt-ott elbűvölő szépségű, a már kihalt Protorchis és Palaeorchis fajhoz tartozó kosborfélék pompás, kalászos virágai növekedtek. Helyenként a legtisztább és legragyogóbb fehérséggel világítottak a kontyvirágféle növények tölcsér alakú virágai.

Ott, ahol a napsugarak záporát nem fogta fel a fák koronája, hanem egészen a földig hatolhatott, a bokrok és sűrűségek közötti gyep zöldjéből finom és kábító illatokat árasztó, egyszerű vagy hivalgó szépségű virágok piros és sárga, kék és lila, rózsaszínű és fehér lámpácskái villogtak elő. A fűszálakon mindenféle szöcske és sáska cirpelte egyhangú, nyekergő dalát. A bokrok levelein vidám cirpeléssel üzentek egymásnak a kabócák. Köpcös dongók szálltak zúgó repüléssel virágról virágra, s velük együtt darazsak, méhek és rengeteg légy is, mialatt a földön tarka bogarak és folyton siető hangyák furakodtak át a magas fűszálak útvesztőjén, hatalmas pókok leskelődtek, s mérges skorpiók támadtak áldozatukra.

Az őserdő mélyén nagy mocsár terült el. Partjait mocsári növényzet nőtte be. Sötét felszínén zöld levélkorongok között vízirózsák tárták ki a szépség és pompa mesterművének beillő gyönyörű virágaikat. Az erdő szélén mohával benőtt, hatalmas sziklák hevertek zűrzavaros összevisszaságban, köztük szélviharban kidőlt vén faóriasok törzsei tornyosultak egymásra. Néhol a zöld sarjak között még nagy gödrök tátongtak a puha talajban. A gödrökből minden irányban kimeredtek a tönkök még nedves földdel borított, összezilált gyökerei. Másutt a kidőlt fák gyökereit már teljesen elborította a növényzet, s az elkorhadt törzseket zöld moha és ezüstös zuzmó vonta be.

Az őserdő mélyéről néhány furcsa állat közeledett a mocsárhoz. Moeritheriumok voltak. Amint kiléptek az őserdőből, áttörtek a

kis cserjésen, mert csak így juthattak a mocsár partjához, ahol kedvükre fürödhettek és ihattak. A Moeritheriumok aztán megálltak a mocsár partján, és lehajtották a fejüket, hogy hosszú kortyokkal oltsák szomjukat; majd bementek a vízbe és élvezettel fürödtek. Csak egy nőstény maradt a partközeli sekély vízben, mert alig pár nappal előbb napvilágot látott kicsinye is ott botladozott mellette. Kicsiny, bájos és pufók állatka volt, még csak most kezdte ismergetni a világot, reszketett félelmében, s vidám nyifogással örült az életnek. Minden, amit maga körül látott, nagy hatást tett rá, mindenen csodálkozott és mindent megbámult.

Anyja a sekélyke és sűrűn felkavart iszapos vízben fürdőzött. Kéjesen behunyta a szemét, egyik oldaláról a másikra hemperedett, s élvezte a déli nap forró hullámait. De egyetlen pillanatra se feledkezett meg a kicsinyéről. Egyre oda-oda tekingetett, s mikor meggyőződött róla, hogy kicsinyét semmi

veszély nem fenyegeti, ismét megelégedetten hempergett tovább az iszapos víz s a napsugarak fürdőjében.

A pufók állatka anyja közelében állt a vízben, s ügyetlen lábacskáival az iszapban topogott, mely felörvénylett és sötét gomolyokban áradt szét mindenfelé.

A Moeritheriumok egyszerre kiemelkedtek a vízből, s lassú lépésekkel elindultak a partra, aztán a sziklák és kidőlt fatörzsek közt folytatták útjukat az őserdő felé. Egy keskeny csapáson lépegettek, melyet már rég kitapostak maguknak.

Csak a nőstény és kicsinye maradtak még.

De úgy látszott, hogy a kis állat nyugtalankodni kezd. Talán megszokta a nagyobb társaságot, s most félelem szállta meg. Odatotyogott a nőstényhez, megbökte az oldalát és halkan felnyöszörgött.

A nőstény gyorsan talpra állt, s megindult a part felé, nyomában az apró lépésekkel csetlő-botló, pufók kicsinyével. Szegényke nem tudta, hogy ez lesz az utolsó útja.

Megindultak az ösvényen eltűnt társaik után.

Az ösvény egy völgyben vezetett, ahol kis patak csörgedezett. A völgy lejtője, mely alatt az ösvény vonult, nem volt magas, de meredek. A túlsó part széles lejtője enyhén hajlott, s pálmák, fügefák, akácok és mirtuszok nőtték be. Mindenütt nyugalom és csend honolt, csak a patakocska halk csobogása szállt végig a völgyön, egybeolvadva a kicsi állat és anyja lépéseinek dobogásával.

Messze előttük egy hatalmas fán, mely kosaras koronáját mélyen az ösvény fölé terjesztette, egy óriáskígyó csavarodott az egyik ágra. Mozdulatlanul feküdt, csak szájából surrant ki olykor fekete villámként behasított, fekete nyelve. Éhes volt, mert már régen megemésztette a közelben elejtett kis ősdisznó utolsó maradékait is.

A leskelődő kígyó egyszerre megpillantotta a kicsinyével közelgő nőstényt.

Tapasztalatból tudta, hogy ezúttal siker koronázhatja a vadászatát.

Mikor kevéssel előbb elhaladtak előtte a mocsarat korábban elhagyó Moeritheriumok, nyugodtan feküdt, mert látta, hogy egyetlen kicsiny állat sincs köztük, melyre rátámadhatna, felnőtt állat ellen viszont már nem merte megkockáztatni a támadást. De íme, most itt közeleg felé egy egészen kicsiny, fiatal jószág, mellyel könnyen végez s könnyen fel is falja. Tovább kúszott tehát, kissé lejjebb ereszkedett az ágon és várt.

A kis állat anyja nyomában tipegett. Elérte a fát, melyről a halál leselkedett rá.

A kígyó nekilendült és rávetette magát. A kis állat meglepetten felnyüszített, de még mielőtt meglátta volna a kígyó rútul sziszegő száját, támadója már körülfonta, s rettentő erővel ropogtatta és fojtogatta parányi testét.

Még egyszer felvisított, ezúttal azonban kétségbeesve és fájdalmasan.

A nőstény, mely már kicsinyének első visítására megállt, valósággal megkövült borzalmában, amint meglátta a magasra emelt, kidülledt szemű, sziszegő kígyófejet, s észrevette, hogy a hatalmas kígyó teste egyre szorosabb és szorosabb ölelésben csavarodik a kicsinyére. Rémült szemmel nézte kicsinye borzalmas meggyilkolását, mert semmi módon nem segíthetett rajta.

A kígyó egyre erősebben szorította a szerencsétlen állatkát.

Hirtelen a nőstény felé fordította fejét, mereven a szemébe nézett és vadul felsziszegett.

A nőstény gyorsan magához tért bénító ijedelméből, leugrott az ösvényről a patakhoz, de nem futott el. A közeli sűrűből tanácstalanul nézte haldokló kicsinyét.

Az óriáskígyó látva, hogy nem támad rá, újból a megfojtott s halálos ölelésében mozdulatlanul fekvő állatka felé fordította a fejét. Sokáig nézte, majd hosszú, hasított nyelvével megnyalogatta a fejét.

Mikor látta, hogy áldozata már nem mozdul, engedett a szorításán, s a kis test tehetetlenül roskadt össze.

Ebben a pillanatban, mintha eszét vesztette volna, tört ki a nőstény a csalitból s rohant a kicsinyéhez. De még mielőtt elérhette volna, a kígyó magasra kapta csúf, lapos fejét, és borzalmasan sziszegni kezdett. A sziszegés hallatára a nőstény megtorpant. Mintha ez a sziszegés cselekedetének hiábavalóságára figyelmeztetné. Újból meghátrált. Lassan visszavonult a rekettyésbe, mintha a rászegeződő kimeredt kígyószem ellenállhatatlanul oda kényszerítené.

Mikor a nőstény a patak menti sűrűbe ért és ismét megállt, tehetetlenül nézve kicsinyének mozdulatlan testét, a kígyó megnyugodott, s nekikészült, hogy felfalja elejtett áldozatát. Kinyitotta a száját, előretolta a gégéjét, nehogy az áldozat lenyelése közben megfulladjon, megragadta a kis állat fejét és nekilátott, hogy magába tömje.

De nem adatott meg neki, hogy nyugodtan felfalhassa a fiatal Moerithe- riumot.

A völgy meredek oldalának szélén, pontosan a fölött a hely fölött, ahol a kígyó nekifogott, hogy elnyelje áldozatát, két elefánt külsejű, hatalmas állatszörny viadala folyt. Fejük egy pár hatalmas, hosszú és hegyes szarvval volt felfegyverezve. Apró szemükben a harci kedv szikrái villogtak. A közelben, néhány akácfa árnyékában, egy ugyanahhoz a fajtához tartozó állat állt csendesen, s feszülten figyelte a vad küzdelmet.

Két Arsinoitherium hím küzdött a nőstényért.

Hatalmas termetű patásemlősök voltak, melyek eredetéről és rokoni kapcsolatairól úgyszólván semmit se tudunk. Magasságuk meghaladta a mai orrszarvú magasságát, s testük három méternél is hosszabbra nőtt. Legfeltűnőbb a fejük volt rajtuk. Az orrcsontból két hatalmas, a tövénél összenőtt csonttoldalék sarjadt ki, melyek mint óriási, éles szarvak meredtek fel ferdén a száj fölött. Rettenetes fegyver volt ez, melytől még a nagyragadozók is féltek. A szarvak mögött, közvetlenül a hátsó szélükön, ismét két csontszarv nőtt ki az állkapocscsontból, de ezek már egészen kicsik maradtak.

Ez a két szörnyeteg vívott kegyetlen küzdelmet a nőstényért. Mint két szembeszálló, fékevesztett vihar rontott egymásnak lehajtott fővel és gyors nekifutással a két hím. Szarvaik összecsendültek, s éles hegyük felsebezte fejük bőrét. Fájdalmas, vad ordítás tört fel mindkét viaskodó óriás torkából.

Félreugrottak, majd újból támadtak. Összeérve egymásnak feszítették hatalmas szarvukat. Rettentő erővel próbálta egyik a másikát kiszorítani a meredek szélére. De folyvást egy helyben álltak, mint a megkövültek; erejük egyenlőnek bizonyult. Csak a csel segíthetett bármelyiküknek. Segített is.

Egyikük, mely közelebb állt a meredek széléhez, hirtelen félreugrott. A másik, mely nem volt felkészülve erre a kitérésre, s teljes erővel nyomta, szorította ellenfelét, most megtántorodott, s földre szegezett fővel, nagy, tehetetlen lendülettel rontott előre, egészen a meredek széléig.

Mielőtt még felocsúdhatott volna, s lába gyors fékezésével megállhatott volna, ellenfele odaugrott hozzá, s nagy lendülettel mindkét hegyes szarvát a vékonyába döfte.

A megtámadott hím felordított fájdalmában és térdre rogyott.

Most már elegendő volt egyetlen öklelés, hogy ellenfele a meredek széléről lesöpörje a völgybe. S mikor a vérző és legyőzött

hím lehengeredett a meredeken, fölötte a magasban diadaléneket trombitált győztes vetélytársa.

Az Arsinoitherium nagyot puffanva ért a völgy fenekére. Pontosan oda zuhant, ahol az óriáskígyó éppen nekilátott, hogy magába gyömöszölje a kis Moeritheriumot.

A hatalmas állat hirtelen zuhanása megijesztette a kígyót, s kellemetlenül megzavarta, mert még nem készült el a kis állat fejének lenyelésével. Áldozatának nyállal bemocskolt egész teste kilógott még a mérhetetlenül kitátott szájából. Éppen most volt szüksége békére és nyugalomra, nem pedig arra, hogy zavarják és nyugtalanítsák.

A legurult hím gyorsan talpra ugrott. Forró vére már lehűlt, s minden harciassága eltűnt, mikor teste erősen odavágódott a kemény földhöz. Már nem kívánta vetélytársával a további harcot, inkább azt kereste, hogyan hagyhatná el mielőbb veresége színhelyének környékét.

De alig állt lábra, véletlenül rálépett a kígyó farka végére, és hatalmas súlyával teljesen szétmorzsolta.

A kígyó hosszú testét borzalmas fájdalom járta át. Gyorsan kihányta a zsákmány már elnyelt részét, s vad sziszegéssel támadt a mit sem sejtő patásemlős fejének.

Az először meglepődött, mert előzőleg nem látta a kígyót, s nem tudta támadása okát. A támadás azonban máris védekezésre kényszerítette. Szarvakkal felfegyverzett fejének hatalmas lendületével lerázta a beléharapó kígyó fejét, egy másik lendülettel ledobta magáról a földre. Aztán ráugrott, s oszloplábaival taposni kezdte. A hosszú test vadul vergődött a felbőszült patásemlős lábánál, de az semmivel sem törődött, csak taposta, taposta. Mikor a kígyó fejéből nem maradt más, csak egy széttaposott, bőrrel összetartott, formátlan és összezúzott csonttömeg, ugyanolyan dühvel esett neki izmos teste elpusztításának is.

A szerencsétlen állatka anyja szemében borzadállyal nézte a közeli bokorból ezt az izgalmas látványt. Mozdulatlanul állt, s csak nézett, nézett. Látta, összetört csontok és pikkelyes bőrfoszlányok felismerhetetlen tömegévé válik, hogy kicsinye gyilkosának teste már nem az, ami az előbb volt, s lassan mozdulatlanul állt, s még akkor is meredt tekintettel nézett oda, mikor az Arsinoitherium már régen eltűnt az őserdőben.

Csak mikor a nap már elbújt a távoli hegyek mögött, s az alkonyat homálya lassan elborította az egész környéket, bújt ki a Moeritherium a kis sűrűből, s lassan, óvatosan lépkedett oda, ahol kimúlt kicsinye s a kígyó széttaposott teste hevert.

Odament kicsinyéhez, fölébe hajtotta a fejét, s finoman megnyalogatta a nyelvével. Aztán biztató hangon felröfögött, mintha azt akarná mondani kicsinyének, hogy itt az idő az indulásra, ne késlekedjenek tovább. A kis állat azonban meg se moccant. A nőstény ekkor finoman megbökdöste a fejét, mintha nyomatékosan figyelmeztetné, hogy már nem maradhatnak, hamarosan itt az éjszaka, s vele együtt megjönnek a veszedelmek is.

A kicsi azonban erre se mozdult.

A nőstény ekkor megint föléhajolt, s nyelvével megnyalogatta kicsinye orrát. A kimúlt állat orrocskája hideg volt, mint a jég. A hideg érintés félreérthetetlenül jelezte, hogy kicsinye kimúlt. A csendes estében panaszos trombitálás hallatszott, melynek nyomasztó szomorúsága az egész völgyet bejárta.

A dél-amerikai Patagóniában az újharmadkor elején, a miocénban a *Plyororhacos* nembe tartozó óriási, repülni nem tudó madarak éltek. Horgasan hajlott csőrű ragadozók voltak. Bölcsőjük valahol az Antarktisz mélyén lehetett, ahol természetesen az őskorban nem volt olyan kietlen világ, mint ma. Ezek a ragadozó madarak, melyek félelemben és rettegésben tartották az akkori élőlényeket, jól képviselhetnék a mesebeli griffmadarakat, melyhez azonban semmi közük se volt.

Ezekkel az óriásmadarakkal egyidőben éltek az Astrapotheriumok *(Astrapotherium),* a Toxodonok *(Adinotherium),* valamint a Litopternák *(Theosodon)* kihalt nemzetségei is. Ezeken az érdekes patás állatokon kívül éltek ott erszényes ősragadozók is, mint például a *Prothulacunus* és a *Borhuaena.*

A történetünkben leírt esemény óta legalább 15 millió év múlt el.

A TOLLAS ÓRIÁS

A lomblevelű, ritkás őserdőt végeláthatataln messzeségben átszelő folyó széles kanyarulatában néhány szörnyűséges állat hempergett a partközeli iszapban.

Astrapotheriumok, a földtörténeti új harmadidőszakban élt s már rég kihalt őspatásemlősök voltak.

Szájukból hatalmas, agyarszerűen meghajlott szemfogak meredtek ki. Veszedelmes fegyver volt ez az ellenséggel szemben, s a fiatal és tapasztalatlan hímekkel szemben is, ha azok olyan nőstényt akartak, mely már más, öregebb és tapasztaltabb hímhez tartozott. Hatalmas, ötujjú lábukon patában végződtek az ujjak, s ezek

hordozták hosszú és durva szőrrel benőtt, hengeres testüket. Rövidke farkukat is csak gyéren nőtte be a szőr. Az otromba kolosszusok feje elöl rövid, vaskos nyúlványban végződött, mely, túlságosan kifejlett izomzata révén, oldalnézetben meghajlott, miniatűr ormányhoz hasonlított.

Közt a parthoz, ahol az iszaptól zavaros víz legjobban felmelegedett, hatalmas nőstény hevert a kicsinyével. A nőstény nyugodtan szunyókált, kicsinye pedig a közelben játszadozott valami nádszerű növény száraival.

A parttól távolabb, a mélyebb vízben néhány öregebb hím hempergőzött, s időnként megelégedetten röfögtek, mert jólesett nekik, hogy egyszerre fürdőzhettek az iszapban s a napsugarak áradatában.

A közeli sűrűből hirtelen furcsa zizegés és ropogás hallatszott. S a magas bokrok zöld fala mögül máris kirontott egy Adinotherium, körülbelül bárány nagyságú őspatásemlős.

Nehézkesen futott, fáradságosan igyekezett előre, mert vastag nyakú és erős fejű, hengeres testét rövid s futáshoz nem szokott lábak hordozták. Két kifejezéstelen szemében, melyek közt a hímek fejét díszítő kis, hegyes szarvacska ült, rémület tükröződött.

Amint az Adinotherium a sűrűségből hirtelen kitörve megpillantotta az iszapban heverő Astrapotheriumokat, meglepődve megállt. De a sűrűből kihallatszó halk zörgés tovább hajszolta fejveszett menekülése útján.

Egyenesen a víz felé tartott, s kétségbeesett menekülése közben teljes erővel a kis Astrapotheriumnak rohant. Az erős ütődés a földre terítette a kis állatot s panaszosan feljajdult. A közelben pihenő nőstény hirtelen felriadt szunyókálásából, máris összeszedte magát és kicsinye segítségére sietett.

A zavaros víz magasra szökött, olyan vadul futott.

Mikor odaért, a kis állat már talpra állt. Az anya megszaglászta, majd nehéz, ügyetlen lépésekkel üldözni kezdte a menekülő

Adinotheriumot, mely most már kétszeres kétségbeeséssel, de éppen olyan nehézkesen távolodott más irányban.

Ki tudja, meddig üldözte volna a nőstény az ártatlan Adinotheriumot, ha nem hallotta volna meg oldalról kicsinyének újabb, panaszos feljajdulását.

A nőstény abban a pillanatban megtorpant. Aztán hosszú lépésekkel vágtatott vissza a kicsinyéhez, mely mozdulatlanul állva, kétségbeesett tekintettel bámult a sűrűség felé, pontosan arra a helyre, ahonnét pillanatokkal előbb az Adinotherium kirobogott.

A nőstény egyetlen pillantása is elég volt hozzá, hogy rájöjjön, mi történik.

Tüstént tudta, mit tegyen. Megindult a sűrű felé. De mielőtt odaért volna, a vad, erszényes Prothylacynus, mely az Adinotheriumot üldözte, már eltűnt a sűrű cserjés árnyékában. Bár a zsákmány eltűnése miatti dühében vadul csapkodott hosszú farkával, eléggé tapasztalt volt ahhoz, hogy sürgősen eltűnjön a veszedelmes nőstény szeme elől, mert vele nem mérhette volna össze az erejét.

A nőstény nem üldözte a vad erszényest.

Lassú lépésekkel tért vissza megrémült kicsinyéhez. Odaérve néhányszor megtapogatta orrszerű ormányával, mintha meg akarna bizonyosodni róla, hogy csakugyan semmi baja sem esett. S mikor a megnyugodott kicsike pajkos ugrándozásba kezdett, az anya megint befeküdt az iszapos vízbe, levette róla tekintetét s megint élvezettel adta át magát a megzavart fürdőzésnek.

A Prothylacynus átfutott a sűrűségen, s kiért a szinte végtelennek látszó steppe szélére.

Felszökött egy alacsony sziklára és körülnézett.

Előtte mindenütt füves sík. Helyenként bokrokat s kis, repedezett sziklákkal festőién váltakozó alacsony fákat is látott.

Megnyúlt fejét lassan jobbra-balra forgatva figyelmesen szemlélte a környéket. Gondosan szimatolt és fürgén hegyezte hegyes fülét, nehogy bármi is elkerülhesse a figyelmét. De semmit se látott, semmit se szimatolt, semmit se hallott. Körülötte mindenütt csak a végtelen és beláthatatlan rónaság, melynek magas fűszőnyegét vörös, kék és fehér virágok, sötétzöld cserjések, bokrok és fák s komor, szürke sziklák tarka mintázata ékesítette.

A Prothylacynus állt, meg se mozdult.

Vadkutyáéhoz hasonló körvonalai élesen kiváltak a kék ég hátteréből. Éles fogakkal teli, megnyúlt szája szénfekete, tömpe, vágott orrban végződött. Hosszú, megnyúlt testét rövid, fején világosbarna, szeme fölött sötéten csíkozott, könnyedén simuló szőr borította. Törzsének sötétbarna színéből a háti rész közepén szabálytalan csíkok indultak ki. Ott, ahol ezek a sötét csíkok kezdődtek, meghosszabbodott a szőr, s a combján és hátsó felén nőtt a leghosszabbra. Könnyedén elvékonyodó törzse hosszú farokban folytatódott, melyet a feléig ugyancsak sötét csíkok díszítettek.

Néhány halk és rugalmas ugrással hirtelen leiramodott a sziklatömb tetejéről, s a folyó partját szegélyező sűrűség mentén nyargalt tovább. Nagy ívben kikerült néhány hatalmas, körülbelül tapír nagyságú Nesodont. Elhagyta a folyópartot, s a füves és

bokros síkság felé indult, ahol egy bokor alatti sziklánál volt a vacka. Ott hagyta nőstényét és négy felserdült kicsinyét, melyek már rég kibújtak anyjuk erszényéből, ahol legzsengébb fiatalságukat töltötték.

Az egyik sűrűségnél legelésző Stegotheriumba ütközött, mely ismeretlen okból jóval az esti szürkület előtt elhagyta barlangját, nappali pihenőhelyét.

A Prothylacynus utánaugrott. De nem volt elég gyors.

A legelésző állat egyetlen szempillantás alatt eltűnt a barlangban, úgyhogy az erszényes ragadozó állkapcsa üresen csattant össze. Csak felmordult, s már rohant is tovább. Magas fűben futott, áttört a ritkás bokrokon, megkerülte az áthatolhatatlan és tüskés cserjéseket, aztán hirtelen megállt egy alacsony sziklatömb előtt, melynek lábánál körös-körül a sziklafalról letöredezett kődarabok hevertek.

A Prothylacynus néhány ugrással a nagy sziklatömb tetején termett. Körülnézett s máris lelapult a földre. Éhes tekintetét a közeli cserjésre szegezte, ahol a sziklák közt a kis Protypotheriumok, a leszármazottak hátrahagyása nélkül kihalt, nyúl külsejű, de hosszú lábú és hosszú farkú állatok üregei feketéllettek. A vad erszényes csendesen leosont a szikla tetejéről, aztán halkan kúszni kezdett a mit sem sejtő Protypotheriumok felé.

Minden kő és minden magasabb fűcsomó jó rejtekhelyét nyújtott neki kúszása közben. Egyik fedezéktől a másikig surrant lassan, óvatosan és •csendesen, mert ravaszsága és tapasztaltsága féken tartotta, nehogy valami elhamarkodott cselekedetet vigyen véghez, mellyel mindent elronthatna. Türelme és ravaszsága meg is termette gyümölcsét. Kis ideig még a földre kushadva kúszott előre, majd hirtelen felpattant. Pontosan a kiszemelt áldozatra zuhant, hanyatt döntötte és éles fogait fedetlen torkába vájta. A megtámadott torkából csak kurta visítás tört fel, s máris

összerogyott. De ez a kis kiáltás is elég volt ahhoz, hogy valamennyi többi társa eltűnjön az üregekben, ahol mélyen a föld alatt ijedségtől és borzalomtól kábultan bújtak össze.

A vad Prothylacynus közben mohón falta elejtett zsákmánya húsát.

Mikor jóllakott, a maradékot szájába kapta, s gyors ügetéssel futott el véres lakomája színhelyéről. Sokáig futott, megállás nélkül.

Odújához igyekezett, hogy zsákmányából egy darabot a kicsinyeinek is vigyen, melyek még nem értettek hozzá, hogy éhségüktől űzetve önállóan is elejtsék a vadat. Ennek nemcsak fiatalságuk volt az oka, hanem szüleik gondatlansága is, mert nem nagyon törődtek velük, s a vadászatra sem oktatták ki őket elég alapossággal.

A Prothylacynus csak egyszer állt meg hazafelé vezető útján.

Akkor került sor erre, mikor egy szemtelen Borhyaena távolról óvatosan a sarkába szegődött. Az állat éhes volt, s a friss hús illata nagyon izgatta az orrát. Abban a hitben követte, hogy a Prothylacynus azért viszi zsákmánya maradékát magával, hogy valahol elrejtse, s majd később falja fel. Neki, éhezőnek, viszont most nagyon jólesett volna ez a darabka hús.

A Prothylacynus hamar észrevette, hogy a Borhyaena követi. Egy ideig nem törődött vele, de aztán hirtelen mintha felbosszankodott volna a kis ragadozó vakmerő pimaszságán, kiengedte szájából a húsdarabot, fűvel sebtiben letakarta és homokos földet kapart rá, majd hosszú ugrásokkal rárontott a mit sem sejtő Borhyaenára. Az messziről figyelte ténykedését, •és örült, hogy majd kikaparja az eldugott húst s jóllakik vele. Mikor azonban megpillantotta a dühösen felé száguldó Prothylacynust, nyakába szedte a lábát.

A Prothylacynus nem sokáig üldözte. Amint az első sűrűségben eltűnt a szeme elől, megfordult és visszasietett. Az elrejtett húst kiásta, újból fogas szájába kapta, s folytatta az útját.

Nem telt bele sok idő, s a Prothylacynus útja céljához ért.

Szorosan az alacsony, sziklás rész alatt húzódott meg a családi odú. A nőstény a sziklafal lapos tetején pihent. Éppen olyan színű volt, mint a hím, csak termetre volt kisebb és gyengébb. Négy kicsinye céltalanul mászkált ide-oda a bokrok alatt. Ügyetlenül kergették az apró gyíkokat és nagyobb rovarokat. Mindegyik csak önmagáról gondoskodott, s nem sokat törődtek azzal, amelyiknek nem jutott ennivaló.

A hím megállt a szikla alatt, és letette a szájában hozott húst.

Kölykei odarohantak a hozott eledelhez, és éhesen rávetették magukat. De nem falatozhattak sokáig. A nőstény nagy ugrásokkal hirtelen lejött a szikláról, odasietett a húshoz, s kicsinyeit durván félrelökve felkapott egy nagy húscafatot s elvonult vele, hogy nyugodtan felfalja. Amint a nőstény elment, a kicsinyek újból rávetették magukat a véres maradékra, s most már senki se zavarta őket a lakomájukban.

Kellemesen megtömött hasacskával egymás után eltűntek a bozótban, ahol mindegyiknek megvolt a maga éjszakai vacka. Még mielőtt az éjszaka sötétje halkan rátelepedett volna a vidékre, már a hím s a nőstény is bebújt az odúba.

A környék elcsendesedett. A sötét égen, ahol mintha aranyosan, ezüstösen és vörösen villogó csillagszegecskékkel verték volna ki a világegyetem végtelenjét, a felhők közül kibújt a hold fehér korongja és sápadt fénnyel árasztotta el az egész szunnyadó tájat.

Az éjszakát ismét felváltotta a nappal.

A világosság szétáradt a táj fölött s megkopogtatta az alvók behunyt szemét.

A Prothylacynus család is felébredt álmából.

Az öregek még lustán nyújtózkodtak a meleg barlangban, s közömbösen figyelték kicsinyeik éhes vinnyogását. Nem volt még felkelhetnékjük, hogy a harmatos, magas fűszálak közt mászkáljanak. Megvárták, míg a nap felszárítja a harmatcseppeket.

Alig jött el ennek az ideje, az öregekben máris felbuzgott az életkedv. Az éhség őket is kiűzte az odúból, hogy vadászatra induljanak a végtelen síkságon.

Lassú ügetéssel eredtek útnak, a kicsinyek a sarkukban szedték a lábukat.

Átfutottak a ritkás cserjésen s egy széles, füves síkon, aztán nagy ívben megkerültek egy óriási tömbökből álló sziklacsoportot.

Itt hirtelen megtorpant a futásuk.

Az egyik alacsony sziklatömb előtt egy Theosodon állt; a furcsa, háromujjú őspatás mellett ott legelészett apró, nemrég született kicsinye is.

A Prothylacynus tüstént megindult feléjük, s a nőstény is sietve követte mind a négy kicsinyével. A ragadozók szemében mohó éhség lángjai villogtak, mert rettentően megkívánták a friss húst. A nőstény néhány gyors ugrással elvágta az őspatás útját, úgyhogy nem menekülhetett a sziklához, s így aztán elölről, hátulról és oldalról is ki volt téve a támadásnak.

A Theosodon azonban szilárdan eltökélte magában, hogy megküzd a maga s a kicsinye életéért. Testi nagysága meghaladta a borjúét, hosszú, erős lábai voltak, feje megnyúlt nyakon ült, s vicsorgó szájából kivillant erős fogsora.

A Prothylacynusnak már elegendő tapasztalata volt, hogy tudja, a harc nem lesz rövid és könnyű. Ha egyedül lett volna, szívesebben meghátrál, mert látta, hogy ennek a növényevőnek erős állkapcsa egyetlen harapással is jókora húsdarabot szakíthat ki a testéből, és erős lábaival is sok fájó sebet okozhat. De nőstényével együtt ma ketten voltak, mindegyikük más-más

oldalról támadhatott, s a siker csak attól függött, milyen gyorsan s milyen csellel hajtják végre a támadást.

Egyelőre még várt a megrohanással. Széles körben lassan körüljárta a Theosodont és kicsinyét, meredt szemmel figyelte őket s éberen várakozott. Vele együtt várt nősténye és négy kicsinye is.

A Theosodon aggódva figyelte a két ragadozót. Látta, hogy nem menekülhet, kivéve, ha kicsinyét kényükre-kedvükre otthagyja. Ez pedig lehetetlen! Kicsinyével törődő nőstény állat volt, csak érte élt, együtt játszadozott vele, és nagy figyelemmel gondoskodott róla.

Most azonban vele együtt nagy veszélybe került.

A közelben egy hatalmas madár lépegetett lassan a füves rónán. Phororhacos volt.

Időnként megállt s körülnézett. Mikor semmit se látott, folytatta a bolyongását. A felkelő nap szemlátomást ezt a tollas óriást is felébresztette álmából, s most ő is reggeli vadászatra indult.

Egyszerre egy hatalmas szikla állta az útját. Nem volt rest, s erős és hosszú lába hatalmas lökésével felrúgta magát a sziklára. Mozdulatlanul állt ott, s nézett szét az egész tájon.

Három méter magas lehetett. Hosszú nyakán elég nagy fej ült, hosszú, oldalt enyhén összelapított s tövénél egyenes csőre a hegyénél kampósan meghajlott. Magas lábát a saroktól jó darabon nem fedte toll; a hosszú láb rövid ujjai éles és hajlott karmokkal voltak felfegyverezve, szárnya azonban nevetségesen kicsinynek és elkorcsosultnak látszott. Feje búbját ezüstfehér tollakból álló alacsony, kis bóbita díszítette. Ez a ragadozó madár a mai daru rokonságához tartozott. Egyetlen csúszómászó vagy kisebb emlős se érezhette előtte biztonságban az életét.

A Phororhacos lassan forgatta a fejét, s éles tekintettel vizsgálta a tájat.

Hirtelen a közeli szikla felé pillantott. Szeme felvillant, s izgalmában néhányszor megcsattogtatta éles csőrét. Látta az erszényes ragadozó családot és a Theosodonokat. Látta, hogy ma nem kell sokáig keresgélnie, mert lesz, amivel kielégítheti mindennapos reggeli étvágyát.

Gyorsan leugrott a szikláról. Közben nevetségesen széttárta kis szárnyát, mintha így akarná enyhíteni az ütődés erejét, amint nehéz teste a földre huppan. Aztán sietve elindult a közeli sziklacsoport felé.

Éppen abban a pillanatban ért oda, mikor a két öreg ragadozó, mindketten más-más irányból, támadásra készült a Theosodon nőstény és kicsinye ellen. A nőstény már nagyon kétségbeesett volt, mert nem tudta, melyik ragadozóval szálljon szembe, melyik oldalról fogja fel a támadást.

S ekkor a legnagyobb meglepetésére azt látja, hogy az egyik, már éppen ugrásra kész ragadozó hirtelen megfordul, s hosszú ugrásokkal menekül.

Ugyanígy meglepődött a másik ragadozó is. Arra készült, hogy majd társa segítségére siet, ha az támad, s a halálthozó ugrás helyett most azt látja, hogy társa futva menekül s eltűnik a magas fűben és az alacsony bokrok között. Értetlenül bámult a Theosodonokra, talán ők az okai társa furcsa menekülésének. De nem látott rajtuk semmi különöset, szemükben még mindig csak félelem tükröződött. Kisvártatva aztán látja, hogy a Theosodon is futásnak ered, s közben állandóan nézi, követi-e a kicsinye.

A visszamaradt ragadozó ebben a pillanatban felismerte, hogy a veszedelem ott fenyeget a háta mögött. Gyorsan megfordult, s szinte kővé meredt ijedtében.

Az óriási Phororhacos gyors lépésekkel közeledett felé, s vadul csattogtatta hatalmas, horgas csőrét. Még néhány lépés, s a ragadozó a közeledő ellenség éles karmai közé kerül, ott vergődik borzalmas csőrének fájdalmas ütései alatt.

Villámgyorsan menekült. Nem törődött vele, hogy négy kis állat anyja, melyeket most otthagy reménytelen tanácstalanságban. Az az igyekezete, hogy mentse a maga bőrét, az anyai ösztönnél is erősebbnek bizonyult.

A tollas óriás utána akart futni. Közben azonban meglátta, hogy négy kis állat rohan a magas fűben az érzéketlen anya után. Rájuk vetette magát. Csőrének erős ütésével szétverte az egyik fejét, a másodikat pedig izmos lábával kapta el. A sértetlenül maradt két állatka visszarohant a sziklához és gyorsan eltűnt a kövek közötti nyílásokban.

A Phororhacos már nem ment utánuk. Nem törődött velük, mert a most ejtett zsákmány is elegendő volt ahhoz, hogy kellőképpen megtölthesse a bendőjét.

Utunk ismét Csehországba, az Érchegység nagy medencéjébe vezet, mely az óharmadidőszakban egészen másként festett, mint ma.

Akkoriban ezen a vidéken meleg, szubtropikus éghajlat uralkodott, mely kedvezett a különböző fajtájú bükköknek, jávoroknak, tölgyeknek, diófáknak, szömörcéknek, égerfáknak, platánoknak, gesztenyéknek és egyéb olyan fáknak, melyek ma Dél-Európában és a Kaukázus alján honosak. A tűlevelű erdőket fenyők, sequoyák, tiszafák és egyebek alkották. Csak a trópusi típusok, például a pálmák vonultak vissza délre, vagy pedig utolsó, ritka maradványaik akadtak már csak itt. Akkoriban igen sok tó, mocsár és ingovány volt ezen a vidéken, és sok helyütt kiterjedt tőzeglápok húzódtak, melyekből aztán kialakultak a mai barnaszénmedencék, nagy gazdasági fellendülést hozva sok mai, ottani vidéknek.

Ebben az érchegységi nagy medencében akkoriban sok furcsa állat élt, melyek némelyikéből főszereplő, másikából mellékszereplő lett a történetben. Sokakról, melyek itt éltek, egyáltalán nem is teszek említést. Ilyen érdekes állat volt például a ragadozó *Amphicyon,* ez a félig kutya, félig medve jellegű, mai

hatalmas farkas nagyságú ősragadozó. Szünet nélkül üldözött minden élőlényt, melyekkel ereje és hatalmas termete elbánhatott. Főleg a kisebb ősdisznókat *(Hyotherium* és *Coerotherium)*, a *Palaeotavirus* nembeli félénk tapírokat, s az első szarvasféléket *(Palaeomeryx* és *Dicroceros)* üldözte. Ugyanilyen veszedelmet jelentett ezekre a növényevőkre a sakálhoz hasonló, de annál jóval nagyobb ősragadozó, a *Simonion.* Más teremtmények is éltek itt akkor, így például a hatalmas Mastodonok és Deinotheriumok, szarvakkal felfegyverzett vagy szarv nélküli orrszarvúk, mindenféle ősteknősök és különböző őskrokodilok is.

S még két állat élt itt, melyekről szívesen mondanék néhány szót. Elsősorban az óriás, egy méternél is hosszabb szalamandra, az *Andrias bohemicus.* Ennek az óriásszalamandrának felfedezése nagyon érdekes történet. Első csontvázmaradványait felső miocénkori mészkőben találták a badeni Oeningenben. Johann Jakob Scheuchzer tudós zürichi orvos kapta elsőnek kézhez ezeket a maradványokat. Ő aztán 1726-ban „homo diluvii testis" (a vízözön emberi tanúja) néven írta le a leletet, s ennek szemléltetésére költötte sokszor idézett megjegyzését:

Betrübtes Beingerüst von einem alten Sünder,
erweiche Stein und Herz der neuen Bosheitskinder!

ami magyarul nagyjában így hangzana:

Szomorú csontváza régi, bűnös testnek,
lágyítsd meg szívét a mai gyarló embernek!

Ez a „homo diluvii testis" sokáig tudományos igazolása volt a vízözönnek s az összes teremtmény pusztulásának. Csak 1831-ben jelentette ki Georges Cuvier, a híres francia paleontológus, miután az eredeti példányt a haarlemi múzeumban megvizsgálta, hogy a „homo diluvii testis“ nem más, mint egy óriásszalamandra, s el is

nevezte *Andrias scheuchzerinek.* Nem érdektelen, hogy az óriásszalamandrák törzsét megkövesedett maradványai alapján előbb fedezték fel a paleontológusok, mint ahogyan a zoológusok a ma élő formáit megismerték.

S ez az óriásszalamandra (annak *Andrias bohemicus* fajtája) Csehországban is élt, mégpedig az Érchegység patakjaiban. Tetemét a víz lesodorta a hegyek lábához, ahol a mai Breštan környékén nagy tó volt, s ennek iszapjába süllyedt a teste. Mikor később eltűnt a tó, s a leülepedett hordalék megkövesedett, megmaradtak benne az óriásszalamandra csontjai. A breštani agyagban még ma is megtalálhatjuk az ilyen „szomorú csontvázait a régi bűnös testeknek".

Ennek a vidéknek legfurcsább állata azonban a *Macrotherium.* volt, melynek egész csontvázát először Lartet írta le a franciaországi Simorre közelében talált lelet alapján. A teljes csontváz megtalálása vetett csak fényt ennek az állatnak furcsa alkatára, mert addig, míg csak a csontváz egyes részei kerültek napvilágra, a paleontológusok nem tudtak velük mit kezdeni: a végtagokból foghíjasra, a fogakból viszont patás állatra következtettek. Ilyen furcsa kombináció lehetetlenségnek látszott, végül azonban kiderült, hogy ez a valóság: a Macrotherium karmos patás állat volt, tehát olyasvalami, ami ma is ellentétben van az általános tapasztalatokkal. Természetesen ma már több ilyen típust is ismerünk, s mindezeket a Ghalicotheroidák külön nemzetségébe soroljuk. A Macrotherium testének formája is figyelemre méltó: első része erősen kifejlődött, hátsó része lecsapott, szinte elkor- csosult volt.

Mennyire más ma az Érchegység tövében elterülő vidék! De a mai is szép, mind a föld felszínén látható természet, mind a föld színe alatti részek gazdagsága tekintetében, ahol szénné alakultak át azok a fák, melyek történetünk idején, tehát körülbelül 10 millió évvel ezelőtt növekedtek ezen a tájon.

A VESZEDELMES ÖSVÉNY

A magas hegyről, melynek lejtőjét lomblevelű őserdők, s virágzó azáleák és rhododendronok szőnyegei borították, kis patak sietett a széles, nagy völgykatlan felé.

A tiszta, hideg víz ezer kis hullámot vetve ugrándozott vígan egyik kőről a másikra, s halk csobogása betöltötte az egész környéket. Sok helyütt, ahol a patak medre meredeken megtört a sziklalejtőn, a víz parányi vízesésekkel zúgott le a mélybe. Fehéres ívük beleveszett a sötét köveken és sziklákon szétáradt, szikrázó habok gomolygásába. Ott, ahol a kis vízesés íve egyenesen valamelyik kőre vagy nagyobb sziklára hullott, ezer parányi cseppecskére porlott, melyek mint mindenfelé széthulló drágakövek ragyogtak a tűző napfényben. Ezeken a helyeken a patak vizének, halk csobogása hangos zúgássá változott.

Amint a patakocska a meredekről a hegy lábához ért, vidáman nekifutott a széles rónaságnak, mely fölött szinte remegett az izzó napfény tüzes nyilaitól átforrósodott levegő. Itt is hatalmas őserdők váltakoztak terjedelmes rétekkel, melyeknek zöldjéből a legtarkább virágok apró lángocskái lobogtak elő a napsugár izzásában. A füvek alacsony, kardszerű szálai s a virágok színes foltjai között nagy halomként sötétlett a magas bokrok sűrűje. Sok bokor erős vesszőkkel tört a magasba, melyeknek zöld levelekből álló pompás bóbitacsomói széles és gyönyörűen lengedező zöld rojtokat alkottak, ha beléjük kapott a szél.

A síkságon megváltozott a kis patak képe. Már nem sietett gyors és vad áramlással, mely minden akadályon áttörve zúg le a hegyoldalon. Itt már nyugodt patakká változott, hogy ezüstpántlikaként kanyarogjon végig az őserdőn s a réteken, míg végül egy hatalmas tóba öntheti a vizét.

Ez a tó nem az egyetlen volt a környéken. A hegyek lejtői alatt elterülő egész katlan tavacskákkal, tocsogókkal és mocsarakkal volt teleszórva, s keresztül-kasul átszőtték a hegyekből ide folydogáló patakok.

Pompás és felemelő képet nyújtott, mikor a lenyugvó nap elbúcsúzott a világnak ettől az újharmadkori tájától. Ahogy megállt a hegyek csúcsai fölött, aranysugarainak utolsó áradata szétömlött, s nemcsak a sziklás csúcsokat, hanem a zöld őserdők és virágos rétek végeláthatatlan tengerét is bearanyozta.

Az égboltnak ebbe az arany áradatába hirtelen rőt láng vegyült, utána második, harmadik, s még sok-sok hasonló, szünet nélküli lángolással csapva ki a végtelen szakadékhoz hasonló óriási kohóból. Úgy látszott, mintha hatalmas és elolthatatlan, de rettentő szépségű tűzvész terjedne el az égen. S ez az égi tűzvész is ott tükröződött vörös visszfényének csillogásával a tavak, tocsogók és mocsarak felszínén mindaddig, míg a sötétség el nem fojtotta.

Az éjszaka súlyosan hullott a tájra, olyan súlyosan, mint az örökkévalóság komor s mozdulatlanságra kárhoztatott függönye. Síri csend borult a vidékre, mély és nyomasztó csend, melyet még a lombok és fűszálak mozgása, egyetlen bogárka zümmögése, vízből kisurranó hal csobbanása, egyetlen madár szárnysuhanása, erdőmélyi magányában pihenő egyetlen emlős hangja se zavart meg.

Voltak időszakok, mikor holdfény áradt el az évszázados bükkök, gyertyánok, tölgyek, diófák, babérfák és keskeny levelű mirtuszok, ciprusok, fenyők és óriási sequoyák koronáin, s elöntötte a szépséges pálmákat is, melyek a még meleg, de a régebbiekhez képest már hűvösebb éjszakákon fázósan remegtek, s türelmetlenül várták a reggelt és a napot.

Voltak azonban olyan időszakok is, mikor a sötét vagy a holdas éjszakák csendjét dörgés és ropogás zavarta meg, széltében-hosszában riasztóan betöltve az egész vidéket.

Akkoriban volt így, mikor megnyíltak a Föld régi hasadékai, s gőz- és füstgomolyagokkal vegyes, izzó láva áradt belőlük. Aztán dombocskákká és meredek kúpokká torlódott, melyek megkeményedésük után sötét és magas bazalt- és fonolitkúpok formájában emelkedtek ki a széles síkság közepén. Arról a helyről, ahol az átforrósodott föld alatti katlan csúf torkából izzó láva hömpölygött elő, minden élőlény vad és kétségbeesett igyekezettel menekült, messzire el az izzó pusztulás színhelyétől, elhagyva barlangját és odúját is, hogy soha többé vissza ne költözzön belé.

A lávaömlést kísérő s a sziklás hegycsúcsok oldalairól ezerszeres erővel visszhangzó dübörgés és dörgés még messze távolban is felriasztotta az alvó vadakat. Talpra ugrottak, s kétségbeeséssel a szemükben, fejvesztetten menekültek, vagy összebújtak a legsötétebb és legtávolabbi sziklaodúkban és repedésekben, ahová nem hatolhatott be a kráterek fölött óriási fáklyaként lobogó s az éjszakai sötétet gigantikus fényszóróként áthasító vörös fény legkisebb villanása sem.

Amilyen gyorsan megnyíltak a Földnek ezek a régi repedései, olyan gyorsan össze is zárultak. Az izzó láva megkeményedett, s eltömte a mély, torkolati nyílásokat. A lávadombok és lávakúpok körül hamar kizöldült a növényzet, amint kiadós esők vize érte. S az esők a feledés tengerébe sodortak minden borzalmat és rettegést is, ami az izzó lávaömléseket kísérte. Minden éppen úgy élt, mint azelőtt, nem tudva a régi borzalmakról, s nem törődve az esetleg megismétlődhető borzalmakkal.

A hegy lábánál növekedő oleanderek sűrűjéből nagy zajjal kirobogott egy Amphicyon.

Termetes állat volt, nagy ragadozó, mint a mai farkas, sűrű barna szőrzet takarta, csak a torka alatt világosabb ingmellel. Hosszú és vastag farkát maga után húzta, s hatalmas teste erős lábakon állt, melyek nem nagyon tűntek ki a gyors futásban, inkább nehézkesnek és ügyetlennek látszottak. Az ősrégi

ragadozók típusának egyik érdekes képviselője volt, melyben a kutyaféle s a medveféle ragadozók jellegzetességei keveredtek.

Elhagyva az oleandersűrűt, az Amphicyon a sziklákkal teli, mély medrű patak felé tartott, mely magasról, a hegyek közül csörgedezett le a völgybe.

Egy helyütt, ahol a patak medre jól kimélyedt, nagy, lapos kövön egy ma már kihalt fajtájú Tryonix nembeli teknősbéka sütkérezett. Bár átadta magát a napozásnak, mégis szünet nélkül figyelt, mert tudta, hogy erre kószál a vad Amphicyon, mely már sok társát átsegítette a túlvilágra.

Az Amphicyon nemrég telepedett meg itt. Egy tavacska közelében, ahol a szikla körüli szárazabb talajon néhány fenyő nőtt, egy kis sziklaüreget talált. Alaposan megszemlélte, s mert megtetszett neki, ez lett a vacka, ahonnét tolvaj útjaira indult.

Hamar felismerte a barlang előnyeit. A közeli tavacskához sok vad járt inni. Ezért bő választék akadt zsákmányban, s nem kellett fáradságosan üldöznie őket. Szomjukat oltani ide jártak az óriási Mastodonok, ezek a legnagyobb, kihalt, négyagyarú elefántok, a hatalmas Deinotheriumok, az ugyancsak elefánt külsejű ormányosok, melyeknek azonban rövid, kardszerű agyar meredt ki megnyúlt s lefelé görbülő alsó állkapcsukból. Ilyen óriásokat az Amphicyon természetesen nem mert megtámadni. Ugyanígy a hatalmas ősorrszavúkat is békén hagyta. Ezzel szemben sokszor rátámadt a Hyotheriumokra és a Choeritheriumokra, ezekre a kisebb ősdisznókra, melyek nagy kondákban járták az őserdőt, főként annak mocsaras és nedves részeit keresve. Néha a ritka és félénk őstapírt is zsákmányul ejtette.

Eleinte magányosan élt. De egy napon társat is hozott magával. Éppen olyan volt, mint ő, csak egy kicsit karcsúbb. Ettől az időtől kezdve aztán együtt vadásztak.

Vadászterületük azonban egyre romlott. A vad elkerülte barlangjuk környékét, s szomját oltani is máshova járt. Egyre

nehezebben jutottak zsákmányhoz, s már messzire kellett menniük utána. Nem voltak ügyes vadászok. Sok olyan tulajdonság hiányzott belőlük, melyek rettegett ellenséggé teszik a ragadozókat. Nehézkesek voltak, nem tudtak hatalmas ugrással rátámadni a kiszemelt áldozatra, sőt, kitartó gyors futással sem tudták üldözni. Ezért szűkösebb időkben, mikor nem akadt más zsákmány, a talált döggel is meg kellett elégedniük, vagy éhségtől űzve még a különböző erdei gyümölcsök összeszedésére is ráfanyalodtak.

Már néhány nap óta csak az egyik Amphicyon járt ki vadászatra. Annál buzgóbban látott neki feladatának.

Mikor látta, hogy a tó környékén semmi sem akad, amit megtámadhatna vagy csellel elejthetne, tovább ballagott.

Lassan és óvatosan kúszott a hegy lábánál, s gondosan megvizsgált minden bokrot, minden sűrű bozótot. De sehol se fedezett fel semmit.

Sikertelenségén feldühödve s éhségtől űzetve hirtelen megtorpant a gyors pataknál, mely mély völgyön át sietett le a hegyekből a síkság felé. Egy pillanatig határozatlanul állt, majd megindult a vízfolyással szemben.

Óvatosan haladt a parton s éberen figyelt, nehogy bezuhanjon a sebes folyású vízbe. A patak vígan zúgott és susogott a hatalmas sziklák között, melyeket áradása idején sodort le a hegyoldalról a hegy lábához.

Amint figyelmesen lépkedett, egyszerre egy óriási, csaknem egy méter hosszú, a kihalt Andrias nemhez tartozó szalamandra összezúzott tetemét pillantotta meg maga előtt. A tetem fennakadt egy kidőlt törzsön, mely keresztben feküdt a patak fölött. Tele volt zúzódásokkal, melyeket akkor szerzett, mikor a magas hegyekből lezúduló víz magával sodorta. Ezek az óriásszalamandrák csak a magas hegyek hideg vizeiben éltek, a sziklák vagy a szakadozott partok alá rejtőztek, s ott lestek a

férgekre, halakra és békákra. Ha aztán valamelyik óriás elpusztult, elkapta a víz sodra és magával ragadta. Vízesések lökték, örvények forgatták, s minden erős ütődés eltörölhetetlen sebet ejtett az állat tetemén.

Egy ilyen elpusztult, sebekkel borított óriásszalamandra teteménél állt meg a vad Amphicyon. Ilyesmit még sohasem látott. Ezért aztán csodálkozva állt meg előtte – majdnem olyan csodálkozással, mint sok évmillióval később egy öreg tudós az ősszalamandra egyik rokonának megkövesedett csontváza előtt, melyet a vízözönbe veszett gyermeknek vélt, s el is nevezte „homo diluvii testis“-nek, azaz „a vízözön emberi tanújáénak.

Az Amphicyon csodálkozása azonban nem tartott sokáig.

A partról a fatörzsre ugrott, s óvatosan kúszott rajta az óriásszalamandra testéig. Mikor végre odajutott, újból tüzetesen megszemlélte. Aztán lehajtotta a fejét és óvatosan beleharapott.

Alig mélyesztette bele a fogát, máris gyorsan visszakapta a fejét, és néhányszor megnyalogatta a szája szélét. Lassan visszakúszott a fatörzsön a partra. Nem ízlett neki az óriási kételtű hideg húsa, sőt undorítónak találta.

Az Amphicyon a partra érve nem tudta, merre induljon. Haladjon tovább ár ellen, vagy forduljon vissza, s inkább a széles völgy tavai és mocsarai környékén próbálkozzon a vadászattal? Mindegy volt, merre megy, csak az volt a fontos, hogy zsákmányt találjon.

Zsákmányra ugyanis sürgősen szüksége volt. Nemcsak magának, hanem annak a három éhes toroknak is, mely már türelmetlenül várja hazatérését.

Néhány hete már annak, hogy egy este a nőstény nem engedte be a kis sziklahasadékban sötétlő barlangjába. Ott hevert a bejárat közelében, és sötét, fenyegető morgással vicsorította éles fogsorát élettársára. A hím nem értette meg a nőstény furcsa viselkedését.

Csak annyit érzett, hogy ez a figyelmeztetés nem tűr ellentmondást.

Mikor a közelgő éjszaka hidege lassan már az egész testét átjárta, megint megkísérelte, hogy bejuthasson a meleg barlangba. De elegendő volt, hogy csak egy lépést tegyen előre, s abban a pillanatban az izgatott nőstény a barlang nyílásához ugrott, s fenyegetőn vicsorgó szájjal útját állta további lépéseinek. Ekkor aztán rájött, hogy ma már nem juthat be a barlangba. Lógó fejjel osont a legközelebbi cserjéshez, összegömbölyödött s hamarosan mélyen elaludt.

Mikor a hajnal világossága felébresztette, hiába csalogatta a nőstényt vadászatra. Minden hívására halk, de barátságtalan morgással felelt. Így a hím hosszú idő után ismét egyedül vadászott. Ha sikerült egy kis ősdisznót leütnie valahol a mocsarak

környékén, egy részét a helyszínen felfalta, a maradékot pedig elvitte a nősténynek. A barlangba azonban nem merészkedett be. Az ősdisznó maradványát ledobta a bejárat közelében és elfutott. Mire visszatért, már csak hűlt helyét találta a húsnak. Így ment ez kisebb változásokkal néhány napon át.

Egyszer, mikor megint hozott valamit a nősténynek vadászata eredményéből, látta, hogy az kint hever a barlang előtt. Először megállt, de látva, hogy párja nem viselkedik ellenségesen, sőt nyugodtan dorombol, felbátorodott. Lassan közeledett hozzá, készen rá, hogy bármelyik pillanatban meghátráljon, ha úgy hozza a szükség. A nőstény azonban most nyugodt volt, s közel engedte magához. S mikor kiengedte fogai közül a maradék zsákmányt, éhesen a húsra vetette magát s mohón falni kezdett. A hím odaheveredett mellé s nem vette le róla a szemét.

Mikor a nőstény jóllakott, a barlang felé indult. A bejárat előtt megállt, fejét visszafordította és buzdítóan felvinnyogott. A hím gyorsan talpra ugrott, s néhány hosszú ugrással mellette termett. Bizalmatlanul nézett a nőstényre, de hogy semmi ellenséges érzést vagy figyelmeztetést sem olvasott ki a szeméből, késlekedés nélkül beosont utána a barlangba. Először semmit sem látott. Csak mikor szeme megszokta a sötétet, akkor pillantott meg a barlang sarkában egy száraz fűcsomón nyöszörgő és ügyetlenül mozgó három kis szőrgubancot. Egy pillanatig meglepetten bámult rájuk, aztán hirtelen lehajtotta a fejét, hogy megnyalogassa őket. De a nőstény figyelmeztető morgását hallva hirtelen visszakapta a fejét. S mielőtt felocsúdhatott volna, párja félretolta, s leheveredett a kicsinyei mellé. Azok aztán odabújtak hozzá, s parányi szájacskájukat rátapasztották az emlőjére.

A hím ekkor kilőtt nyílként futott ki a barlangból, s a ragyogó napvilágra érve vidáman felcsaholt. Mély és rekedtes ugatása messze elhallatszott a környéken, behatolt a virágos rétekre s a mocsári növények közé, átszállt a víztükrök fölött, nekiütközött a

sziklafalaknak is, míg végül beleolvadt a végtelen őserdők magányos csendjébe.

Ettől a pillanattól kezdve az Amphicyon kétszeres igyekezettel gondoskodott a családjáról. Többnyire megint csak magányosan vadászott, mert a nőstény nem akart túlságosan messzire eltávolodni kicsiny és tehetetlen kölykeitől. Ezért aztán a hím ma is azon igyekezett, hogy mielőbb zsákmányt találjon s elvihesse kicsinyeinek, mert az életrevaló apróságoknak örökké ehetnékjük volt.

Abban az időben azonban nem ment könnyen a vadászat. Ha fel is fedezett valami zsákmányt, óvatosan a közelébe kellett kúsznia. Minden fortélyt kihasználva annyira meg kellett közelítenie, hogy néhány rövid ugrással elérje és legyűrje áldozatát. Most nem volt elég egy rejtekből figyelni, míg a nőstény odatereli a zsákmányt, s nem is kerülhetett a zsákmány elébe, amit a nőstény hajtott fel. Egyre nagyobb darabot kellett bejárnia a vadászterületén, sűrűségeken, magas füvön, vihar döntötte fák szövevényén kellett áttörnie, míg végre felfedezhetett és elejthetett valamit, amivel maga, a nőstényе s három kicsinye is jóllakhatott. S ha egyre nehezebben ment is a dolog, zsákmányt feltétlenül ejtenie kellett, akár itt, akár máshol.

Ezért nem tudta az agyonzúzott szalamandra mellett állva, hogy merre induljon, a vízfolyással szemben-e, vagy le a tavakkal és mocsarakkal teleszórt zöld síkság felé. Mikor azonban látta, hogy a patak völgye felfelé egyre szűkül s egyre meredekebb lesz, megfordult és a síkság felé indult.

Óvatosan lépkedett a patak partján. Kikerülte az útjában álló sziklákat, vagy ügyetlenül átmászott rajtuk, ha nem tehetett másként. Leérve a lejtőn, egy sűrű füzesben kúszott tovább a zöld sík közepe felé. Aztán hirtelen megállt, fülét hegyezte és feszülten figyelt. Valahonnét töredező ágak pattogását és meghajtó bokrok susogását hallotta.

Az Amphicyon egy sűrű bokor mögé húzódott s meg se moccant. Amint megállapította a zörgés és susogás irányát, lassan és óvatosan megindult felé. Hamarosan meglátta, hogy a sűrűségen egy csapat hatalmas Mastodon tör át s halad közeli itatója és fürdőhelye felé.

Egész halom hús vonult el itt az éhes Amphicyon előtt. A látvány egészen felizgatta, s arra ingerelte, hogy legalább az egyiküket zsákmányul ejtse, a tapasztalat viszont azt tanácsolta, hogy tartózkodjék a támadástól. S a megfontolás győzött az étvágyon. Az Amphicyon megvárta, míg a Mastodonok elvonulnak, aztán maga is folytatta útját.

Kikerülte a sűrűségeket, virágos réteken haladt át, kitért egy óriási Deinotherium-pár útjából, árnyas őserdőkön csörtetett keresztül, míg aztán egy százéves tölgy törzse mögé rejtőzve megállt egy mocsár szélén, melyet magasra nőtt erdei káka és

szittyó, kálmos és nád széles sávja övezett. Innét látta, hogy a mocsári növényzet buja sűrűjében egy őstapír, a Palaeotapirus legelészik. Fiatal, még fejletlen példány volt, nagyszerűnek ígérkező zsákmány a vadászaton járó ragadozónak.

Az Amphicyon azonban az őstapírt se támadta meg. Csak sokáig nézte, várva, nem jön-e ki a tapír a mocsárból, s nem indul-e be az erdőbe. De az nyugodtan legelészett, s inkább befelé távolodott a mocsár partjától. Az Amphicyon izgatottan csapkodott hosszú farkával, látva, hogy zsákmánya egyre messzebb kerül tőle. Utána nem mehetett, mert túlságosan nehéz és ügyetlen volt ahhoz, hogy megkísérelje lebírni az őstapírt a mocsár partjának veszedelmes és ingatag talaján. S ekkor, talán a támadás lehetetlen voltának felismerése miatt, halk vinnyogás tört fel a torkából. De ez is elég volt ahhoz, hogy az őstapírt a ragadozó jelenlétére figyelmeztesse. Felkapta a fejét, s arrafelé figyelt, amerről a vinnyogás hallatszott, s mikor pillantása a leskelődő ragadozóra esett, hirtelen megfordult és eltűnt a mocsár zöld dzsungelében.

Alig tűnt el az őstapír, a csalódott Amphicyon is ügyetlen futásnak eredt. Kitartóan futott a mocsár mentén, semmire se figyelve, csak mindig előre, előre.

Mikor végre megállt, oldala szabályos ütemben emelkedett és süllyedt a lihegéstől, s nyitott szájából mélyen lelógott hosszú, vörös nyelve.

De nem pihent sokáig.

A közeli sűrűből felhangzó kétségbeesett és panaszos vinnyogás hirtelen felrázta fáradtságából, s máris berontott a csalitba. Átgázolt az indák és ágak szövevényén, s mikor egy kis tisztáshoz ért, hirtelen megtorpant.

Látta, hogy egy elejtett Hyotherium, ősdisznó mellett egy vicsorgó pofájú Simocyon áll szilárdan és felmagasodva, mint valami kőszikla. A bozóton áttörő Amphicyon zaja valami rosszra

figyelmeztette a Simocyont. Felkészült tehát, hogy szembeszáll a veszedelemmel, s kíméletlenül megküzd a zsákmányáért, ha szükség lenne rá. Vicsorgó pofával és vad morgással fogadta az Amphicyont.

Annak azonban semmi kedve se volt a harchoz. Tudta, hogy a Simocyonnal szemben nem sokra megy, mert éppen olyan erős, mint ő, s emellett még fürge is, mint minden igazi ragadozó. Bár neki is felborzolódott a szőre, fogait vicsorgatta és fenyegetőn morgott, mégis lassan visszahúzódott a sűrűbe, s végül el is tűnt benne.

Miközben a Simocyon jól megtömte éhes gyomrát, az Amphicyon odébbállt, hogy másutt próbáljon szerencsét. Óvatosan kúszott a rét szélén, az azt keretező bükkerdő árnyékában keresve fedezéket. Figyelmesen megnézett mindent maga körül, de egy vén és szarvatlan Aceratheriumon kívül semmit se fedezett fel. Azt azonban messze kikerülte, mert a vén ősorrszarvúk mindig veszedelmeseknek bizonyultak.

A nap már égetni kezdett, s az egész vidék izzó kazán módjára ontotta magából a forróságot. Az Amphicyon hirtelen kínzó szomjúságot érzett.

A környéken átfolyó kis folyócska felé fordult. Amint megállt a parton, szomjasan kezdte lefetyelni a vizet. Észre se vette, hogy gyors jövetelével egész sereg apró Prolebias halacskát riasztott meg, melyek az átmelegedett parti vízből sietve menekültek a mélybe.

Szomját oltva megindult a folyócska partján. Futása közben a víz tükrén nyomát követő árnyéka seregnyi pisztráng nagyságú lazacféle Thaumaturust riasztott fel. Megijesztette a leskelődő Protothymallusokat, őspéreket, s a mély vízbe kergette a cigányhalakat, koncérokat és küszöket is. Még egy hatalmas csuka is rémülten tűnt el a mélyben.

Az Amphicyon hirtelen megállt, és meredten nézte a folyócska túlsó partját. Egy furcsa Macrotherium haladt lassú lépésekkel az erdő fái közt.

Csakugyan különleges állatnak számított. Elkorcsosult hátsó részű és hátsó végtagú patás állat volt. Végtagjai ujjait nem borította pata, mint a többi patásokéit, hanem mélyen behasított, furcsa, erős karmokkal voltak felszerelve, melyek tulajdonképpen az ujjak megváltozott utolsó perceiből alakultak ki.

A Macrotherium lassan lépkedett a fák közt, s az éhező étvágyával tépkedte a buja növényzet nedvdús leveleit. Karmos lábával néha belevájt a talajba, míg meg nem találta a keresett gumót vagy édes gyökeret, amiből szintén szívesen falatozott.

Az Amphicyon sóváran figyelte a nagy, de fegyvertelen állatot. Csak ritkán akadt össze vele kóborlásai során, mert igen kevés Macrotherium élt a környéken. De ha mégis belebotlott, könnyen legyőzte, s egy időre vége volt az éhezésnek és nyomorgásnak.

Ma azonban nem sikerült a vadászat.

A nap folyamán már másodszor került eléje olyan nagy állat, melyet könnyen legyőzhetett volna, de mindig valami akadály állta az útját: az őstapírnál a feneketlen mocsár puha, veszedelmes talaja, itt pedig a folyócska árja. Bár a folyócska nem volt széles, az ügyetlen ragadozó mégse merte átugrani. Zavarában ide-oda futkározott, többször is ugrásra készülődött, de végül mégis félénken meghátrált, mert attól tartott, hogy a hullámok közt leli halálát.

Az Amphicyon egyszerre vadul felvonított.

Az állat dühös vonítása magára vonta a Macrotherium figyelmét. Szemében rettegéssel pillantott az éhes ragadozóra. S mikor első ijedségéből magához tért, nevetséges, kalimpáló futással inalt be az őserdőbe, s pillanatok alatt eltűnt.

Mialatt a folyócska partján az Amphicyon panaszos vonítással kesergett eltűnt zsákmánya miatt, a mély víz fenekén egy Palaemon rák – melynek mai utódai a patakok, folyók és tavak édesvizét a tenger sós vizével cserélték fel – éppen az utolsókat falta áldozatából. Annyira elfoglalta a lakomája, hogy észre sem vette az üveges pikkelyű vad Amia hal közeledtét. A hal sötétzöld teste megvillant a vízben, s mielőtt a szerencsétlen rák felocsúdhatott volna, már el is tűnt a hal fogakkal felfegyverzett szájában. Mikor az Amphicyon panaszos vonítása elhalt, s távoztakor a folyócska színén megmozdult az árnyéka, a hal teste újból megvillant, és sebesen eltűnt a mélyben.

Az Amphicyon egy ideig még a folyócska partján ügetett. Aztán hirtelen eltért a parttól, s a közeli tó melletti virágos rét felé igyekezett. A tó felszíne olvadt ezüstként csillogott a vakító napsugarakban. Partját világoszöld, buja mocsári növényzet és terjedelmes csalit keretezte, mely mögött hatalmas erdőségek emelkedtek. A százesztendős fák törzseit szinte befonta a sok felkúszó lián. Megragadtak minden bütyköt, minden ágat, csakhogy mielőbb feljuthassanak magasra, egészen a koronáig, a

fény beláthatatlan tengerébe s a napsugarak forró záporába. Azokon a helyeken, ahol az őserdő a partig nyúlt, egész gyönyörűséges pompája benne tükröződött a kristálytiszta vízben, s addig villogott, addig ragyogott, míg a nap nyugatra nem hajlott.

A rengeteg rovar zúgása és cirpelése végigkísérte a virágos réten haladó Amphicyon minden lépését. A napsugarak izzásában sütkérező, apró, tarka gyíkocskák elmenekültek előle és elbújtak a kövek alatti hézagokban. A szöcskék hatalmas ugrásokkal tértek ki az útjából, s a sok sáska zúgó repüléssel menekült előle. Ahová erős lába ledobbant, a füvek kardszerű levelei s a növények szárai megdőltek, virágjaikról a zöld és barna poloskák lehuppantak a földre, s a döngő dongók, karcsú darazsak, virágportól maszatos méhek és tarka legyek, sőt néha még a nagy és pompás színezetű pillangók is elszálltak.

Az Amphicyon elérte a tavat.

Addig haladt a parton, míg a hegyekből idecsörgedező sok patak egyikének torkolatánál egy homokzátonyt talált.

A homokzátonyon néhány Diplocynodon, őskrokodil sütkérezett. Szorosan az átforrósodott homokhoz lapulva melengették hosszú testüket. Zöldesbarna, vastag lemezekkel borított testükről mint mohával és zuzmóval borított vén fák durva kérgéről verődtek vissza a napsugarak. Mialatt körülöttük zajlott, zsivajgott az élet, ők maguk kényelmesen és nyugodtan szunnyadoztak.

Az egyik őskrokodil hirtelen kinyitotta a szemét, s a vizet figyelte. Egy pillanatig meredten bámult valami sötét tárgyat, mely könnyedén lebegett a vízen. Mikor rájött, hogy az egy óriási szalamandra teteme, melyet a patak sodort le a hegyekből a tóba, hogy itt a mocsaras fenék hordaléka elborítsa, gyorsan a vízbe vetette magát, hogy a dögbe belekóstoljon.

A kövér falat a többi őskrokodilt is csábította. Azok is belehuppantak a vízbe, s a dög felé igyekeztek. Nagy küzdelem

kerekedett, miközben a tó nyugodt felszíne vadul felörvénylett. A víz magasra csapott, s úgy habzott, mintha forrna. Egy – már rég kihalt – kacsafajta serege gyorsan felkerekedett és sebes szárnycsapásokkal repült a tó nyugalmasabb zuga felé. Néhány, ugyancsak már kihalt fajtához tartozó, gyönyörű hattyú is nyugtalankodni kezdett az őskrokodilok hangos veszekedése miatt. Nyakukat kinyújtva sziszegtek, de aztán nyugodtan tovább úsztak a part felé. Hanem mikor megpillantották az ott ivó kétszarvú Diceratheriumot, ősorrszarvút, s mögötte a sűrűségben kúszó vad Amphicyont, gyorsan irányt változtattak, s a tó közepe felé igyekeztek, egyre messzebb, egyre távolabbra. Mind jobban beleolvadtak a messzeségbe, s már nem lehetett megkülönböztetni őket a tündérrózsák hófehér pontjaitól.

Az Amphicyon még mindig a sűrűben tört előre. Még mindig nagy éhséget érzett, s még mindig nem jutott hozzá, hogy jóllakottan s a kicsinyeinek szánt szép darab hússal térjen haza a barlangjába.

Amint így törtetett a sűrűben, hirtelen valami csapásra bukkant.

Megállt, fejét a földre hajtotta, s gondosan megszaglászta a puha talajba bemélyedt nyomokat. Aztán felkapta a fejét és figyelmesen szimatolt.

A tó partján két kis őzcsapat oltotta a szomját; ezek a kecses kis állatok voltak a földön megjelent szarvasfélék egyik első példányai. Egyik oldalon néhány mai dámszarvas nagyságú Palaeomeryx ivott, a másik oldalon néhány mai őz nagyságú Dicroceros. A Palaeomeryxek fejét nem díszítette agancs, s a Dicrocerosoknak is csak a hímjei hordtak egyszerű, kis agancsot, melyet sohasem vetettek le, s egész életük folyamán a fejükön viseltek. Kis szájukból hosszú, kardszerű szemfogak meredtek ki, hasonlók ahhoz, amilyennel a mai pézsmaszarvas büszkélkedik.

Az Amphicyont felizgatta az ivó Palaeomeryx- és Dicroceros-csapat látványa. De tapasztalata győzött hirtelen kerekedett támadó kedvén.

Eléggé tapasztalt volt már, s tudta, hogy nem ronthat rájuk hirtelen, mert a gyors állatok megtámadásához lassú és ügyetlen.

Azt is tudta, hogy ha letér a csapásról s elrejtőzik a sűrűben, a mit sem sejtő őzek, szomjukat oltva ezen a csapáson térnek majd vissza az őserdő magányába. Csak ilyen esetben járhatott szerencsével a vadászat.

Ezért egy darabon visszaosont az ösvényen. Mikor egy sűrű bokrot talált, elbújt mögé és türelmesen várakozott.

Amint az őzek szomjukat oltották, egy ideig még ott maradtak a parton. Némelyikük leheveredett az első bokor árnyékába és pihent. A többiek kíváncsian nézegették a dús füvet és egyéb növényzetet, s ha valami különlegesen csábítónak látszott, nem tudtak ellenállni, hogy bele ne kóstoljanak.

A tó csendes felszíne hirtelen felörvénylett, s egy kövér domolykó vetette fel magát egy üveges pikkelyű, megnyúlt szájában rengeteg éles foggal felfegyverzett vad ragadozó hal elől.

Nagy ívben suhant el a víz fölött, majd gyenge csapódással visszahullva ismét eltűnt a mélyben. A víz elsimult, s a mozdulatlan víztükör békésen mosolygott a derült idő napsugaraiban, mialatt a sötét mélyben a ragadozó hal folytatta a kövér domolykó üldözését.

A víz színére szökkent hal az őzek békés pihenését is megzavarta.

A félénk Dicrocerosok összeverődtek, és egymás után igyekeztek a sűrű felé. A Palaeomeryxek is követték őket.

Amint a sűrűség széléhez értek, a vezető hím rátért az ösvényre, s már el is tűnt a bokrok sűrűjében. A többiek utána.

Nyugodtan haladtak az ösvényen, melyet ők s a többi állatok az idők során kitapostak, naponta ezen az úton haladva kedvelt itatójuk felé, hogy ott a szomjukat oltsák. Nem sejtették, hogy ez az ösvény ma nem biztonságos, hogy a vad Amphicyon véletlenül felfedezte őket, s most itt rejtőzik valahol és les rájuk.

Az Amphicyon résen volt. Látta az elhaladó Dicrocerosokat, s szünet nélkül feszülten figyelte őket. Még jobban a földre lapult s még jobban behúzódott a bokor sűrű ágai alá. Meg se moccant, pedig egész lényét átjárta az izgalom s a türelmetlenség.

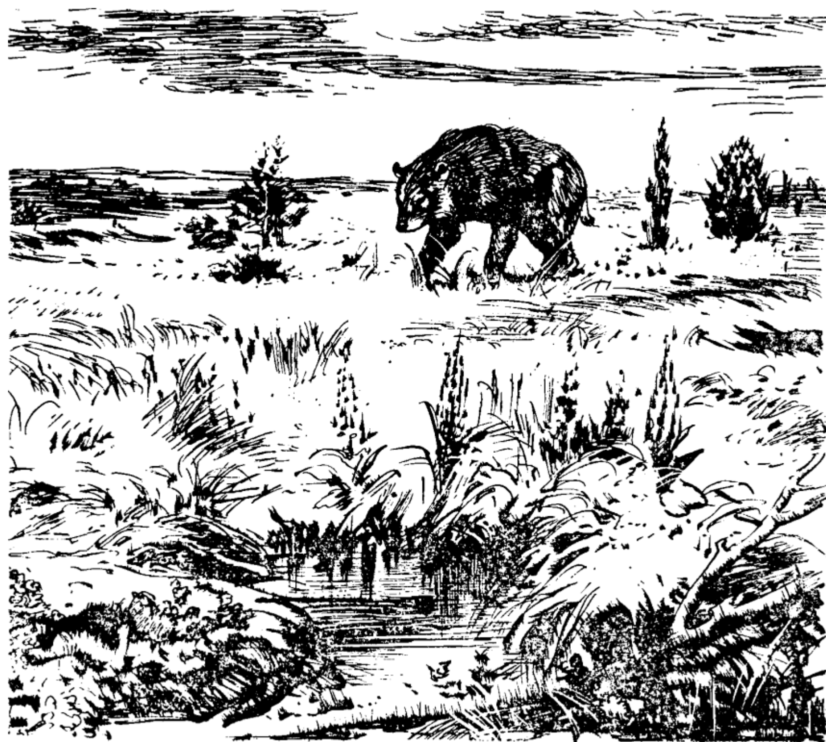
A vezető hím néhány társával együtt már elhaladt a leskelődő Amphicyon előtt. Mikor aztán egy nőstény következett a sorban, hirtelen szétnyíltak a bokor ágai, s a felbukkanó Amphicyon talpával máris a földre döntötte. Még mielőtt felocsúdhatott volna, lágy torkába behatolt az ellenség hatalmas fogsora.

A megtámadott nőstény halálhörgése s a vad Amphicyon hirtelen felbukkanása megrémítette a többi őzet. Az elöl haladók szemükben rettegéssel rohantak tovább az ösvényen. A hátul jövők észveszetten ugrottak be a sűrűbe, mely kegyesen befogadta és eltakarta őket. Az ösvényen csak a ragadozó maradt az áldozatával.

Míg a menekülő őzek okozta recsegés-ropogás el nem csendesedett a sűrűben, az Amphicyon felborzolt szőrrel állt áldozata mellett. Torkából halk, rekedtes morgás tört elő.

Mikor aztán minden elcsendesedett, a ragadozó bevonszolta zsákmányát a sűrűbe és sokáig lakomázott belőle. Végre jóllakott, a bokrok szétnyíltak, s az Amphicyon ismét kilépett az ösvényre. Véres szájában ott lógott a húsmaradék, amit nőstényének és kicsinyeinek akart hazavinni.

Nehézkesen haladt az ösvényen az őserdő felé. Mikor odaért, beleolvadt az árnyékba, s szünet nélkül sietett egyre tovább, egyre előre a hegy lába felé, ahol a sziklabarlangban a nőstény és éhező kicsinyei már türelmetlenül várták a visszatérését.

A most következő események körülbelül 10–15 millió évvel ezelőtt játszódhattak le valahol a mai olaszországi Monte Bambol-i barnaszénmedence környékén, Firenze városa közelében.

1958. augusztus 2-ának éjszakáján történt, hogy egy fiatal bányász 200 méter mélységben fontos leletre bukkant: a felső miocénkori barnaszénrétegben megtalálta a kihalt emberszabású majom az *Oreopithecus* csontvázát. Nagy fáradsággal és J. Hürzler svájci paleontológus szakszerű segítségével, aki éppen itt gyűjtötte az emberszabású majmok maradványait, sikerült a csontvázat nagy darabokban kiszabadítani a szénrétegből és sértetlenül a felszínre vinni. A lelet nemcsak a közvetlen környéken, hanem hamarosan külföldön is nagy izgalmat keltett. A sajtó is

foglalkozott vele. ,,15 millió éves ősembert fedeztek fel“, „Kőszénkori ember feltárt csontváza" és egyéb hasonló című cikkeket hoztak a napilapok s a képes folyóiratok 1958 augusztusát követően. Vajon ezeknek a cikkeknek a tartalma is olyan szenzációs volt, mint a címük? De ne foglalkozzunk most a szenzációs cikkek tartalmával, hanem térjünk máris a tényekre. Elmondhatjuk, hogy csakugyan az utóbbi idők egyik legjelentősebb paleontológiai leletéről volt szó, csakugyan olyan felfedezésről, mely sok újat hozott az ember fejlődési őstörténetének megfejtésére és megmagyarázására vonatkozóan, ha magát az Oreopithecust, ezt a felső miocénban élt emberszabású majmot nem is tekinthetjük az ember állati (majom) ősének. Kiderült azonban, hogy az Oreopithecus, mint ahogyan azt csontjainak egyes jellegzetességei tanúsítják, nem volt már az őserdők jellegzetes s a fákon való élethez idomult lakója. Inkább azt feltételezhetjük, hogy a bokros és fás, nyílt steppéken élt, hogy alakja kiegyenesedettebb lett, keze és lába pedig körülbelül egyforma hosszúságúra nőtt. Az erdőnek a bokrokkal és fákkal csak ritkán benőtt steppére történt felcserélése, a kiegyenesedettebb alak, a végtagok megközelítően egyforma hosszúsága, mindez (természetesen még más egyebeken kívül) világosan mutatja, hogy már a miocén végén megjelentek az emberszabású majmok között olyan típusok, melyek ama fejlődési út kezdetén állnak, melynek végén aztán megjelentek az első emberi lények.

A FEKETE INGOVÁNY

Bokrokkal és magányos fákkal tarkított füves, hullámos rónaság húzódott a messze látóhatárig.

A síkság egyik részén kis domb emelkedett, melynek fél oldalát meredek, hasadékos sziklafal szegte. Csak néhány tüskés bokor kapaszkodott erősen a sziklarésekbe hosszú, kemény s vékony gyökerével.

Az egész táj csendes volt, szinte élettelen, mint egyébkor is az új nappal születése előtt.

A hold elsápadt, a keleti égbolton feltűnt a nap, s fénnyel és meleggel árasztotta el a tájat. A sűrű fűben felébredt a sok-sok rovar, s a rengeteg szöcske, tücsök és sáska is belekezdett panaszos, nyekergő dalába. Itt-ott tarka pillangók csapongtak, de csak rövid ideig úsztak libegve a levegőben, aztán leültek valami levélre, s szárnyukat kitárva melegedtek az áradó napfényben. Gyors és rövid repülés után a nagy és csillogó legyek is leültek a virágokra és melengették magukat. A zűrzavaros összevisszaságban heverő sziklák egyikére felkúszott egy zöld gyík, s szemével hunyorgatva, mozdulatlanul feküdt a napon.

A sziklahasadék nyílásából furcsa teremtmény bújt elő.

Hátával a sziklának támaszkodott, s tekintetét némán körülhordozta a környéken.

Sokáig, nagyon sokáig szemlélődött így.

Teste csupa bolyhos szőr volt, szeme mélyen megbújt valami sűrű szemöldökkel benőtt tetőcske alatt, lapos orra pedig alig állt ki majomszerű arcából. Keze már rövidebbnek, lába pedig hosszabbnak és erősebbnek látszott.

Ásított.

Nyitott szájában megvillant erős fogsora, melyben főként a szemfogak nőttek nagyra és hosszúra.

Hirtelen felrezzent nyugalmából. Néhány lépést tett előre, majd megállt a sziklapárkány szélén. Félig kiegyenesedve állt, s meredten nézte a füves rónát, ahol éppen a háromujjú Hipparion lovacskák nagy csapata nyargalt. Feszülten figyelte őket, míg el nem tűntek valahol a kékesen ködlő messzeségben.

A Hipparionok már rég eltűntek a távolban, de a sziklán még mindig mozdulatlanul állt az Oreopithecus, ez a furcsa, de mégis figyelemreméltó emberszabású majom, az emberi fejlődés vonalának egyik útjelzője.

Sokáig tartott, míg az őskori emberszabású majmok közt feltűntek ezek a típusok, melyek további fejlődésük során elvezethettek az emberig, addig a teremtményig, melynek jelentős ismertető jegyei a kiegyenesedett termet, az ész és a munka. Hogy az ember az állatvilág birodalmából ered, afelől ma már a legkisebb kétségünk se lehet. Az se kétséges, hogy az ember valamelyik őskori emberszabású majomból fejlődött ki. S habár sok ilyent ismerünk, csakis azok jöhetnek szóba, melyek végleg elhagyták az őserdőt s a füves steppén folytatták az életüket, végleg felhagytak a fákon való életmóddal, s a steppén elkezdtek kizárólag a hátsó végtagjaikon, azaz a lábukon járni. A történelem előtti ember fejlődésében végtelenül fontos pillanat volt az, mikor valamelyik emberszabású majom kiegyenesedett, s végtagjai kezekké és lábakká különültek, hogy ettől a pillanattól kezdve a kéz csak fogásra, a láb pedig csakis mozgásra, haladásra szolgáljon. Az agy kifejlődése s az állkapcsok és fogazat kifinomodása, ugyanúgy, mint az arc állati vonásainak elsimulása, már csak következménynek, bár elkerülhetetlen és szükséges következménynek számított. Ilyen emberszabású majom, melyben megvoltak mindezek az előfeltételek, s ezért utódai révén

elvezethetett egészen az első emberi lények kialakulásáig, ilyen volt az Oreopithecus is.

Az Oreopithecus még mindig mozdulatlanul állt a sziklán, és meredten figyelte a tájat. Megbámulta a legelésző gazellanyájat, figyelte az egyre szimatoló s az ellenség elől minden pillanatban megfutamodásra kész állatokat. S mikor aztán valamitől megriadva azok is elrobogtak valahova messzire innét, az Oreopithecus megfordult és eltűnt a sziklahasadékban.

De csak egy pillanatra tűnt el odabent.

Hamarosan újból kijött, s utána néhány hasonló alak is előbújt. Köztük egy nőstény is a kicsinyével.

Csacsogó csevetelással másztak le a meredek szikláról. A kis horda élén a legnagyobb hím haladt, az, amelyik elsőnek bújt ki a sziklahasadékból s hosszasan figyelte a tájat.

A zöld gyíkocska, mely már reggel óta napozott egy lapos sziklán a sziklafal tövében, felébredt szendergéséből, és gyors futással próbált menekülni. A sűrű fű azonban megakadályozta benne, hogy eltűnjön, s így elég volt, hogy az egyik Oreopithecus néhány ingatag lépést tegyen, s már el is kapta a gyíkocskát. Mohón beleharapott, s pillanatok múlva már ínyenc módon nyalogatta a szája szélét.

Közben már mindnyájan lejöttek a sziklafokról, s óvatosan lépkedtek a füves síkságon, egyre azt figyelve, hol akadna valami harapnivaló. Egyikük egy nagy szöcskét fogott, a másik valami gyümölcsöt tömött magába egy kis bokorról, a harmadik egy egeret akart elfogni, mely könnyelműen messze elkalandozott a lyukától. A madárfészkeket se kímélték, ha rájuk bukkantak a földön, a fűben vagy a bokrok ágainak sűrű szövevényében.

Hirtelen fekete felhő borította be az égboltot, még a napot is eltakarta. Az Oreopithecusok felhagytak az eleség kutatásával, nyugtalanul figyelték az elsötétült eget s a csendet, mely hirtelen

körülfogva őket nyomasztóan nehezedett mindannyiukra. Gyorsan megfordultak, s ahogy csak tudtak, siettek vissza a sziklaszirthez.

Már nem voltak messze tőle, mikor hirtelen zegzugos villám hasította át a fekete felhőket és megdördült az ég.

Aztán egymást érték a villámok, s mennydörgés mennydörgést követett.

A szél is megindult, egyre erősödött, míg valóságos szélvihar kerekedett, mely kiszaggatta a fűszálakat, s rengeteg port hozott magával karjaiban valahonnét az ismeretlen messzeségből.

Az Oreopithecusok hordája azonban már ott állt a sziklafok előtt, s a legerősebbek már igyekeztek is fel a keskeny és meredek ösvényen, félrelökve az útjukat akadályozó gyengébbeket.

Ebben a pillanatban hullottak le a fekete felhőkből az első esőcseppek, aztán egyre sűrűsödtek, míg végül hatalmas felhőszakadásban egyesültek, mely az erős szélben ostorcsapásként verte a sziklát s a rajta kúszó utolsó Oreopithecusokat.

Egyiküket, egy alig fejlett hímet a felhőszakadás s a szélvihar hatalmas ereje szinte letépte a szikláról. A nedves és sikamlós sziklafal mentén zuhant lefelé, s hiába próbált megkapaszkodni valamiben. Végre fennakadt egy tüskés bokor ágai közt, de az nem bírta el a terhét, leszakadt, s a tenyerén sok apró sebből vérző, szerencsétlen Oreopithecusszal együtt zuhant tovább a mélybe.

Az Oreopithecus tompa dobbanással ért földet. Szerencsére ügyesen a négy lábára esett, mert még sok, őseitől örökölt tulajdonságot őrzött meg magában. Mégis, kissé felhorzsolta az egyik lábát egy éles kőben. Így aztán nem is ugrott fel olyan fürgén, mint máskor, sőt, kissé sántított is, mikor nagy fáradsággal újból felkúszott a sziklára.

Ezúttal azonban sikerült feljutnia.

Gyorsan besurrant a nyíláson a szikla mélyébe, ahol egy kis barlangban már ott szorongtak egymás mellett megrémült s félig jóllakott társai.

Múltak az órák, s az Oreopithecusok nem tudtak kibújni rejtekükből. A vihar már elcsendesült ugyan, de még mindig ömlött az eső.

Aztán felszakadoztak a felhők, újból kisütött a nap. Minden élőlény, mely a hirtelen kitört vihar elől elrejtőzött, most ismét előbújt, s ott kutatott, mászkált a fűszálak, lombok és ágak között. Körös-körül mindenütt újra felhangzott a tücskök, szöcskék és sáskák nyekergő muzsikája, a legyek, darazsak és dongók ismét ott röpködtek virágról virágra, s a nagy, színes pillangók is libegve szálltak a tiszta, illatozó levegőben.

Az Oreopithecusok is kijöttek sziklabarlangjukból.

Megint ott kóboroltak a környéken, valami jó harapnivalót keresve. Gyakran felkapták a fejüket s körülnéztek, hogy már messziről észrevegyenek mindent, ami veszedelmet hozhat rájuk. Veszedelemben nem is volt itt hiány, a legnagyobb azonban a kegyetlen ragadozók képében mutatkozott, melyekkel szemben teljesen tehetetlenek voltak. Csak az az egyetlen körülmény, hogy a ragadozót már messziről észrevették s kétségbeesett meneküléssel felkúszhattak valami meredek sziklára vagy magas fára, ez menthette meg őket a borzalmas haláltól.

Az Oreopithecusok otthonául szolgáló sziklameredélytől jó messzire hatalmas mocsár terült el. Tulajdonképpen terjedelmes tőzegláp volt, ott is veszedelmes, ahol egészen benőtte a zöld moha, a sás s az egyéb mocsári növényzet. Sőt, tulajdonképpen ezeken a helyeken volt a legveszedelmesebb, mert ha valami odalépett, tüstént feneketlen sírba süllyedt. A mocsár vizéből helyenként a Chamaecyparis s a Taxodium családjába tartozó, sok léggyökerű, tűlevelű fák emelkedtek ki, s itt-ott néhány

lomblevelű is, mint a somféle Nyssa, egy-két mocsári vagy erősen vizet kedvelő tölgy, jávor és topolyfa, valamint magnólia. A fákat rengeteg lián fonta be, magasba törve, fel a koronához, hogy napközeibe jussanak. Az egyes tavacskákat gyékény és nád szegélyezte, vizük felszínét pedig a vízirózsák nagy, kerek levelei és pompás virágai borították el. Csendes estéken, mikor a sötétség elárasztotta az egész tájat, a vízirózsák levelein megkezdődött a Palaeobatrachusok családjába tartozó békák brekegő koncertje. A szárazabb helyeken pálmák is növekedtek, s helyenként kicsiny, de gyönyörűséges ligeteket alkottak.

Szép része volt ez ennek a vidéknek, szép, de veszedelmes része. Csak a Palaeotapirusok családjába tartozó őstapírok bolyongtak erre félelem és veszély nélkül, mert a tapírok már ősrégi idők óta mind ilyen mocsaras vidéket választottak maguknak otthonul.

Az Oreopithecusok hordája folytatta bolyongását az eleség után, mely már régóta nem volt kizárólag növényi, mint azelőtt az őserdőben élő emberszabású majmoké. Az Oreopithecusok a füves rónaságon nehezen is találtak volna annyi növényi táplálékot, mint az őserdei emberszabású majmok, melyek minden évszakban tudtak és tudnak is mindenütt elegendő fiatal hajtást és gyümölcsöt találni. Ezért azoknak az Oreopithecusoknak, melyek az őserdőt a füves, bokros és kevés fával váltakozó síksággal cserélték fel, a kevés növényi táplálékot húsos táplálékkal kellett kiegészíteniük, majd egyre inkább rátértek a húsevésre. De hogy mindegyiküknek jusson belőle elegendő, mind nagyobb területet kellett bejárniuk utána.

Ezért aztán ma is jó messzire elkóboroltak otthonuktól, a sziklacsoporttól.

Eredetileg másfelé készültek, de egy hatalmas Mastodonokból álló csorda, mely valahová a távoli folyó partja felé igyekezett,

keresztezte az útjukat, úgyhogy anélkül, hogy sejtelmük lett volna róla, az óriási tőzegláp szélére, annak is a legveszedelmesebb csücskéhez jutottak.

Az egyik Oreopithecus, az, amelyik a sikláról leesve megsértette a lábát, valamicskét elmaradt a hordától. A hosszú bolyongástól már sajgott a lába, úgyhogy semmire se vágyott, s legjobban szeretett volna visszamenni a sziklabarlangba, ahol jól kipihenhetné magát. De megszokta már a hordát, ezért szünet nélkül követte a nyomát, s ha nem is érte egészen utol, közellétének tudata megnyugtatta. Kerülte a magányt, megszokta a társas életet, amely ismét egyik lényeges előfeltétele az emberré fejlődésnek.

Így lépkedett lassan a társai után, s észre se vette, hogy nem messze előtte a magas fű hullámzani kezdett.

Még néhány csoszogó lépést tett előre, aztán hirtelen megpillantotta az előtte álló Amphicyont. Nagy ragadozó volt, félig farkas, félig medve külsejű.

Megálltak egymással szemközt, egyik támadásra készen, a másik kétségbeesve és rémülten.

Az Oreopithecus torkából hirtelen rekedtes kiáltás tört fel. De a hang érdes volta sem leplezhette a benne rejlő félelmet. Az Oreopithecusnak már volt elegendő tapasztalata, hogy tudja, bajba került, s az életéről van szó.

Ebben a pillanatban minden igyekezete arra irányult, hogy mindenáron mentse az életét. Ezért habozás nélkül futásnak eredt.

Hordájához nem szaladhatott. A ragadozó elvágta az útját. Félreugrott tehát, s a mocsár felé menekült.

Nem tudta, hová fut, azt se tudta, talál-e ott védelmet. Csak annyit érzett, hogy lábai alatt egyre jobban inog a föld. Ez megzavarta. Ahányszor a föld szőnyegén futott, sohasem érzett ilyen furcsa és kellemetlen ingást.

Nem volt azonban más választása. Egyre előre kellett rohannia, mert a háta mögött már ott vicsorgott a nehézkes ragadozó fogsora, s ha üldözője nem is volt valami gyors, annál kitartóbbnak bizonyult a futásban.

A megrémült Oreopithecus egyre csak előre rohant.

De már nem sokáig. Tulajdonképpen csak néhány lépést tett tovább, mikor érezte, hogy mélyen belemerül az iszapba, s egyre mélyebbre és mélyebbre süllyed. Torkából kétségbeesett ordítás tört fel, vadul vergődött, de kinyújtott keze az üres levegőt markolta.

Minél jobban csapkodott és vergődött, annál mélyebbre süllyedt a fekete iszapban. Már a melléig ért, pillanatok múlva már a nyakáig, s mire a vad Amphicyon odaért, teljesen eltűnt a tőzegláp iszapjában. Csak néhány nagy buborék szállt fel a mélyből, aztán elsimult az iszap felszíne, s ha nem látszott volna a tőzegláp zöld szőnyegén egy fekete folt, mindenki azt hihette volna, hogy semmi se történt.

Mialatt az Amphicyon dolgavégezetlenül távozott, s valahol messze az egész Oreopithecus horda kétségbeesetten menekült, egyikük egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedt nedves, fekete sírjában.

Történetünk ezúttal Dél-Afrikába vezet bennünket, s valamikor a pleisztocén kezdetén játszódhatott le. Akkor éltek itt az úgynevezett Australopithecusok, melyeknek első típusait *(Australopithecus africanus)* Raymond A. Dart anatómiaprofesszor, a johannesburgi Witwatersrand Egyetem tanára fedezte fel. További megismerésük tekintetében elsősorban Robert Broom, J. T. Robinson, L. S. B. Leakey és mások szereztek később nagy érdemeket *(Plesianthropus, Paranthropus, Telanthropus, Zijnanthropus* stb.). Mindezek a dél-afrikai Australopithecusok a legutóbbi idők legnevezetesebb paleontológiai leletei közé számítanak. Összefüggő erdők nélküli, füves síkságokon éltek, főleg húsos élelmet fogyasztottak (elsősorban páviánra és antilopra vadásztak). Már fel is fegyverezték magukat véletlenül talált hegyes kövekkel, hosszú állatcsontokkal s bizonyára fabunkókkal és husángokkal is.

Testükön enyhültek az állati jegyek, alakjuk kiegyenesedő volt, vagy majdnem teljesen kiegyenesedett, kezük már emberi kézzé formálódott. Ma már tudjuk, hogy az Australopithecus sokkal közelebb állt az emberhez, mint a majomhoz. S ha ma még nem is jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy az embernek állati (majom) ősei ezek, mégis, valahogyan így kellett festeniük az ősöknek. Az Austrolopithecusok körülbelül 900 000 – 400 000 évvel ezelőtt éltek. S ezek az Australopithecusok még egy szempontból jelentősek; előfordulásukkal azt bizonyítják, hogy az ember kifejlődésének bölcsője legvalószínűbben Afrika volt, mégpedig annak déli vagy középső része.

A DÉLI ÉGBOLT ALATT

A könnyedén hullámos s csak kevés bokorral és fával benőtt füves steppéből keskenyebb-szélesebb hasadékokkal és repedésekkel erezett mészkősziklák alacsony dombocskái bukkantak elő. Ezekről a szétrombolt gáthoz vagy összedőlt régi vártoronyhoz hasonló sziklákról gyönyörű kilátás nyílt az egész vidékre, ahol antilopok, zebrák és zsiráfok csordái kóboroltak, vadlovak ménesei versenyeztek a széllel, a magas fűben pedig vérszomjas ragadozók lopakodtak zsákmány után. Egy páviáncsapat is itt tanyázott.

Az egyik dombocskán mozgalmas élet uralkodott.

Emberszabású majmokhoz hasonló, furcsa teremtmények csoportja talált magának otthont ezen a helyen; Australopithecusok voltak.

A dombocska tövében néhány hím üldögélt; pávián- és antilopcsontok közt kotorásztak, melyek közül a régebben elhajigáltak már fehéren villogtak, míg azokat, melyeket csak nemrég dobtak le, helyenként .megfestette a vér, s az inak se hiányzottak róluk. Gyakran ültek így, s gyakran válogattak ki ilyen csontokat, melyek széttörve éles tőrhöz hasonlítottak. De kiválogatták az elejtett patás állatok hosszúcsontjait is; mérlegelték, próbálgatták jól marokra fogni, s ha a vizsgálat eredményével meg voltak elégedve, akkor már nem közönséges csontot, hanem veszedelmes ölőszerszámot szorongattak a markukban, főleg akkor, ha a csont hatalmas ízületben végződött.

Egyikük épp most talált egy hosszában kettéhasadt s a végén éles hegyben elvékonyodó páviáncombcsontot. Gyorsan felkapta s figyelmesen megszemlélte. Aztán mintha ki akarná próbálni, a combjába bökött vele. Először csak óvatosan döfte meg a combját, aztán erősebben, s egyszer, mikor a döfés már túlságosan erősre

sikerült, csimpánzarca egészen eltorzult a fájdalomtól, s mélyen az arcában ülő kis szemével néhányszor meglepődve hunyorgott.

A jelenetet észrevette egy éppen arra közeledő fiatal. Megállt és kíváncsian nézte. De csak egy pillanatig bámulhatott, máris futásnak eredt, mert a fájdalma miatt feldühödött vén hím haragos pillantást vetett rá, s még kissé pofaszerűen előrenyúló szájából fenyegető ordítás tört elő. Nyitott szájában fehér fogsor villogott. De a fogak közt már nem volt nagy és erős szemfog, mint amilyennel a mai csimpánzok és gorillák dicsekedhetnek; szemfoguk magassága csak alig valamivel haladta meg a többi fogét, s már nagyon hasonlított a mai, emberi szemfoghoz.

Mivel a fiatal rémülten elmenekült, s mert a többi hím se vetett rá ügyet, megnyugodott, s megint a csonttőrrel kezdett foglalkozni. Most már sokkal óvatosabban próbálgatta, gyengébben döfködte vele a testét, a combján kívül már a karját s a hasát is. Úgy látszott, elégedett lehet a talált tőrrel, mert óvatosan maga mellé tette a földre. Bár még mindig ott kotorászott a csonthalomban, időnként mégis többször kezébe vette a csonttőrt, hogy kisvártatva ismét megelégedetten félretegye.

Hirtelen valami zaj és barátságos csevetelés zavarta meg, amire a társai is felfigyeltek. Felkapták fejüket, s észrevették, hogy két társuk félig kiegyenesedve lépked a dombocska felé, s megölt páviánokat vonszolnak maguk után. Mindegyikük egy-egy páviánt húzott. Mögöttük rikácsolva ugráltak a nőstények, s futkároztak a kicsinyek.

A csapatban nagy volt az öröm. Hiszen zsákmányt hoztak, mely hamarosan megtölti mindannyiuk éhes gyomrát.

A régebben ejtett vadak csontjai közt kotorászó hímek is abbahagyták a keresgélést és kiegyenesedtek. Ők is félig felegyenesedve álltak, s ebben az emberszabású majmoknak szokatlan testtartásban várták zsákmánnyal hazatérő társaik

megérkeztét. Nem mentek elébük, mint a nőstények s a fiatalok, hanem itt várták meg az érkezőket, mert mindig ide hozták a zsákmányt, ezen a helyen osztották fel, s itt is fogyasztották el mindazt, amit vadászaton ejtettek. De nemcsak a húst ették meg, hanem alkalmas kövekkel a hosszú csontokat is összetörték, hogy a velőt is kiszívhassák. A koponyát is széttörték, mert az agyvelő is kedvelt csemegéik közé tartozott.

Nem telt bele sok idő, az elejtett páviánokat felnégyelték, s a horda minden tagja jóízűen falatozott a részéből. Mindegyiknek ízlett, mindegyik boldognak és megelégedettnek érezte magát, mert megtölthette éhes és üres hasát.

Magasan a fejük fölött, a kék, déli égbolton ragyogott az egész tájat tündöklő fénnyel és izzó hőséggel elárasztó nap.

Az alább következő elbeszélésben azt akarom bemutatni neked, kedves olvasóm, hogy a paleontológusok néha egyik-másik mesebeli lény eredetének titkát is meg tudják oldani; olyan mesebeli lényekét, melyek gyermekkorunkban mindannyiunkat elbűvöltek, s ha félelmet és rettegést ébresztettek is bennünk, mindig le tudtak bilincselni, s elűzték az unalmas perceket. Ebben a történetben szó esik az - óriásmadárról, mely sok nép meséinek főalakja. Kelet régi meséiben ezt a madarat ,,Ruk“, ,,Ruh“ vagy ,,Roch“ néven említik; a szláv népek meséiben ,,Noh“ a neve, a német mesék pedig ,,Greif“ (Griff) néven emlegetik, ebből származik Greifswald város neve is, címerében a madár képével. A mesékből tudjuk, hogy ezek óriási és rettentő erős madarak voltak. Elefántot vagy orrszarvút ejteni s karmaik közt elvinni őket fészkükbe a kicsinyeiknek, nem jelentett nekik különösebb

megerőltetést, emberrel a hátukon messzire elrepülni csak játék volt nekik. Tojásuk akkora volt, hogy csak ötven lépéssel lehetett körüljárni. Ha egy ilyen madár elrepült valaki fölött, szinte elsötétült a világ, mintha hatalmas felhő takarta volna el a napot. Mikor a paleontológusok Madagaszkár szigetén felfedezték az Aepyornis óriásmadarak maradványait, melyek közül némelyik (pl. az *Aepyornis maximus)* három méternél is nagyobbra nőtt, felmerült a gondolat, hogy talán ezek voltak azok a madarak, melyekből a griffmadár képzete kialakult. Madagaszkár azonban messze van, a griffmadárról szóló mesék pedig ősrégiek. Ekkor úgy vélekedtek, hogy már a régi arab kereskedők tudomást szereztek ezekről a madagaszkári óriásmadarakról, útjaikról visszatérve aztán említést tettek róluk, sőt gyakran különböző kalandokat is kitaláltak velük kapcsolatban. Lehetséges, hogy üzleti útjaikról hoztak is magukkal Aepyornis-tojásokat, melyeknek lerakói talán a történelmi időkben pusztultak ki; a tojások meglehetősen nagyok voltak, 35 centiméter hosszúak és 22 centiméter szélesek, héjuk vastagsága pedig 3 milliméteres. De hamarosan kiderült, hogy az Aepyornisok nem lehettek a griffmadarak mintái; hiszen ezek repülni nem tudó madarak voltak, külsőre nagyon hasonlók a strucchoz, s nem voltak ragadozók sem, hogy elefántra, orrszarvúra vagy tevére vadásztak volna. Ezért aztán a magyarázat, amit a mesében adok, kedves olvasóm, legalábbis a földközi-tengeri és kisázsiai területeken ismert mesékre bizonyára érvényes; ezek közé tartoznak az Ezeregyéjszaka gyönyörű meséi is, melyekben gyakran egyik főszereplő éppen a griffmadár. S hogy mi a valóság a félszemű óriásokkal kapcsolatban, azt is megtudod a meséből.

POLÜPHÉMOSZ ÓRIÁS

Izzó sugarakkal árasztotta el a lassan nyugat felé hajló nap a végtelen tenger tükrét. A tenger felszíne óriási, hullámos síksághoz hasonlított.

A hullámok némelyike azonban nem sodródhatott nyílt úton előre. Ezek megtörtek egy sziget meredek sziklafalán, vagy még tovább rohantak a lapos és homokos parton, egyre kisebbedve, míg végül eltűntek.

A szigetet, mely mint bevehetetlen végvár állta a tenger hullámainak útját, zöld növényzet borította; sűrűjét folyók törték át, sok helyütt pedig kivillant a tavak s a magas náddal keretezett mocsarak tükre.

A sűrű bozótban valami furcsa, törpe fajtához tartozó elefánt tört utat magának.

Bár kicsiny volt, nem nagyobb a mai dognál, mégis nagyon elszállt fölötte az idő. Már jó pár napja a csordát is elhagyta, melyben eddig élt. Egyedül akart lenni. Testi ereje rohamosan hanyatlott, s érezte, hogy hamarosan vége az életének. Ezért bolyongott most magányosan ide-oda, nem tudva, hogy ösztöne űzi arra a helyre, ahol nyugalomban kilehelheti páráját.

Egykedvűen tört át a sűrűségen, gázolt át a patakokon, melyek halk csobogással siettek valamerre a nagy folyó felé.

Aztán egy zöld rét szélén megállt. Körülnézett, majd hirtelen egy tavacska felé indult, melynek felszíne ott remegett a közelben.

A legcsábítóbb és legzamatosabb növények nem állították meg útjában, hogy beléjük kóstoljon. Minden iránt közömbösen lépegetett a tavacska nád és kálmos sűrű növényzetével benőtt partján. Vízimadarak seregei rebbentek fel a rejtekükből, másutt haragosan rásziszegtek a fehéren villogó vízirózsák szárai közt komolyan és méltóságteljesen úszó hattyúk.

Az apró elefántot semmi se zavarta közönyös vándorlásában. Egyre előre lépkedett, de már egyre lassabban s egyre bizonytalanabbul.

Aztán hirtelen megállt.

Előtte a tó náddal sűrűn benőtt, part menti sekélye húzódott. Hosszú pillantást vetett a helyre. Aztán még néhány lépést tett előre. S megint megállt. Újabb néhány lépés, s megint megállás.

A benőtt, sekély víz ellenállhatatlanul csábította.

Ismét néhány kis lépést tett. Már egészen ott állt a benőtt tavacska partján. Egy pillanatig érezte, hogy a talaj süllyed alatta. Rá se hederített. Valami ellenállhatatlan erő húzta előre, a buján növekedő magas nád sűrűjébe. De elegendő volt két kis lépés is, hogy lába mélyebbre merüljön a lágy iszapban. Megpróbálta kihúzni, de hiába. Már nem volt elég ereje hozzá. Még egy kétségbeesett kísérletet tett. Nem sikerült, sőt, megingott, és egész testével belezuhant az iszapba.

Csendesen feküdt, a legkisebb mozdulat nélkül.

Teste körül mint zöld várfal meredt a magasba a nádszálak sűrűje, s a felkavart iszap lassan leülepedett. Körös-körül mindenütt csend és nyugalom honolt.

Ebben a pillanatban valahol a távoli, nyugati látóhatár mögött a végtelen mély szakadékaiba bukott a nap. S mialatt a sötétség elárasztotta a földet, s behatolt minden zugba, az elsötétedett égbolton lassan felvillantak a csillagok izzó pontocskái. S mikor már ezrével ragyogtak, az elefánt szemében kihunyt életének utolsó szikrácskája is.

Egy meredek szikla lapos szirtfokáról, melynek tövében kis barlang bejárata sötétlett, egy hatalmas keselyű kicsinye éhes károgással köszöntötte a felkelő napot. Vele szemben egy másik sziklapárkányon ültek a szülei. Mindketten kitárták a szárnyukat,

hogy a napsugarak jól átmelegíthessék hatalmas testüket, s megszáríthassák a hajnali harmattól átnedvesedett tollazatukat.

Sokáig rá se hederítettek a fiatal kiabálására.

Csak mikor a nap már jó magasra emelkedett az égen, s szinte égetni kezdett, kapott szárnyra a hím keselyű. Magasan a szikla fölé szállva egyre nagyobb köröket írt le fölötte.

Éles szemével gondosan vizsgálta az egész tájat. Sokáig nem fedezett fel semmit. Egyszerre azonban úgy látta, mintha valami heverne a sekély zöld vízben. Tüstént arra szárnyalt. Leírt egy kört a gyanús hely fölött, s már az óriási magasságból is felismerte a zöld sűrűségben heverő törpeelefánt tetemét.

Gyors szárnyalással, villámként csapott az elpusztult elefánt testére.

Csak egy rövidke süvítő hang szelte át a levegőt, s a keselyű már ott volt a felfedezett zsákmányon, hatalmas karmait belevájta, aztán nehézkes, lomha szárnyalással magával vitte a fészekbe. Alig tudta megvédelmezni társai elől, melyek ugyancsak észrevették a dögöt, de valamivel később, mint ő.

Minden ereje megfeszítésével cipelte a keselyű az elefánt tetemét a lapos sziklapárkányra, ahol a kicsinye várta. Mikor aztán letette a zsákmányt, a nőstény is odarepült, s most már hárman láttak neki a lakomának. S amint a törpeelefánt teteme körül forgolódtak, a zsákmány maradványai lehullottak a szakadékba. A barlang bejárata előtt naptól és záporoktól kifehéredett mindenféle állatcsont hevert; rövidesen ide kerültek a kis elefánt csontjai is.

Csakugyan nem telt bele sok idő, s a szikla lábánál heverő csontok között ott fehérlettek már a kis elefánt csontjai s a koponyája is. A kiskeselyű közben már felnőtt, s a fészek elárvult.

A kifehéredett csontok sokáig hevertek a barlang bejárata előtt.

Egy napon aztán sötét felhők borították el az eget. Minden oldalról közeledtek, s pontosan a szikla fölött csaptak össze. Néhány zegzugos, tüzes villám hasította át a fekete égboltot, s a mennydörgés hangja végigzúgott a táj fölött. Alig csendesült el, kövér esőcseppek kezdtek zuhogni a sötét felhőkből, s az első cseppeket csakhamar sűrű felhőszakadás követte. Valóságos áradat zuhogott a kiszáradt talajra, mely már nem tudta gyorsan felinni a rengeteg csapadékot, s az továbbzúgott a lejtőkön s

elárasztotta az egész völgyet. Az üreges szikla mellett is hatalmas vízáradat hömpölygött. Nemcsak az agyagot s a homokot sodorta magával, hanem elmosta az itt heverő összes csontot is. Megtöltötte a barlangot, aztán továbbhömpölygött a sziklák mentén, s minden útjába kerülőt magával sodort.

Amilyen gyorsan kitört, olyan gyorsan véget is ért a vihar. A felhők szétoszlottak, a szél elhordta őket, s a kék égen ismét ragyogott a nap. Körös-körül ismét villogott a friss zöld, minden üde nedvességtől illatozott.

A szikla tövében s a barlang előtt is minden friss volt és üde. Már egyetlen csont se maradt ezen a helyen, sem az apróbbakból, sem a nagyokból. A víz valamennyit behordta a barlangba vagy magával sodorta őket.

Sok-sok évezred múlt el attól a pillanattól, mikor a felhőszakadás a megfehéredett csontokat a barlangba sodorta, köztük annak az apró elefántnak a koponyáját és csontjait is, melynek tetemét valamikor a hím keselyű cipelte fel a sziklán rakott fészkébe. A hosszú idő alatt kihalt a kis törpeelefántok fajtája, s kipusztult azoknak a hatalmas keselyűknek utolsó képviselője is, melyeknek akkora erejük volt, hogy ilyen nagy zsákmánnyal fel tudtak repülni a levegőbe.

Olyan ez, mint valami mese.

S bár nem mese, amit az előbb elmondtam, mégis, az elbeszélés hőse, a kis elefánt ösztönzést adhatott az egyik legrégibb és legszebb mese megszületéséhez. Homérosz öntötte művészi formába a történetet, hogyan győzte le a leleményes Odüsszeusz Polüphémoszt, az óriást.

Mikor az ókori, tíz évig tartó trójai háború véget ért, a hős Odüsszeusz, a többi akháj királyhoz hasonlóan, katonáival együtt hazaindult a napsütötte Ithaka szigetére. A nagy viharok azonban messzi tájakra sodorták a gályáit, és sok éven át bolyongott a

tengereken. Ennek a veszedelmes, de sok érdekes kalanddal tarkított útnak során eljutott a küklópszok, az egyszemű óriások birodalmába is, akik

... kezükkel nem szoktak soha szántani-vetni,
s minden megterem ott, noha földbe nem ülteti senki:
búza meg árpa, s a szőlő is, mely a nagyszemü fürtből
adja a bort és Zeusz zivatarja növeszti a termést.
Megszentelt törvényük nincs, gyűlésbe se járnak;
laknak az égbenyuló ormok meredek tetejében,
mélyölü barlangban, s törvényt maga lát kiki sarja
és felesége fölött, egymással mitse törődnek.[1]

Egyszer alkonyattal Odüsszeusz társaival együtt kikötött egy kis sziget partján, mely pontosan az egyszemű óriások otthonával szemben emelkedett ki a tengerből. Mire bevonták a vitorlákat, partra szálltak és nyugovóra tértek, leszállt az este, és sötétjével beburkolta a szigetet s az öböl hullámain ringó gályákat.

Alig derengtek fel keleten a hajnalpír első kis fényei, Odüsszeusz társaival együtt megindult, hogy szétnézzen a szigeten, s alig tudtak magukhoz térni ámulatukból. Amint meglátták a vadkecskék hatalmas seregét, valamennyien a gályákhoz futottak íjakért, majd visszatérve három oldalról lövöldözni kezdtek rájuk. Micsoda tömeg! Odüsszeusz tizenkét gályával vitorlázott, s minden gályára kilenc kecske jutott, Odüsszeuszéra pedig tíz.

Aztán egész nap a sziget partján táboroztak a gályák közelében, húst ettek, mert bőviben voltak, s édes bort kortyolgattak hozzá, hiszen abból is akadt a fedélközben, mivel a legyőzött kikón városban színig töltötték borral minden edényüket. Lakomájuk

---

[1] Homérosz: Odüsszeia. Fordította Devecseri Gábor.

közben időnként durva emberi hangokat, juhok és kecskék mekegését hallották valahonnét, s a sziklaereszek alól hatalmas füst- és tűzoszlopok emelkedtek az ég kékje felé. Mikor aztán ismét lenyugodott a nap, s a sötétség az egész vidéket beborította fekete fátylával, leheveredtek a homokba, s a tenger halk csobogása hamarosan mély álomba ringatta őket.

S mikor ismét felvirradt a „rózsásujjú Hajnal", Odüsszeusz felébresztette társait, mondván:

,,Várjatok itt mindnyájan, kedves többi barátom;
én ezalatt majd bárkámmal meg az embereimmel
átmegyek azt megtudni, hogy ott milyen emberek élnek,
dölyfösek-é, vadak-é, törvénnyel mitse törődők,
vagy vendégszeretők, s elméjük féli az istent.“

Aztán felszállt hajósaival a gályára, leültek az evezőkhöz, sietve megmarkolták, s a hajó gyorsan hasította a habzó tenger hullámait a küklópszok földje felé. Alig haladtak át a tengerszoroson, már messziről észrevették fent a tenger fölötti sziklákon a sűrűn benőtt sziklabarlangot.

... Ölében a nagy nyáj
szunnyadozott éjjel, juhok és kecskék; körülötte
földbeütött sziklákból állt meredek kerítése
s hajkoronás nagy tölgyekből és hosszú fenyőkből.
Benne aludt az az órjás férfi, ki félrevonulva
egymaga őrizgette a nyáját, nem közeledve
másokhoz, külön élt, s értette lenézni a törvényt.
Roppant termetű szörny, nem olyan, mint búzafogyasztó
férfi, hanem mint erdős hegycsúcs, égbemagasló
bércek legtetején, mely a többi fölött kimagaslik.

Odüsszeusz tizenkét hajóssal szállt partra, a többieknek meghagyta, hogy őrizzék a hajójukat. Nem vitt magával mást, csak egy tömlő különlegesen finom csemegebort, melyet Marón, Euanthész fia, Apollón papja adott neki, megtöltve ezzel az

isteni színborral; s otthon nem tudta se szolga,
szolgalány sem, hogy van e bor, csakis ő maga, kedves
hitvese és még egyetlen gazdasszony a házban.
S hogyha e mézizii, rőtszinű borból inni akartak,
egy kelyhet töltött tele, húsz mérték vizet öntött
rá, és isteni édes jószág szállt a vödörből:
nem lett volna bizony jó tartózkodni ilyenkor.

Csak ezt a bort vitte magával Odüsszeusz, mintha sejtette volna, hogy mérhetetlen erejű, kegyetlen és vad óriással találkozik, aki nem ismer jogot, sem erkölcsöt.

A bátor Odüsszeusz egyenesen a barlangnak tartott. Mikor belépett, látta, hogy üres, de mégis lakják, mert

ott aszalók rogyadoztak a sajttól, sok gödölyének,
báránynak szűk volt az okol már; s elkülönítve
állt az öregje, a már megnőttek máshova zárva,
és külön álltak a most-ellettek. Telve savóval
minden edény, kiskád, sajtár, mibe fejni szokott ő.

Odüsszeusz társait félelem lepte meg. Megpróbálták rábírni Odüsszeuszt, fogják a sajtárokat, kergessék ki a bárányokat s a fiatal kecskéket a karámból, hajtsák fel őket a bárkára, aztán gyorsan evezzenek ki a nyílt tengerre. De Odüsszeusz nem törődött a tanácsukkal, pedig bár törődött volna. A maga szemével akarta látni az óriást, s kipróbálni, mennyire vendégszerető. Szerencsétlen óhaj volt ez, sok társára végzetes kívánság.

Tüzet raktak tehát a barlangban, s áldozatot mutattak be az isteneiknek. Aztán fogták a sajtot, ettek belőle, s várták, hogy az ismeretlen visszatér majd a legelőről. Nemsokára meg is érkezett.

... Hozta a súlyos
terhet, a száraz fát, hogy azon főzhesse az ételt,
majd az üreg földjére ledobta goromba robajjal:
és mi remegve behúzódtunk az üreg zugolyába.
Most a kövér nyájat tág barlangjába terelte,
mindet, ahányat fejni szokott, de a hímeket ottkinn
hagyta a kerítés közt, a bakot meg a kost valamennyit.
Majd elzárta a nyílást roppant kővel, amelyet
jól a magasba emelt: de huszonkét négykerekű jó
földi szekér se mozdítaná el amazt a helyéből:
ily roppant meredek sziklával zárta a nyílást.
Végre leült, mekegő kecskéit, fejte juhát is,
mindegyiket rendben, s kicsinyét odaküldte alája.
Erre megaltatván a felét a fehérszinű tejnek,
átsajtolta, s a túrót font kosarakba helyezte,
és a felét öntötte edénybe, hogy innivalója,
hogyha kívánja, legyen, s vacsorához hogy legyen otlbenn.

Mikor a szörnyűséges óriás végzett a munkájával, tüzet rakott, majd

Odüsszeuszra és kétségbeesett társaira pillantva így szólt:

„Kik vagytok? Merről járjátok a tengeri ösvényt?
Dolgotok is van-e, vagy csak amúgy vaktába bolyongtok,
mint a kalóznépség, mely a sós vizen erre meg arra
lelkét kockáztatja, s a többi hajósra veszélyt hoz?"

Amint az óriás mennydörgő hangja elcsendesedett, félelmében még a bátor Odüsszeusz szíve is megremegett. De azért nem húzódozott a választól:

„Trója alól idevetve bolyongunk erre akhájok,
tág tenger tajtéka fölött a szelek dühe üldöz;
Vágytunk jutni hazánkba, de más-más útra kerültünk
mindnyájan, mert Zeusz bizonyára eképen akarta.
Átreidész Agamemnónnak hadinépe vagyunk mi,
valljuk; az égnek alatta a legtöbb hír az övé most:
akkora várost dúlt ugyanis föl, olyan sok népet
pusztított el. S most a te térded elé ideértünk,
hátha te megvendégelsz, vagy tán még ezen is túl
adsz oly kincset, mit vendégnek az ősi szokás oszt.
Tiszteld isteneink, te derék, oltalmad esengjük:
mert az esengőt s vendéget vendégszerető Zeusz
védi, a tisztes vándort ő kíséri az útján."

Így felelt a bátor Odüsszeusz, s hangja kiűzte társai szívéből a borzalmat és rettegést. De az ijesztő óriás a szavába vágott:

,,Ostoba vagy, vendég, vagy messziről érkezhettél;
azt akarod, hogy az isteneket tisztelve remegjem;
tudd meg: a küklópszok Zeusszal csöppet se törődnek,
más istennel sem, mert sokkal több a hatalmunk.
Zeusz mérgétől tartva bizony sose kímélnélek
téged s társaidat, ha nem indít erre a lelkem.
Mondd meg azonban, hol tartod jómívü hajódat,
messze a parton, vagy közelemben? Hadd tudom én is."

Hanem a sokat próbált Odüsszeusz ravaszul azt felelte:

„Bárkámat széttörte a föld rázója, Poszeidón,

mert szirtekre vetette a földetek oldala mellett,
sziklafokokra sodorva; a szél odaűzte a vízről;
én meg e társakkal kikerültem a végveszedelmet."

Midőn Odüsszeusz befejezte szavait, az óriás már nem szólalt meg; lehetséges, hogy megelégedett a válasszal. De aztán hirtelen felemelkedett, karjait kinyújtotta a hajósok felé és

egybefogott kettőt és mint kutyakölyköt, a földhöz
verte. Az agyvelejük kiömölt, áztatta a földet.
S készített vacsorát, őket szétszelve tagonként;
s mint a hegyekbennőtt vad oroszlán, mitse hagyott meg:
ette a húsukat és belüket s a velővel a csontot.
....
Szörnyű hasát miután így megtöltötte a Küklópsz,
és le is öblítette az emberhúst sürü tejjel,
barlangjának ölén lehevert, elnyúlva a nyáj közt.

Odüsszeusznak ekkor bátor gondolat ötlött az agyába: a mélyen alvó óriást megöli a kardjával. De mikor gondolatát tettre akarta váltani, eszébe jutott, hogy az óriás halála az ő halálukat is jelentené, mégpedig borzalmas éhhalálukat. Mert ha az óriás meghal, ki hengereli el a hatalmas sziklát a barlang bejáratától? S így aztán borzalommal és rettegéssel várták a nappal megérkeztét.

Alig kezdett virradni, a szörnyű óriás tüzet rakott, megfejte a kecskéket és juhokat, majd ismét Odüsszeusz két társára vetette magát s felfalta őket. Reggelije után könnyedén elhengerítette a barlang bejáratától a hatalmas sziklát, kihajtotta a juhait és kecskéit a friss levegőre, s kívülről újból eltorlaszolta a nyílást.

Odüsszeusz társaival együtt szótlanul ült a barlang félhomályában, s egyre azon törte a fejét, hogyan állhatna bosszút az óriáson. Egyszer csak meglátott egy olajfatörzsből készült hatalmas husángot, melyet a küklópsz odatámasztott a barlang

falához, hogy jól kiszáradjon. Akkora volt ez a husáng, mint egy húszevezős gálya árboca.

Odüsszeuszban máris megszületett a terv. Odalépett a husánghoz, körülbelül egyölnyit levágott belőle, s meghagyta társainak, hogy faragják le róla a friss kérget. Aztán a vékonyabb végét kihegyezte s kiégette a tűzben. Mikor elkészült, a hegyes karót eldugta a kecskeganéj alá, majd felszólította társait, sorshúzással döntsenek, melyikük segít majd felemelni a husángot, s beledöfni az óriás egyetlen szemébe.

A sors döntése ugyanarra a négy hajósra esett, akiket Odüsszeusz választott volna ki, ha nem húztak volna sorsot.

A nap gyorsan múlt, s mindent előkészítettek az óriás legyőzésére. Akkor láttak neki, mikor

estefelé megjött szépgyapjas nyájjal a Küklópsz,
tágölü barlangjába terelte azonnal a nyájat,
és odakint egyet se hagyott a magas kerítés közt;
vagy sejtett valamit, vagy eként rendelte az isten.
Majd meg a sziklát visszahelyezte, magasraemelve,
és odaült, mekegő kecskéit, fejte juhát is,
mindegyiket rendben, s kicsinyét odaküldte alája.

Mikor az óriás végzett ezzel a mindennapi munkájával, megint nekiesett két hajósnak, agyonütötte őket, s mindkettőt felfalta vacsorára. Mikor jóllakott, a vitéz Odüsszeusz odalépett hozzá, s kezében vörös borral telt fakupát tartva hangosan így szólt hozzá:

,,Küklópsz, nézz ide, idd meg az emberhúsra a bort is,
hogy megtudd, milyen édes ital volt barna hajónkban.
Áldozatot hoztam neked ebből, megkönyörülsz tán
és hazaküldesz még; de te őrjöngsz, tűrni se tudjuk.
Mondd, te gonosz, lesz még, aki emberlakta vidékről
jönni kíván hozzád? hisz nem helyesen cselekedtél."

Az óriás fogta a vörös csemegeborral teli kupát, felhajtotta, hangosan csettintett, megnyalta a szája szélét s megint kért belőle:

„Adj még jószívvel, s a neved mondd meg nekem egyben,
hadd adjak vendégi ajándékot, hogy örüljél.
Mert hoz a Küklópszok dús földje a nagyszemü fürtből
bort szintén, és Zeusz zivatarja növeszti a termést:
csakhogy ez itt nektárnak csöppje meg ambrosziának.“

Az óriás megint ivott, s Odüsszeusz még háromszor megtöltötte a kupáját. Mikor aztán a bor felhevítette az óriást s kicsit már megzavarta a fejét, Odüsszeusz így szólt hozzá:

„Küklópsz, kérdezted híres nevemet; neked íme
megmondom, s te ajándékozz meg, ahogy megígérted.
Senkise, ez nevem; így hívnak, hogy Senkise, otthon
édesanyám meg apám és minden többi barátom.“

Alig hangzottak el Odüsszeusz szavai, az óriás felkiáltott:

„Senkise lesz, kit utolszor eszek meg a társai közt én,
mind ama többit előbb: nesze hát, ez lesz az ajándék

Aztán csuklott egyet, megfordult, s abban a pillanatban már el is aludt. Látva, mi történik, Odüsszeusz nem késlekedett. Fogta a kihegyezett olajtörzset, bedugta a tűzbe s átizzította. Mikor lángra gyúlt, kihúzta a tűzből, a kisorsolt hajósok odaugrottak hozzá, s a karó hegyét a részeg óriás egyetlen szemébe döfték.

Szétperzselte egész szemehéját és a szemöldjét
gőze az égő szemnek, sistergett szeme gödre.
Mint amidőn a kovács nagy fejszét, szörnyű szekercét
edzeni márt a hideg vízbe, s hallatszik a vasnak
hangos jajszava, mert nagy erőt ettől kap a jó vas:

néki olajfadorong körül úgy sziszegett szeme akkor.
Szörnyű nagyot fájdult, visszhangzott körben a szikla;
visszafutottunk megrémülve; kitépte szeméből
vértől elborított nyársunkat azonnal a Küklópsz,
és azután, hadonászva kezével, messziredobta;
Küklópsz-társaihoz felüvöltött, kik körülötte
laktak a szellős csúcsok alatt, barlangok ölében.

Azok máris mindenfelől futva indultak a barlanghoz, ott tülekedtek az eltorlaszolt bejárat előtt s kiáltozva kérdezték, mi történt:

„Hát mi baj ért, Polüphémosz, mondd, hogy eképen üvöltesz
ambrosziás éjben s tőlünk eloroztad az álmot?
Csak nem akarja talán rabló elhajtani nyájad,
vagy pedig elpusztítani téged csellel, erővel?“

S a barlang sötétjéből így ordított panaszos hangon a megvakított óriás:

„Társak, Senkise öl meg csellel, senki erővel

Társai odakint a barlang nyílása előtt csak a fejüket csóválták ezen a furcsa válaszon, kérdő tekintetet vetettek egymásra, majd végül haragosan és mogorván így beszéltek:

„Már ha magad vagy egészen s nem bánt senki erővel,
Zeuszttól jő a betegség, nem lehet azt kikerülni,
rajta -tehát, könyörögj te Poszeidáónhoz, apádhoz."

Aztán elszéledtek, ki-ki a maga barlangjába, Odüsszeuszék szívét pedig elárasztotta az öröm, milyen ügyesen becsapta valamennyiüket a kitalált név. Ezalatt

nyögve a Küklópsz s kínjai közt kínlódva, a sziklát
két kézzel tapogatva, a nyílástól elemelte,
ő maga szétterjesztve kezét odaült a küszöbre,
hogy valakit megfogjon, amint az lép ki a nyájjal.

Odüsszeusz azonban nem volt olyan balga, hogy ilyen módon a kegyetlen óriás kezére adja magát. Társainak sem engedte meg, hogy így próbáljanak menekülni a barlangból, mert már kitalált egy cselt, hogyan csapják be az óriást és társait. A juhokat használta fel erre, melyek aznap mind a barlangban maradtak. Az óriás fűzfavesszőivel hármasával összekötötte őket, s egy- egy hajós mindig a középső hasa alá bújt, a juhok vastag és hosszú szőrébe kapaszkodva. Odüsszeusz, aki utolsónak maradt, a legöregebb és legnagyobb kos hasa alá kuporodva jól megkapaszkodott a hosszú gyapjú sűrű gubancaiban.

A juhok áthaladtak a barlang bejáratán, s gazdájuk, a megvakított Polüphémosz óriás mindegyiknek megtapogatta a hátát, aztán sorjában kiengedte őket, nem is sejtve, hogy hasuk alatt ott kapaszkodik Odüsszeusz egy-egy hajósa, sőt maga Odüsszeusz is. Mikor aztán a fájdalmában kínlódó óriás mellett az Odüsszeuszt maga alatt cipelő legnagyobb kos is elhaladt, az óriás kezével végigsimogatta a hátát, majd így szólt:

„Drága kosom, mért is mégy most ki utolszor a nyáj közt
innen? Nem szoktál ezelőtt soha elmaradozni,
mert legelőbb legeled le a rétek gyönge virágát,
jó nagyokat lépdelsz, elsőnek futsz a folyóknak
habjaihoz, s hazajönni először vágyol akolba
estefelé: most meg legutolsó vagy. De a gazdád
drága szemét szánod tán, mit kidöfött az a hitvány
ember s átkos társai, elmém borral igázva:
Senkise; ámde hiszem, hogy a vészből nem menekül meg.
Bár velem érezhetnél, s tudnál szólni is, akkor

megmondhatnád, hol bujkál most ő haragomtól:
agyvelejét én szétfröcskölném itt az üregben,
úgy verném a küszöbhöz, s könnyebbülne a bajtól
szívem, mellyel e semmirekellő Senkise sújtott"

Ahogy elhallgatott, ezt a kost is kiengedte a barlangból. Alig távolodtak el a kosok a sötét barlang közeléből, Odüsszeusz kiszabadította társait, s valamennyien a gályához futottak, maguk előtt terelve a kövér juhok egész csordáját.

A fedélzetről zajos ujjongással fogadták Odüsszeuszt és társait azok a hajósok, akik a gályát őrizték. Hanem mikor észrevették, hogy néhányan hiányoznak közülük, panaszos kiáltásokban törtek ki. Odüsszeusz azonban keze intésével jelezte, hogy nem szabad hangosan jajveszékelniük és siránkozniuk. Aztán megparancsolta, hogy hajtsák be a kövér birkákat a hajóba, s gyorsan igyekezzenek el a parttól.

Mikor a habzó hullámok hátán már jócskán eltávolodtak, Odüsszeusz gúnyosan így kiáltott a küklópsz felé:

,,Küklópsz, lám, nem hitvány ember társait etted
meg te a mélyölü barlangban, tombolva dühödben.
Úgy kellett, hogy elérjen a csúfos baj, te kegyetlen,
házadban vendégeidet fölfalni se féltél,
most bosszút állt rajtad Zeusz meg a többi nagy isten.

Alig hangzottak el Odüsszeusz szavai, a megvakított óriás, őrjöngő dühbe gurult. Leszakította egy szikla csúcsát s a gálya után hajította. A repülő sziklatömb majdnem a hajót érte. De közben újból megszólalt Odüsszeusz hangja:

,,Küklópsz, hogyha talán megkérdi egy ember a földön,
hogy történt a szemednek csúfos megvakitása,
mondd, hogy a várdúló Odüsszeusz vakított meg eképen,

Láertész fia ő, Ithakában lakja lakását."

Az óriás e szavak hallatára kétségbeesett panaszkodásba kezdett, hogy beteljesedett a régi jóslat, mely szerint egy idegen fogja megvakítani. Azt várta, hogy valami hatalmas és erős óriás kerül vele szembe, nem pedig egy ilyen törpe emberke, akit a tenyerével is szétmorzsolhat. Majd tehetetlen fájdalmában kitárta karjait, hogy apjához, Poszeidónhoz, a tengerek királyához forduljon panaszával.

,,Hallj, te Poszeidáón, földtartó, kékhaju isten,
hogyha fiad vagyok én igazán, s azt vallod, apám vagy,
add, hogy a várdúló Odüsszeusz haza már sose jusson,
Láertész fia ő, Ithakában lakja lakását.
S hogyha a végzete az, hogy lássa szeretteit ismét,
s jólépült házába kerüljön, az otthoni földre,
hát legalább bajosan, későn és társai nélkül,
mások bárkáján tegye, s otthon bajra találjon."

Úgy látszik, Poszeidón meghallgatta fiának, a megvakított, félszemű Polüphémosz óriásnak kérését. Mert valóban csak hosszú évek után tért haza a bátor és ügyes Odüsszeusz az otthonába, s csakugyan társak nélkül, mint számkivetett bujdosó, idegen hajón, s otthonában romlás fogadta. De mindez már más történet.

Egy tudós paleontológiai társaság előadótermét zsúfolásig megtöltik a hallgatók. Az előadóasztal mellett egy komoly férfi áll, s nyugodt, erős hangon beszél. A hallgatók nagy figyelemmel követik szavait.

– Homérosz meséje az egyszemű Polüphémoszról – mondja éppen az előadó – sokak előtt hihetetlenül hangozhat, mint valami szép és kitalált történet. S mégis, a mai, modern tudománynak sikerült majdnem teljes pontossággal megállapítani a legenda

keletkezését, leleplezni Homérosz egyszemű küklópszának eredetét, sőt még Odüsszeusz eme kalandjának helyszínére is rábukkant. A valóság megállapítása ez esetben annál különlegesebb és figyelemreméltóbb, mert abban a korban, mikor Homérosz az Odüsszeia című halhatatlan eposzát költötte, a mai kultúr-Európát nagyrészt még vadállatokkal teli sűrű őserdők borították, s lakói csak igen kevéssé kulturált vadászok és vándor népek voltak.

Az előadó egy pillanatra abbahagyta a beszédet, mintha össze akarná szedni a gondolatait. De azután folytatta fejtegetését:

– A homéroszi görögök azt hitték, hogy a mai Szicíliát olyan óriások lakták, melyeknek csak egy szemük volt a homlokuk közepén. Ha a hiedelmük alapjául szolgáló körülményeket vizsgáljuk, úgy feltűnik, hogy ezek az egyszemű óriások csak Szicíliát lakták. Kíváncsi tudósok tehát kutatni kezdték a Földközi-tengernek ezt a szigetét, s megállapították, hogy a Messina környéki barlangokban, de egyebütt is, mint például Palermo és Trapani környékén, még ma is megtalálhatjuk azoknak a különleges kicsiny, törpe elefántoknak csontjait és koponyáit, melyek a jégkorszak végén itt éltek, s melyeket a paleontológusok Elephas (Palaeoloxodon) mnaidriensis, Elephas (Palaeoloxodon) melitensis és egyéb néven ismernek. Arra vonatkozólag is vannak bizonyítékaink, hogy a szicíliai törpeelefántoknak ezt a lelőhelyét már a klasszikus ókor tudósai is ismerték, mert némelyikük, mint például az i. e. 492 –432-ben élt Empedoklész említést tesz róla, hogy ott gyakran találnak óriási csontokat és koponyákat. Ő ezeket valami régi időben élt óriások csontmaradványainak tartotta. Az óriások létezésében más ókori tudósok is hittek, de nemcsak ők, hanem még egyes középkori tudósok is. Sőt, még ennél későbbi időkben is tudós vitákra és hangos összekülönbözésekre került sor némelyik tudományos akadémián az óriások létezésének kérdését feszegető tagok között.

Az előadó belepillantott jegyzeteibe, majd így folytatta:

– Miért tartották egyszeműeknek ezeket a szicíliai óriásokat? Merő agyszülemény volt ez? Nem. A tudomány erre is megnyugtató választ adott. Ha megnézzük az elefánt koponyáját, már futó pillantásra is látjuk a homlok közepén lévő feltűnő nyílást. Ez az orrüreg. A szemüregek mélyen lent, oldalt helyezkednek el a magasan ívelő koponyán. Mivel a régi görög hajósoknak sohasem nyílt rá alkalmuk, hogy elefántot és elefántkoponyát lássanak, a fellelt koponyákat egyetlen előttük ismert állattal sem hozhatták összefüggésbe; a koponya boltozatos formája még leginkább az emberi koponyára emlékeztette őket. Így történt aztán, hogy a kihalt törpeelefántok koponyáinak első fellelői arra a véleményre jutottak, hogy ezek a koponyák valami kihalt óriásnemzetség maradványai lehetnek, s ezeknek az óriásoknak, bár emberhez hasonlítottak, csak egy szemük volt, mégpedig pontosan a homlokuk közepén.

Az előadó újból belenézett a jegyzeteibe, majd így folytatta:

– Nem lehet kétségünk afelől, hogy az egyszemű óriásokról először a Homérosz előtti hajósok meséltek otthonukban. Viharok és szerencsétlenségek után, mikor el kellett hagyniuk a nyílt tengert, s a part menti barlangokban kerestek menedéket, a lobogó tűz fényében valószínűleg meglátták a barlang mélyének agyagából kikandikáló „egyszemű óriás" koponyáját. Minden többit aztán már a későbbi korokban tettek hozzá, mikor ezeket az „óriásokat" életre támasztották, majd még később, elsősorban Homérosz lebilincselő meséje révén, melyben a vitéz Odüsszeusz rászedte Polüphémosz óriást, az egész világ kultúrnépei is megismerkedtek velük.

Úgy látszott, hogy az előadó befejezte beszédét. De nem így történt. A szónok kisimította az előtte heverő lapokat és jegyzeteket, majd az egyik papírlapot gondosabban megnézve, így folytatta szavait:

– Nagyon érdekes, hogy a földközi-tengeri, de a közép-európai és kis-ázsiai vidékeken is akadnak óriás madarakról szóló mesék; ezek a madarak olyan erősek, hogy karmaik közt még elefánt nagyságú állatokat is elcipelnek. A mi meséinkben is szerepel egy ilyen madár: a griffmadár. A paleontológusok ezeken a madáróriásokon is gondolkoztak, s keresték a keletkezésük magyarázatát. S örömmel mondhatjuk, hogy az egy helyben topogások és feltevések bűvös köréből végül is M. Forsyth és W. K. Parker váratlan felfedezései megmutatták a kivezető utat. Málta szigetének és egyéb földközi-tengeri szigeteknek barlangi agyagában ugyanis a pleisztocénkori egy méternél nem magasabb törpeelefánt maradványai mellett megtalálták valami óriási madár csontjait is. Alapos tanulmányozás után megállapítást nyert, hogy egy pleisztocénkori hatalmas keselyű csontmaradványairól van szó, melyet Gyps melitensisnek neveztek el. Sokkal nagyobb volt, mint a mai legnagyobb barna keselyű (Vultur monachus), melynek hímje egy méternél hosszabb, s szárnyának fesztávolsága jóval meghaladja a két métert. Ezek a paleontológiai leletek egy csapásra megmagyarázták a tudósoknak a griffmadár titkát is. Elgondolásuk szerint a kérdéses madarak pleisztocénkori Gyps melitensis-féle keselyűk voltak, hatalmas szárnyukkal jól repültek, s elegendő erejük volt hozzá, hogy karmaik közt a velük egy időben élt törpeelefánt tetemével is elszálljanak. Úgy tetszik, ez a magyarázat minden hasonló esetben érvényes. A modern tudomány tehát ismét felfedett egy titkot, s elfogadható magyarázatot adott néhány mesebeli szörny megszületésének eredetére.

Az előadót hangos taps jutalmazta.

Mikor a taps elcsendesedett, az előadó még hozzátette:

– Engedjék meg, kérem, hogy néhány befejező szót szóljak. Tévedne az, aki azt hinné, hogy Homérosznak az egyszemű Polüphémosz óriásról s a bátor Odüsszeuszról szóló történetét,

vagy sok más, a griffmadárról szóló mesét ezzel a tudományos fejtegetéssel bármiféle bántalom is érheti, vagy talán kárhoztatnék az említett regebeli leírásokat. A tudomány csak az igazságot fedezte fel, mely ugyan megsemmisítette az egyszemű Polüphémosz óriást s a griffmadarat, de a legcsekélyebb foltot sem ejtette Homérosz történetének vagy a griffmadárról szóló meséknek szépségén. Az óriásokat, griff madarakat, sárkányokat és egyéb szörnyeket a tudományos igazság csak a komoly természettudományi könyvekből száműzte. A mesékben és regékben éljenek csak tovább, mindörökre, az egész világ gyermekeinek örömére.

Az újabb lelkes taps bizonyította legjobban, hogy valamennyi jelenlevő egyetért a szavaival.

Mit mondjak neked, kedves olvasóm, könyvem utolsó elbeszéléséről? Hiszen magából a történetből megtudod, hogy az Szibéria végtelen jég- és hómezőin játszódott le, ahol a fagyott talajban időnként mammut és szőrös orrszarvú tetemekre bukkannak.

Az ilyen leletekről szóló első hírek már igen régi keletűek, és Isbrand Idesztől származnak, aki 1710-ben Szibérián át Kínába utazott. Vezetője, mint elmondta, már régóta abból élt, hogy elefánt- (mammut-) csontok után kutatott, s ezért sok mindent tudott ezekről az állattetemekről. Azt is elmondta Isbrandnak, hogy talált már olyan mammutkoponyát is, melyen bőrdarabok voltak, s egészen vörösre festette a vér. A mammut lába pedig majdnem teljesen épségben maradt, s azt állítólag Turuhanszkba vitte. Mikor Isbrand útjáról visszatérve mindezt elmesélte, nem sok hitelt adtak a szavainak.

Csak az 1799-es és 1806-os híres lelet győzte meg a hitetlenkedőket. Hallgasd meg, kedves olvasóm, ezt a történetet.

1799-ben történt, hogy Oszip Sumahov tunguz törzsfő mammutmaradványokat kereső barangolásai közben eljutott a Jeges-tengerig, ahol a Léna deltaszerű torkolatánál a magas parton, a sok jég között valami sötét tárgyat vett észre, amiről azonban nem tudta megállapítani, mi lehet tulajdonképpen. Mikor a következő nyáron ugyanerre a helyre jött, még mindig nem tudta felismerni, mi lehet a titokzatos tárgy. Csak a harmadik évben jött rá, hogy hatalmas mammuttetem, melynek egyik egész oldala és agyara már kiszabadult a jégből.

Sumahov közölte leletét a családjával, de hírével nem szerzett túlságos nagy örömet, mivel a tunguzok közt az a babona volt elterjedve, hogy a mammutlelet mindig szerencsétlenséget hoz. S különös véletlen, hogy Sumahov csakugyan súlyosan megbetegedett; félelmében aztán két éven át nem is ment el a mammut lelőhelyére. De a szép agyar utáni vágy erősebb volt ebben az északi emberben, mint a régi babonáktól való félelem. Így aztán 1804 márciusában megint ott látjuk Sumahovot a mammuttetemnél, mely azóta teljesen szabadon hevert a homokhordalékon. Sumahov nem sokat teketóriázott, levágta a mammut agyarait, aztán sietve hátat fordított a helynek. Az agyarat később 50 akkori rubel értékű áruért cserélte be.

Mikor 1806-ban Adams botanikus Jakutszk városába látogatott, s ott tudomást szerzett a mammuttetemről, késlekedés nélkül a lelőhelyre sietett. Megtalálta a mammutot, de már meglehetősen rossz állapotban, mert a jakutok kutyákat etettek a húsával. Elsősorban azonban a medvék, rókák és farkasok űzték el vele az éhségüket. A csontváz azonban, az egyik első láb kivételével, teljes volt. A fejet bőr borította, a fülkagyló is jó állapotban maradt és szőr borította; a szeme és az agya is megvolt. Az ormánya azonban hiányzott. Azon az oldalán, melyen a tetem feküdt, a bőr jó állapotban maradt, s hosszú, sűrű szőrzet borította. Adams a talált maradványokat még ugyanebben az évben az akkori

Szentpétervárra szállította, ahol máig is ott vannak a múzeumban. A két hiányzó agyarat Adams később Jakutszkban megvásárolta. Úgy látszik azonban, hogy becsapták, mert a megvásárolt agyarak szélessége nem egyezett a mammutkoponyán maradt agyarcsonkokéval.

Ez a lelet minden hitetlent és kételkedőt meggyőzött arról, hogy Szibériában csakugyan akadnak mammuttetemek. Ettől az emlékezetes lelettől kezdve aztán sok továbbit is találtak, melyek között az volt a legnevezetesebb, melyről utolsó történetünk beszámol. Attól az időtől kezdve, hogy ez a mammut a folyócska medrébe zuhant, biztosan elmúlt már legalább 15 000 esztendő.

A BEREZOVKAI MAMMUT

A végtelen, füves róna agyagába mély teknőt vágó kis patak csobogva vitte magával zavaros és habzó vizét valahová messze dél felé.

A patak bánatos és egyhangú vidéken haladt át, mely valami átmenetet képezett az északi, sarkvidéki jeges síkokig nyúló végtelen tundra s a déli vidékekről egészen az itteni barátságtalan vidékig feltörő erdősbokros táj között.

A patak egyik partja meredek szakadékkal harapott a füves rónába. A másik simán, laposan nyúlt el, s ritkás éger-, nyír- és rezgőnyárfa- erdőcske nőtte be, melyben itt-ott csoportokban álltak a lucfenyők és cirbonyafenyők, sötét foltokként bukkanva ki a nyírfák világoszöldjéből. A fák dél felé egyre sűrűsödtek, s egységes területekként olvadtak bele a terjedelmes őserdőkbe. Míg innét délre, a távoli látóhatáron hatalmas őserdők *sötétlettek,* az ellenkező horizonton, messze északon, az örök hó és jég fehér gátja szikrázott és világított.

A negyedkori világ késő tavasza volt.

A meleg napsugarak ezen a vidéken is újabb, derűsebb és könnyebb életre ébresztettek minden elevent. A lomblevelű fák és bokrok zöld köntöst öltöttek, s üde zöldjükkel feldíszítették a tájat. A füvek, sások és gyapjúsások elhervadt szárai közül új levelek bújtak ki. Sóváran igyekeztek fel a magasba mintha meg akarnák előzni a buján növekedő mohokat és zuzmókat, melyek világoszöld, sárgásbarna és sárgás foltokkal tarkították a füvek zöld szőnyegét. Az alacsony magcsákó ezernyi finom és gyönyörű, hófehér virágot hajtott. A kőtörőfű virágai fehéren, sárgán és lilán, az ördögmáké pedig fehéren és sárgán villogtak. A boglárkák virágai aranyos fényben tündöklöttek, s a hangafélék zöld szárait

aprócska, fehér és piros harangok borították el. A tél eltűnt, az élet újból feltámadt, s most forrt, buzgott, sietett a virágzással.

Valahol messze néhány sötét pont bukkant fel. Egyre nagyobbodtak, míg végül hatalmas mammutok kisebb csordájára lehetett ismerni bennük.

A csorda élén egy vén hím lépkedett óvatosan.

Óriási kolosszus volt, sokkal nagyobb, mint a mai elefánt, melynek rokona volt s hasonlított is hozzá. Főleg abban különbözött tőle, hogy egész hatalmas testét és ormányát hosszú, de finom szőr borította. A hosszú szőrgubancok, melyek egyes részeken bozontos sörényt, vagy széles, gallérszerű szegélyt alkottak, rövidke szőrökből álló finom és sűrű alapból nőttek ki. A vastag bőr alatti zsírréteggel együtt a szőrzet jelentette a mammut számára a legjobb és legtökéletesebb védelmet hazája zord éghajlatával szemben. Meredeken előreeső homlokú, magas, boltozatos feje mögött hatalmas zsírpúp emelkedett ki, melyet mély, éles bevágás választott el a fejtől. A zsírpúp most nem volt olyan nagy, mint az elmúlt tél elején. Már nem meredt büszkén a magasba, inkább ellapultnak látszott, mert a mammut az egész tél folyamán ebből a zsírraktárból egészítette ki szűkös téli élelmét, főleg olyankor, mikor a vad és borzalmas hóviharok hófüggönyök hatalmas takaróival borítottak be minden vegetációt. Feje hatalmas volt. Testhosszához arányítva jóval nagyobb, mint a mai elefánté, s ennek az volt az oka, hogy agyarai rendkívül hosszúra nőttek és nagyon súlyosak voltak. Kicsiny fülét szőrgubancok fedték, s füle teljesen elveszett a testét borító szőrcsomók között.

A vén hím lassan haladt előre. Kikerült minden pocsolyát, ami a tavaszi hóolvadásból maradt még itt, s csak akadályozta a haladást. Mögötte ugyanilyen lassú lépésekkel néhány hasonlóan vén mammut és két ugyanolyan gubancos szőrű kismammut lépkedett.

A vezérhím hirtelen megállt. Ez a csordának is megállást jelentett.

Valami zúgást hallott. Amint néhány óvatos lépést tett előre, meglátta maga előtt a zúgva áradó, zavaros vízzel teli patakmedret. Kellemetlen akadálynak látszott, mely most az útját állta, mert a vén mammut a jó legelővel kecsegtető közeli fiatal éger- és nyírfaerdőcskébe akarta vezetni a csordáját. Most, hogy úgyszólván mind ott álltak útjuk célja közelében, veszedelmes és alattomos akadály került elébük: a patak mély medrének meredeken lejtő, agyagos partja.

A vén mammut jól ismerte az ilyen patakok alattomos partjait. Jól emlékezett még rá, hogy mikor maga is egy csorda tagjaként járta a vidéket, néhány idősebb hím belezuhant egy patak mély medrébe, ahonnét nem volt menekülés.

Néhány óvatos lépést tett előre, aztán újból megállt.

Hosszú pillantást vetett a közeli erdőcskére, ahonnét ellenállhatatlan csábítással csillogott felé a fiatal bokrok tiszta zöldje. Néhány kis lépést tett előre, hogy jobban lássa, nem vezet-e a közelben valami enyhe lejtő a patak medréhez, hogy ott a csordát a kicsinyekkel együtt biztonságban átvezethesse.

A szőrös óriás veszedelmes helyen állt meg.

Kora tavasszal, mikor az első napsugarak elolvasztották a hótömegeket, s a víz egészen színig megtöltötte a patak medrét, a vízáradat éppen azon a helyen mosta alá a partot, ahol a patak kis ívben kanyarodva folyt tovább. Az alámosott part széles, füves párkányként nyúlt a leapadt patak medre fölé. S ezen a veszedelmes helyen állt meg a vén mammut, a csorda vezetője.

Körülnézett. Mivel sehol sem látott megfelelő átjárót, megfordult, hogy a patak mentén tovább vizsgálódjon. Szándékát azonban már nem tudta megvalósítani.

Amint hatalmas teste megfordult, súlyos hátsó része a meredek partszakasz szélére került. Az alámosott part nem bírt el ilyen megterhelést, leszakadt, s a patak mély medrébe zuhant. Vele együtt zuhant le a mammut is. Súlyos testének hátsó része belefúródott a puha iszapba, s minél jobban igyekezett a szegény kolosszus kiszabadulni, annál mélyebbre süllyedt benne.

Mikor rájött, hogy minden szabadulási kísérlete hiábavaló, felemelte hosszú, szőrös ormányát és keservesen feltrombitált. Alig halt el a trombitálás, máris egy újabb, még panaszosabb és még reménytelenebb törte meg a csendet.

A vén és tapasztalt vezér eltűnése és panaszos trombitálása megriasztotta a várakozó csordát. A hímek rémülten kapták fel ormányukat és várták, mi következik. A kismammutok bundás anyjukhoz bújtak, náluk keresve védelmet. De semmiféle veszély nem közelgett. Körös-körül csak az eltűnt vezér panaszos trombitálása hallatszott.

Aztán a csorda legbátrabbja óvatos lépésekkel megindult a patak partja felé. Vigyázva, lépésről lépésre haladt előre, minden pillanatban készen rá, hogy visszaforduljon. Ugyanilyen figyelmesen és óvatosan lépkedtek utána a többiek is.

Mikor már eléggé megközelítették a patak partját, látták, hogy vén vezetőjük mélyen besüllyedve hever a patak iszapjában, s utolsó erejét megfeszítve igyekszik menteni az életét. Tanácstalanul álltak biztonságos távolban az alattomos pataktól és várakoztak.

Sokáig vártak, de hiába. Mire éjszaka lett, a vén vezérállat már elpusztult Egy ideig azért még várakoztak, s csak hajnalban indultak el az új vezető, a legöregebb és legerősebb hím után.

A tavasz gyorsan elszállt, s hamarosan vége lett a rövid nyárnak is.

Az északi oldalon, messze a látóhatáron, egyszerre sötét felhők hömpölyögtek elő. Aztán minden irányban végigszáguldtak a tundra mohos és zuzmós síkja fölött, a füves és bokros steppe s az elkomorult őserdők fölött.

A felhők megérkeztével a szél is erősebben zúgott, s úgy belekapott a fákba, hogy majdnem kettétörte őket. Mikor aztán az őrjöngő erővel támadó vad szélviharok egészen idáig eljutottak, kidöntötték és szétroppantották az ezer reccsenéssel nyögő, panaszosan sóhajtozó fákat.

A felkavart légkör borzalmas erejű támadásai sokáig fenyegették a földet.

Aztán lecsendesedett a szélvész, s az acélszürke felhőkből hullani kezdett a hó. Esett, egyre sűrűbben esett, míg aztán széltében-hosszában fehér köntössel borított be mindent.

Hatalmasra növekedett fátylai betakarták az elpusztított és letördelt erdőt. Elborították a mély, befagyott patakot is, melynek fenekén ott pihent az elpusztult, vén mammut.

Később a felülről ható víz, a hó önsúlya, valamint a napsugarak hatása következtében a hó kristályos jéggé változott. S erre ülepedett le következő tavasszal a patak vizében sodródó iszap és kőhordalék.

Így ismétlődött ez sokáig, nagyon sokáig.

Most pedig vegyünk részt egy régi akadémiai ülésen, ahol az összegyűlt tudósok nagy figyelemmel kísérik az előadói asztal mellett ülő, nevezetes társuk előadását.

Az ezüst hajú aggastyán éppen itt tartott beszámolójában:

– Szkripicin jakutszki kormányzó Tudományos Akadémiánknak hírt adott arról, hogy Berezovkánál, a Kolima jobb parti

mellékfolyójánál, Szrjednij Kolimszktól körülbelül 300 versztnyire[2] északkeletre egy mamuttetemet találtak, mely a tanúk kijelentése alapján teljesen ép állapotban van. Örömmel közölhetem, hogy a Tudományos Akadémia a hír vétele után azonnal megtett mindent, hogy ezt az értékes leletet megmentse. Elhatároztuk, hogy a lelet védelmére külön szakértőcsoportot küldünk ki. Az expedíció vezetőjéül Otto Herz zoológust, az Akadémia múzeumának gondnokát nevezték ki. Mellé osztották be Pfizenmayer múzeumi preparátort és Szevasztyianov geológust. Mivel éppen most értesülök róla, hogy a pénzügyminisztérium 16 300 rubelt engedélyezett az expedíció támogatására, azt hiszem, semmi akadálya sincs, hogy a csoport tagjai sietve felkészüljenek az indulásra, s odaérve aztán megmentsék ezt az értékes leletet. Bizonyára megengedik nekem, hogy nemcsak a magam, hanem valamennyiünk nevében is sok szerencsét kívánjak nekik ehhez az úthoz s a rájuk bízott nehéz feladat sikeres elvégzéséhez.

A teremben lelkes taps hangzott fel, s az Akadémia tagjai melegen kezet szorítottak az expedíció vezetőjével.

Így történt aztán, hogy 1901 május elején, nem egészen egy hónappal a berezovkai mammut megtalálásáról szóló hír kézhez vétele után, az egykori Szentpétervárról (a mai Leningrád) elindult az Orosz Tudományos Akadémia különleges tudományos expedíciója, hogy a leletet megmentse a pusztulástól. Az expedíció útja nemcsak áldozatkész dolgozók utazásának, hanem hős férfiak próbatételének is számított.

Kísérjük figyelemmel az útjukat, lelkesedésüket és fáradozásaikat!

---

[2] 1 verszt = 1066,78 m

Kétnapos moszkvai tartózkodás után 1901. május 14-én expressz vonattal Irkutszkba értek, s közel egy hétig ottmaradtak, hogy megvásárolják az első, legfontosabb felszerelési tárgyakat, s beszerezzenek élelmiszert és különböző ajánlóleveleket is.

A Léna felső folyásánál lévő Katsugáig két napig tartott parasztszekéren az expedíció útja. Innét Verholenszken keresztül Sigalováig jutottak, majd onnét csónakon Usztj-Kututba, végül gőzhajóval Jakutszkba.

Mivel Jakutszkból Szrjednij Kolimszkig hosszú, még körülbelül 3000 versztnyi út várt rájuk, melyet lóháton csak alkalmas nyáridőben tehettek meg, fontos volt, hogy az expedíció vezetője minden szükséges dologgal kiegészítse a készleteket, annál is inkább, mivel útjuk pusztaságokon és kevéssé lakott vidékeken vezetett keresztül, ahol gyakran 300 versztnyi távolságot is megtettek, míg végre embert láthattak. Ezért a nevezetes szakemberként ismert jakutszki kovácsoktól vásároltak néhány, fagyott talaj ásásához átalakított acélszerszámot. A hosszabb időtartam megkövetelte, hogy az expedíciót elegendő kétszersülttel és szárított hússal is ellássák. Meleg takarókról, kesztyűkről, báránybőr kucsmáról s a nyáron át az egész vidéket gyötrő szúnyogok elleni védőhálóról se feledkeztek meg. Különböző, cserekereskedésre alkalmas tárgyakról is gondoskodtak.

Egy jakut kereskedő tanácsára, aki már többször is megjárta Jakutszktól Szrjednij Kolimszkig az utat, Herz egy különleges, összerakható bőrcsónakot csináltatott, melyet szükség szerint sátornak is használhattak.

Minden itt vásárolt és beszerzett holmit bőrrel bevont ládákba vagy különleges bőriszákokba raktak, hogy ne ártson nekik az eső, vagy átkelések alkalmával a sok folyó, patak és csermely vize. A lovakhoz szolgalegényt fogadtak, hogy az expedíció ne fecséreljen sok időt, ha az egyes állomásokon lovat kell váltani, s ne kelljen

útközben még a lovakkal is foglalatoskodniuk. Vezetőül Herz egy bennszülött és jó eszű jakut tanítót fogadott fel, aki már Cserszkij kutatót is elkísérte egyszer az útján.

Herz expedíciója Jakutszkból csak 1901. június 20-án indult el; azért hagyta el kissé később Jakutszkot, mert a „Mihail" gőzhajó, melynek az expedíciót az Aldán folyó melletti Tandiszkaja állomásig kellett szállítani, valamivel később érkezett Jakutszkba. Kétnapos hajóút után megérkeztek Tandiszkaja állomására, ahonnét aztán gyalog, illetve lóháton indultak útjuk célja felé.

Az út nagyrészt mocsaras vidéken vezetett, s a verhojanszki hágóig nagyon lassan haladtak; voltak napok, mikor kora hajnaltól késő estig nem tettek meg 25 – 35 versztnél többet. A nagy esőzések olyan nedvessé tették az utakat, hogy a lovak hasig süllyedtek a híg iszapban.

Nagyon veszedelmesnek bizonyult a Tukulan folyón történt átkelés; a vad árba belefulladt a küldönc, aki az expedíciónak szánt postát és üzeneteket hozta Jakutszkból.

Amint az expedíció áthaladt a meredek verhojanszki szakadékon, az út járhatóbbá vált, úgyhogy naponta 75 versztet is megtehettek.

1901. július 9-én értek az expedíció tagjai Verhojanszkba, a világ egyik leghidegebb városába, ahol télen a hőmérséklet – 60 Celsius-fokig is lesüllyed. A rossz, 930 versztes utat tehát egészen jó eredménnyel, mindössze 19 nap alatt tették meg.

Az expedíció tagjait nagyon barátságosan fogadta Verhojanszkban B. F. Kacsorovszkij, a kerületi főnök, aki már húsz év óta szolgált azon a helyen, s ezért kiválóan ismerte ezt a barátságtalan vidéket. Ő volt az, aki egyebeken kívül azt tanácsolta, hogy a gyorsabb utazás javát szolgálná, ha az expedíció tagjait két csoportra osztanák, s az egyik csoport néhány nappal előbb indulna. Azt állította ugyanis, hogy Verhojanszk és Szrjednij

Kolimszk között nem találnak elegendő váltólovat az egész expedíció számára.

Herz hálásan fogadta a tanácsot. Egyébként azt is megtudta, hogy Verhojanszkba már kerek négy hónap óta nem érkezett semmi híradás Szrjednij Kolimszkból, ami azt jelentette, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt az Indigirka s a Kolima partjának útjai igen rossz állapotban vannak, tehát azonnal úgy határozott, hogy késlekedés nélkül megindul az első csoporttal. Megbízta Pfizenmayert a második csoport vezetésével, és július 11-én két vezetővel, 6 lóval s a teher egy részével elindult Verhojanszkból. Pfizenmayernek megígérte, hogy a Szrjednij Kolimszk felé vezető út valamennyi állomásán személyesen intézkedik, hogy az expedíció második, számban nagyobb csoportját, mely több csomagot is vitt magával, mindig elegendő pihent ló várja. Azt is közölte velük, hogy Szrjednij Kolimszk elérése után azonnal elindul a Berezovkához, a mammut lelőhelyére.

Öt nappal Herz elutazása után Pfizenmayer is útnak indult társaival és 15 lóval. Este nyolckor indultak. Hamarosan elérték a végtelen, egyhangú tajgát. Csak két nap után jutottak el az első emberi lakóhelyre, egy gazdag jakut tanyájára. Rövid pihenő után folytatták útjukat. Áthaladtak egy magas hegygerincen, s július 26-án elértek Kirelahba, ahol az állomás vezetője átadta Pfizenmayernek Herz levelét. Az üzenet rövid volt, s arra szólította fel Pfizenmayert, hogy a lehető leggyorsabban folytassa útját.

Ez csakugyan szükségesnek, bár nehezen megvalósíthatónak bizonyult, mert az utak mocsarakkal, tocsogókkal és tavacskákkal teli őserdőkön vezettek át, s a tavacskákat és mocsarakat színültig töltötte az alacsonyan a föld felett szálló szürke felhőkből úgyszólván szünet nélkül zuhogó eső vize. S nemcsak ezek jelentettek akadályt, hanem a megáradt vizek is gyakran útját állták a hömpölygő áron átkelni szándékozó expedíciónak. A hőmérséklet váltakozása, melynek során az éjszakai hőmérséklet

-13 fokra süllyedt, ugyancsak rendkívül megnehezítette a gyorsabb haladást. Gyakran megtörtént az is, hogy a lovak mélyen besüllyedtek a latyakos talajba, s csak valamennyi résztvevő erejének legnagyobb megfeszítésével lehetett kihúzni őket. Mindehhez július 29-én még a havazás is megindult, mégpedig olyan erősen és kiadósan, hogy a zöld őserdő hamarosan fehér, behavazott tájjá változott. De még ugyanaznap este a havazást sűrű záporeső váltotta fel, melyben mindannyian bőrig áztak. Átnedvesedve és kiéhezve igyekeztek előre, mit sem törődve a beálló sötétséggel, mely az egész tájat beborította fekete fátylával. Mikor végre valami szárazabb zugot találtak, rövid pihenőre letáboroztak.

Aztán ismét folytatták útjukat, melynek során újabb fáradalmak és nehézségek vártak rájuk. Bár valamennyit derekasan legyűrték, útjuk mégis annyira megnehezült, hogy egész hosszú napokon nem tettek meg többet 25 versztnél. Elsősorban a rettentő felhőszakadások tették most nagyon veszedelmessé az utat. Pfizenmayernek nemegyszer minden rábeszélő képességét latba kellett vetnie, hogy társait az út folytatására bírja. Gyakran kellett több órás pihenőket tartaniuk; ilyenkor az expedíció résztvevői forró teával üdítették fel magukat, s közben a tűz fölött szárítgatták átnedvesedett ruháikat. Kiadós pihenésre volt szükségük persze a lovaknak is. Ezeken a legnehezebb napokon az expedíció nem tett meg napi 20 versztnél többet, bár tizenegy órán át mindenki talpon volt.

Az úti fáradalmak egyre fokozódtak, s az út egyre veszedelmesebbé vált. Maga Pfizenmayer is kétszer süllyedt lovával a lápba, s rövid időn belül harmadszor is beleragadt az iszapba. Lova már annyira kimerült, hogy képtelen volt folytatni az utat. Rövidesen még két további lóról kellett ugyanezért lemondaniuk. Ennek ellenére szüntelenül előre kellett haladniuk.

A hatodik nap és éjszaka fáradalmai Ebeljah állomáson végződtek. Pfizenmayer társaival együtt itt két napig pihent. Elsősorban azért, mert a lovak, melyeket előtte erről az állomásról Herz igénybe vett, még nem jöttek vissza, más lovakat pedig az egész környékről nem lehetett beszerezni.

A pihenés két napja hamar elszállt, s Pfizenmayer társaival együtt ismét útnak indult. 1901. augusztus 19-én valamennyien ott álltak az Indigirka partján; a folyó itt majdnem háromnegyed kilométer széles volt. Nem látszott könnyű feladatnak a lovakkal s a csomagokkal együtt átjutni a folyó túlsó partjára. De mégis sikerült legyőzniük ezt az akadályt, s az expedíció hamarosan megindult útja utolsó szakaszára, melynek célját Szrjednij Kolimszk jelentette.

Az előző csúf napokat most szép időjárás követte, úgyhogy hamarosan megfeledkeztek a sok kellemetlenségről. A napsütés felszárította az utakat, úgyhogy a jó talajon egyre jobban ment a lovaglás. A vidék sűrűbben lakott volt, az állomások gyakrabban követték egymást, s így mindig elegendő ló állt rendelkezésükre.

Ilyen kedvező körülmények között gyorsabban haladhattak, s Pfizenmayer és társai már szeptember 2-án elérték Szrjednij Kolimszkot. Verhojanszktól Szrjednij Kolimszkig a körülbelül 2000 versztes utat másfél hónap alatt tették meg. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen ez rendkívül fáradságos, nélkülözésekkel teli út, de ugyanakkor a hősi elhatározás s a bátorság útja is volt.

Midőn Pfizenmayer társaival Szrjednij Kolimszkba érkezett, Herz már régen továbbindult.

Herz Szrjednij Kolimszk-i tartózkodása alatt nem henyélt. Elsősorban híreket akart szerezni a mammutról. Csakugyan sokat meg is tudott. Így például elmondták neki, hogy a rendőrségen letétbe helyeztek egy nemrég talált agyart, mely nagyon valószínű, hogy a berezovkai mammutleletből származik. Herz megnézte, és

megállapította, hogy több mint egy púd[3] súlyú. Az agyar meghaladta a 170 centiméter hosszúságot, s kerülete a közepén körülbelül 42 centiméter volt. Közepes nagyságú hím állaté lehetett. Herz még azt is megtudta, hogy a mammutból már hiányzik a fej és fül bőre. Mivel már közel volt a lelőhelyhez, alig 280 versztnyire, Herz elhatározta, hogy elsősorban segítőtársakat keres a mammut megmentésének munkájához. Hat ügyes helybeli lakost sikerült itt felfogadnia.

Mivel az út legutolsó szakasza s a lelőhelyen végzendő tulajdonképpeni munka legfontosabb előkészületei még majdnem egy teljes hétig eltarthattak, Herz nem tudott azonnal elindulni az egész expedícióval, s ezért csak egy Javolovszkij nevű kozákot küldött előre a lelőhelyre, mert ő volt az, aki elsőnek hívta fel a figyelmet a mammutra.

Herz segítőtársaival és Horn járási főnökkel csak 1901. augusztus 29-én hagyta el Szrjednij Kolimszkot. Erős északi szélben hajózva augusztus 31-én értek Miszovojba, egy kis jakut településre a Kolima partján, pontosan a Berezovka torkolatával szemben, Szrjednij Kolimszktól körülbelül 320 versztnyire. Ide kellett visszatérnie a mammut tetemétől Javolovszkijnak, hogy jelentést tegyen a lelőhelyhez vezető út állapotáról.

Miszovojban tudomására jutott, hogy Javolovszkij kozákkal még két bennszülött is elment a mammuthoz. Herz türelmetlenül várta Javolovszkij visszatértét, s egészen szeptember 3-ig kellett várakoznia. A kozák nem hozott ugyan jó híreket, de túlságosan rosszakat sem. Elmondta, hogy a legutóbbi hosszú esőzés következtében a meredek partról nagy darabok omlottak a lelőhelyre, úgyhogy a mammut hátulsó részei különváltak. A fejet a farkasok, medvék és rókák teljesen lerágták. Azt is közölte, hogy

[3] 1 púd = 16,38 kg

a mammut körül heverő minden csontot gondosan a lelet hátára tett, s óvatosan betakargatta agyaggal és kővel, hogy Herz megérkeztéig már ne érhesse semmi kár. Sajnos, Javolovszkijt betegsége megakadályozta abban, hogy a lelőhelyet tavasszal megnézze s az egész mammutot agyaggal és kövekkel letakarja, hogy így ne tehessenek benne kárt a tavaszi és nyári esőzések, valamint a ragadozó vadak.

Herz a hírek hallatára rájött, hogy nem tanácsos sokáig Miszovojban maradniuk, főleg mivel a mammut megtalálója, egy Szemen Tarabkin nevű lamut ember éppen nem volt otthon, s nem is volt biztos, hogy hamarosan megjön. Herz eredetileg Tarabkinra várt, mert fontosnak tartotta, hogy közvetlenül a megtalálótól értesüljön minden a mammutra vonatkozó dologról. Mivel azonban tovább már nem várhattak, Herz csupán Javolovszkij beszámolójára szorítkozhatott.

A kozák elmondta, hogy Tarabkin rénszarvas üldözése közben 1900 augusztusában a mammutlelet közelében egy agyart talált, mely négy púdnál is többet nyomott. Ez az agyar egyébként egy másik mammuté volt. Tarabkin keresni kezdte az agyar párját, s így bukkant rá az említett mammut- tetemre, melynek akkor még csak az igen jó állapotban lévő feje állt ki a földből. Mivel a lamutok attól félnek, hogy a mammuttetem betegséget és szerencsétlenséget hoz a megtalálójára, Szemen Tarabkin békében hagyta a megtalált tetemet. Említést tett azonban róla két barátjának, Mihail Tajcsinnak és Vaszil Detyikovnak, akiknek háza csak 20 versztnyire volt a lelőhelytől.

Mikor aztán 1900 augusztusa végén néhány lamut érkezett Kolimszkba, Javolovszkij találkozott velük, s meg is vásárolt tőlük két agyart. Vétel közben értesült Tarabkin felfedezéséről. Ez az intelligens kozák tudatában lévén a felfedezés fontosságának, azonnal megbeszélte a lamutokkal, hogy november elején ellátogat a lelőhelyre. A mammuttetem fejéről levágott egy darab

húst, bal oldaláról pedig egy darabka szőrcsomót, majd egy keveset kivett a gyomortartalomból is, s mindezt a két agyarral együtt átadta a Szrjednij Kolimszk-i rendőrségen Horn járási főnöknek. Az késedelem nélkül továbbította az átadott mammutmaradványokat a Tudományos Akadémia múzeumának, s igyekezett, hogy maga is mielőbb elmenjen a helyre, ahol a mammutot felfedezték. Erre körülbelül december derekán került sor. Mikor aztán a saját szemével is látta, hogy valóban értékes leletről van szó, jelentést küldött róla Jakutszkba a kormányzónak, aki ugyancsak késedelem nélkül továbbította azt Szentpétervárra a Tudományos Akadémia elnökének. A kormányzó jelentése előbb érkezett meg, mint Horn küldeménye; így történt aztán, hogy Herz nem tekinthette meg, mivel már úton volt, hogy a tetemet gondjaiba vegye és megmentse.

Körülbelül ennyit tudott Herz a Berezovka menti mammutról, mikor 1901. szeptember 5-én elindult Miszovojból a lelőhely felé.

Ugyanaznap délben átkelt társaival a Kolima jobb partjára, s valamennyien leereszkedtek a vörösfenyőkkel, égerfákkal és csenevész nyírfákkal benőtt kis hegygerincen.

A mocsaras vidéken csak lassan haladhattak előre. A szeptember 7-én kitört kegyetlen hóvihar nagyon megnehezítette a haladást; a lovak percenként lerogytak, pedig mindegyikük csak három púd terhet cipelt. De a rossz idő ellenére is még aznap elérték a Berezovkát. A legvadabb hóförgetegben állították fel három sátrukat, s a csomagokat lerakva, valamint néhány csésze forró teát felhajtva valamennyi vándor nyugovóra tért.

Midőn másnap reggel mély álmukból felébredtek, kellemetlen meglepetés várta őket. A lehullott hó úgy megduzzasztotta a Berezovkát, hogy nem lehetett átkelni rajta; a 200 lépés széles, zavaros, vad áradat szünet nélkül zúgta félénkeknek és bátraknak egyaránt szóló riasztó dalát. Csak este lehetett külön kiválogatott

lovakon átvinni a teher egy részét a folyón, s másnap reggelre maradt a teher másik fele.

Mikor az egész expedíció átjutott a folyó túlsó partjára, újabb hófúvás kapta el őket. Ez volt aztán az oka, hogy majdnem késő este értek céljukhoz. Javolovszkij csak nagy erőfeszítéssel tudta betartani a helyes irányt, mert a különböző irányjelzők elvesztek a hóvihar fehér függönyei mögött. Fáradtságtól kimerülten ütöttek tábort éjszakai pihenőre.

Így fogadta a vidék az expedíció első részét, mely aztán két hónapig tartó munkával megmentette a tudomány számára ennek az őskori ormányosnak a testét.

Mialatt Herz Horn járási felügyelővel és segítőtársával megállt a mammut nyitott sírja előtt s első előkészületeit tette a kunyhó összeácsolására, mely egy időre biztos és kellemes otthont ad majd nekik, Pfizenmayer társaival Szrjednij Kolimszkban időzött. De két nap múlva mindannyian útnak indultak Miszovoj felé. Háromnapos útjuk során csak rövid déli pihenőket engedélyeztek maguknak, ezeket használva ki az ételek elkészítésére és elfogyasztására. Még éjszaka is ott eveztek a folyó gyors hullámain tetőtől talpig hosszú, meleg rénszarvas szőrmékbe burkolózva, melyekről Herz még Szrjednij Kolimszkban gondoskodott számukra. Az egész csónakázás alatt vonuló madárseregeket láttak magasan a fejük fölött, főleg hattyúkat és vadlibákat, melyek elhagyták valahol messze északon lévő nyári fészkelőhelyeiket. Ez a dél felé irányuló madárvonulás egyébként hírnöke volt a rövid északi nyár végének is.

Csakugyan vége volt a nyárnak. Már a második napon, hogy Pfizenmayer társaival együtt Miszovojba ért, megkezdődött a havazás, s a hó három napon át szünet nélkül esett. Az egész környék hamarosan fehér hóruhába öltözött, s az éjszakai hőmérséklet -8 C-fokra süllyedt.

Pfizenmayer egy teljes hétig várt Herz utasításaira. Csak a nyolcadik napon tért vissza aztán Horn járási felügyelő a Berezovkától, s vele együtt a szükséges lovak is. Pfizenmayer nem nagyon örült meg Horn híreinek. Állítólag a Berezovkánál is vad hóvihar dühöngött, mely mindent vastag hótakaróval borított be. Midőn Horn híradását Szevasztyijanov geológus meghallotta, úgy döntött, hogy Hornnal együtt visszamegy Szrjednij Kolimszkba, mivel ilyen mély hóban semmiféle geológiai tanulmányt nem végezhet.

Pfizenmayer társaival együtt megindult a Berezovka felé. Vastagon behavazott tajgán kellett áthaladniuk. Bár már nem voltak messze a mammut lelőhelyétől, mégis ez az út teljes három napjukat vette igénybe. Ugyanis olyan vidéken haladtak, ahol néhány évvel előbb a tajga nagy területen óriási tűzvész áldozata lett. A félig elégett s kaotikus összevisszaságban egymásra dőlt fatörzsek, a hóból kiálló vagy a hóba süllyedt tönkök s buján növekedő fiatal növények szövevénye rendkívüli módon megnehezítette a haladást; voltak helyek, ahol az emberek s a lovak csak nehezen s nagy fáradsággal tudtak áthatolni. S a legkegyetlenebb erőfeszítés sem eredményezett egész nap pár tucat versztnél több utat.

Hosszú útjuk céljának közelsége azonban nagyon felbuzdította és sietésre sarkallta őket. Így történt aztán, hogy a harmadik napon, egy alacsony gerincre érve meglátták maguk alatt a Berezovka völgyét, ahol számtalan kanyargót alkotva folydogált a körülbelül 80 méter széles folyó.

Szemükben felvillant az öröm tüze. Hiszen itt álltak hosszú és megerőltető vándorútjuk célja előtt! Némán néztek le a völgybe, ahol a Berezovka zúgott, mely 700 kilométeres hosszúságával a Kolima harmadik leghosszabb mellékfolyójának számít.

Hirtelen vidám, ujjongó kiáltás tört ki belőlük. A szívüket betöltő nagy öröm kifejezése volt ez, mikor megpillantották a

távolban a kis kunyhót, melyből kékes füstoszlop emelkedett a magasba.

Gyorsan megindultak, s rövid negyedóra múlva Herz és Pfizenmayer örömmel szorították meg egymás kezét.

Hosszú idő után végre ismét egyetlen egységet alkotott az egész expedíció.

Pfizenmayer ebben a pillanatban megszabadult minden nyomasztó fáradtságtól. Nem akart megpihenni a meleg kunyhóban, forró tea mellett, az út fáradalmaira sem akart szót vesztegetni, azt sem akarta meghallgatni, mi mindent végzett már eddig is Herz. Egyetlen vágya csak az volt, hogy mielőbb a mammut sírjához juthasson.

Fél óra se múlt el azóta, hogy Pfizenmayer Herzcel találkozott, s már úton voltak a lelőhely felé.

Nem volt rá szükség, hogy Herz vezessen. A mammutdög erős és kellemetlen szaga mutatta a helyet, ahol sok ezer évvel ezelőtt véletlen körülmények folytán ez az óriási kolosszus elpusztult. A két lelkes férfi némán állt a régi tragédia színhelyén, s mindkettőjük fejében ugyanaz a gondolat támadt: azonnal el kell kezdeni a munkát, hogy ennek az őskori ormányosnak a testét megőrizhessék a tudomány számára.

A munka egy részével már elkészültek, mivel Herz szeptember 11-ike óta, mikor először állt meg a mammut mellett, nem henyélt. Először megállapította, hogy a mammuttetem a Berezovka bal partján hever egy félkör alakú, szétrepedezett lejtőn, mely meredeken lejt a körülbelül 62 méternyire lévő tulajdonképpeni folyómeder felé. A humuszból és agyagból álló alluviális réteg alatt eljutott az összefüggő, helyenként 8 méter vastagságot is elérő jégfal felszínéig. A lelőhely futólagos megvizsgálása után Herz tüstént belefogott a mammuttest kiszabadításába. Ennek a munkának azonban még csak a kezdetén volt. Ezért aztán nagy örömmel fogadta Pfizenmayer és társai érkezését, mert jól tudta,

hogy több kéz többet végez, mégpedig rövidebb idő alatt. Az idővel pedig számolnia kellett, mert az éjszakai fagyok egyre érezhetőbben s egyre tolakodóbban jelentkeztek.

Herz újból átvette az egész expedíció vezetését, s Pfizenmayerben áldozatos és megbízható társat talált.

Néhány fényképfelvétel elkészítése után Herz nekilátott a törmelék eltakarításának. Először a fejet szabadította ki, melyről a bőr nagy részét lerágták a ragadozó vadak. Úgy látszott, hogy a fej már a felfedezéskor sem volt olyan ép, mint ahogyan azt megtalálója, a lamut Tarabkin állította. Mikor ugyanis Herzet itt meglátogatta a már említett Tajcsin és Detyikov, akik nyomban a felfedezése után látták a mammutot, elmesélték Herznek, hogy a mammutnak már akkor hiányzott az ormánya, s a fejbőre is alaposan elporladt; úgy vélték, hogy a mammut feje már akkor is legalább egy év óta szabadon lehetett.

Beszámolójukat nem lehetett teljesen elfogadhatónak tartani, nem azért, mert csak egyszer jártak a lelőhelyen, hanem elsősorban azért, mert addig még sohasem láttak mammutot, pedig Tajcsin kilencven esztendős aggastyán volt.

Bár a fej nem volt jó karban, mégis egy nagy meglepetéssel szolgált. Herz ugyanis ételmaradékokat talált a fogak között. Ezzel teljesült Majdlen annak idején hangoztatott vágya, hogy olyan mammuttetemet kellene találni, melynek nemcsak a bőre s a szőre ép, hanem ételmaradék is található benne. Az agyarak hiányoztak; a jobb már nagyon régen hiányozhatott, a balt a lamutok vágták le.

Amint a fejet teljesen kiszabadították, Herz a törzs körül kezdte óvatosan eltávolítani a törmeléket és agyagot. Körülbelül 68 centiméter mélységben rábukkantak a bal első lábra, melyet térdig szőr borított, mégpedig sárgásbarna, 25 – 30 milliméter hosszúságú pehelyszőrök, és vörösesbarna, 10–12 centiméter hosszú szőrszálak. További fedőanyag eltávolítása után felbukkant a hátsó láb is, melyen szőrt és helyenként elporladt

izomzatdarabokat is találtak. A munka folyamán a dög körül egyre növekvő bűz olyan rettenetes volt, hogy az expedíció tagjainak időnként szünetet kellett tartaniuk a munkában.

Így dolgoztak szeptember 18-ikáig. Ezen a napon Herz parancsot adott, hogy téli házikót építsenek az expedíció tagjainak, s védőkunyhót emeljenek a mammut fölé is. A fészer építése gyorsan folyt, úgyhogy szeptember 30-án már befűthettek, s így megakadályozhatták a tetem állandó megfagyását.

Ezekben a napokban távolították el a mammut hátáról az utolsó agyagot, s kezdték meg a lapockák, bordák s a hatalmas gyomor kiszabadítását, mely utóbbiban körülbelül egy púd súlyú ételmaradékot találtak.

A végtagok elvágása alkalmával előbukkant a sötétvörös hús, mely teljesen a friss hús hatását keltette; egészen meg volt fagyva. Herz megemlíti, hogy sokáig foglalkoztatta őket a kérdés, vajon ehetnének-e egy darabot a csábító külsejű húsból; de egyikük sem tudta elhatározni magát, hogy egyék ebből a kétségtelenül valódi mammutbifsztekből; valamennyien szívesebben vállalták a már kipróbált lóhúsbifszteket. Ezzel szemben a kutyák állítólag jóízűen falatoztak a mammutból, s a különlegesen csábító falatokért időnként össze is verekedtek.

A bőr alatti zsír fehér volt, szagtalan, szivacsos és igen könnyen szelhető; összefüggő, körülbelül 9 centiméter vastag réteget alkotott. Vért is találtak, s konzerválták is további tanulmányozás céljaira, ugyanúgy az ereket s az izmokat is.

A munkát 1901. október 11-én fejezték be. Ekkor vitték be a téli kunyhóba a feldarabolt mammuttest utolsó darabjait. A következő napokon mindent vászonba és bőrbe csomagoltak, s előkészítették a málhát a hosszú ideig tartó szállításra. Azt is megvizsgálták, milyen útvonalon lehetne a legjobban és leggyorsabban Kolimszkba érni. Hogy el ne hirtelenkedjék a döntést, néhány nappal előbb előreküldték Javolovszkijt két jakuttal, hogy

vizsgálják meg az utat. Mikor aztán Javolovszkij visszatért, október 15-én megindult az expedíció első csoportja a visszafelé vezető úton, s néhány nap múlva a második csoport is követte.

Miszovojban valamennyien találkoztak, s együtt folytatták útjukat Szrjednij Kolimszkba. Onnét aztán Herz felkérte a vasútügyi minisztériumot, hogy engedélyezzen díjtalanul, postavonathoz kapcsolt külön teherkocsit Irkutszktól Szentpétervárig, hogy a leletet mielőbb rendeltetési helyére juttathassák. Herz kérésének eleget tettek, mert elismerték, hogy a tehervonattal történő hosszú szállítás árthatna a mammutmaradványoknak, főleg, ha a szállítás során az időjárás felmelegednék.

Herz Szrjednij Kolimszk-i tartózkodását kihasználva tökéletesebben becsomagolta a mammuttest egyes részeit, hogy még jobban megvédje minden bajtól, mely az Irkutszkig tartó hosszú út alatt érhette őket.

November 15-én indult el az expedíció első része Szrjednij Kolimszkból, s november 26-án indult a második. Az elsőt Pfizenmayer vezette, a másodikat Herz. Utóbbi elrendelte, hogy az expedíciónak a lehető leggyorsabb idő alatt kell eljutnia Jakutszkba, majd onnét Irkutszkba. Ezért aztán éjjel-nappal a lehető leggyorsabban haladtak. A Szrjednij Kolimszktól Andilahig vezető 300 versztes úton lovak és kutyák húzták a szánokat. Verhojanszkon át Aldanig, ami több mint 2000 versztes útnak számított, a lovakat rénszarvasok váltották fel, úgyhogy most gyorsabban haladhattak. Aldantól Jakutszkig körülbelül 238 verszten ismét lovakkal húzatták a terhet. 1901. december 24-én ért Pfizenmayer Jakutszkba, Herz csak 1902. január 6-án, mert hatalmas hóviharok és hófúvások késleltették az útját.

A Szrjednij Kolimszktól Jakutszkig vezető út borzalmasnak bizonyult.

A körülbelül 3000 versztes út folyamán az expedíció mindössze kétnapos pihenőt tartott Verhojanszkban, a világ leghidegebb városában. Az egyik állomást a másiktól elválasztó óriási távolságok, a kegyetlen verhojanszki tél éppen beálló fagyos napjai, mikor a hőmérő higanyoszlopa -50 Celsius-fokig is lesüllyedt, a vad hóviharok és hófúvások, a távoli észak rossz útjai, mindez rendkívüli módon megnehezítette az expedíció útját az értékes, de nehéz teherrel.

Ezen a kimerítő úton, mikor Herz csoportja lépésről lépésre haladhatott csak előre a sűrű hófúvásban, megtörtént egyszer, hogy Herz, nem kis meglepetésére, egy kis csomagot talált, melyet az expedíció előtte lépkedő tagjai vesztettek el, s melyben a lelet legértékesebb részét vitték: a fogak közt talált ételmaradványokat, a nyelvet, szőrt és egyebet.

Rövid jakutszki pihenő után az expedíció Irkutszkba sietett, ismét két csoportra oszolva. Bár ezen az útszakaszon nem várt rájuk olyan sok és fárasztó erőfeszítés, mégis igen nagy gondosságra és elővigyázatosságra volt szükség, valahányszor átrakták a 100 púd súlyt kitevő csomagokat az egyes postaállomásokon; ezekből pedig Jakutszk és Irkutszk között nem kevesebb, mint 124 teljesített szolgálatot. Ezt a 2800 verszt hosszúságú útszakaszt 16 nap alatt tették meg, mert az expedíció minden egyes állomáson csak addig tartózkodott, míg lovakat váltottak.

Rövid irkutszki pihenő után, 1902. február 6-án vonatra tették a feldarabolt mammutot, s tizenhárom napos utazás után minden baj nélkül meg is érkezett az expedícióval együtt Szentpétervárra. Itt újból összerakták a mammut csontvázát, a bőrét pedig ugyanabban a formában kifeszítették, ahogyan a mammuttetemet találták.

Az Akadémia ülésterme megélénkült.

Az ezüsthajú aggastyán, aki ezt az ülést összehívta, felment az emelvényre. Mikor elcsendesedett a beszéd és suttogás, felhangzott erős hangja a teremben:

– Nagy örömömre szolgál, hogy közölhetem önökkel, a berezovkai mammut megmentésére küldött expedíciónk jól végezte a munkáját. Tíz hónapba telt, s ha nem számítjuk is a vasúton megtett utat, az expedíció részvevőinek 6000 versztet kellett megtenniük szánon, 3000 versztet pedig lóháton. Hogy a mammuttetemet ilyen aránylag rövid idő alatt megmenthették, annak nem csupán a hím mammut közepes nagysága volt az oka, hanem inkább az, hogy az expedíció idejében ért a lelőhelyre, mikor a tetem még nem volt nagyon megfagyva. Ha csak 14 napot késnek, a hirtelen beállt fagyban a mammut kővé fagyott volna. S akkor nem maradt volna más hátra, mint megvárni a következő nyarat, ami viszont óriási idő- és pénzveszteséggel járt volna együtt.

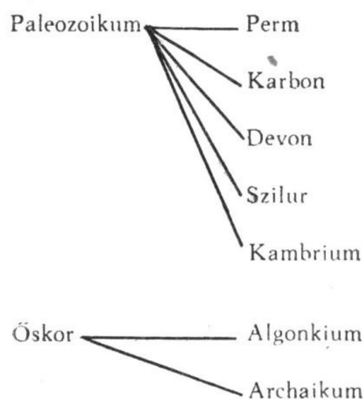
A szónok egy pillanatra elhallgatott, s mikor újból megszólalt, már szünetet nem tartva ecsetelte a kimerítő utat s a szörnyű fáradalmakat, melyeket az expedíció tagjainak vállalniuk kellett, hogy teljesíthessék a rájuk bízott feladatot. S az ezüsthajú aggastyánnak felragyogott a szeme, amint ünnepélyes hangon kijelentette:

– Mi leszünk az egyetlenek az egész világon, akik ilyen páratlan különlegességgel dicsekedhetünk: kitömött mammuttal. Nem szólva arról, hogy ez a lelet nagyon sok új ismerettel gyarapítja a tudományt, biztos, hogy örömmel és csodálattal tekintik majd meg a széles néprétegek is, és így a legjobb és legigazibb képet alkothatják maguknak azokról az állatokról, melyek valamikor nagy számmal éltek országunkban. Csak egyet szeretnék: azt, hogy ha az egyszerű néző, aki csodálkozva áll meg ez előtt az őskori kolosszus előtt, tudná, hogy sokat kellett dolgozni, végezni, míg ezt a ritka látványosságot megszerezhettük neki. S nem csupán a

pénznek s a tudomány munkájának köszönheti, amit ezzel nyújtunk, hanem elsősorban a lelkesedésnek és pontos kötelességteljesítésnek, mellyel az expedíció tagjai minden útjukba kerülő akadályt legyőztek. Nem törekedtek dicsőségre, sem pénzre, sem meggazdagodásra. Csak becsületes, pontos és gyors munkát végeztek, tekintet nélkül a pillanatnyi szenvedésekre, fáradozásokra, nehézségekre és kényelmetlenségekre. Meg vagyok győződve róla, hogy bármely műnek, mely ilyen szándékkal jött létre, mindig sikerülnie kell. Ezért sikerült ez a vállalkozás is. Így tehát igazságos dolog volna, ha minden egyes néző, aki megcsodálja e lelkes és becsületes dolgozók munkájának nagyszerű eredményét, megismerné a nevüket is. Ez azonban aligha megvalósítható. Vigasztalja hát hőseinket az a tudat, hogy az emberek meghalnak, nevük elvész, de művük maradandó, örök.

Az ezüsthajú aggastyán következő szavai már elvesztek a jelenlevők lelkes tapsviharában.

A FÖLDTÖRTÉNETI KOROK ÁTTEKINTÉSE

Tartalom

Megjelent a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében
Készült 20 100 példányban a Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest részére a Tatran Könyvkiadó, Bratislava gondozásában